

MIK-21

Międzynarodowa Innowacyjność i Konkurencyjność w XXI w.

Aspekty Społeczne

Redakcja naukowa:

dr Łukasz Wójtowicz

Redakcja techniczna:

mgr Paulina Woźniak

Fundacja
Innowacji
i Nowoczesnych
Technologii

INOTECH

Lublin 2022

Recenzent:

dr hab. Anna Wolak-Tuzimek, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu

Recenzenci pomocniczy:

dr Małgorzata Kozłowska, Akademia Handlowa Nauk Stosowanych w Radomiu

dr Radosław Luft, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu

dr Elżbieta Noworol-Luft, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu

dr Artur Orzeł, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu

dr Kazimierz Ostaszewski, Akademia Zamojska

dr Adam Weinert, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

dr Łukasz Wójtowicz, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu

Projekt okładki: mgr Paweł Stadnicki

Korekta: dr Adrian Szary

Redakcja techniczna i DPT: mgr Paulina Woźniak

© Copyright by Fundacja Innowacji i Nowoczesnych Technologii INOTECH

© Copyright by Authors

© Copyright by Instytut Naukowo-Wydawniczy „Spatium”, Radom 2022

ISBN 978-83-67033-45-9

e-ISBN 978-83-67033-46-6

Wydano nakładem:

Instytutu Naukowo-Wydawniczego „Spatium”

26-600 Radom, ul. 25 Czerwca 68/62

tel. 48 369 80 74, fax 48 369 80 75

e-mail: wydawnictwo@inw-spatium.pl

<http://www.inw-spatium.pl>

Druk i oprawa:

Drukarnia Bookpress.eu

ul. Lubelska 37c

10-408 Olsztyn

Komitet Organizacyjny nie odpowiada za treści zawarte w publikacji.

Spis treści

Przedmowa	5
Analiza przesłanek sporządzenia testamentu ustnego zgodnie z art. 952 Kodeksu cywilnego (Patryk Klima).....	7
Dawne i Współczesne metody dowodzenia w procesie karnym (lic. Jakub Czyżykowski)	17
Gospodarka Obiegu Zamkniętego w Unii Europejskiej – poziom wtórnego wykorzystania materiałów (dr Małgorzata Alicja Kozłowska).....	27
Interpretacja pojęcia rażącej niewdzięczności jako podstawy odwołania darowizny (Patryk Klima).....	37
Izba gospodarcza jako ośrodek transferu wiedzy na przykładzie koncepcji Izby Zaangażowanego Biznesu (mgr Przemysław Przyjazny, dr Adam Weinert, dr Łukasz Wójtowicz, dr Radosław Luft)	47
Pandemia COVID-19 a unijne prawo pomocy publicznej – wybrane aspekty (Berenika Sikora).....	55
Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie jako podmiot administrujący (mgr Adrian Badzio)	65
Postrzeganie pojęcia lidera na przykładzie wybranej grupy uczniów i studentów (Błażej Janaczyk, Miłosz Parczewski, Katarzyna Pietrzak, Ada Żurawik).....	77
Profesjonalni, wyspecjalizowani, niezawodni, bezstronni, ale czy konkurencyjni? (mgr Kalina Maj)	95
Przyszłość edukacji w dobie rewolucji przemian społecznych (dr Łukasz Wójtowicz, mgr Rafał Czupryn).....	111

Psychologia jako czynnik wpływający na skuteczność reklamy (Izabela Pasztaleniec).....	121
Stres Cyfrowy – jedna z przyczyn spadku motywacji do kształcenia na studiach? (mgr inż. Marek Walczyński, mgr inż. Wiktoria Kanciak)	131
Szara strefa – a opodatkowanie wyrobów tytoniowych (mgr Roksana Gawrońska)	145
De mortuis aut bene, aut nihil, czyli czy można znieważyc zmarłego? Przyszłość penalizacji zniewagi osób zmarłych. Uwagi de Lege Ferenda (mgr Magdalena Róża Krysiak)	157
Uregulowania prawne prawa do obrony nieletniego. Aspekt krajowy i międzynarodowy (Weronika Tuzimek).....	167
Wpływ podatku dochodowego na poziom dochodów budżetu państwa w Polsce w latach 2016–2020 (Michał Rolnik).....	181
Wydzielniczenie w kontekście art. 1008 Kodeksu cywilnego oraz orzecznictwa w Polsce (Patryk Klima).....	195
Wyzwania bezpieczeństwa państwa na podstawie wpływu konfliktu izraelsko-palestyńskiego na Bliki Wschód (mgr Aleksandra Korczyk).....	205
Zdalny Proces Karny (lic. Jakub Czyżykowski).....	219
Znaczenie chińskiego rynku kapitałowego na tle rynków światowych potęg gospodarczych (mgr Amanda Majchrowska-Szewczyk, dr Radosław Luft)	229
Znaczenie i rozwój banków w systemie pośrednictwa finansowego w Polsce w latach 2014–2021 (Anna Świercz)	245

PRZEDMOWA

Innowacyjności i konkurencyjności nie sposób analizować w wąskich szablonach logiki jednej dyscypliny. Ponadto nie mają w sobie charakteru lokalnego, umiejscowionego w jednym punkcie na mapie. Innowacyjność i konkurencyjność XXI wieku jest z natury swojej interdyscyplinarna i międzynarodowa.

Szerokie spektrum analiz wymaga od nas metadyscyplinarnego spojrzenia. Nie można wcielić się w rolę ekonomisty widzącego wąski zakres praw formułowanych od czasów Adama Smitha. Nie można wcielać się w rolę znawcy prawa spoglądającego na kodeksy i ustawy. Nie można być także tylko psychologiem szukającym odpowiedzi o motywach ludzkich działań.

Innowacyjność i konkurencyjność wymaga od nas bycia zarówno ekonomistą, socjologiem, psychologiem, prawnikiem... itd., aż po specjalistów, którzy dopiero pojawią się na rynku lub już na nim są, a nie zostali dostrzeżeni na tyle by ich w jakiś sposób nazwać. To szerokie spojrzenie metadyscyplinarne, niejako z lotu ptaka pozwala nam dostrzegać panoramę wiedzy o świecie w różnych jego aspektach. I właśnie w perspektywie tej panoramy jesteśmy w stanie wytyczać podstawowe ścieżki rozwoju w drodze do bycia innowacyjnym i konkurencyjnym.

Nie da się tego odnaleźć w jednej encyklopedii, nie stworzono ku temu jednej aplikacji w telefonie ani nawet najlepsi reporterzy świata nie ujęli jej w jakimś choćby najciekawszym dokumencie telewizyjnym. Ta ścieżka rozwoju o której mowa jest na tyle dynamiczna by można nazwać ją drogą ciągłego tworzenia świata. Celowo nie używamy kategorii odkrywania świata, nazywamy ten proces wprost pojęciem tworzenia. Jaki będzie świat za kilka lat? Nikt nie jest w stanie na to pytanie odpowiedzieć. Ale co stanowi podwaliny jego budowania? Na to pytanie już łatwiej znaleźć rozwiązanie. Z pewnością będą nim artykuły zawarte w niniejszej monografii, które sięgają tematycznie różnym aspektom i dziedzinom, ale dopiero całościowe spojrzenie na nie uczy nas uczestniczenia w tej drodze tworzenia świata w kierunku rozwoju innowacyjności i konkurencyjności.

Niech wejście na te drogę rozpocznie w Państwie niezwykłą pasję, a artykuły zawarte w monografii niech będą ku temu inspiracją.

Lukasz Wójtowicz

Patryk Klima

Kolegium Ekonomii, Finansów i Prawa, Instytut Prawa, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Analiza przesłanek sporządzenia testamentu ustnego zgodnie z art. 952 Kodeksu cywilnego

Słowa kluczowe: testament ustny, orzecznictwo, stan prawny, stan faktyczny

Streszczenie

Artykuł niniejszy ma za zadanie przybliżyć zawłości odnośnie interpretacji stanów faktycznych sporządzenia testamentu ustnego. W trakcie przeglądu orzecznictwa traktującego na ten temat dokonano wyboru trzech postanowień Sądu Najwyższego z lat: 2012, 2013, 2019, mając za podstawę różne pojęcia niedookreślone, w tym: obawę rychłej śmierci, stawienie się świadków, ustność. Wsparcie przeprowadzonej analizy literaturą tematu oraz poglądami doktryny stało się podstawą sformułowania wniosków końcowych.

1. Wstęp

Testament ustny to specyficzna forma zabezpieczenia ostatniej woli testatora ujęta w artykule 952 § 1 Kodeksu cywilnego (dalej: kc)¹. Z uwagi na zakres czynności prawnych jakich stroną jest osoba, która nie będzie miała z oczywistych względów możliwości zmiany wyrażonej woli jest niezmiernie istotnym, aby ustawodawca umożliwił jej złożenie oświadczenia w sposób niebudzący wątpliwości i powodujący pewność realizacji wszystkich wytycznych wynikających z wymienionego artykułu. W ramach pracy nad zagadnieniem przeanalizowano orzecznictwo sądów różnych instancji dokonując selekcji reprezentatywnych postanowień, które ujawniły zawłości jakie można napotkać w opisanych stanach faktycznych. Stwierdzenie rzeczywistej woli testatora wymaga bowiem szczegółowego zinterpretowania stanu fizycznego i emocjonalnego składającego oświadczenie, jak również instytucji świadka będącego pośrednikiem ostatniej intencji. Należy pamiętać, że całość zagadnienia dotyczy bardzo wymagającego stanu emocjonalnego, a ten z kolei może przekładać się na wystąpienie nieprawidłowości powodujących uznanie ustnie złożonego testamentu za nieważny². Dodatkowo pojawiające się w tych przypadkach pojęcia niedookreślone, takie jak „obawa rychłej śmierci” mogą stać się niezwykle problematyczne. Zatem celem głównym

---

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j., Dz. U. z 2021 r., poz. 2459.

² E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, *Testament ustny* [w:] J. Gudowski (red) *Kodeks cywilny. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017, s. 179.

niniejszego artykułu jest próba przybliżenia sposobu interpretacji różnych stanów faktycznych dających szerszy obraz zjawiska, natomiast przeanalizowana literatura przedmiotu oraz zaprezentowane orzecznictwo dały podstawę do sformułowania wniosków końcowych.

2. Podstawa prawna instytucji testamentu ustnego

Ustawodawca przewidział formę testamentu ustnego jako szczególną alternatywę dla testamentów zwykłych³. Warunki sporządzenia tego typu dokumentu określa art. 952 § 1 kc o następującym brzmieniu: „*Jeżeli istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione, spadkodawca może oświadczyć ostatnią wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków*.”. Analizowana regulacja weszła w życie w dniu 1 stycznia 1965 r. i nie była od tego czasu nowelizowana. Ze względu na swą wyjątkowość możliwość sporządzenia testamentu ustnego została przewidziana tylko w ustawowo określonych sytuacjach⁴ wymienionych w przepisie. Wskazuje się, że przyczyny te zachodzić mogą oddzielnie lub łącznie, a co za tym dopuszczalne jest sporządzenie testamentu ustnego w sytuacji obawy rychłej śmierci nawet jeżeli istnieje szansa zachowania formy zwykłej, co z kolei jest negatywnie oceniane w literaturze przedmiotu⁵. W dalszej części pracy przytoczone zostały konkretne przykłady zastosowania omawianego przepisu w interpretacji rzeczywistych stanów dotyczących złożenia ostatniej woli.

3. Stan obawy rychłej śmierci jako wytyczna testamentu ustnego

Pierwszym badanym orzeczeniem na potrzeby omawianego zagadnienia jest postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2019 r.⁶ odnoszące się do warunków zaistnienia stanu obawy rychłej śmierci w myśl art. 952 § 1 kc. W przywołanej sprawie Sąd Rejonowy ustalił następujący stan faktyczny. Spadkodawczyni od około dwóch lat cierpiała na nowotwór w stopniu zaawansowanym w związku z czym na trzy tygodnie przed śmiercią udała się do notariusza, gdzie sporządziła testament powołując do całości spadku swego męża. Około dwóch tygodni później została w ciężkim stanie przewieziona do szpitala, gdzie po 5 dniach zmarła. W trakcie hospitalizacji spadkodawczyni ustnie wyraziła swą ostatnią wolę w obecności trzech świadków ustanawiając spadkobiercami dwójkę

---

³ B. Kucia, *Testament ustny* [w:] M. Habdas, M. Fras (red) *Kodeks cywilny. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, 2018 Warszawa, s. 321.

⁴ E. Niezbecka, *Testament ustny* [w:] A. Kidyba (red) *Kodeks cywilny. Komentarz*, LEX, 2015 Warszawa, s. 147.

⁵ P. Książak, *Prawo spadkowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 208.

⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2019 r. I CSK 269/18, LEX nr 2683377.

swojego rodzeństwa. Na podstawie powyższych ustaleń Sąd Rejonowy stwierdził nabycie spadku przez brata i siostrę w częściach równych. Od tego orzeczenia mąż spadkodawczyni wniósł apelację, która została przez Sąd Okręgowy uwzględniona, stwierdzając nabycie całości spadku przez niego na podstawie testamentu sporządzonego w kancelarii notarialnej. Należy przy tym zaznaczyć, iż Sąd drugiej instancji podzielił wnioski Sądu Rejonowego, co do faktu wyrażenia przez spadkodawczynię ostatniej woli w obecności trzech świadków. Jednakże w opisanych okolicznościach nie ziszczyła się przesłanka obawy rychłej śmierci spadkodawcy. Dodatkowo wsparto się poglądem wyrażony między innymi w jednym z orzeczeń Sądu Najwyższego⁷ według, którego w przypadku osoby śmiertelnie chorej musi dojść do szybkiego pogorszenia stanu zdrowia lub do wystąpienia nowej prognozy wieszczącej rychły kres życia. Uznano zatem, iż warunkiem posłużenia się szczególną formą testamentu pod postacią testamentu ustnego jest zaistnienie niespodziewanej okoliczności (np. wypadek, lub nagle zapadnięcie na poważną chorobę) świadczącej o nieuchronności śmierci. Mając na uwadze powyższe Sąd Okręgowy skonstatował, że wobec faktu długotrwałej choroby spadkodawczyni (około 2 lata) i stopniowego pogarszania się jej stanu zdrowia nie została spełniona przesłanka obawy rychłej śmierci. Natomiast w rozpatrywanej sprawie dzień, w którym doszło do sporządzenia testamentu ustnego był następnym dniem w trakcie przewlekłego przebiegu zaawansowanego stadium choroby nowotworowej. Od powyższego postanowienia brat spadkodawczyni złożył skargę kasacyjną zarzucając Sądowi drugiej instancji błędną wykładnię przepisu art. 952 § 1 kc. Rozpatrując środek odwoławczy Sąd Najwyższy przychylił się do stanowiska wyrażonego w innych postanowieniach⁸ według, których przy badaniu występowania obawy rychłej śmierci należy brać pod uwagę uwarunkowania subiektywno-obiektywne. Zgodnie z tą koncepcją nie wystarcza samo przekonanie testatora o zbliżającym się kresie życia, lecz konieczne jest usprawiedliwienie tego poczucia obiektywnymi czynnikami. Takie przekonanie podyktowane zostało wyjątkowym charakterem testamentu ustnego, wobec czego nie można polegać wyłącznie na subiektywnych odczuciach spadkodawcy. Wskazano także, iż jeżeli z uwzględnieniem wiedzy lekarskiej istnieje obawa rychłej śmierci to nie ma konieczności dogłębnego badania przesłanki subiektywnej. W dalszej kolejności Sąd Najwyższy, w przeciwieństwie do Sądu Okręgowego stwierdził, że osoba cierpiąca na długotrwałą chorobę, której stan stopniowo się pogarsza również

---

⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 2003 r. V CK 120/02, OSNC 2004/10/159.

⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 1974 r. III CRN 5/74, OSNC 1975/3/42, Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 1999 r. I CKN 378/97, nie publ., Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2000 r. II CKN 875/98, nie publ., Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2002 r. V CKN 259/01, nie publ., Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 2011 r. III CSK 98/10, OSNC-ZD 2011/D/79, Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2013 r. IV CSK 380/12, nie publ., Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2019 r. IV CSK 583/19, nie publ.

może skorzystać z formy testamentu ustnego. Zaznaczono również, iż wykładania pojęcia obawy rychłej śmierci zawężająca tę przesłankę jedynie do stanów nagłych spowodowałyby pozbawienie długotrwale chorujących osób możliwości skorzystania z testamentu ustnego nawet w momencie wejścia w fazę terminalną. Dodatkowo Sąd zaznaczył, że spadkodawczyni miała świadomość nieuchronnie zbliżającej się śmierci, kiedy po raz ostatni w ciężkim stanie trafiła do szpitala, co uzasadnia twierdzenie, iż pomimo pozostawania od dłuższego czasu w poważnym stanie zdrowia zdawała sobie w pełni sprawę z powagi sytuacji i nadchodzącego końca życia.

Opisane orzeczenie Sądu Najwyższego dostarcza istotnych informacji na temat rozumienia pojęcia obawy rychłej śmierci. Mianowicie każdy przypadek musi zostać oceniony z uwzględnieniem towarzyszących mu okoliczności. Jednocześnie decydujące jest zbadanie danej sytuacji zarówno z punktu widzenia danej osoby jak i specjalistycznej wiedzy medycznej, ponieważ dopiero spełnienie zarówno przesłanki subiektywnej jak i obiektywnej pozwala na skorzystanie z tej formy testamentu.

4. Sposób wyrażenia woli w testamencie ustnym

Zagadnienia związane z wykładnią przepisu art. 952 § 1 kc dotyczą nie tylko kwestii interpretacji pojęcia obawy rychłej śmierci, lecz również formy ustnego oświadczenia ostatniej woli. Tą tematyką zajmował się Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 13 czerwca 2013 r.⁹ W przywołanym przypadku Sąd Rejonowy stwierdził w drodze postanowienia nabycie spadku po zmarłym duchownym przez gminę jego ostatniego zamieszkania. Zdaniem Sądu w tej sprawie dziedziczenie następowało na podstawie ustawy, a wobec braku krewnych spadkodawcy całość spadku przypadła gminie. Od postanowienia została wniesiona apelacja sformułowana przez parafię, która domagała się stwierdzenia nabycia spadku na podstawie testamentu ustnego. Ustalono bowiem, iż duchowny na kilka miesięcy przed śmiercią sporządził pismem maszynowym dokument, w którym sformułował „...rozporządzenie majątkiem własnym i odziedziczonym po rodzicach na wypadek mojej śmierci...” oraz podpisał go własnoręcznie. Następnie na kilka dni przed śmiercią w związku z pogorszeniem się stanu zdrowia spowodowanym nowotworem, przytoczony dokument został odczytany przez notariusza w obecności trzech świadków. W trakcie czytania duchowny potwierdzał zawartość przygotowanego przez siebie pisma poprzez przytakiwanie, gdyż ze względu na swe schorzenie nie był w stanie mówić. Jednocześnie nie doszło do wyrażenia ostatniej woli w innej formie, a jedynie do stwierdzenia, że podtrzymuje on prawdziwość treści dokumentu. Na podstawie powyższych okoliczności opartych na zeznaniach trzech świadków i notariusza zarówno Sąd Okręgowy jak i Sąd

---

⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2013 r. IV CSK 688/12, LEX nr 1360295.

pierwszej instancji uznał, iż w opisywanej sytuacji nie miało miejsca sporządzenie ważnego testamentu ustnego. Sądy niższych instancji skonstatowały, że aby można było mówić o testamencie ustnym wywołującym skutki prawne to konieczne jest wyrażenie ostatniej woli w drodze własnej wypowiedzi słownej, a nie np. poprzez potwierdzanie słów wypowiedzianych czy odczytywanych przez inną osobę. Od orzeczenia Sądu Okręgowego oddalającego apelację wnoszącą parafia złożyła skargę kasacyjną, w której zarzuciła błędną interpretację art. 952 § 1 w zw. z art. 60 kc¹⁰. Rozpatrując przedstawiony zarzut kasacyjny Sąd Najwyższy podkreślił, że wymóg zachowania ustnej formy oświadczenia woli określony w art. 952 § 1 kc, wyłącza zastosowanie zasady ogólnej wyprowadzanej z art. 60 kc. W dalszej kolejności przywołano fragment treści art. 82 Dekretu z dnia 8 października 1946 r. Prawo spadkowe, z którego wynikało, iż „*spadkodawca może sporządzić testament ustny przez podanie swej woli do wiadomości trzech równocześnie obecnych świadków*”. Zaznaczono przy tym, że ustność nie była w ówczesnym stanie prawnym elementem formy oświadczenia woli, wobec czego dopuszczalne było wyrażenie woli testatora w dowolny zrozumiały sposób. Zestawiając poprzednio obowiązującą regulację z obecną Sąd Najwyższy dostrzegł, iż sformułowanie „...*spadkodawca może oświadczyć ostatnią wolę ustnie*...” wymusza uznanie ustności za element formy oświadczenia woli, a co za tym idzie za warunek skuteczności testamentu ustnego, wobec czego nie jest dopuszczalne wyrażenie woli w jakikolwiek inny sposób. Zauważono też, że orzecznictwo Sądu Najwyższego aprobuje taką wykładnię art. 952 § 1 kc, jednakże podkreślono konieczność szerszego rozpatrzenia badanego przepisu w szczególności poprzez możliwość uznania za ustne wyrażenie woli również w inny powszechnie rozumiany i zgodnie odebrany przez świadków sposób. W takich sytuacjach należy jednak zachować dużą dozę ostrożności ze względu na łatwość zafałszowania woli testatora, co jednak zdaniem Sądu nie miało w omawianym przypadku miejsca. Istotne jest, aby testator mógł wyrazić swą ostatnią wolę w formie niebudzącej wątpliwości i zrozumiałej dla osób trzecich. Dodatkowym argumentem przemawiającym za rozszerzoną wykładnią pojęcia ustności jest regulacja dotycząca testamentu allograficznego, zgodnie z którą taki dokument również sporządza się poprzez oświadczenie ostatniej woli ustnie, przy czym stosownie do art. 951 § 3 kc¹¹ z tej formy nie mogą skorzystać osoby głuche lub nieme. Zatem ze względu na brak podobnego zakazu przy sporządzaniu testamentu ustnego należy uznać, że ustawodawca nie dążył do ograniczenia rozumienia pojęcia ustności tylko do oświadczeń wyrażanych za pomocą wypowiedzianych przez spadkodawcę

---

¹⁰ „Z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej (oświadczenie woli).” Art. 60 kc.

¹¹ „Osoby głuche lub nieme nie mogą sporządzić testamentu w sposób przewidziany w artykule niniejszym.” Art. 951 § 3 kc.

słów. Ponadto zaznaczono, iż w każdym tego typu przypadku konieczne jest gruntowne przebadanie okoliczności towarzyszących wyrażeniu ostatniej woli w taki sposób, aby ustalić co dana osoba miała rzeczywiście na myśli i czy jej określone zachowania może być uznane za ważne wyrażenie ostatniej woli.

Analizując powyższą sprawę Sąd Najwyższy odrzucił przyjęte przez Sądy niższych instancji rygorystyczne stanowisko dotyczące interpretacji art. 952 § 1 kc dopuszczając możliwość zakomunikowania intencji testatora również w inny sposób (np. przez potakiwanie w trakcie odczytywania).

5. Ilość świadków i ich rola w testamencie ustnym

Ostatnim przytoczonym orzeczeniem jest postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2012 r.¹², w którym wyjaśnione zostały wątpliwości dotyczące charakteru świadków obecnych przy sporządzaniu testamentu ustnego. W rozpatrywanej sprawie ustalono, że spadkodawczyni od dłuższego czasu cierpiała na liczne schorzenia, a jej kondycja ulegała stopniowemu pogorszeniu. W pewnym momencie nastąpiło nagłe i poważne załamanie jej stanu zdrowia. W tym dniu przebywał u niej jeden ze świadków, a nadto w odwiedzinie przybyły dwie inne osoby. Cała trójka została zaproszona do pokoju testatorki, która oświadczyła wobec nich swą ostatnią wolę. Po kilku godzinach spadkodawczyni trafiła do szpitala, gdzie po tygodniu zmarła. Sąd pierwszej instancji stwierdził, że testament ustny został sporządzony w warunkach obawy rychłej śmierci i wydał postanowienie stwierdzające nabycie spadku. Natomiast trudność interpretacyjną stanowiła forma udziału świadków która stała się podstawą apelacji złożonej przez spadkobiercę ustawowego – Miasto Stołeczne Warszawa. Uczestnik postępowania twierdził bowiem, że nie miało miejsca sporządzenie skutecznego testamentu przede wszystkim ze względu na fakt, iż świadkowie nie przybyli do spadkodawczyni celem odebrania od niej jej ostatniej woli, co przekładało się zdaniem apelującego na brak woli po ich stronie do bycia świadkami. Ponadto wskazywano na pewne rozbieżności w zeznaniach odnoszące się do powodów ich wizyty, a także szczegółów okoliczności zachodzących w trakcie sporządzania testamentu ustnego. Na tej podstawie Sąd Okręgowy zmienił zaskarżone postanowienie stwierdzając nabycie spadku przez Miasto Stołeczne Warszawa. Sąd podkreślił przy tym, że „...świadkowie nie mieli poczucia powagi i niezwykłości wizyty lub jej części...”. Dodatkowo wskazano, że nieważne było również stwierdzenie treści testamentu, gdyż nastąpiło to dopiero na wniosek powołanej do spadku, a nie z inicjatywy świadków. Od orzeczenia zmieniającego postanowienie Sądu Rejonowego złożona została skarga kasacyjna, w której zawarto między innymi zarzut naruszenia art. 952 § 1 kc przez jego błędną interpretację zgodnie, z którą konieczne jest przywołanie przyszłych świadków z uprzednim

---

¹² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2012 r. I CSK 575/11, LEX nr 1216833.

zamiarem sporządzenia testamentu ustnego jak również przedstawienie ostatniej woli w warunkach ceremonialnych. Analizując ten zarzut Sąd Najwyższy skonstatował, że skuteczne sporządzenie testamentu ustnego wymaga dochowania dwóch warunków: obawy rychłej śmierci lub nadzwyczajnych okoliczności, oraz ustnego oświadczenia woli wobec co najmniej trzech świadków. Odniesiono się przy tym po krótko do przesłanki obawy rychłej śmierci, o czym szerzej była mowa w pierwszym rozdziale, nie kwestionując jej istnienia w badanej sprawie. Ponadto Sąd Najwyższy wskazał, iż przepis art. 952 § 1 kc wymaga ustnego wyrażenia woli przy co najmniej trzech osobach, zauważając przy tym brak jakichkolwiek innych wymogów dotyczących świadków. Zatem jedyne ograniczenia odnoszące się do świadków pochodzą z przepisów art. 956¹³ oraz 957 kc¹⁴ i nie wynika z nich kryterium celowego przywołania do tej roli, czy też wymóg uroczystej atmosfery sporządzania testamentu. Dodatkowo zauważono, iż mimo że w literaturze przedmiotu spotykane są pewne wątpliwości i rozbieżne poglądy dotyczące tej kwestii to jednak zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego wystarczające jest, aby dana osoba była obecna przy spadkodawcy i odebrała ona jego oświadczenie. Wobec powyższego zaskarżone postanowienie zostało uchylone, a sprawę przekazano do ponownego rozpatrzenia.

Z przeanalizowanego postanowienia uznać należy, że dla skuteczności testamentu ustnego ważne jest tylko wyrażenie woli wobec co najmniej trzech osób, które dane oświadczenie odbiorą. Nie muszą, więc to być osoby z góry nastawione na byciem świadkiem, a o tym statusie decyduje jedynie wola spadkodawcy.

6. Wnioski końcowe

Testament ustny jako forma przekazania ostatniej woli stanowi niejednokrotnie bardzo trudny w interpretacji problem prawny. Wykładnia art. 952 k.c. nieodłącznie związana jest z koniecznością ustalenia czy w danym przypadku właściwie zabezpieczono życzenia spadkodawcy. Rozpatrywane w niniejszym artykule pojęcia niedookreślone, takie jak: obawa rychłej śmierci czy ustność, wymagają podejsia

---

¹³ „Nie może być świadkiem przy sporządzaniu testamentu: 1) kto nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych; 2) niewidomy, głuchy lub niemy; 3) kto nie może czytać i pisać; 4) kto nie włada językiem, w którym spadkodawca sporządza testament; 5) skazany prawomocnie wyrokiem sądownym za fałszywe zeznania”. Art. 956 kc.

¹⁴ „§ 1. Nie może być świadkiem przy sporządzaniu testamentu osoba, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść. Nie mogą być również świadkami: małżonek tej osoby, jej krewni lub powinowaci pierwszego i drugiego stopnia oraz osoby pozostające z nią w stosunku przysposobienia. § 2. Jeżeli świadkiem była jedna z osób wymienionych w paragrafie poprzedzającym, nieważne jest tylko postanowienie, które przysparza korzyści tej osobie, jej małżonkowi, krewnym lub powinowatym pierwszego lub drugiego stopnia albo osobie pozostającej z nią w stosunku przysposobienia. Jednakże gdy z treści testamentu lub z okoliczności wynika, że bez nieważnego postanowienia spadkodawca nie sporządziłby testamentu danej treści, nieważny jest cały testament.” Art. 957 kc.

dwuaspektowego. Z jednej strony należy dokonać analizy stanu faktycznego związanego ze zdrowiem składającego oświadczenie, z drugiej mieć na uwadze subiektywne odczucie nieuchronnie nadchodzącego końca życia. Istotnym jest także sposób przekazania, zakomunikowania swego stanowiska, który nie w każdym przypadku musi stanowić wyrażenie woli własnym głosem. Dopuszczalna jest bowiem inna forma potwierdzenia, na przykład potakiwanie. Ponadto nie bez znaczenia pozostaje liczba i forma uczestnictwa świadków, gdzie trójosobowy skład ma zagwarantować prawidłowość działania w ramach przepisu. Na podstawie przeanalizowanego orzecznictwa wspartego literaturą przedmiotu należy uznać, iż testament ustny to zabezpieczenie, jakie można wykorzystać jedynie w wyjątkowych sytuacjach. Natomiast z uwagi na pojawiające się problemy interpretacyjne oraz trudności dowodowe i wysokie prawdopodobieństwo zniekształcenia ostatniej woli spadkodawcy pojawiają się głosy postulujące wycofanie tej instytucji z polskiego porządku prawnego¹⁵. Proponowanymi elementami, które dałyby szansę na łatwiejsze interpretowanie przepisu byłoby doprecyzowanie zagadnienia sposobu udziału świadków odbierających oświadczenie. Jednakże każde działanie nie powinno wpływać na realizację postulatu pewności prawa.

7. Bibliografia:

- 1 Kondek J. M., *Wpływ sytuacji kryzysowych na stosunki cywilnoprawne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- 2 Książak P., *Prawo spadkowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- 3 Kucia B., Art. 952 *Testament ustny* [w:] Habdas M., Frasz M. (red) *Kodeks cywilny. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022.
- 4 Niezbecka E., Art. 952 *Testament ustny* [w:] Kidyba A. (red) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. LEX, Warszawa 2015.
- 5 Skowrońska-Bocian E., Wierciński J., Art. 952 *Testament ustny* [w:] Gudowski J. (red) *Kodeks cywilny. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017.

Akty prawne:

- 1 Ustawa z dnia z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 2021 r., poz. 2459.

Orzecznictwo

- 1 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 2003 r. V CK 120/02, OSNC 2004/10/159.
- 2 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2002 r. V CKN 259/01, nie publ.
- 3 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2013 r. IV CSK 688/12, LEX nr 1360295.

---

¹⁵ J. M. Kondek, *Wpływ sytuacji kryzysowych na stosunki cywilnoprawne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, s. 306.

- 4 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2019 r. IV CSK 583/19, nie publ.
- 5 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 1999 r. I CKN 378/97, nie publ.
- 6 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 2011 r. III CSK 98/10, OSNC-ZD 2011/D/79.
- 7 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 1974 r. III CRN 5/74, OSNC 1975/3/42.
- 8 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2013 r. IV CSK 380/12, nie publ.
- 9 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2000 r. II CKN 875/98, nie publ.
- 10 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2012 r. I CSK 575/11, LEX nr 1216833.
- 11 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2019 r. I CSK 269/18, LEX nr 2683377.

lic. Jakub Czyżykowski

Uniwersytet Gdański

Dawne i Współczesne metody dowodzenia w procesie karnym

Słowa kluczowe: metody, dowodzenie, proces, karny, dawne, współczesne

Streszczenie

W niniejszym rozdziale zostały wskazane metody dowodzenia faktów poprzez wyróżnienie poszczególnych dowodów i podstawowe wyjaśnienie założeń konkretnych dowodów oraz poprzez różnice między dowodzeniem w ujęciu dawnym i współczesnym poprzez porównanie założeń w nich obowiązujących. Poniższa analiza ogranicza się do stanu prawnego z lipca 2022 r. w ujęciu aktualnym, a w ujęciu historycznym do danych od okresu średniowiecza do wieku XIX.

1. Wstęp

Podjęcie decyzji w procesie karnym musi być poprzedzone procesem dowodowym prowadzonym w celu dokonania konkretnych ustaleń. Przedmiotem dowodzenia jest okoliczność zwana faktem, który podlega dowodzeniu. Analiza dowodów doprowadza do ustaleń faktycznych, które podlegają subsumpcji i dopiero po niej stanowią podstawę do podjęcia decyzji procesowej. Niezależnie od tego, czy odnosimy się do zasadniczego przedmiotu konkretnego postępowania, czy odnosimy się do kwestii współczesnej odpowiedzialności karnej zawsze należy mieć na względzie fakt główny i dowodowy. Najważniejszą czynnością w zakresie dowodzenia jest dotarcie do faktu głównego będącego ustaleniem centralnym dla danego postępowania. Na równi z faktem głównym albo zamiast niego dowodzeniu podlegają fakty dowodowe. Fakty dowodowe dowodzone są na równi z faktem głównym w celu weryfikacji dowodów wskazujących na fakt główny. W zakresie pojęcia dowodów ze względu na jego uzależnioną od kierunku analizy Kodeksu Postępowania Karnego wieloznaczność w poniższym wywodzie nie została podjęta próba usystematyzowania definicji tego pojęcia. Natomiast istotne jest odróżnienie źródła dowodu, którym jest osoba lub rzecz, od której dowód pochodzi od środka dowodowego, którym jest „nośnik informacji o fakcie podlegającym udowodnieniu”¹⁶.

---

¹⁶ P. Hofmański, S. Waltoś. *Proces karny zarys systemu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 364.

2. Dawne metody dowodzenia faktów

Rozważania w zakresie metod dowodzenia faktów na obszarze średniowiecznej Polski należy rozpocząć od wskazania ówczesnych najważniejszych metod dowodzenia. Po pierwsze przysięga składana osobiście przez stronę procesową. Przysięga miała charakter prawny, formalny oraz sakralny poprzez odwołanie do Boga i świętego krzyża. Po drugie przysięga składana wspólnie z inną osobą, której zadaniem było potwierdzenie prawdziwości przysięgi własnej strony. Po trzecie istotni byli świadkowie potwierdzający prawdziwość dowodzonego faktu. Po czwarte świadectwa urzędowe dokonywane na zlecenie sądu w postaci wizji lokalnej, obdukcji zwłok i opinii rzeczoznawcy na wniosek osoby zainteresowanej. Po piąte dokumenty o charakterze publicznym, które były urzędowe i niepowtarzalne oraz o charakterze prywatnym, które były dokonywane prywatnie z możliwością podważenia¹⁷. Do szóstej kategorii należy zaliczyć Ordalia Boże budzące w XXII w. wątpliwości zależnie od wyznania i wiary. W przeszłości Ordalia były uznawane za niedające się przechytryć. Nieomyślność Ordalii Bożych opierano na tym, że gniew Boga spotka każdego. Wyróżnia się w oparciu o kryterium ilości uczestników w próbie dwie kategorie czynności, w których przejawia się werdykt Boga. Do kategorii dwustronnej należy zaliczyć próbę krzyża, w której strony stawały pod krzyżem wnosząc ręce i w zależności od tego kto pierwszy opuścił ręce ten przegrywał sprawę oraz próbę pojedynku między stronami, w której zabicie drugiej strony nie powodowało negatywnych konsekwencji prawnych. Charakterystyczną cechą pojedynku był fakt możliwości jego dokonania wobec wszystkich osób nie zależnie od stanu społecznego. Do kategorii jednostronnych ordaliów zaliczano: próbę zimnej wody, próbę poświęconego kęsa, próbę chleba i sera, próbę komunii, próbę gorącej wody, próbę rozpalonego żelaza, próbę marów oraz losowanie¹⁸.

Specyficznym procesem okresu średniowiecza było przeprowadzanie głównie na kobietach prób czarownic. Próby czarownic stanowiły specjalny zespół czynności dokonywanych, jako wyjątkowa faza wstępna przed przeprowadzeniem właściwego procesu inkwizycyjnego. W celu stwierdzenia prawidłowości podejrzeń w zakresie kontaktów z diabłem kobiety były podawane próbom. „Do najbardziej rozpowszechnionych należały próby: wody, wagi, igły, łez i ognia”¹⁹. W próbie wody topiąca się kobieta była uznawana za niewinną, a gdy pływała była uznawana za winną bycia czarownicą i poddawano ją sądowi. Próba wagi opierała się na twierdzeniu, że osoba winna konspiracji z diabłem jest lżejsza od osoby niewinnej. Próba wagi przewidywała winę, jeśli osoba sprawdzana ważyła mniej

---

¹⁷ T. Maciejewski, *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, C.H.BECK, Warszawa 2017, s. 177.

¹⁸ T. Maciejewski, *Narzędzia tortur, sądów bożych i prób czarownic*, MISCELLANEA, Koszalin 1997, s. 111–113.

¹⁹ *Ibidem*, s. 117.

niż w ustalonych wartościach, a gdy była cięższa zostawała zwolniona. Próba łączyła się uniewinnieniem, jeżeli kobieta składająca przysięgę na łączy Jezusa Chrystusa płakała, a gdy nie płakała była uznawana za winną. Próba igły opierała się na przesądzie, że osoba związana z szatanem otrzymywała od niego znamię, które było odporne na krwawienie. W próbie igły osoba podejrzana była nakłuwana w wybranych miejscach, jeśli osoba poddana próbie nie krwawiła była winna. Przejście przez rozgrzane podłoże bez śladów oparzeń w próbie ognia oznaczało winę, natomiast pojawienie się śladów stanowiło dowód braku winy.

Następną kategorią metod dowodzenia faktów są tortury procesu inkwizycyjnego stosowanego w procesie miejskim. Proces inkwizycyjny trwał od XIII wieku do około XVI wieku. Do głównych cech procesu inkwizycyjnego należą: wszczęcie z urzędu, skumulowanie wszystkich funkcji procesowych w rękach sędziego-oskarżenie, obrona, wyrokowania, utajnienie, pisemność procesu oraz oparcie postępowania dowodowego na legalnej teorii dowodowej²⁰. Ówczesny ustawodawca jako metodę dowodzenia faktów dopuszczał stosowanie tortur w celu uzyskania przyznania się do winy. „W Polsce stosowanie tortur zostało zniesione przez postanowienie konstytucji sejmu warszawskiego z 1776 r.”²¹. Możliwość zastosowania tortur dotyczyła wszystkich osób z wyjątkiem doktorów, osób wyżej urodzonych, urzędników, osób w wiekach skrajnych i kobiet brzemennych, chyba że została popełniona zbrodnia lub czary²². Tortury przeprowadzano przy użyciu różnego rodzaju narzędzi do sprawiania bólu w specjalnie do tego przystosowanych pomieszczeniach zwanych izbami tortur. Izby tortur znajdowały się w więzieniach zamkowych lub ratuszowych. Do wykonywania tortur upoważniano służbę miejskiego noszącego miano kata. Do kognicji kata obok tortur należało: „wykonywanie kar (śmierci, cielesnych, wygnania), wystawianie zwłok i obciętych członków na widok publiczny, nadzór nad porządkiem w mieście, a nawet leczenie ludzi i zwierząt, czy też prowadzenie domu publicznego”²³. Zarządzenie w zakresie przeprowadzenia tortur co do zasady wydawał sąd w ściśle określonych sytuacjach. W szczególności w przypadku „popełnienia przestępstwa zagrożonego najcięższymi karami, pojawienia się sprzeczności w zeznaniach lub istnienia oczywistych dowodów, zwłaszcza zeznań dwóch świadków oraz domniemania przestępstwa”²⁴.

Na terenach Polski w okresie zaborów metody dowodzenia w poszczególnych regionach cechowały się różnicowaniem w oparciu o proces inkwizycyjny i proces mieszany. W zaborze pruskim obowiązywał zmodyfikowany proces inkwizycyjny oparty na pozytywnej teorii dowodowej. „Zamiast zniesionych tortur

---

²⁰ T. Maciejewski. *Historia... op.cit.*, s. 184.

²¹ T. Maciejewski. *Narzędzia... op.cit.*, s. 19.

²² T. Maciejewski. *Historia... op.cit.*, s. 185.

²³ T. Maciejewski. *Narzędzia... op.cit.*, s. 21–22.

²⁴ *Ibidem*, s. 27.

zezwolono na stosowanie w śledztwie kar nadzwyczajnych tak zwanych kar za nieposłuszeństwo, w formie chłosty, postu czy osadzenia w areszcie tymczasowym lub więzieniu”²⁵. W zaborze austriackim utrzymano w mocy właściwości procesu inkwizycyjnego z wyjątkami w zakresie tortur, które zostały zastąpione karami za nieposłuszeństwo oraz w zakresie pozytywnej teorii dowodowej, którą zastąpiła negatywna teoria dowodowa. Proces mieszany zaczął obowiązywać na terenach Polski w XIX w. W procesie mieszanym proces karny został podzielony na wyraźne stadia. Z punktu widzenia metod dowodzenia istotne było stadium wstępne, w którym wydzielono dwie metody dowodzenia faktów. Pierwszą metodą było dochodzenia przeprowadzane przez władze policyjne, a drugą metodą było śledztwo prowadzone przez sędziego śledczego pod nadzorem prokuratora.

3. Współczesne metody dowodzenia faktów

W obecnym kodeksie postępowania karnego (Dz.U.2022, poz. 1375) ustawodawca w oparciu o sposób dopuszczenia dowodu do procesu wyróżnia dwie kategorie dowodzenia faktów. Pierwszą kategorię tworzą dowodzenia podejmowane z urzędu, a drugą kategorię obejmują dowodzenia podejmowane na wniosek. Nie podejmuje się dowodzenia wobec faktów powszechnie znanych i faktów znanych z urzędu. W aktualnym stanie prawnym umożliwia się przeprowadzenie postępowania przygotowawczego w formie śledztwa lub dochodzenia. Obydwie metody postępowania przygotowawczego przeprowadza się głównie w celu wykrycia podstaw do złożenia aktu oskarżenia. Przepis artykułu 2 §2 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.2022, poz. 1375) wprowadza zasadę prawdy materialnej do procesu karnego. Dzięki temu przepisowi w granicach współczesnego procesu karnego dokonuje się uprawdopodobnienia i udowodnienia okoliczności poprzez podjęcie uregulowanych prawnie czynności traktowanych w tej analizie jako metody dowodzenia faktów. Do współczesnych metod dowodzenia faktów zalicza się przesłuchanie, okazanie, wyjaśnienia oskarżonego, świadków, biegłych, oględziny, otwarcie zwłok, eksperyment procesowy, wywiady środowiskowe i badanie osoby oskarżonego, zatrzymanie rzeczy, przeszukanie oraz kontrolę i utrwalanie rozmów.

3.1. Przesłuchanie

W zakresie przesłuchania występuje trójpodział uzyskanego dowodu według kryterium głównego uczestnika – wyjaśnienie oskarżonego, zeznanie świadka i opinia biegłego. W granicach każdej z tych czynności można dokonać okazania. Ogólne zasady przesłuchania nakazują umożliwić osobie przesłuchiwanej swobodne wypowiedzenie się w granicach określonych celem danej czynności, a dopiero

---

²⁵ T. Maciejewski. *Historia... op.cit.*, s. 290.

po swobodnym wypowiedzeniu można zadawać pytania zmierzające do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi²⁶. Można zadawać pytania osobie przesłuchiwanej bezpośrednio, chyba że organ przesłuchujący zarządzi inaczej²⁷. Ustawodawca dopuszcza możliwość konfrontacji osoby przesłuchiwanej w celu wyjaśnienia sprzeczności i dopuszcza okazanie osobie przesłuchiwanej innej osoby, wizerunku, rzeczy w celu jej rozpoznania²⁸. „Okazanie jest czynnością polegającą na koncentracji wyjaśnień lub zeznań na przedmiocie przedstawionym do percepcji w odpowiednich warunkach. Rozpoznanie jest odmianą okazania”²⁹. Warunkiem przeprowadzenia okazania jest obecność okazywanego w grupie obejmującej przynajmniej cztery osoby³⁰.

Oskarżonemu przysługuje prawo do składania lub odmowy składania wyjaśnień. Wyjaśnienia oskarżonego mają podwójny charakter. Stanowią podstawę obrony oskarżonego i jednocześnie są środkiem dowodowym. Jeżeli oskarżony jest obecny przy czynnościach dowodowych może składać wyjaśnienia co do każdego dowodu. Oskarżony co do zasady składa wyjaśnienia ustnie. Wyjątkowo w postępowaniu przygotowawczym na żądanie oskarżonego lub jego obrońcy oskarżony może złożyć wyjaśnienia na piśmie.

Ustawodawca wobec świadka przewiduje obowiązek stawiennictwa i złożenia zeznań. Możliwość przesłuchania jako świadka została wyłączona wobec obrońcy, adwokata, radcy prawnego, duchownego i mediatora, jeśli jest związany w jakimkolwiek zakresie ze stroną procesu. Znaczne ograniczenia w ramach przesłuchania spowodowane są tajemnicą o klauzuli tajne, ściśle tajne, zastrzeżone lub poufne. Tajemnice o klauzuli tajne lub ściśle tajne mogą zostać ujawnione wyłącznie, jeżeli osoba nimi zobowiązana zostanie zwolniona z tajemnicy przez uprawniony do tego organ przełożony³¹. Natomiast osoby zobowiązane do klauzuli zastrzeżonych i poufnych mogą zostać zwolnione przez sąd lub prokuratora o ile wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości. W przypadku osób obowiązanych do zachowania tajemnicy notarialnej, adwokackiej, radcy prawnego, doradcy podatkowego, lekarskiej, dziennikarskiej lub statystycznej oraz tajemnicy Prokuratury Generalnej dodatkowym warunkiem zwalniającym jest brak innej możliwości ustalenia okoliczności na podstawie innego dowodu.

Celem przeprowadzenia opinii przez biegłych jest uzyskanie indywidualnych wyjaśnień ogólnie nieznanych i niedostępnych. Warunkiem wykorzystania opinii biegłego jest istnienie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymagających wiadomości specjalnych. W celu wydania opinii możliwe

---

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, (Dz.U.2022, poz. 1375), Art. 171 §1.

²⁷ *Ibidem*, Art. 171 §2.

²⁸ *Ibidem*, Art. 172.

²⁹ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces karny... op.cit.*, s. 408.

³⁰ Ustawa *op.cit.*, Art. 173.

³¹ *Ibidem*, Art. 179.

jest dokonanie dodatkowych badań z zakresu stanu zdrowia psychicznego. Wobec czego ustawodawca dopuszcza umieszczenie oskarżonego w zakładzie leczniczym w celu obserwacji nie przekraczającej w danej sprawie łącznie 8 tygodni.

3.2. Eksperyment procesowy, oględziny i otwarcie zwłok

Artykuł 211 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.2022, poz. 1375) dopuszcza przeprowadzenie eksperymentu procesowego w celu sprawdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla sprawy. W drodze eksperymentu możliwe jest przeprowadzenie doświadczenia i odtworzenia przebiegu zdarzeń lub ich fragmentów.

Oględziny są zmysłowym zapoznaniem organu procesowego z miejscem, ciałem, lub rzeczą celem ujawnienia ich cech charakterystycznych istotnych dla rozstrzygnięcia³². W zależności od przedmiotu oględziny dzielą się na trzy kategorie: oględziny miejsca, oględziny ciała i oględziny rzeczy. Warunkiem przeprowadzenia oględzin ciała i otwarcia zwłok jest istnienie podejrzenia przestępnego spowodowania śmierci³³. W postępowaniu przygotowawczym oględzin w miejscu ich znalezienia dokonuje prokurator, a w postępowaniu jurysdykcyjnym oględzin dokonuje organ sądowy. W obydwu przypadkach oględzin dokonują organy ze współudziałem biegłego lekarza. W sytuacji niecierpiących zwłoki oględzin dokonuje Policja³⁴. Otwarcia zwłok dokonuje biegły lekarz w obecności prokuratora lub sądu. Fakultatywnie przy oględzinach obecny może być lekarz, który ostatnio udzielił pomocy zmarłemu. „W celu dokonania oględzin lub otwarcia zwłok prokurator albo sąd może zarządzić wyjęcie zwłok z grobu”³⁵.

3.3. Wywiady środowiskowe i badanie osoby oskarżonego

Wywiady środowiskowe przeprowadza się w dwóch alternatywnych charakterach. Po pierwsze fakultatywnie gdy wymaga tego potrzeba i zezwalają na to regulacje prawne. Po drugie obligatoryjnie w sprawach o zbrodnie lub w stosunku do oskarżonego, który w chwili czynu nie ukończył 21 lat, jeżeli zarzucono mu popełnienie umyślnego występku przeciwko życiu³⁶. W stosunku do oskarżonego, który nie ma w kraju miejsca zamieszkania możliwe jest odstępianie od przeprowadzenia wywiadu środowiskowego. Jako uzupełnienie wywiadu środowiskowego mającego na celu zbadanie osobowości i dotychczasowego działania oskarżonego w postępowaniu przygotowawczym prokurator, a w postępowaniu jurysdykcyjnym sąd może zarządzić przeprowadzenie na oskarżonym badania lekarskiego lub psychologicznego.

---

³² P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces karny... op.cit.*, s. 414.

³³ Ustawa *op.cit.*, Art. 209 §1.

³⁴ Ustawa *op.cit.*, Art. 209 §2.

³⁵ Ustawa *op.cit.*, Art. 210.

³⁶ Ustawa *op.cit.*, Art. 241 §2.

3.4. Przeszukanie i zatrzymanie rzeczy

Poprzez wskazanie celów przeszukania dopuszcza się jego połączenia z zatrzymaniem rzeczy. Celem przeszukania jak wskazuje artykuł 219 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.2022, poz. 1375) jest wykrycie, zatrzymanie, przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej albo znalezienie rzeczy mogących stanowić dowód w sprawie lub podlegających zajęciu w postępowaniu karnym. Wyróżnia się trzy rodzaje przeszukania: przeszukanie pomieszczeń, przeszukanie innych miejsc oraz przeszukanie osoby i odzieży na niej. Warunkiem dokonania przeszukania jest istnienie uzasadnionych podstaw do przypuszczenia, że osoba podejrzana lub określone rzeczy znajdują się w miejscu przeszukania³⁷. Przeszukania dokonuje prokurator lub na polecenie sądu lub prokuratora Policja albo inny upoważniony organ. Zatrzymaniu podlegają rzeczy mogące stanowić dowód w sprawie lub podlegające zajęciu w celu zabezpieczenia kar majątkowych, środków karnych o charakterze majątkowym, przepadku, środków kompensacyjnych albo roszczeń o naprawienie szkody³⁸. Zatrzymanie rzeczy może być stosowane w stosunku do osób fizycznych, osób prawnych, urzędów, instytucji oraz wobec podmiotów dokonujących działalności w dziedzinie transportu, poczty lub telekomunikacji. Zgodnie z artykułem 227 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.2022, poz. 1375) przeszukanie lub zatrzymanie rzeczy powinno być dokonane zgodnie z celem tej czynności, z zachowaniem umiaru oraz w granicach niezbędnych dla osiągnięcia celu tych czynności przy zachowaniu należytej staranności, w poszanowaniu prywatności i godności osób, których ta czynność dotyczy oraz bez wyrządzania niepotrzebnych szkód i dolegliwości. Ten przepis stanowi gwarancję zapewnienia konstytucyjnie nadanych człowiekowi praw.

3.5. Kontrola i utrwalanie rozmów

Kontrolę i utrwalanie rozmów ustawodawca dopuszcza wyłącznie w sytuacjach enumeratywnie wskazanych w kodeksie postępowania karnego. Zastosowanie tych metod jest dopuszczalne w związku z toczącym się postępowaniem lub istnieniem uzasadnionej obawy popełnienia przestępstwa. Do wymienionych w art. 237 §3 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.2022, poz. 1375) przesłanek między innymi należy zabójstwo, narażenie na niebezpieczeństwo powszechne lub spowodowania katastrofy, handel ludźmi, uprowadzenie osoby, wymuszenie okupu. Kontrolę i utrwalanie rozmów stosuje się wobec osoby podejrzanej, oskarżonego, pokrzywdzonego lub innej osoby, z którą może się kontaktować oskarżony lub w stosunku do osoby, która może mieć związek ze sprawcą lub z grożącym przestępstwem. Co do zasady kontrolę i utrwalanie treści rozmów telefonicznych

---

³⁷ Ustawa *op.cit.*, Art. 219 §1.

³⁸ Ustawa *op.cit.*, Art. 217.

w celu wykrycia i uzyskania dowodów dla toczącego się postępowania lub zapobieżenia popełnieniu nowego przestępstwa na wniosek prokuratora może zarządzić sąd. Wyjątkiem od tej zasady jest sytuacja niecierpiąca zwłoki wobec której w §2 artykułu 237 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.2022, poz. 1375) ustawodawca wprost upoważnił prokuratora do zarządzenia kontroli i utrwalania rozmów bez uprzedniej zgody sądu. Jednocześnie prokurator ma obowiązek uzyskania od sądu zatwierdzenia postanowienia w późniejszym terminie.

4. Wnioski

Podstawą dawnych metod dowodzenia faktów były twierdzenia względnie racjonalne i twierdzenia irracjonalne. Do twierdzeń względnie racjonalnych zaliczano publiczne zaufanie do zapewniających, uznanie prawidłowości świadectw urzędowych i niepodważalność dokumentów publicznych. Do twierdzeń irracjonalnych zaliczano przekazanie osądu woli Boskiej stanowiącej przejaw wpływu działalności świeckiej na proces karny, manipulacje procesu czarownic i słuszność tortur wczesnego procesu inkwizycyjnego. W okresie zaborów metody dowodzenia faktów wynikały głównie z negatywnej i pozytywnej teorii dowodowej. Na współczesne uregulowanie metod dowodzenia faktów wpłynął kilkunastuletni rozwój procesu karnego, działalność szkół prawnych, uznanie regulatorów innych niż prawo oraz uznanie i wprowadzenie do systemu prawnego podstawowych zasad konstytucyjnych i karnych w zakresie praw człowieka. Aktualne metody dowodzenia służą wykazaniu wiarygodności faktów eliminując wszelkie wątpliwości oraz stanowią podstawę do wyznaczania faktów w oparciu, o które sąd wydaje wszelkie decyzje. Na zróżnicowanie metod dowodzenia faktów wskazuje brak istnienia analogi między systemami gwarancji prawdziwych ustaleń faktycznych okresów granicznych. Aktualnie procedura karna tworzy system potrójnych gwarancji ustaleń faktycznych, na które nakładają się normy celowościowe, normy sensu stricto i normy zapewniające korektę błędnych ustaleń faktycznych³⁹. Normy celowościowe we współczesnym ujęciu wskazują jaką z zaproponowanych przez przepisy prawa zastosować metodę dla uzyskania prawdy materialnej. W ujęciu dawnym również dopuszczano wybór spośród wskazanych metod dowodzenia, jednakże niekoniecznie wszystkie z metod wynikały wprost z prawa karnego i nie dążyły do uzyskania prawdy materialnej we współczesnym znaczeniu. Działania w zakresie dawnego ujęcia metod mogły w większym stopniu doprowadzać do braku sprawiedliwości, który opierał się głównie na zaspokojeniu tłumu. Do drugiej kategorii norm gwarancyjnych zaliczane są normy sensu stricto o dwojakiej regulacji. Po pierwsze odnoszą się do zasad przeprowadzania postępowania dowodowego z uszanowaniem uczciwości procesu, równości stron, bezstronności organów i dokonań humanitaryzmu. Po drugie wskazują na ograniczenia

---

³⁹ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces karny... op.cit.*, s. 360.

stosowania dowodów. W ujęciu dawnym zasady przeprowadzania postępowania dowodowego w znikomym zakresie uwzględniały poszanowanie uczciwości procesu, równości stron, bezstronności i humanitarnego traktowania. Przejawem braku uwzględnienia takiego stanu rzeczy jest prymitywizm dowodowy okresu średniowiecznego oraz istota instytucji kata i pełniona przez niego funkcja, za którą dostawał wynagrodzenie uzależnione od dokonanych czynności wobec oskarżonego. Ograniczenia dowodowe wynikały głównie z irracjonalnych twierdzeń. Przejawem irracjonalnego podejścia było istnienie ograniczenia stosowania metod dowodzenia faktów w zależności od pozycji oskarżonego w hierarchii społecznej i wyjątkowo w stosunku do kobiet od stanu brzemiennego.

5. Bibliografia

- 1 Hofmański P., Waltoś S., *Proces karny zarys systemu*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- 2 Maciejewski T., *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, Wydawnictwo C.H.BECK, Warszawa 2017.
- 3 Maciejewski T., *Narzędzia tortur, sądów bożych i prób czarownic*, Wydawnictwo MISCELLANEA, Koszalin 1997.
- 4 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, (Dz.U.2022, poz. 1375).

dr Małgorzata Alicja Kozłowska

Akademia Handlowa Nauk Stosowanych w Radomiu

Gospodarka Obiegu Zamkniętego w Unii Europejskiej

– poziom wtórnego wykorzystania materiałów

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, odpowiedzialna konsumpcja, gospodarka obiegu zamkniętego, recykling

Streszczenie

W niniejszym rozdziale przedstawiono najważniejsze założenia dotyczące koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym opartej na możliwie jak najdłuższym życiu produktu, stanowiącej alternatywę dla liniowego modelu gospodarczego bazującego na łatwo dostępnych zasobach i charakteryzującego się jednokierunkowym przepływem materiałów tj. od surowców, które przekształcane są w produkty i finalnie w odpady.

Scharakteryzowano pojęcie i istotę gospodarki o obiegu zamkniętym, a także przedstawiono najważniejsze inicjatywy Unii Europejskiej na rzecz przejścia na wskazany model gospodarczy w krajach członkowskich. W dalszej kolejności inicjatywy te zestawiono z danymi dotyczącymi ponownego wykorzystania materiałów w poszczególnych krajach Unii Europejskiej, w okresie obejmującym lata 2010–2020.

1. Wstęp

Konsumpcjonizm, czyli nadmierne przywiązywanie wagi do dóbr materialnych⁴⁰ jest jedną z głównych przyczyn prognozowanej przez naukowców katastrofy klimatycznej. Imperatyw wzrostu kreuje model gospodarczy nastawiony na nieustanne zwiększanie wielkości i tempa produkcji i konsumpcji. Każdy proces produkcji i konsumpcji wiąże się z kosztami, którymi obciążone jest środowisko naturalne i które w efekcie ponosi całe społeczeństwo⁴¹. Przyczynia się także do pogłębiania nierówności w rozwoju ludzkości. Aktywiści ruchu One Planet Living policzyli, że gdyby każdy mieszkaniec Ziemi konsumował tyle zasobów co przeciętny mieszkaniec Europy, byłyby potrzebne aż cztery planety, aby te

---

⁴⁰ J. Kramer, *Konsumpcja – ewolucja ról i znaczeń*, „Konsumpcja i Rozwój”, 2011, nr 1, s. 11–12.

⁴¹ E. Rokicka, W. Woźniak, *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty*, Katedra Socjologii Ogólnej, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016, s. 149.

potrzeby zaspokoić⁴². Podkreślenia wymaga, że rozwój gospodarczy jest podstawą funkcjonowania społeczeństw i nie można dążyć do jego zatrzymania lub cofnięcia⁴³, należy jednak dążyć do tego, aby rozwój ten realizowany był zgodnie z zasadą sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej, z zachowaniem granic tolerancji natury⁴⁴. Sposobem przeciwdziałania negatywnym trendom nadmiernej konsumpcji zasobów jest zmiana modelu gospodarczego, z liniowego na cyrkularny.

Istotą gospodarki cyrkularnej, zwanej także gospodarką obiegu zamkniętego (GOZ) jest zwrotny (nieliniowy) przepływ materiałów przy jednoczesnych jak najniższych kosztach środowiskowych. Oznacza on „zamknięcie pętli przepływów materiałów”, dzięki którym mogą one stanowić nakłady w kolejnych procesach produkcji⁴⁵, eliminując przy tym emisję zanieczyszczeń i generowanie odpadów⁴⁶ oraz ograniczyć zużycie zasobów.

Unia Europejska wprowadziła szereg inicjatyw mających na celu poprawę gospodarki odpadami, m.in. poprzez promowanie modelu gospodarowania polegającego na dzieleniu się, pożyczaniu, ponownym użyciu, naprawie, odnawianiu i recyklingu istniejących materiałów i produktów tak długo, jak to możliwe, wydłużając w ten sposób cykl życia produktu⁴⁷. Zastąpienie modelu liniowego, opartego na produkcji o planowanej zużywalności modelem, w którym na rynek będą trafiać produkty wysokiej jakości pozwoli na ograniczenie odpadów do minimum (por. rys. 1) powodując tym samym zmniejszenie presji na środowisko, a także zwiększenie bezpieczeństwa dostaw surowców, zwiększenie konkurencyjności, pobudzenie innowacji, wzrostu gospodarczego i zatrudnienia, przy jednoczesnym zapewnieniu konsumentom bardziej trwałych i innowacyjnych produktów, które zapewniają oszczędności i lepszą jakość życia. Gospodarka obiegu zamkniętego

---

⁴² <https://www.bioregional.com/projects-and-services/influencing-wider-change/one-planet-cities> (dostęp: 01.01.2022).

⁴³ P. Lacy, J. Rutqvist, *Waste to wealth. Creating advantage in a circulareconomy*, Palgrave Macmillan, New York 2015, s. 3–5.

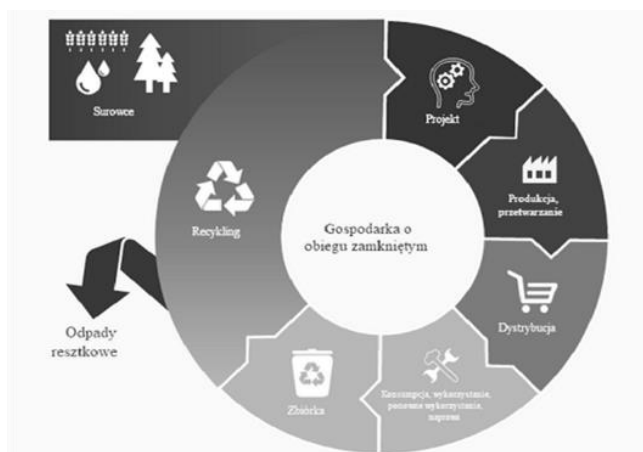
⁴⁴ H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2010, s. 24–25.

⁴⁵ D. Romero, A. Molina, *Green Virtual Enterprise Breeding Environments: A Sustainable Industrial Development Model for a Circular Economy*, Published in PRO-VE 1, October 2012.

⁴⁶ K. Hobson, N. Lynch, *Diversifying and de-growing the circular economy: Radical social transformation in a resource-scarce World*, Futures, Vol. 82, September 2016, p. 15–25.

⁴⁷ Komisja Europejska, *Zamknięcie obiegu – plan działań UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, COM(2015) 614 final, Bruksela 2015.

reprezentuje bowiem strategię rozwoju, która umożliwia wzrost gospodarczy przy jednoczesnej optymalizacji zużycia zasobów, głęboko przekształca schematy łańcuchów produkcji i konsumpcji oraz projektuje na nowo systemy przemysłowe⁴⁸.

Rys. 1. Schemat gospodarki o obiegu zamkniętym

Źródło: <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/economy/20151201STO05603/gospodarka-o-obiegu-zamkniety-m-definicja-znaczenie-i-korzysci-wideo> (dostęp: 01.01.2022).

Jednym z założeń tej koncepcji jest to, że już na etapie projektowania produktu zoptymalizowane zostanie wykorzystanie zasobów naturalnych i energii, a po wykorzystaniu, przywrócony zostanie do użytku. Kluczowe jest zatem zachowanie wartości dodanej i jego użyteczności, a także eliminacja powstających odpadów⁴⁹.

Unia Europejska od 2018 r. monitoruje proces transformacji gospodarki w kierunku obiegu zamkniętego według następujących kryteriów⁵⁰:

- produkcja i konsumpcja;
- gospodarowania odpadami;
- surowce wtórne;
- konkurencyjność i innowacje.

W niniejszej pracy analizie poddano stopień cyrkularności w krachach Unii Europejskiej, określający poziom materiałów pochodzących z recyklingu.

⁴⁸ Deloitte Sustainability Consulting Central Europe, *Gospodarka o obiegu zamkniętym. Jak wyzwolić potencjał z planowanych zmian*, Warszawa 2016, s. 8.

⁴⁹ M. Smol, J. Kulczycka, A. Czapliska-Kotas, D. Włóka, *Zarządzanie i monitorowanie gospodarki odpadami komunalnymi w Polsce w kontekście realizacji gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ)*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polskiej Akademii Nauk”, 2019, nr 108, s. 167; A. Sulich, *Znaczenie koncepcji ekonomii zrównoważonego rozwoju*, „Rynek-Społeczeństwo-Kultura”, 2018, 4(30), s. 24–27.

⁵⁰ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy/indicators/main-tables> (dostęp: 02.07.2022).

2. Działania Unii Europejskiej na rzecz gospodarki obiegu zamkniętego

W 2015 r. Komisja Europejska przyjęła swój pierwszy plan działania dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym. Plan ten obejmował środki zmierzające do zwiększenia globalnej konkurencyjności, wspieranie zrównoważonego wzrostu gospodarczego i tworzenie nowych miejsc pracy⁵¹. Określono w nim konkretne działania niezbędne do podjęcia w całym cyklu życia produktu. W 2019 r. Komisja Europejska przyjęła kompleksowe sprawozdanie z realizacji planu działania⁵². Raport zawierał główne osiągnięcia oraz plany przejścia na neutralną klimatycznie gospodarkę obiegu zamkniętego. Rok później, tj. w 2020 r. Komisja Europejska przedstawiła nowy plan działania dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym – jeden z głównych elementów Europejskiego Zielonego Ładu⁵³ – europejskiego programu działań na rzecz zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Plan ten ma na celu dostosowanie gospodarki do „zielonej przyszłości”, wzmocnienie konkurencyjności Unii Europejskiej przy jednoczesnej ochronie środowiska i zapewnieniu konsumentom nowych praw. Opierając się na pracach trwających od 2015 r., w planie tym skoncentrowano się na projektowaniu i produkcji pod kątem gospodarki o obiegu zamkniętym, aby zapewnić jak najdłuższe wykorzystywanie raz użytych zasobów w unijnej gospodarce⁵⁴, a także wzmocnieniu pozycji obywateli np. poprzez zapewnienia prawa do napraw⁵⁵. Szczególne znaczenie przypisano sektorom wymagającym dużej ilości zasobów, takich jak: elektronika i ICT, tworzywa sztuczne, tekstylia i budownictwo.

W lutym 2021 r. w Parlamencie Europejskim przegłosowana została rezolucja w sprawie nowego planu działania Unii Europejskiej gospodarki o obiegu zamkniętym⁵⁶. Parlamentarzyści domagali się przy tym podjęcia dodatkowych środków w celu osiągnięcia gospodarki neutralnej pod względem emisji dwutlenku węgla, zrównoważonej środowiskowo, wolnej od toksyn i o całkowicie zamkniętym obiegu do 2050 r., a także bardziej rygorystycznych przepisów dotyczących recyklingu oraz ustanowienia do 2030 r. celów w zakresie wykorzystania i konsumpcji

---

⁵¹ https://environment.ec.europa.eu/topics/circular-economy/first-circular-economy-action-plan_en (dostęp: 03.07.2022).

⁵² *Report from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions on the implementation of the Circular Economy Action Plan*, COM/2019/190 final.

⁵³ *Communication from the commission to the european parliament, the european council, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions The European Green Deal*, COM/2019/640 final.

⁵⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_20_420 (dostęp: 01.07.2022).

⁵⁵ https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/priorities/gospodarka-o-obiegu-zamknietym/20220331_STO26410/prawo-do-naprawy-dlaczego-przepisy-ue-sa-wazne (dostęp: 01.07.2022).

⁵⁶ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10 lutego 2021 r. w sprawie nowego planu działania dotyczącego gospodarki o obiegu zamkniętym (2020/2077(INI)).

materiałów. Podkreślono ponadto, że gospodarka o obiegu zamkniętym charakteryzuje się silną synergią z celami Unii Europejskiej w zakresie klimatu i energii oraz z pakietem Komisji *Czysta energia dla wszystkich Europejczyków*⁵⁷. Gospodarka o obiegu zamkniętym odgrywa również zasadniczą rolę we wspieraniu zobowiązań Unii Europejskiej w zakresie zrównoważonego rozwoju, jak określono w komunikacie *Kolejne kroki w kierunku zrównoważonej przyszłości Europy*⁵⁸, a w szczególności osiągnięcie celu zrównoważonego rozwoju nr 12: „Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja”⁵⁹.

Pierwszy pakiet wniosków w ramach Europejskiego Zielonego Ładu przedstawiony został w marcu 2022 r. W pakiecie tym Komisja Europejska przedstawiła plany działania zmierzające do przyspieszenia przejścia na gospodarkę o obiegu zamkniętym, zawierające m.in.⁶⁰:

- program wsparcia zrównoważonych produktów, które będą bardziej przyjazne dla środowiska, oparte na gospodarce o obiegu zamkniętym i efektywne pod względem energetycznym w całym cyklu życia, od etapu projektowania po codzienne użytkowanie, usuwanie i zmianę przeznaczenia;
- wzmocnienie pozycji konsumentów w zakresie ekologicznej transformacji poprzez informowanie ich o zrównoważeniu środowiskowym produktów oraz wzroście ich ochrony przed fałszywie ekologicznym marketingiem;
- przegląd przepisów dotyczących produktów budowlanych, tak aby obowiązujące ramy regulacyjne umożliwiały realizację celów w zakresie zrównoważonego rozwoju i klimatu w tym sektorze gospodarki;
- strategię dotyczącą zrównoważonych tekstyliów, zmierzającą do uczynienia wyrobów włókienniczych trwalszymi oraz zapewnienia, by można było je naprawiać, ponownie wykorzystywać, poddawać recyklingowi, a także zagwarantowania, aby produkcja wyrobów włókienniczych przebiegała z pełnym poszanowaniem praw pracowniczych.

---

⁵⁷ *Czysta energia dla wszystkich Europejczyków*, <https://op.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/b4e46873-7528-11e9-9f05-01aa75ed71a1> (dostęp: 01.07.2022).

⁵⁸ Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Kolejne kroki w kierunku zrównoważonej przyszłości Europy. Europejskie działania na rzecz zrównoważonego rozwoju” [COM(2016) 739 final].

⁵⁹ <https://www.un.org.pl/cel12> (dostęp: 02.07.2022).

⁶⁰ Zielony Ład: nowe wnioski, dzięki którym zrównoważone produkty staną się normą, przyczyniając się do niezależności Europy w zakresie zasobów, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_22_2013, (dostęp: 01.07.2022).

3. Cyrkularne wykorzystanie materiałów w Unii Europejskiej

Zgodnie z unijną „hierarchią gospodarki odpadami” najbardziej pożądanymi scenariuszami są zapobieganie powstawaniu odpadów i ponowne wykorzystywanie, kolejną opcją jest recykling (w tym kompostowanie), i kolejno: odzyskiwanie (np. spalanie odpadów i wytwarzanie w ten sposób energii) oraz usuwanie (np. poprzez składowanie). Ostatnia z opcji należy do najtańszych, jednakże jest najbardziej szkodliwą opcją zarówno dla środowiska, jak i dla zdrowia.

Z europejskich statystyk wynika, że 46% wszystkich odpadów komunalnych w Unii Europejskiej podlega recyklingowi lub kompostowaniu. Składowiska niemal w ogóle nie istnieją w północno-zachodniej Europie (Belgia, Holandia, Szwecja, Dania, Niemcy, Austria, Finlandia), gdzie główną rolę ma spalanie wraz z recyklingiem. Poza tym Niemcy i Austria także należą do państw Unii Europejskiej, w których recyklingowi podlega najwięcej odpadów. Składowiska są nadal popularne we wschodniej i południowej Europie: 10 krajów składa się co najmniej połowę swoich odpadów komunalnych. Na Malcie, Cyprze i w Grecji jest to ponad 80%; w Chorwacji, Bułgarii, Rumunii i na Słowacji ponad 60%; w Hiszpanii i Portugalii – co najmniej połowa⁶¹.

Z badań prowadzonych na zlecenie Komisji Europejskiej wynika, że istnieje wyraźne zapotrzebowanie społeczne na zrównoważony rozwój. Według badania Eurobarometru, 77% Europejczyków próbuje naprawiać swoje urządzenia przed zakupem nowych, a badanie behawioralne Komisji z 2018 r. wykazuje, że konsumenci są trzykrotnie bardziej skłonni do zakupu produktu, jeżeli jest on oznaczony jako trwałe i łatwiejszy do naprawy. Około 79% obywateli Unii Europejskiej twierdzi, że od producentów powinno się wymagać, aby ułatwiali naprawę urządzeń cyfrowych lub wymianę poszczególnych części⁶². Pomimo istnienia zapotrzebowania na zrównoważone produkty, w Unii Europejskiej produkuje się ponad 2,5 mld ton odpadów rocznie⁶³. Wskaźnik cyrkularnego wykorzystania materiałów (stosunek cyrkularnego wykorzystania materiałów do całkowitego wykorzystania materiału) w 2020 r. wyniósł 12,8% i był wyższy w stosunku do wskaźnika sprzed dekady zaledwie o 2 p.p. (por. rys. 2.).

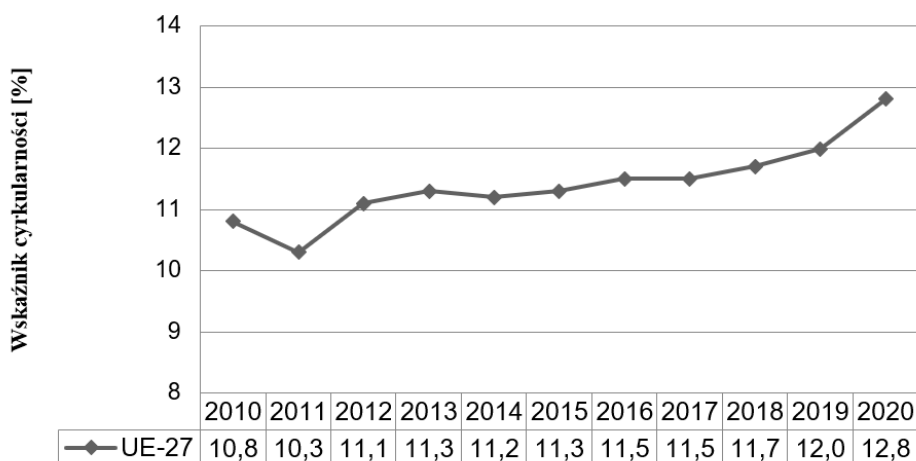
---

⁶¹ Zarządzanie odpadami w UE: Fakty i liczby (infografika), <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/priorities/gospodarka-o-obiegu-zamknietym/20180328STO00751/zarządzanie-odpadami-w-ue-fakty-i-liczby-infografika> (dostęp: 07.07.2022).

⁶² <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/economy/20201119STO92005/jak-promowac-zrownowazona-konsumpcje>.

⁶³ <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/priorities/gospodarka-o-obiegu-zamknietym/20180328STO00751/zarządzanie-odpadami-w-ue-fakty-i-liczby-infografika> (dostęp: 05.07.2022).

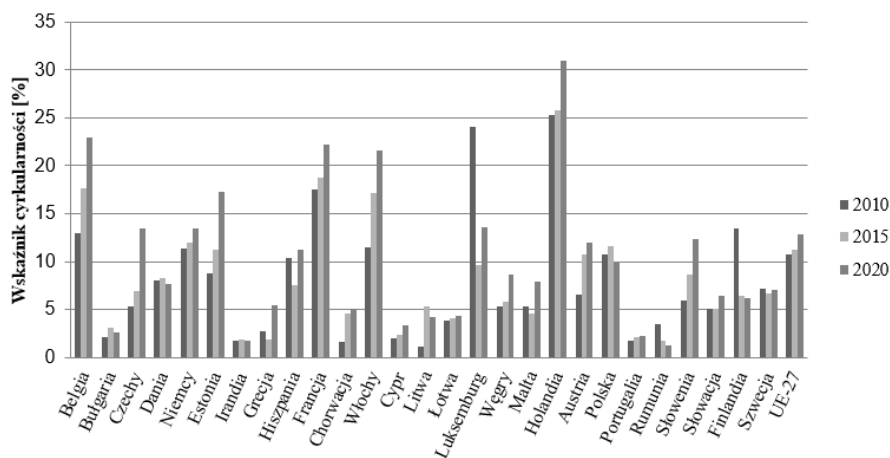

Rys. 2. Wskaźnik cyrkularności w Unii Europejskiej w latach 2010–2020

Źródło: oprac. własne na podst.: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy/indicators/main-tables> (dostęp: 01.01.2022).

Na rysunku 3. przedstawiono poziom cyrkularnego zużycia materiałów w poszczególnych państwach Unii Europejskiej i jego zmiany na przestrzeni lat 2010–2020.

Rys. 3. Wskaźnik cyrkularności w poszczególnych krajach Unii Europejskiej w latach: 2010, 2015 i 2020.

Źródło: oprac. własne na podst.: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy/indicators/main-tables> (dostęp: 01.01.2022).

W latach 2010–2020 średni poziom wskaźnika cyrkularności w Unii Europejskiej uległ zwiększeniu. Tendencje te są jednak zróżnicowane w poszczególnych państwach członkowskich. Największy wzrost analizowanego wskaźnika odnotowany został we Włoszech oraz z Belgii (10 p.p.) i kolejno: w Estonii (9 p.p.), w Czechach (8 p.p.), Holandii i Słowenii (6 p.p.) oraz w Austrii i Francji (5 p.p.). Niemal wszystkie z wymienionych państw osiągnęły wyższe wyniki od średniej UE-27. Najwyższy poziom ponownego wykorzystania odpadów w gospodarce był w Holandii (30,9%), Francji (22,2%) oraz we Włoszech (21,6%). Odwrotna sytuacja miała miejsce w Rumuni i Irlandii, gdzie poziom tego wskaźnika wyniósł odpowiednio 1,3% i 1,8%, a także w Portugalii (2,2%), Bułgarii (2,6%) i Cypr (3,4%). Krajami, w których poziom wskaźnika cyrkularności był niższy niż średnia europejska i zawierał się w przedziale 4,2%–11,2% to, począwszy od najniższego udziału: Litwa, Łotwa, Chorwacja, Grecja, Finlandia, Słowacja, Szwecja, Dania, Malta, Węgry, Polska i Hiszpania. Największy zaś spadek analizowanego wskaźnika odnotowano w Luksemburgu – aż o 11 p.p.

4. Wnioski

Postępujący rozwój postępujący rozwój cywilizacyjny wymusza transformację we wszystkich sferach egzystencji. Rozwiązaniem mającym na celu harmonizację obszaru gospodarczego z obszarem społecznym oraz przyrodniczym jest idea zrównoważonego rozwoju⁶⁴, jawiąca się jako odpowiedź na globalne wyzwania ekologiczne i stanowiąca jednocześnie panaceum na nierówność i ubóstwo współczesnego świata oraz gwarancję trwałego rozwoju światowej gospodarki⁶⁵. Problematyka związana z cyklem życia produktów należy do najważniejszych zagadnień we wszystkich powyższych aspektach tj.: ekonomicznym, społecznym i środowiskowym. Na każdym etapie łańcucha obiegu produktu w gospodarce należy realizować ideę zrównoważonej produkcji i konsumpcji stwarzającą szansę na ograniczeniu eksploatacji zasobów odnawialnych i nieodnawialnych oraz emisji zanieczyszczeń i degradacji środowiska.

Istotnym jest, promowanie odpowiednich wzorców zachowań wśród społeczności, jak i władz różnych szczebli. Działania producentów i konsumentów nakierowane powinny być na wspólne dbanie o zrównoważony rozwój. Zasadą powinno być zatem, że odpowiedzialność za straty i marnowanie surowców oraz emisje zanieczyszczeń jest wspólną odpowiedzialnością społeczeństw. Racjonalność ich zachowań pozwoli na zmniejszenie Dnia Długu Ekologicznego.

---

⁶⁴ S. Baczulis, *Idea zrównoważonego rozwoju w dokumentach końcowych Szczytów Ziemi w Rio de Janeiro i Johannesburgu*, „Świat Idei i Polityki”, 2003, T. III, s. 109.

⁶⁵ E. Rokicka, W. Woźniak, *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty*, Katedra Socjologii Ogólnej, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016, s. 55.

5. Bibliografia

- 1 *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS* The European Green Deal, COM/2019/640 final.
- 2 Deloitte Sustainability Consulting Central Europe, *Gospodarka o obiegu zamkniętym. Jak wyzwolić potencjał z planowanych zmian*, Warszawa 2016.
- 3 Hobson K., Lynch N., Diversifying and de-growing the circular economy: Radical social transformation in a resource-scarce World, *Futures*, Volume 82, September 2016.
- 4 <https://ec.europa.eu>.
- 5 <https://environment.ec.europa.eu>.
- 6 <https://www.bioregional.com>.
- 7 <https://www.europarl.europa.eu>.
- 8 <https://www.un.org.pl>.
- 9 Jarosiński A., Kulczycka J., *Ocena możliwości pozyskiwania niektórych surowców krytycznych w Polsce w związku z realizacją koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym*, „Inżynieria Mineralna” 2018, t. 19, nr 1.
- 10 Komisja Europejska, *Zamknięcie obiegu – plan działań UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, COM(2015) 614 final, Bruksela 2015.
- 11 Lacy P., Rutqvist J., *Waste to wealth. Creating advantage in a circulareconomy*, Palgrave Macmillan, New York 2015.
- 12 Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Kolejne kroki w kierunku zrównoważonej przyszłości Europy. Europejskie działania na rzecz zrównoważonego rozwoju” [COM(2016) 739 final].
- 13 REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS on the implementation of the Circular Economy Action Plan, COM/2019/190 final.
- 14 Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10 lutego 2021 r. w sprawie nowego planu działania dotyczącego gospodarki o obiegu zamkniętym (2020/2077(INI)).
- 15 Rogall H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2010.
- 16 Rokicka E., Woźniak W., *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty*, Katedra Socjologii Ogólnej, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016.
- 17 Romero D., Molina A., *Green Virtual Enterprise Breeding Environments: A Sustainable Industrial Development Model for a Circular Economy*, Published in PRO-VE 1, October 2012.

- 18 Smol M., Kulczycka J., Czaplicka-Kotas A., Włóka D., *Zarządzanie i monitorowanie gospodarki odpadami komunalnymi w Polsce w kontekście realizacji gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ)*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polskiej Akademii Nauk”, 2019, nr 108.
- 19 Sulich A., *Znaczenie koncepcji ekonomii zrównoważonego rozwoju*, „Rynek-Społeczeństwo-Kultura”, 2018, 4(30).
- 20 Baczulis S., *Idea zrównoważonego rozwoju w dokumentach końcowych Szczytów Ziemi w Rio de Janiro i Johannesburgu*, „Świat Idei i Polityki”, 2003, T. III.

Interpretacja pojęcia rażącej niewdzięczności jako podstawy odwołania darowizny

Słowa kluczowe: osoba darczyńcy, rażąca niewdzięczność, orzecznictwo, stan prawny, stan faktyczny

Streszczenie:

Celem głównym niniejszego artykułu jest nakreślenie problemów z jakimi styka się orzecznictwo w Polsce dokonując interpretacji w ramach art. 898 Kodeksu cywilnego następujących pojęć niedookreślonych: rażąca niewdzięczność obdarowanego; osoba względem, której jest ona skierowana. Zapewnienie realizacji postulatu pewności prawa wymaga bowiem, aby każdy aspekt wynikający ze stanu faktycznego rozpatrzyć indywidualnie z uwzględnieniem ochrony darczyńcy. Literatura przedmiotu wraz z wyselekcjonowanym orzecznictwem z lat: 2011, 2014, 2019 dała podstawę do wnikliwej analizy zagadnienia oraz sformułowania wniosków końcowych wraz z wnioskami *de lege lata*.

1. Wstęp

Umowa darowizny jest umową nieodpłatną w ramach, której obdarowany otrzymuje przysporzenie majątkowe kosztem majątku darczyńcy⁶⁶. Została uregulowana w tytule XXXIII księgi trzeciej Kodeksu cywilnego⁶⁷ (dalej: kc). Ma ona na celu zabezpieczenie sytuacji, w których osoby fizyczne lub inne podmioty prawa cywilnego nie działają w celu osiągnięcia korzyści dla siebie, a mianowicie, kiedy dane zachowanie nie jest podyktowane potrzebą ochrony swych interesów, lecz np. wolą okazania serdeczności; chęcią pomocy komuś w trudnym położeniu; czy wyrażenia uznania. W związku ze specyficznym charakterem wspomianej umowy dochodzi do ograniczenia stabilności kreowanego nią stosunku prawnego ze względu na bezpłatność świadczenia, będącą jej cechą szczególną w przeciwieństwie do innych umów nazwanych⁶⁸. Jednym z wprowadzonych przez ustawodawcę obostrzeń mających na celu ochronę darczyńcy jest możliwość odwołania

---

⁶⁶ Z. Radwański, J. Panowicz-Lipska, *Zobowiązania – część szczegółowa 13. wydanie*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2019.

⁶⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j., Dz. U. z 2021 r., poz. 2459.

⁶⁸ Z. Gawlik, *Komentarz do Art. 888 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz (red.) A. Kidyba, LEX, 2014 Warszawa, LEX.*

darowizny. Skorzystanie z tej instytucji uwarunkowane zostało zaistnieniem rażącej niewdzięczności obdarowanego, która jako taka jest pojęciem niedookreślonym. Z tego powodu niejednokrotnie można napotkać trudności interpretacyjne związane z omawianą regulacją. Zatem w celu lepszego jej zrozumienia przeprowadzono analizę polskiego orzecznictwa, dokonując wyboru trzech reprezentatywnych wyroków Sądu Najwyższego z lat 2011–2019 traktujących na temat odmiennych wątpliwości w odczytywaniu badanego przepisu.

2. Odwołanie darowizny w świetle regulacji Kodeksu cywilnego

Przepisem przewidującym możliwość odwołania darowizny jest art. 898 § 1 kc o następującym brzmieniu: „*Darczyńca może odwołać darowiznę nawet już wykonaną, jeżeli obdarowany dopuścił się względem niego rażącej niewdzięczności.*”, który nie był nowelizowany od wejścia w życie Kodeksu cywilnego w 1965 r. Badana regulacja stanowi przesłankę odwołania darowizny opartą na fakcie rażącej niewdzięczności w stosunku do darczyńcy. Z uwagi na nieprecyzyjność użytego sformułowania każdy przypadek wymaga szczegółowej analizy stanu faktycznego i odniesienia konkretnych zachowań obdarowanych w stosunku do darczyńcy. Zgodnie, bowiem z poglądami doktryny nie istnieje możliwość wyznaczenia ogólnej puli zachowań, które będzie można uznać za stanowiące rażącą niewdzięczność⁶⁹, co podyktowane jest zapewne mnogością wątpliwych sytuacji występujących w codziennym życiu. Natomiast dokonany przegląd orzecznictwa wskazuje, że niedookreślenie pojęcia „rażącej niewdzięczności” rodzi duże komplikacje interpretacyjne, które w wielu przypadkach wymagają rozstrzygnięcia przez Sąd Najwyższy.

3. Zaprzestanie uiszczania rat kredytu jako działanie stanowiące rażącą niewdzięczność

Pierwszym analizowanym orzeczeniem w ramach podjętego tematu jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2019 r.⁷⁰, odnoszący się do kilku kwestii dotyczących instytucji odwołania darowizny. W omawianym przypadku powódka, będąca darczyńcą, odwołała darowiznę (152.500 zł) dokonaną na rzecz swego zięcia i w związku z tym wystąpiła z żądaniem zapłaty wspomnianej kwoty. W ramach postępowania Sąd Okręgowy ustalił następujący stan faktyczny. Pozwany wraz z żoną (córką powódki) przez wiele lat zamieszkiwał wspólnie z teściową w mieszkaniu stanowiącym jej własność. W 2007 r. małżeństwo zdecydowało się zbudować własny dom i w tym celu zaciągnęli kredyt

---

⁶⁹ A. Janas, *Odwołanie darowizny z powodu rażącej niewdzięczności* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz* (red.) M. Fras, M. Habdas, Wolters Kluwer Polska, 2018 Warszawa, LEX, komentarz do art. 898.

⁷⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2019 r., V CSK 210/19, LEX nr 2775325.

hipoteczny. Jednakże kwota kredytu okazała się niewystarczająca, aby zrealizować zaplanowane przedsięwzięcie i z tego powodu powódka sprzedała należące do niej nieruchomości, a otrzymane w ten sposób środki zostały darowane córce oraz zięciowi. Jako wyraz wdzięczności małżonkowie zgodzili się, aby darczyńca z nimi zamieszkała i pozostała pod ich opieką do końca życia, co nastąpiło po ukończeniu budowy domu. Następnie z uwagi na kłopoty finansowe związane z koniecznością spłaty kredytu pozwany wyjechał do pracy zagranicę, podczas gdy jego żona pozostała w kraju w celu opieki nad matką. W trakcie swego pobytu zagranicą pozwany poznał inną partnerkę i wystąpił o rozwód z córką powódki, do którego doszło w 2014 r. Po uprawomocnieniu się wyroku rozwodowego pozwany zaniechał uiszczania rat zaciągniętego kredytu, co w połączeniu z koniecznością opieki córki nad schorowaną matką i brakiem możliwości podjęcia zatrudnienia doprowadziło do wypowiedzenia umowy kredytu. W związku z powyższymi okolicznościami powódka zdecydowała się na odwołanie darowizny w wysokości połowy kwoty przekazanej byłym małżonkom. Swoje działanie umotywowała faktem rażącej niewdzięczności byłego zięcia pod postacią niedochowania obietnicy zagwarantowania mieszkania i opieki. Mając powyższe na uwadze Sąd pierwszej instancji ustalił, iż doszło do skutecznego odwołania darowizny. Zastrzeżono jednak, że podstawą stwierdzenia rażącej niewdzięczności nie był fakt zdrady małżeńskiej, lecz niewywiązywanie się ze zobowiązań wynikających z zawartej umowy kredytu, które doprowadziło do egzekucji z nieruchomości, a tym samym stworzyło zagrożenie dla zadowolenia potrzeb mieszkaniowych powódki. Od wyroku Sądu Okręgowego złożona została apelacja, a Sąd Apelacyjny w znacznej mierze podzielił zdanie Sądu pierwszej instancji i podtrzymał wydany w sprawie wyrok argumentując, iż opisana darowizna upodobniona była do umowy dożywocia ze względu na fakt wieloletniego zamieszkiwania małżonków w mieszkaniu powódki. W dalszej kolejności pozwany złożył kasację, w której między innymi podniesiono zarzut naruszenia przepisu art. 898 § 1 kc. Sąd Najwyższy rozpatrując tę kwestię stwierdził istnienie zasady polegającej na tym, że w związku z dokonaną darowizną na obdarowanym ciąży wynikający z moralności obowiązek wdzięczności w stosunku do darczyńcy, a co najmniej zakaz niewdzięczności. Jednocześnie zastrzeżono, iż odwołanie darowizny stanowi odstępstwo od zasady *pacta sunt servanda* i z tego powodu nie można w sposób rozszerzający interpretować przesłanki rażącej niewdzięczności. Dodatkowo Sąd Najwyższy stwierdził, że niewdzięczność obdarowanego musi być rażąca, a zatem cechować się wyjątkowym nasileniem złej woli po jego stronie, oraz musi być skierowana w stosunku do osoby darczyńcy, a nie kogokolwiek innego. Zauważono przy tym, iż postępowanie polegające na nieuiszczaniu rat kredytu skierowane było w stosunku do banku jako strony umowy, a co za tym podyktowane pragnieniem uchronienia się przed ciężącym zobowiązaniem, a nie chęcią sprawienia kłopotów powódce i jej córce. Na podstawie powyższych

rozważań Sąd Najwyższy doszedł do wniosku, że zachowanie pozwanego nie może być uznane za wypełniające przesłankę rażącej niewdzięczności. Ponadto wskazano, iż gdyby w wyniku opisanego postępowania pozwanego powódka faktycznie nie mogła zaspokoić swoich potrzeb mieszkaniowych to właściwszym byłoby wystąpienie z powództwem opartym na art. 897 kc⁷¹.

Z omówionego orzeczenia wyłaniają się istotne wskazówki dotyczące interpretacji przepisu art. 898 kc. Należy uznać, iż aby dane zachowanie nosiło cechy rażącej niewdzięczności koniecznym jest skierowanie go w stosunku do osoby darczyńcy. Ma to również zastosowanie w przypadkach, kiedy dana sytuacja oddziałuje pośrednio na darczyńcę. Trzeba także pamiętać, że instytucja odwołania darowizny jest czymś szczególnym, wyjątkiem od zasady *pacta sunt servanda* i z tego powodu nie można dopuszczać do zbyt rozszerzającej wykładni badanego zagadnienia.

4. Rażąca niewdzięczność, a konflikty rodzinne

Kolejnym przytoczonym orzeczeniem jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2011 r.⁷² W analizowanej sprawie powód wystąpił do Sądu Okręgowego z żądaniem zobowiązania pozwanej do złożenia oświadczenia woli o przeniesieniu na niego udziału we współwłasności nieruchomości. Z ustaleń Sądu wynikało, iż powód i pozwana pozostawali przez długi okres w nieformalnym związku, którego owocem była dwójka synów. Po rozstaniu z pozwaną powód podarował swym synom równe udziały we współwłasności nieruchomości gruntowej zabudowanej budynkiem mieszkalnym, w którym zamieszkali wraz z powodem i jego matką, a następnie z jego żoną oraz pasierbicami. W dalszej kolejności pomiędzy jednym z synów, a powodem i macochą zaczęły pojawiać się napięcia związane między innymi ze stwarzaniem problemów wychowawczych, zwracaniem się do ojca w wulgarny sposób, wszczynaniem kłótni, czy urządzeniem libacji alkoholowej we wspólnie zamieszkiwanym domu. W związku z narastającym sporem obdarowany przeprowadził się do swej matki oraz wystąpił przeciwko ojcu z powództwem o alimenty, które zostało uwzględnione. Następnie obaj synowie dokonali darowizny swych udziałów we współwłasności nieruchomości na rzecz swych rodziców w wyniku czego będący w konflikcie powód i pozwana stali się współwłaścicielami spornej nieruchomości. Na podstawie powyższych okoliczności pozwany stosownym pismem odwołał dokonaną na rzecz syna darowiznę wskazując przy tym jako podstawę: wniesienie pozwu o alimenty, podarowanie przedmiotu darowizny swej matce, jak również niewypełnianie

---

⁷¹ „Jeżeli po wykonaniu darowizny darczyńca popadnie w niedostatek, obdarowany ma obowiązek, w granicach istniejącego jeszcze wzbogacenia, dostarczać darczyńcy środków, których mu brak do utrzymania odpowiadającego jego usprawiedliwionym potrzebom albo do wypełnienia ciążących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych. Obdarowany może jednak zwolnić się od tego obowiązku zwracając darczyńcy wartość wzbogacenia.” Art. 897 kc.

⁷² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2011 r. IV CSK 113/11, LEX nr 1111009.

względem niego powinności rodzinnych oraz przejawianie nieprzyjaznego i obraźliwego zachowania. Analizując ustalony w toku postępowania stan faktyczny Sąd Okręgowy zakwalifikował opisane wyżej działania syna powoda jako stanowiące rażąco niewdzięczność względem darczyńcy i uznał skuteczność odwołania darowizny. Podkreślił przy tym naganność postępowania pod postacią wulgarne go zwracania się do ojca oraz dokonania darowizny na rzecz matki wiedząc o istnieniu silnego sporu pomiędzy rodzicami, co zdaniem Sądu miało na celu wyrządzenie krzywdy ojcu. Od powyższego wyroku pozwana wniosła apelację, która została odrzucona. W dalszej kolejności złożono skargę kasacyjną zawierającą między innymi zarzut naruszenia przepisu art. 898 kc. W wyroku Sąd Najwyższy stwierdził, powołując się na poglądy doktryny i orzecznictwa⁷³, iż „... *rażąco niewdzięczne w rozumieniu art. 898 § 1 k.c. jest takie postępowanie obdarowanego, które polega na umyślnym zawinionym działaniu lub zaniechaniu, skierowanym przeciwko darczyńcy i które uznać należy, z punktu widzenia powszechnie obowiązujących zasad etycznych, za niewłaściwe i krzywdzące darczyńcę...*”. Ponadto doprecyzował podstawę uznania określonego postępowania jako rażąco niewdzięcznego wskazując np. na przestępstwo przeciwko czci, majątkowi, życiu lub zdrowiu darczyńcy oraz na niewypełnianie powinności mających swe źródło w stosunkach rodzinnych, jak również obowiązku wdzięczności⁷⁴. Dane zachowanie musi odznaczać się także istotnym nasileniem negatywnego nastawienia mającym za zadanie spowodowanie niedogodności materialnych lub niematerialnych po stronie darczyńcy. Na podstawie przedstawionych rozważań Sąd Najwyższy doszedł do wniosku, iż złożenie pozwu o alimenty jak też darowanie udziału w nieruchomości matce wyklucza możliwość stwierdzenia rażącej niewdzięczności po stronie obdarowanego. W pierwszej kolejności wskazano, iż powód obciążony był ustawowym obowiązkiem alimentacyjnym w stosunku do pobierającego naukę i nie będącego w stanie się samemu utrzymać syna. Nie można zatem uznać za objaw rażącej niewdzięczności wytoczenia tego rodzaju powództwa w szczególności w sytuacji niedopełniania obowiązku przez ojca. Dalej rozpatrzono kwestię darowizny na rzecz matki stwierdzając, iż zgodnie z art. 140 kc⁷⁵ prawo własności jest prawem do korzystania z rzeczy oraz zarządzania nią. Z uwagi na fakt, że taka czynność znajduje się w zakresie uprawnień właściciela przewidzianych ustawą to w żaden sposób nie można uznać jej

---

⁷³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2010 r., III CSK 68/10, LEX nr 852539.

⁷⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2003 r. IV CKN 115/01, LEX nr 137593, Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2005 r. II CK 265/05, LEX nr 707399, Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2001 r. V CKN 1599/00, LEX nr 53220, Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 października 2000 r. II CKN 280/00, LEX nr 52563.

⁷⁵ „*W granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego właściciel może, z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może rozporządzać rzeczą.*”.

za działanie rażąco niewdzięczne w szczególności, że obdarowana była osobą dotkniętą chorobami i znajdowała się w skomplikowanej sytuacji życiowej. Następnie Sąd Najwyższy odniósł się do zagadnienia wulgarnego zachowania względem powoda oraz urządzania we wspólnie zajmowanym domu libacji alkoholowych. Sąd podzielił w tym zakresie argumentację pozwanej, iż tego typu czyny związane są bardziej z trudnościami okresu dojrzewania oraz narastającym sporem pomiędzy powodem, jego żoną, a synem niż chęcią spowodowania nieprzyjemności. Wskazano przy tym, że jako rażąco niewdzięczne nie mogą być zakwalifikowane spontaniczne zachowania, które uznać można za znajdujące się w zakresie przeciętnych niesnasek. Dodatkowo zwrócono uwagę, że opisywane postępowanie syna powoda w znacznej mierze wynika z trwałego konfliktu powoda z pozwaną oraz niepowodzeń wychowawczych.

Powyższy przypadek doprecyzowuje pojęcie rażącej niewdzięczności poprzez uznanie, że nie będą jej stanowić zatargi pomiędzy stronami umowy, jeżeli mieszczą się one w ramach przeciętnych konfliktów doświadczanych w codziennym życiu. Ponadto nie można uznać realizacji przysługujących danej osobie uprawnień, jak np. dochodzenie wykonania obowiązku alimentacyjnego za przejaw rażącej niewdzięczności.

5. Postępowanie w stosunku do osób trzecich jako rażąca niewdzięczności względem darczyńcy

Ostatnim badaniem na potrzeby niniejszego materiału orzeczeniem jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 sierpnia 2014 r.⁷⁶. W tym przypadku zajmowano się sprawą kobiety, która odwołała darowiznę dokonaną na rzecz swego zięcia. Swoje działanie powódka motywowała nagannym postępowaniem pozwanego w stosunku do żony (córką powódki) oraz wnucząt powódki. Do zachowań, które zdaniem strony wyczerpywały znamię rażącej niewdzięczności zaliczono: agresję, znęcanie się zarówno psychiczne jak i fizyczne nad rodziną, przywłaszczenie środków finansowych ze wspólnego konta bankowego małżonków oraz usiłowanie zabójstwa żony. Konfrontując opisane wyżej działania pozwanego z treścią przepisu art. 898 § 1 kc Sąd Rejonowy zakwalifikował je jako rażąca niewdzięczność względem darczyńcy stwierdzając przy tym, iż tego typu działania lub zaniechania nie muszą być skierowane bezpośrednio wobec osoby darczyńcy. Od wyroku Sądu pierwszej instancji obdarowany złożył apelację, która została przez Sąd Okręgowy uwzględniona poprzez uchylene wyroku i oddalenie powództwa. Sąd drugiej instancji argumentował swoje stanowisko tym, iż o rażącej niewdzięczności można mówić jedynie w sytuacji, kiedy określone zachowania wymierzone jest w darczyńcę, zgodnie z art. 898 § 1 kc. Zatem według Sądu

---

⁷⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 sierpnia 2014 r. I CSK 552/13, LEX nr 2785113.

Okręgowego za rażąco niewdzięczne nie można uznać postępowania w stosunku do osób trzecich, chyba że są one przedsiębrane w celu wyrządzenia krzywdy darczyńcy. Zdaniem Sądu za takim stanowiskiem przemawia fakt, iż obdarowany jest zobowiązany do okazywania wdzięczności osobie darczyńcy, a nie jego bliskim. Wobec tego nie uznano ugodzenia nożem córki powódki przez pozwanego za działanie w zamiarze sprawienia przykrości darczyńcy. Od powyższego wyroku została złożona skarga kasacyjna, w której jednym z zarzutów było naruszenie prawa materialnego w postaci niewłaściwej wykładni przepisu art. 898 § 1 kc poprzez przyjęcie, że naganne zachowanie wobec osób trzecich może zostać uznane za rażącą niewdzięczność jedynie w sytuacji, gdy ma być z góry nakierowane na sprawienie bólu darczyńcy. Analizując podniesiony przez powódkę zarzut Sąd Najwyższy podkreślił, że z jednej strony umowa darowizny jest umową nieodpłatną niemniej jednak obdarowany jest zobowiązany do okazywania wdzięczności, życzliwości i troski w stosunku do darczyńcy. Tak, bowiem stanowią zasady wypracowane przez setki lat i powszechnie aprobowane zarówno w doktrynie jak i w sądownictwie. Zauważono przy tym, że zasady te można również rozciągnąć na osoby bliskie darczyńcy będące z nim w takim powiązaniu lub stosunku uczuciowym, że ich cierpienie będzie powodowało krzywdę po stronie darczyńcy. Zatem w przeciwieństwie do Sądu Okręgowego stwierdzono, że działanie w stosunku do osoby trzeciej może stanowić rażącą niewdzięczność względem darczyńcy również, kiedy nie było ono powzięte w celu sprawienia bólu darczyńcy. Według Sądu za przejaw rażącej niewdzięczności należy uznać całokształt postępowania pozwanego wobec rodziny, a w szczególności popełnienie przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu na szkodę córki powódki. W dalszej kolejności Sąd Najwyższy podkreślił, że zwrot niedookreślony – rażąca niewdzięczność, pozwala na indywidualną ocenę każdego przypadku celem zapewnienia ochrony darczyńcy w sytuacjach, gdy zachowanie obdarowanego godzi w darczyńcę również, jeśli jest ono wymierzone w osobę trzecią.

Z przytoczonego orzeczenia wyłania się istotny wniosek dotyczący wykładni przepisu art. 898 § 1 kc. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego rażąca niewdzięczność wobec darczyńcy może przejawiać się również w postępowaniu wobec innych osób, z którymi darczyńca czuje emocjonalny związek, a zatem postrzega ich krzywdę jako własną. Nie ma przy tym znaczenia czy dane postępowanie można postrzegać jako z góry powzięty zamiar sprawienia cierpienia darczyńcy.

6. Wnioski

Wykorzystana metodologia pracy nad orzecznictwem Sądu Najwyższego z uwzględnieniem poglądów doktryny prawa umożliwiła sformułowanie kilku wniosków odnośnie rozumienia przesłanki rażącej niewdzięczności względem darczyńcy, określonej w art. 898 kc. Uprawnienie przewidziane tym przepisem jest wyjątkiem od zasady *pacta sunt servanda* i dlatego nie można go wyklądać

w sposób rozszerzający, a pojawiające się w praktyce zawilości niejednokrotnie powodują konieczność dokonywania interpretacji przez Sąd Najwyższy. Reasumując niezwykle istotnym zagadnieniem jest podmiot w stosunku, do którego rażąca niewdzięczność jest wymierzona. Na podstawie orzecznictwa nie ulega wątpliwości, że musi być ona skierowana stricte do osoby darczyńcy. Jednakże dopuszcza się możliwość uznania zachowań względem osób trzecich za rażąco niewdzięczne, jeżeli oddziałują one również pośrednio na darczyńcę. Takie sytuacje choć bardzo trudne do rozważenia występują w rzeczywistości. Dodatkowo należy pamiętać, iż każdy przypadek niewdzięczności musi być rażący, aby zaktualizowało się prawo darczyńcy do odwołania darowizny. Co za tym poszczególne sytuacje powinno oceniać się z uwzględnieniem zarówno z obiektywnego jak i subiektywnego punktu widzenia danej sprawy⁷⁷. Nie można wobec tego uznać za rażąco niewdzięczne naganne postępowanie obdarowanego, jeżeli znajduje się ono w kręgu zwyczajnych sporów pomiędzy członkami rodziny.

Reasumując prawidłowa interpretacja pojęcia rażącej niewdzięczności jest niezwykle problematyczna. Jednocześnie sięgając do dorobku sądów można przy uwzględnieniu przekonań doktryny usunąć wiele z pojawiających się wątpliwości. Użytecznym działaniem mogłoby być w tym przypadku uregulowanie pewnych niejasnych zagadnień w bardziej precyzyjny sposób tak, aby zapewnić większą pewność po stronie stosujących prawo. Zabieg taki nie może jednak doprowadzić do zmniejszenia zakresu działania przepisu, o którym mowa w art. 898 kc.

7. Bibliografia:

- 1 Gawlik Z., *Komentarz do Art. 888 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) A. Kidyba, LEX, Warszawa 2014.
- 1 Janas A., *Art. 898 Odwołanie darowizny z powodu rażącej niewdzięczności [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) Fras M., Habdas M., Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2018.
- 2 Karaszewski G., *Art. 898 Odwołanie darowizny z powodu rażącej niewdzięczności [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) Ciszewski J., Nazaruk P., Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019.
- 3 Radwański Z., Panowicz-Lipska J., *Zobowiązania – część szczegółowa 13. wydanie*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.

Akty prawne:

- 1 Ustawa z dnia z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 2021 r., poz. 2459.

---

⁷⁷ G. Karaszewski, *Odwołanie darowizny z powodu rażącej niewdzięczności [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) J. Ciszewski, P. Nazaruk, Wolters Kluwer Polska, 2019 Warszawa, LEX, komentarz do art. 898.

Orzecznictwo:

- 1 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2010 r., III CSK 68/10.
- 2 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2011 r. IV CSK 113/11.
- 3 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2005 r. II CK 265/05.
- 4 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2001 r. V CKN 1599/00.
- 5 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2019 r., V CSK 210/19.
- 6 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 października 2000 r. II CKN 280/00.
- 7 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 sierpnia 2014 r. I CSK 552/13.
- 8 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2003 r. IV CKN 115/01.

mgr Przemysław Przyjazny

Praktyk biznesu, Członek Komitetu Regulacyjnego Izby Zaangażowanego Biznesu

dr Adam Weinert

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Katedra Zarządzania Strategicznego

dr Łukasz Wójtowicz, dr Radosław Luft

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu,
Katedra Biznesu i Finansów Międzynarodowych

Izba gospodarcza jako ośrodek transferu wiedzy na przykładzie koncepcji Izby Zaangażowanego Biznesu

Słowa kluczowe: transfer wiedzy, izba gospodarcza, zrzeszenie przedsiębiorców, sektor trzeci, relacje, bariery rozwoju

Streszczenie

W artykule zaprezentowano zagadnienia związane z pojęciem transferu wiedzy w organizacjach na przykładzie wybranej izby gospodarczej. Autorzy przedstawili rolę izby jako ośrodka transferu wiedzy na podstawie obserwacji funkcjonowania organizacji i jej członków – przedsiębiorców. Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny z uwzględnieniem licznych aspektów praktyki gospodarczej. Bazowano na wcześniej wykonanym systematycznym przeglądzie literatury (ang. Systematic Literature Review) z zakresu krajowej literatury przedmiotu. Stąd też w niniejszym artykule omówiono kluczowe zagadnienia wchodzące w zakres przedmiotowy. Są to przede wszystkim: rola izby gospodarczej w systemie prawnym w Polsce, relacje wewnętrzne i zewnętrzne izb gospodarczych, rodzaje wiedzy, kanały transferu wiedzy oraz występujące najczęściej bariery w rozwoju tego rodzaju zrzeszeń. Z kolei studium przypadku opracowano zgodnie z koncepcją Izby Zaangażowanego Biznesu, które obejmuje zebrane spostrzeżenia stanowiące know-how wewnętrzny jej przedstawicieli. Wskazano jak przebiegały prace w momencie zakładania nowej izby gospodarczej o zasięgu ogólnopolskim. Przedstawiono strukturę formalną tego podmiotu z uwzględnieniem poszczególnych ról członków założycieli, a także poruszono kwestie dotyczące czynników transferu wiedzy, które miały decydujący wpływ na rozwój organizacji w latach 2021–2022 w Polsce. Opisano również przeprowadzony eksperyment badawczy, który polegał na wyjaśnieniu funkcjonowania członka izby w oparciu o wdrożony model transferu wiedzy.

1. Wstęp

Polski system prawny przewiduje specyficzną formę zrzeszenia przedsiębiorców w sektorze trzecim. Są to izby gospodarcze. Ustawa z dnia 30 maja 1989 r. wprost określa izby jako organizacje samorządu gospodarczego, reprezentujące interesy gospodarcze zrzeszonych w niej przedsiębiorców, w szczególności wobec organów władzy publicznej (Dz.U. 1989 nr 35 poz. 1950). Dla tej formy organizacji określa również kolejne istotne kompetencje, które przejawiają się przede wszystkim możliwością wyrażania opinii o projektach i inicjatywach dotyczących działań w gospodarce. Izba gospodarcza może również uczestniczyć w przygotowaniu aktów prawych w tym zakresie, dokonywać ocen wdrażania i funkcjonowania przepisów prawnych, a także wykonywać wiele zadań zarezerwowanych dla organów administracji państwowej, na wniosek własny w drodze odpowiedniego rozporządzenia⁷⁸. Jest to zatem najsilniej umocowana formalnoprawnie forma organizacji zrzeszenia przedsiębiorców w Polsce⁷⁹.

Celem artykułu jest przedstawienie izby gospodarczej jako ośrodka transferu wiedzy. Na potrzebę opracowania wykorzystano przykład w formie studium przypadku na podstawie koncepcji Izby Zaangażowanego Biznesu (w skrócie IZB), która wynika z własnych obserwacji jej członków założycieli.

2. Transfer wiedzy i relacje, a poziomy izb gospodarczych w Polsce

Z punktu widzenia transferu wiedzy podział izb ma odzwierciedlenie w podziale formalnym. W polskim systemie prawnym funkcjonują trzy poziomy izb gospodarczych⁸⁰:

- Krajowa Izba Gospodarcza, która ma za zadanie stanowić łącznik transferu wiedzy pomiędzy izbami, jak również reprezentować izby na zewnątrz – otoczenia polskiej gospodarki,
- Ogólnopolskie izby gospodarcze, mające za zadania w tym obszarze zarządzać wiedzą w skali krajowej, ponadregionalnej,
- Regionalne izby gospodarcze, skupiające swoje działania najczęściej w obrębie jednego lub kilku powiatów, a zdecydowanie rzadziej całego województwa.

---

⁷⁸ Ustawa z dnia 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych.

⁷⁹ H. Jagoda, *Izba gospodarcza jako forma zrzeszenia przedsiębiorstw*. [w:] *Prace Naukowe*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, 2010, s. 227–233.

⁸⁰ K. Bandarzewski, *Udział izb gospodarczych w decentralizacji władzy publicznej*. [w:] *Prawo 333*, 2021, s. 163–181.

Izbę gospodarczą w relacjach transferu wiedzy, zarówno w przekazywaniu, jak i pozyskiwaniu reprezentują organy formalne, jak i wskazane przez nie osoby. Głównie zarządzający poszczególnymi komórkami izb. Niezależnie od formalnego podziału, izba na każdym poziomie zajmuje się transferem wiedzy w obrębie poziomów relacji.

Na relacje zewnętrzne składają się relacje pomiędzy:

- Izba – administracja państwowa i samorządowa,
- Izba – instytucje spełniające zadania zlecone przez administrację publiczną,
- Izba – instytucje nauki (na każdym poziomie od przedszkola, do uczelni wyższej, z uwzględnieniem centrów kształcenia ustawicznego i zawodowego w różnych formach),
- Izba – przedsiębiorstwa niezrzeszone,
- Izba – inne izby w kraju i zagranicą,
- Izba – Krajowa Izba Gospodarcza,
- Izba – reprezentacji dyplomacji krajów ościennych i Polski,
- Izba – ludność, społeczności lokalne,
- Izba – inne podmioty nie wymienione wyżej.

Z kolei relacje wewnętrzne to przede wszystkim:

- Organy izby – organy izby (zarząd, komitety, inne funkcje powołane wewnątrz izby wynikające ze statutu),
- Organy izby – członkowie założyciele,
- Organy izby – członkowie,
- Członkowie – członkowie,
- Członkowie – liderzy nieformalni (ponadprzeciętnie aktywni członkowie).

Należy wskazać, że różne rodzaje izb pozwalają reagować i wychodzić na naprzeciw zmianom społecznym i gospodarczym, które zachodzą w kraj⁸¹. W związku z tym wyodrębnieniem grup relacji ma istotne znaczenie i zwraca się uwagę na sposoby transferu wiedzy w izbach. Izby gospodarcze oczywiście tak samo jak inne podmioty sektora trzeciego korzystają z nowoczesnych narzędzi przekazywania informacji. W ich przypadku jednak największą barierą jest „walka o uwagę odbiorcy” z jednej strony, a ograniczona percepcja w selekcjonowaniu wagi informacji z drugiej strony. Te dwa czynniki sprawiają, że szerokimi kanałami (mail, grupy społecznościowe) przekazywane są głównie informacje natury administracyjnej lub z dziedzin wiedzy okołobiznesowej. Można również zwrócić uwagę na to, że wiedza ogólna, podstawowa dla jej członków, może się wydawać wiedzą wysoce specjalistyczną dla osób nie związanych aktywnie z danym biznesem,

---

⁸¹ P. Marciniak, *Organizacja i zadania krajowych izb gospodarczych sektora telekomunikacji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2019.

czy szerzej pojętym otoczeniem. Praktyka pokazuje natomiast, że wiedza specjalistyczna jest przekazywana za pomocą dwóch kanałów transferu w izbach gospodarczych, którymi są:

- spotkania grupowe członków izby (w różnych odstępach czasowych),
- spotkania indywidualne członków izby (w zależności od potrzeb).

Kolejnym, bardzo szczegółowym rodzajem wiedzy mającym znaczenie w izbach gospodarczych jest wiedza (lub węższej informacja) niejawna⁸². Choć pojęcie to kojarzy się wprost z opowieściami „spod znaku płaszcza i szpady”, jest to jednak po prostu określenie wiedzy i informacji, które nie ukazują się w powszechnie dostępnych źródłach informacji. Ma to ogromne znaczenie dla rozwoju gospodarczego, ponieważ tego rodzaju wiedza niejawna prowokuje zawieranie kolejnych powiązań biznesowych pomiędzy poszczególnymi partnerami biznesowymi. Przykładowo mało kto publikuje publicznie informacje o tym, że zawsze go interesowała produkcja rolna, tylko nigdy nie natrafił na swojej drodze na odpowiednich partnerów handlowych. Informacje nieoczywiste pojawiają się podczas powszechnej jednostki przepływu wiedzy, czyli w zwyczajnej rozmowie pomiędzy członkami izby. Można więc stwierdzić, nadrzędnym zadaniem izby jako organizacji skupiającej przedsiębiorców jest doprowadzanie do punktów, w których tego typu informacje wprawiające w ruch kolejne przedsięwzięcia gospodarcze mogą się pojawić i trafić na podatny grunt różnych instytucji. Wymagane jest więc animowanie interakcji między członkami oraz animacje ruchu zewnętrznego, by transfer wiedzy mógł zaistnieć. Jest jednocześnie powszechne oczekiwanie członków tego typu organizacji, a więc i można uznać, że wprost za wymagane.

Animowanie interakcji może się wydawać proste, jednak zadanie z holistycznego punktu widzenia pokazuje ogrom pracy, którą trzeba wykonać, by zapewnić możliwość wystąpienia wartościowych integracji zwieńczonych wysokiej jakości przepływem informacji. Dla uzmysłowienia zakresu prac warto wykonać przy okazji artykułu eksperyment myślowy polegający na wcieleniu się w jedną osobę funkcyjną w izbie gospodarczej.

3. Eksperyment badawczy – przykład transferu wiedzy w izbie gospodarczej

Do opisu i wyjaśnienia przeprowadzonego eksperymentu wybrano przedstawiciela – członka zarządu, komitetu nadzorczego lub komitetu regulacyjnego. Oczekiwanie wobec osoby funkcyjnej z poziomu członka izby jest relatywnie proste i zrozumiałe i polega na stwierdzeniu, że: „Po to płacę składkę, by jakość mojego biznesu wzrosła”. Przejdźmy zatem do realizacji zadania i skupmy się na minimalnych

---

⁸² J. Taczkowska-Olszewska, & M. Nowikowska, *Prawo do informacji publicznej, informacje niejawne, ochrona danych osobowych*, Wolters Kluwer 2019.

zadań interakcyjnych. Izba regionalna ma, zgodnie z ustawą, w momencie startu 50 podmiotów. Dla uproszczenia założmy, że jeden podmiot reprezentuje jedna osoba (choć to nie jest wcale oczywiste i praktyka pokazuje większą liczbę osób). Członek organów powinien znać pozostałych członków izby.

Z praktyki wynika, by nawiązać nić porozumienia, wymagane są przynajmniej trzy dłuższe interakcje zachodzące między nimi. Dobra interakcja wymaga około półtoragodzinnej rozmowy w formule: „czym się aktualnie zajmujesz, w jaki sposób mogę Ci pomóc”. Pięćdziesięciu członków to trzy rozmowy z każdym, to jest sto pięćdziesiąt rozmów – co najmniej. Następnie izba regionalna powinna wchodzić w interakcje z lokalnymi włodarzami na różnych poziomach. Ponieważ rozpatrujemy w tym przypadku izbę regionalną, to podstawową jednostką jest powiat. Władze izby powinny znać i mieć relacje z osobami takimi jak starosta powiatu, włodarze miejscowości gminnych, ich zastępcy, skarbnicy, eksperci ds. współpracy z przedsiębiorstwami, eksperci ds. planowania przestrzennego, lokalni dyrektorzy jednostek oświaty, (minimum Ci, którzy zajmują się szkoleniem zawodowym) uczelni wyższych, jeśli występują na danym terenie, przedstawiciele lokalnych spółek komunalnych, przedstawiciele mieszkańców nastawieni na współpracę z biznesem lub zajmujący się przedsiębiorstwami w ramach swoich obowiązków, lokalni zarządzający innymi podmiotami z sektora trzeciego.

Jeśli przyjmiemy założenie, że w jednej gminie jest tylko dziesięć osób mających pewien wpływ na otoczenie biznesowe członków izby, z którymi warto jest mieć relacje. Analogicznie dziesięć osób na poziomie powiatu, dziesięć osób na poziomie województwa i dziesięć osób na poziomie administracji centralnej. Przy założeniu, że przeciętna liczba gmin w powiecie wynosi siedem. Daje to liczbę stu osób z którymi warto jest mieć relacje i dbać o transfer wiedzy, ponieważ mają wpływ na lokalną politykę gospodarczą. To jest kolejne trzysta spotkań uruchamiających transfer wiedzy. Warto zwrócić uwagę o przyjęciu minimalnych założeń. Drugim czynnikiem w przeprowadzonym eksperymencie myślowym jest jednostka czasu w jakim te spotkania powinny się zawrzeć. Najprościej przyjęć standardową, sprawozdawczą jednostkę czasu w biznesie, czyli jeden rok. Zatem w ciągu roku, modelowo, by zapewnić pewien oczekiwany przez członków izby poziom wiedzy przydatnej w rozwoju biznesu i stwarzający ku niemu okazję, członek lub członkowie organów izby powinni odbyć czterysta pięćdziesiąt spotkań. Dwa dziennie (z puli dni poświęcanych na pracę), tylko na potrzeby działalności izby. Zakładając, że na takie spotkanie należy poświęcić wraz z jego logistyką minimum półtorej godziny jest to czterdzieści procent czasu przeznaczanego na pracę w ciągu dnia. Należy pamiętać, że organy izby to też przedsiębiorcy, prowadzący własne przedsięwzięcia biznesowe.

Dalszą część eksperymentu myślowego należy przeprowadzić z punktu widzenia członka izby. Przystępując do jakiegokolwiek organizacji gospodarczej uzyskuje się dostęp do mniej lub bardziej ustrukturyzowanego środowiska potencjal-

nych partnerów, kontrahentów ewentualnie klientów. Wystarczy ich poznać, czyli przeprowadzić w ciągu roku sto pięćdziesiąt spotkań w opisanej powyżej formule, czyli przeciętnie trzy w tygodniu. Na potrzebę eksperymentu warto wskazać, jak te liczby wyglądają w skali izby ogólnopolskiej lub gdy izba ma jeszcze ambicje współpracy zagranicznej. Czy to zadanie wydaje się w ogóle możliwym do wykonania? Praktyka pokazuje, że niekoniecznie. Należy poszukiwać zatem rozwiązań, które usprawnią realizację zadania jakim jest zapewnienie wysokiej jakości transferu wiedzy przydatnej w prowadzeniu działań biznesowych. Cały czas trzeba mieć na uwadze główne ograniczenie transferu. Najbardziej wartościowa wiedza (niejawna) jest uzyskiwana na spotkaniach osobistych. Ponadto istnieje drugie, bardzo ważne ograniczenie transferu wiedzy w sferze relacji. Wyraża się ono tak zwaną „Liczba Dunbara” (od nazwiska badacza, który ją określił antropolog Robina Dunbara). Liczba ta określa granicę podtrzymywania relacji na kontakt ze stu pięćdziesięcioma osobami możliwy dla przeciętnego człowieka. Niezależnie od świeżości tej koncepcji i kontrowersji jakie wywołuje, funkcjonuje w środowisku zajmującym się relacjami osobistymi jako pewien punkt odniesienia.

4. Studium przypadku na podstawie Izby Zaangażowanego Biznesu

Opracowana koncepcja Izby Zaangażowanego Biznesu (IZB) w zakresie transferu wiedzy została oparta na założeniach odpowiadających na rozbicie się o praktykę organizacji przedsiębiorców oraz przeprowadzenie przytoczonego powyżej eksperymentu myślowego. IZB jako organizacja ogólnopolska musiała na starcie zebrać stu członków w celu formalnej rejestracji. Ponieważ jednym z jej kluczowych obszarów działalności jest współpraca z innymi izbami i organizacjami zrzeszającymi przedsiębiorców, zarówno w Polsce jak i za jej granicami (wynika to ze statutu organizacji), bariery wskazane w eksperymencie raczej się potęgują niż zmniejszają. Przyjęto zatem pewne założenia dotyczące funkcjonowania organizacji i poszukiwań odpowiednich członków, tak by wiedza wspomagająca biznes mogła być sprawnie przekazywana w odpowiedniej skali:

- Podstawowy okres oceny działalności i skuteczności przyjętej koncepcji to nie rok, tylko pięć lat. Niezależnie od standardowych, formalnych okresów sprawozdawczych.
- Składka członkowska musi należeć do najniższych na rynku, by nie rodziła przesadnych oczekiwań ze strony członków, a jednocześnie stanowiła pewną barierę wejścia.
- Modelowym członkiem jest przedsiębiorca niezależny finansowo, sprawnie poruszający się w obrębie relacji międzyludzkich z dużymi kompetencjami w zakresie zarządzania wiedzą (lub dążący w tym kierunku).
- Liczba członków IZB nie jest wartością istotną.

- IZB zwiększa swoje zasięgi nie poprzez zdobywanie nowych członków ale poprzez budowanie relacji ze zorganizowanym otoczeniem w tym z innymi izbami.
- Istotną kwestią jest czas. Budowanie systemu transferu wiedzy i zarządzanie nim to maraton, a nie sprint. Osiągnięcie dojrzałości operacyjnej IZB określono na trzeci okres, czyli po pierwszych dziesięciu latach działalności.
- Bardzo ważnym zasobem IZB są jej absolwenci, czyli przedsiębiorcy, którzy z różnych powodów nie są już członkami IZB. Należy umożliwić im zorganizowane interakcje z aktualnymi członkami.
- IZB nie nastawia się na osiąganie szybkich korzyści. Pracuje tylko i wyłącznie dla długoterminowego rozwoju swoich członków.
- IZB może tworzyć podgrupy regionalne i zagraniczne.
- Wymagane jest dwanaście spotkań zorganizowanych dla członków w jednym roku. Przeciętnie jedno w miesiącu.
- Porozumienia z innymi organizacjami zwiększają liczbę dostępnych interakcji, a co za tym idzie możliwości transferu istotnej wiedzy dla członków.

5. Podsumowanie

Założenia koncepcyjne w przedstawionym studium przypadku zostały oparte na wiedzy niejawnej, przekazywanej podczas spotkań osobistych z członkami kilkudziesięciu różnych organizacji biznesowych. Stanowią próbę odpowiedzi na sumę doświadczeń w rozwoju zrzeszenia przedsiębiorców jakim jest izba gospodarcza w polskim systemie prawnym. Dane do jej opracowania zostały zebrane na przestrzeni kilku lat praktyki gospodarczej, nabytej również w pokrewnych organizacjach funkcjonujących w sektorze trzecim. Praktyka pokazuje, że zewnętrzny przekaz organizacji biznesowych ukazuje je jako „kraj mlekiem i miodem płynący”, natomiast rzeczywistość ukazuje bolesne zderzenie nadmuchanych oczekiwań z ograniczeniami ukazanymi w niniejszym artykule. Które organizacje zatem mają szansę, być wartościowe. Zarówno literatura przedmiotu, jak i praktyka pokazuje, że te, które bardziej skupiają się na pracy organicznej, niż na marketingu wobec otoczenia zewnętrznego. Wynika to z wielu czynników, ale można zaryzykować stwierdzenie, że tylko długoterminowe zarządzanie, czyli zarządzania na poziomie strategicznym, przytoczonymi ograniczeniami, umożliwi takim organizacjom dysponowanie unikatową wiedzą w wybranym zakresie i jej skutecznym transferem wśród członków oraz do otoczenia zewnętrznego. Zasadne wydaje się więc przeprowadzenie dalszych badań o charakterze ilościowym, które przyczynią się do opisanego i wyjaśnienia stanu izb gospodarczych w Polsce, a także identyfikacji potrzebnych w ich przypadku do zastosowania kierunków rozwoju. Różniących się zasadniczo od zachowań strategicznych w przed-

siębiorstwach, czy też innych podmiotach samego sektora trzeciego. Przyszłość izb gospodarczych rozpatruje się w kontekście całościowej ewolucji koncepcji samorządu gospodarczego w Polsce.

6. Bibliografia

- 1 Bandarzewski K., *Udział izb gospodarczych w decentralizacji władzy publicznej*. [w:] *Prawo*, 333, 2021.
- 2 Jagoda H., *Izba gospodarcza jako forma zrzeszenia przedsiębiorstw*. [w:] *Prace Naukowe*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, 2010.
- 3 Marciniak P., *Organizacja i zadania krajowych izb gospodarczych sektora telekomunikacji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2019.
- 4 Taczkowska-Olszewska J., Nowikowska M., *Prawo do informacji publicznej, informacje niejawne, ochrona danych osobowych*. Wolters Kluwer, 2019.
- 5 Ustawa z dnia 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych.

Pandemia COVID-19 a unijne prawo pomocy publicznej – wybrane aspekty

Słowa kluczowe: pomoc publiczna, COVID-19, interwencjonizm, prawo Unii Europejskiej, pandemia

Streszczenie

W artykule omówiono rolę prawa Unii Europejskiej dotyczącego pomocy państwa w kryzysie COVID-19. Przedstawiono zadania, rolę oraz wyzwania stojące przed prawem pomocy publicznej, jak również wskazano na ewolucyjny rozwój zasad jej udzielania. Ponadto przeanalizowano zakres, w jakim unijne zasady dotyczące pomocy państwa zostały czasowo zmienione na potrzeby reakcji na wystąpienie kryzysu gospodarczego i społecznego związanego z wystąpieniem pandemii COVID-19.

1. Wstęp

Na gruncie prawa Unii Europejskiej (dalej UE) pomoc publiczną stanowi wszelka pomoc udzielona przedsiębiorcom przez państwo lub przy użyciu zasobów państwowych w dowolnej formie. Pomoc państwa niezgodna jest z prawem unijnym w zakresie w jakim wpływa na wymianę handlową między Państwami Członkowskimi, a także gdy zakłóca lub grozi zakłóceniem konkurencji⁸³. Przykłady, w których udzielenie pomocy publicznej jest dozwolone określone zostały szczegółowo w przepisach Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁸⁴ (dalej TFUE) oraz aktów prawnych wydanych na ich podstawie. Przedsiębiorcą, a więc podmiotem mogącym być beneficjentem pomocy publicznej, na gruncie prawa UE jest każda jednostka wykonująca działalność gospodarczą, i to niezależnie formy prawnej w jakiej działa i sposobu jej finansowania. Pojęcie to swoim zakresem znaczeniowym obejmuje osobę fizyczną prowadzącą działalność gospodarczą, spółkę prawa handlowego, spółkę cywilną, przedsiębiorstwo państwowe, stowarzyszenie, fundacja (dwa ostatnie, gdy prowadzą działalność gospodarczą), gospodarstwo pomocnicze, zakład budżetowy, jak i również w pewnych sytuacjach

---

⁸³ C. Quigley, *European State Aid Law and Policy*, wyd. Bloomsbury, Oxford and Portland 2015, s. 4–10.

⁸⁴ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (dostęp: 15.06.2022).

organ administracji publicznej. Zgodnie z orzecznictwem unijnym pojęcie działalności gospodarczej ma szerszy zakres znaczeniowy niż na gruncie prawa polskiego, gdyż działalność została zdefiniowana jako „oferowanie towarów lub usług na określonym rynku” i ma charakter odpłatny⁸⁵. Pomoc publiczna na gruncie prawa europejskiego stanowi przejaw interwencjonizmu, którego źródłem jest potrzeba realizacji celów i wartości wspólnych dla Unii Europejskiej jako organizacji⁸⁶. Z realizacją tych zadań nieodłącznie wiąże się potrzeba ich finansowania. Interwencjonizm państwowy determinowany jest przez wiele czynników, którymi mogą być w szczególności okoliczności, miejsce i czas jego występowania. Przyczyny występowania interwencjonizmu kształtują bezpośrednio jego cele, które w unijnej polityce gospodarczej mają podłoże zarówno ekonomiczne jak i pozaekonomiczne. Celem ekonomicznym jest przede wszystkim ochrona jej odbiorców, których stanowią bezpośrednio uczestnicy rynku, a także zasad i mechanizmów na nim obowiązujących. Cele pozaekonomiczne można powiązać z rolą państwa określoną w takich koncepcjach jak społeczna gospodarka rynkowa czy teoria państwa dobrobytu (welfare state). Państwa niezależnie od przynależności do różnego typu organizacji międzynarodowych posiadają często odmienne obszary działalności czy realizacji własnych polityk, dla których najlepszym rozwiązaniem jest zastosowanie pomocy państwowej. Należy jednak wskazać, iż dla państw członkowskich Unii Europejskiej wspólne zasady pomocy publicznej stanowią realizację zobowiązań mających źródło w traktatach założycielskich oraz określonych przez umocowane do tego organy i instytucje unijne.

2. Pandemia COVID-19 jako katalizator zmian w europejskim prawie pomocy publicznej

Wybuch pandemii COVID-19 miał ogromny wpływ na gospodarkę zarówno w wymiarze społecznym jak i ekonomicznym. Zmianie uległo wiele elementów codziennego funkcjonowania m.in. to jak pracujemy, uczymy się, a nawet jak spędzamy czas wolnym. Bezprecedensowy kryzys zdrowotny jaki stanowi pandemia COVID-19 spowodował również szereg społeczno-ekonomicznych skutków ubocznych, które najprawdopodobniej spowodują długotrwałe recesje w wielu krajach⁸⁷. Wśród środków, którymi posłużyła się UE w celu skutecznej reakcji na

---

⁸⁵ H.C.H. Hofmann, C. Micheau, *State aid law of the European Union*, Oxford University Press, United Kingdom 2016, s. 129; M. Etel, *Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz w orzecznictwie sądowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 408.

⁸⁶ C. Kosikowski, *Współczesny interwencjonizm*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 95.

⁸⁷ OECD 2021, The rise in public debt caused by the COVID-19 crisis and the related challenges, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1095_1095388-c81ladkfnx&title=The-rise-in-public-debt-caused-by-the-COVID-19-crisis-and-the-related-challenges&_ga=2.223949272.257990739.1632146002-1056764302.1632146002 (dostęp: 15.06.2022).

pandemię COVID-19 znajduje się m.in. kontrola pomocy państwa. Wiele rządów rozszerzyło pomoc państwa dla przedsiębiorstw, aby zminimalizować negatywne skutki pandemii COVID-19 w gospodarce, a w szczególności te wynikające z przyjętych środków ochrony zdrowia publicznego. Zastosowane środki wsparcia biznesowego związane z COVID-19 obejmują m.in. dotacje do pożyczek, wsparcie finansowe różnych segmentów biznesu, odroczenia podatkowe czy czasowe zniesienie upadłości⁸⁸. Środki te w krótkim okresie umożliwiły dalsze funkcjonowanie wielu przedsiębiorstw, a co za tym idzie miejsc pracy. Szczególnie Małym i Średnim Przedsiębiorstwom (MŚP), które najdotkliwiej odczuły zmiany w gospodarce pomogły skierowane do przedsiębiorców formy wsparcia rządowego, ze względu na ich mniejsze bufony gotówkowe w porównaniu z większymi firmami, mniejsze wykorzystanie cyfrowych narzędzi i technologii oraz nadreprezentacja w najbardziej dotkniętych branżach.

Wystąpienie kryzysu jakim jest pandemia stało się swoistym impulsem do weryfikacji dotychczasowych zasad udzielania pomocy publicznej. Najważniejsze regulacje statuujące pomoc publiczną zawarto w art. 107–109 TFUE, zaś rozwiązania szczegółowe zawarto w rozdziałach dotyczących poszczególnych sektorów gospodarki (np. art. 42 TFUE odnoszący się do prawa rolnego). Zawarcie regulacji w akcie prawa pierwotnego jakim jest TFUE powoduje, iż wiele zawartych w nim pojęć ma charakter nieostrej i zbyt ogólny. Komisja europejska rozstrzyga w drodze decyzji co do zgodności danych środków pomocowych czy pomocy indywidualnej z rynkiem wewnętrznym UE, jak również monitoruje funkcjonujące programy pomocowe oraz jest władna do zwolnienia z obowiązku zgłoszenia niektórych kategorii pomocy⁸⁹. W ciągu ostatnich dziesięciu lat UE podjęła szereg działań mających na celu poprawienie działań Komisji, by usprawnić jej działanie oraz zwiększyć wpływ udzielanej pomocy publicznej na harmonijny rozwój gospodarczy. Udzielana pomoc, choć z samej swej natury niesie ze sobą pewne negatywne konsekwencje dla rynku wewnętrznego, takie jak naruszenie interesów konkurentów beneficjenta pomocy czy ograniczenie alokacji zasobów, nie może naruszać podstawowych swobód rynku zagwarantowanych w TFUE⁹⁰. Dostosowywanie zasad udzielania pomocy publicznej przez Komisję ma charakter ewolucyjny i wiąże się często z wyzwaniem związanym z realizacją unijnych polityk. Wprowadzane zasady dotyczyły przede wszystkim takich kwestii jak: przejrzystość, proporcjonalność, wywołanie efektu zachęty czy minimalizowanie negatywnych skutków w zakresie konkurencji i wymiany handlowej. Znaczący

---

⁸⁸ UOKIK, *Lista instrumentów pomocowych związanych z COVID-19 oraz zakres zmian wynikających z decyzji KE nr SA.62078 (2021/N)*, <https://www.uokik.gov.pl> (dostęp: 15.06.2022).

⁸⁹ S. Biernat, (red.), *Kamienie milowe orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 496–502.

⁹⁰ P.L. Parcu, (red.), G. Monti, M. Botta, *EU State Aid Law. Emerging Trends at the National and Eu Level*, Elgar, 2020, s. 54.

wpływ na usprawnienie pracy Komisji miało także wydanie przez nią rozporządzenia dotyczącego wyłączeń blokowych (GBER)⁹¹ (Rozporządzenie Komisji (UE) nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r.), które umożliwiło większą koncentrację na kluczowych dla prawidłowego funkcjonowania rynku rozstrzygnięciach. Ewolucja zasad pomocy publicznej ma charakter stały i responsywny na różnego rodzaju zdarzenia gospodarcze. W lipcu 2021 r. zakończono konsultacje społeczne dotyczące oceny dotychczasowych zasad udzielania pomocy publicznej, które wykazały iż przepisy wymagają zmian, w tym wyjaśnień, dalszego usprawnienia i uproszczenia, a także dostosowania w celu odzwierciedlenia ostatnich zmian legislacyjnych, bieżących priorytetów, zmian na rynkach i rozwój technologii⁹².

W marcu 2020 r. Komisja Europejska opublikowała skoordynowaną europejską reakcję na skutki gospodarcze koronawirusa⁹³, która stanowi plan działań mających za zadanie złagodzenie społeczno-gospodarczych skutków pandemii COVID-19 związanych z skutkami na rynkach finansowych oraz sytuacją przedsiębiorstw, którym grozi brak płynności finansowej czy niewypłacalność w związku z środkami bezpieczeństwa ustanowionymi przez poszczególne kraje. Dokument ten wskazuje na potrzebę udzielania przez państwa członkowskie szybkiego oraz efektywnego wsparcia zarówno przedsiębiorstwom, a w szczególności tym z sektora MŚP, w ramach określonych przez aktualnie obowiązujące unijne reguły pomocy publicznej. Komisja w ww. dokumencie wskazała 3 możliwości udzielenia pomocy zgodnie z zasadami określonymi w TFUE. Pierwszą opcją jest udzielenie pomocy w ramach ogólnego rozporządzenia w sprawie wyłączeń grupowych⁹⁴. Kolejny wariant stanowi notyfikacja Komisji, zgodnie z art. 107 ust. 3 lit. c) TFUE i zgodnie z wytycznymi w sprawie pomocy państwa w celu ratowania i restrukturyzacji zagrożonych przedsiębiorstw programów pomocy służących zaspokojeniu pilnych potrzeb w zakresie płynności i wsparciu przedsiębiorstw borykających się z trudnościami finansowymi, które zaistniały lub uległy pogorszeniu wskutek epidemii COVID-19. Ostatnią z wymienionych możliwości jest notyfikacja Komisji, zgodnie z art. 107 ust. 2 lit. b) TFUE schematów wypłaty pomocy w sektorach szczególnie poszkodowanych przez epidemię, jak transport, turystyka, kultura, hotelarstwo i handel detaliczny.

---

⁹¹ Rozporządzenie Komisji (UE) nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu Tekst mający znaczenie dla EOG, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32014R0651> (dostęp: 15.06.2022).

⁹² *Wynik konsultacji społecznych Komisji europejskiej w zakresie zasad udzielanej pomocy publicznej*, https://ec.europa.eu/competition-policy/public-consultations_en (dostęp: 15.06.2022).

⁹³ *COVID-19: Commission sets out European coordinated response to counter the economic impact of the Coronavirus*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_459 (dostęp: 15.06.2022).

⁹⁴ Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 472/2014/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie Europejskiego Roku na rzecz Rozwoju, 2015, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=LEGISSUM:0802_4 (dostęp: 15.06.2022).

3. Tymczasowe ramy środków pomocy państwa w celu wsparcia gospodarki w kontekście trwającej epidemii COVID-19

W odpowiedzi na nowe potrzeby i wyzwania w zakresie udzielania pomocy publicznej przez państwa członkowskie w związku z wystąpieniem pandemii Komisja europejska przyjęła komunikat Tymczasowe ramy środków pomocy państwa w celu wsparcia gospodarki w kontekście trwającej epidemii COVID-19⁹⁵ (Komunikat Komisji, Tymczasowe ramy środków pomocy państwa w celu wsparcia gospodarki w kontekście trwającej epidemii COVID-19, przyjęte w dniu 19 marca 2020 r., i ich zmiany: z dnia 3 kwietnia 2020 r., z dnia 8 maja 2020 r., z dnia 29 czerwca 2020 r., z dnia 13 października 2020 r., z dnia 28 stycznia 2021 r., C(2021) 8442 z dnia 18 listopada 2021) (dalej tr lub tymczasowe ramy). Komunikat ten ma zastosowanie do wszystkich zgłoszonych środków od dnia 19 marca 2020 r., nawet jeśli zostały zgłoszone przed tą datą. Natomiast po dniu 31 grudnia 2021 r. Komisja dokona jego przeglądu kierując się ważnymi względami ekonomicznymi lub dotyczącymi unijnej polityki konkurencji. Na podstawie ww. Komunikatu krajowi ustawodawcy progresywnie uchwalają nowe regulacje ustanawiające dodatkowe, tymczasowe środki pomocy publicznej na czas pandemii COVID-19. Od chwili wejścia w życie tr były aż pięciokrotnie zmieniane. Tymczasowe ramy ustanowiły zasady zgodnie z którymi pomoc publiczna może być udzielana na wsparcie gospodarki w związku z pandemią COVID-19. Pomoc taka uznana może zostać za dozwoloną zgodnie z art. 107 ust. 3 lit. b) TFUE (w celu zaradzenia istotnym zaburzeniom w gospodarce państwa członkowskiego).

Państwa członkowskie zgłaszające określone środki pomocowe na podstawie tymczasowych ram muszą wykazać ich konieczność, odpowiedniość i proporcjonalność⁹⁶. Wymóg ten ma na celu przeciwdziałanie poważnym zaburzeniom w gospodarce danego państwa członkowskiego oraz zagwarantowanie spełnienia wszystkich warunków udzielania pomocy zawartych w tymczasowych ramach. Regulacje zawarte w tr umożliwiają zwiększenie dwukrotnie progów pomocy w formie ograniczonych kwot oraz ponad trzykrotnie limitu pomocy w formie wsparcia na poczet niepokrytych kosztów stałych. W piątej zmianie tymczasowych ram zawarto poszerzone wyjaśnienia na temat warunków oceny zgodności z rynkiem wewnętrznym pomocy notyfikowanej na podstawie art. 107 ust. 2 lit. b) TFUE. Doprecyzowano, iż udzielana pomoc powinna rekompensować szkody spowodowane bezpośrednio wywołane przez pandemię COVID-19. Chodzi zatem o szkody

---

⁹⁵ COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TEMPORARY FRAMEWORK FOR STATE AID MEASURES TO SUPPORT THE ECONOMY IN THE CURRENT COVID-19 OUTBREAK https://competition-policy.ec.europa.eu/system/files/2021-11/TF_consolidated_version_amended_18_nov_2021_en_2.pdf (dostęp: 25.08.2022).

⁹⁶ Notification under Article 107(2)(b) TFEU, https://ec.europa.eu/competition/stateaid/what_is_new/Notification_template_107_2_b_PUBLICATION.pdf (dostęp: 15.06.2022).

wywołane przez ustanowione ograniczenia powodujące całkowite lub częściowe, formalne lub faktyczne, zawieszenie prowadzenia działalności gospodarczej. Pomoc rekompensować może tylko szkody bezpośrednio spowodowane, i tylko do poziomu zysków, które beneficjent byłby w stanie potencjalnie w wiarygodny sposób uzyskać w przypadku ich braku. Pomoc taka podlega niezmiennie notyfikacji do Komisji europejskiej. Jednak ustalenie jednolitych zasad, które określają kiedy może ona zostać uznana za zgodną z rynkiem wewnętrznym, powoduje iż skrócenie czasu trwania i ogólne usprawnienie procedury⁹⁷. Tymczasowe ramy prawne przewidują udzielanie pięciu rodzajów pomocy:

- dotacji bezpośrednich, zaliczek zwrotnych lub korzyści podatkowych,
- gwarancji kredytowych,
- subsydiowanych stóp oprocentowania pożyczek,
- gwarancji i pożyczek udzielanych za pośrednictwem instytucji kredytowych lub innych instytucji finansowych,
- krótkoterminowych ubezpieczeń kredytów eksportowych.

Komisja w dziedzinie pomocy państwa jest związana wytycznymi, które wydaje, przyjęcie takich wytycznych nie zwalnia jej jednak z obowiązku zbadania szczegółowo okoliczności, na które powołuje się państwo członkowskie w konkretnym przypadku w celu złożenia wniosku o bezpośrednie zastosowanie art. 107 ust. 3 lit. b) TFUE. Zasada ta znalazła swój wyraz w wyroku w sprawie T-657/20 *Ryanair v Komisja Europejska*, w którym Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej stwierdził, iż: „W tym względzie należy na wstępie zauważyć, że przedmiotowy środek stanowił część ram regulacyjnych, na które miały wpływ wyjątkowe okoliczności spowodowane pandemią COVID-19, a ponadto, że miał bardzo specyficzne cechy, które były dla niego unikalne”⁹⁸.

W zależności od tego, do jakiego rodzaju zakwalifikujemy udzieloną pomoc publiczną, podlega ona odmiennym warunkom kumulacji z innymi formami pomocy publicznej. Poszczególne rodzaje pomocy mogą być ze sobą łączone w określonych przypadkach (np. pożyczka i pomoc de minimis). Zasady kumulacji pomocy udzielonej w związku z pandemią COVID-19 z wcześniejszymi środkami pomocowymi przewidują co do zasady możliwość łączenia oprócz środków w postaci pożyczek i gwarancji dotyczących tej samej pożyczki i przekraczających progi przewidziane w tymczasowych ramach.

---

⁹⁷ A. Kopec, *Pomoc publiczna w dobie pandemii COVID-19*, Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny 2021, nr 1(10), s. 6–8.

⁹⁸ Wyrok Sądu z dnia 22 czerwca 2022 r. – *Ryanair/Komisja (Finnair II; Covid-19)*(Sprawa T-657/20), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:62020TA0657> (dostęp: 25.08.2022).

4. Wnioski

W następstwie epidemii COVID-19 w 2020 r. znacząco wzrosła (aż 3,5 krotnie)⁹⁹ liczba oraz wysokość pomocy publicznej udzielanej przedsiębiorcom działającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Sytuacja ta skłoniła władze publiczne do zmiany podejścia politycznego w odniesieniu do przedsiębiorców prowadzących działalność na własny rachunek. Wnioski jakie wyciągnięto z kryzysu wywołanego pandemią COVID-19 zawierają się w szeregu zaleceń takich jak m.in. unikanie nadmiernego zadłużenia MŚP i kryzysu wypłacalności MŚP, stosując wsparcie kapitałowe, quasi-kapitałowe i inne wsparcie niedłużne. Wykorzystanie instrumentów kapitałowych lub quasi-kapitałowych zamiast instrumentów dłużnych dla MŚP borykających się z problemami z przepływami pieniężnymi ma kilka zalet i oferuje beneficjentom lepsze perspektywy inwestowania i rozwoju po nadejściu ożywienia gospodarczego. Zniwelowanie zadłużenia obniża wskaźnik dźwigni, co zmniejsza prawdopodobieństwo niewypłacalności¹⁰⁰. Stosowane systemy wsparcia powinny być ograniczone w czasie, z limitami, które można dostosować w oparciu o warunki zdrowotne i gospodarcze. Ważny element przeciwdziałaniu kryzysowi stanowi zapewnienie map drogowych określających ścieżki do naprawy, z jasnymi krokami i punktami kontrolnymi dotyczącymi tego, w jaki sposób i kiedy wsparcie będzie okresowo oceniane na podstawie danych dotyczących zdrowia i gospodarki oraz obejmującej długoterminową wizję sektora MŚP¹⁰¹. Pomoc publiczna w coraz większym stopniu towarzyszy wspieraniu płynności środkami wsparcia strukturalnego i przejściowego, które wspierają gospodarkę po COVID-19. Wybuch COVID-19 wywołał ryzyko wystąpienia poważnego pogorszenia koniunktury, które dotknie całą gospodarkę UE, uderzając w przedsiębiorstwa, miejsca pracy i gospodarstwa domowe. Komisja europejska niewątpliwie słusznie uznała, że koniecznym jest zapewnienie dobrze ukierunkowanego wsparcia publicznego, aby zapewnić płynność na rynkach, przeciwdziałać szkodom wyrządzonym zdrowym przedsiębiorstwom oraz zachować ciągłość działalności gospodarczej w trakcie i po wybuchu COVID-19¹⁰². Analiza

---

⁹⁹ Business Insider Polska, *Pomoc publiczna bije rekordy. Oto ile pieniędzy trafia do firm*, 13 kwietnia 2021 <https://businessinsider.com.pl/firmy/dla-firm/pomoc-publiczna-ile-pieniedzy-z-kasy-pans-twa-trafia-do-firm/7r29p9g> (dostęp: 15.06.2022).

¹⁰⁰ OECD 2021, *The rise in public debt caused by the COVID-19 crisis and the related challenges*, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1095_1095388-c81ladkfnx&title=The-rise-in-public-debt-caused-by-the-COVID-19-crisis-and-the-related-challenges&_ga=2.223949272.257990739.1632146002-1056764302.1632146002 (dostęp: 15.06.2022).

¹⁰¹ A. Łopatka, K. Fedorowicz, *Evaluation of the effectiveness of state aid offered to enterprises during the COVID-19 pandemic*, *Procedia Computer Science* 192 (2021), s. 4828–4836.

¹⁰² B. Antonios, *State aid in the context of the COVID-19 outbreak, including the Temporary Framework 2020*, Working Paper, EUI RSCAS, 2021/03, Florence School of Regulation, [Energy Union Law].

efektywności pomocy publicznej udzielonej przedsiębiorstwom krajów członkowskich UE w związku z wybuchem epidemii COVID-19 możliwa będzie w znacznie szerszym zakresie w dłuższej perspektywie czasu, to na podstawie dostępnych analiz potencjalnych konsekwencji braku interwencji należy ocenić ją pozytywnie.

5. Bibliografia

- 1 Antonios B., *State aid in the context of the COVID-19 outbreak, including the Temporary Framework 2020*, Working Paper, EUI RSCAS, 2021/03, Florence School of Regulation, [Energy Union Law].
- 2 Biernat, S. (red.) *Kamienie milowe orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- 3 Business Insider Polska, *Pomoc publiczna bije rekordy. Oto ile pieniędzy trafia do firm, 13 kwietnia 2021*, <https://businessinsider.com.pl/firmy/dla-firm/pomoc-publiczna-na-ile-pieniedzy-z-kasy-panstwa-trafia-do-firm/7r29p9g> (dostęp: 15.06.2022).
- 4 COVID-19: Commission sets out European coordinated response to counter the economic impact of the Coronavirus, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_459 (dostęp: 15.06.2022).
- 5 Etel M., *Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz w orzecznictwie sądowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- 6 Hofmann, H.C.H., Micheau C., *State aid law of the European Union*, Oxford University Press, United kingdom 2016.
- 7 Kopeć, A., *Pomoc publiczna w dobie pandemii COVID-19*, Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny 2021, nr 1(10).
- 8 Kosikowski, C., *Współczesny interwencjonizm*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- 9 Łopatka A., Fedorowicz K., *Evaluation of the effectiveness of state aid offered to enterprises during the COVID-19 pandemic*, *Procedia Computer Science* 192 (2021).
- 10 OECD 2021, The rise in public debt caused by the COVID-19 crisis and the related challenges, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1095_1095388-c81ladkfnx&title=The-rise-in-public-debt-caused-by-the-COVID-19-crisis-and-the-related-challenges&_ga=2.223949272.257990739.1632146002-1056764302.1632146002 (dostęp: 15.06.2022).
- 11 Parcu, P. L.(red.), Monti, G., Botta, M., *EU State Aid Law. Emerging Trends at the National and Eu Level*, wyd. Elgar, 2020.
- 12 Quigley, C., *European State Aid Law and Policy*, Bloomsbury, Oxford and Portland 2015.
- 13 UOKIK, Lista instrumentów pomocowych związanych z COVID-19 oraz zakres zmian wynikających z decyzji KE nr SA.62078 (2021/N), <https://www.uokik.gov.pl> (dostęp: 15.06.2022).
- 14 Wynik konsultacji społecznych Komisji europejskiej w zakresie zasad udzielanej pomocy publicznej, https://ec.europa.eu/competition-policy/public-consultations_en (dostęp: 15.06.2022).

Wykaz aktów prawnych:

- 1 COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TEMPORARY FRAMEWORK FOR STATE AID MEASURES TO SUPPORT THE ECONOMY IN THE CURRENT COVID-19 OUTBREAK, https://competition-policy.ec.europa.eu/system/files/2021-11/TF_consolidated_version_amended_18_nov_2021_en_2.pdf (dostęp: 25.08.2022).
- 2 Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 472/2014/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie Europejskiego Roku na rzecz Rozwoju, 2015, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=LEGISSUM:0802_4 (dostęp: 15.06.2022).
- 3 Notification under Article 107(2)(b) TFEU, https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/Notification_template_107_2_b_PUBLICATION.pdf (dostęp: 15.06.2022).
- 4 Rozporządzenie Komisji (UE) nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu Tekst mający znaczenie dla EOG, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32014R0651> (dostęp: 15.06.2022).
- 5 Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (dostęp: 15.06.2022).
- 6 Wyrok Sądu z dnia 22 czerwca 2022 r. – Ryanair/Komisja (Finnair II; Covid-19) (Sprawa T-657/20), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=C ELEX:62020TA0657> (dostęp: 25.08.2022).

mgr Adrian Badzio

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Katedra Samorządu Terytorialnego i nauki administracji

Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie jako podmiot administrujący

Słowa kluczowe: Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, administracja publiczna, struktura i zadania organów administracji publicznej

Streszczenie

Głównym problemem artykułu jest właściwa ustrojowa identyfikacja formy prawnej, za pomocą której ustawodawca reguluje zagadnienia państwowej gospodarki wodnej.

Nazwa prezentowanego podmiotu wskazuje na Państwowe Gospodarstwo. W żaden jednak sposób nie można identyfikować go jako państwowe przedsiębiorstwo gospodarki, które istniało w okresie PRL-u. W powyższym zakresie niezbędne wydaje się przeprowadzenie analizy pod względem podmiotowego prawa administracyjnego, celem określenia modelu, w jakim funkcjonuje podmiot.

Kolejnym istotnym problemem jest omówienie najistotniejszych kwestii przedstawionych w nowelizacjach ustawy Prawo Wodne które miały miejsce w lipcu 2017 r. i 2022 r. i które wskazują na specyficzny charakter omawianego podmiotu.

W niniejszych rozważaniach nakreślone zostaną założenia Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych oraz wskazana zostanie dyrektywa, implementowana w drodze realizacji niniejszego planu.

Końcowym elementem będzie studium porównawcze pomiędzy Państwowym Gospodarstwem Wodnym Wody Polskie a Państwowym Gospodarstwem Lasy Państwowe, którego celem będzie analiza obydwu podmiotów.

1. Wstęp

Ujęcie administracji publicznej w szerokim znaczeniu pozwala na zakwalifikowanie w jej skład nie tylko organów państwa, ale także organów samorządu terytorialnego i udział innych podmiotów, które realizują zadania z zakresu administracji publicznej. Badanie administracji publicznej pod kątem przymiotu osobowości prawnej wskazuje, że zadania z dziedziny administracji publicznej nie są wykonywane przez jeden podmiot ale zostały niejako scedowane na wiele osób prawnych. Takie osoby określa się mianem podmiotów administrujących w prawie administracyjnym.

Kluczowe przy rozważaniach definicji administracji publicznej w rozumieniu podmiotowym jest poza podmiotowością prawną wyodrębnienie organizacyjne oraz posiadanie własnych kompetencji. Wykonywanie zadań przez podmioty administrujące o wielopoziomowej strukturze, z reguły realizowane jest przez ich organy definiowane jako organy administrujące¹⁰³.

Do podmiotu administrującego jako podmiotu prawa stosuje się ogólne reguły podmiotowości prawnej i zdolności prawnej. Na podstawie źródła powyższego kryterium, można wyróżnić podmioty: prawa publicznego oraz prawa prywatnego. Fakt przynależności do sfery prawa prywatnego, nie wyklucza powierzenia podmiotowi wykonywania zadań administracji publicznej. W przypadku ustawowego zlecenia realizacji takich zadań tego rodzaju podmioty zgodnie z poglądami doktryny zaliczane są w skład administracji publicznej¹⁰⁴.

Prawo wodne wyodrębnia pojęcie gospodarowania wodami¹⁰⁵ od zarządzania zasobami wodnymi. Przegląd zawarty w ustawie sformułowań pozwala na stwierdzenie, iż zarządzanie zasobami wodnymi, jest pojęciem węższym od gospodarowania wodami, w którego skład wchodzi¹⁰⁶.

Prezentowane przez ustawodawcę rozwiązanie wprowadza „jedną centralną instytucję, planującą i koordynującą całość gospodarki wodnej w Państwie, posiadającą również odpowiednie komórki w terenie, którą stanowi przede wszystkim Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie¹⁰⁷”.

2. Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie jako podmiot administrujący

2.1. Pozycja prawna Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie

Ustawodawca zezwala na tworzenie państwowych i samorządowych osób prawnych w celu realizacji określonych zadań publicznych. Powyższe podmioty wykonują zadania publiczne w sposób hybrydowy, z uwagi na fakt, iż z jednej strony pozostają pod zwierzchnictwem władz publicznych, sprawujących nadzór

---

¹⁰³ P. Przybysz, *Instytucje prawa administracyjnego*, WKP 2020, s.175–176.

¹⁰⁴ M. Stahl, *Zagadnienia Ogólne w: Podmioty Administrujące* (red.) R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, C.H. Beck 2011, s. 21.

¹⁰⁵ Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r., Prawo wodne, Dz.U.2021.2233 t.j. z dnia 03.12.2021, art. 315 i następn.

¹⁰⁶ I. Niżnik-Dobosz, *Zagadnienia Prawa Wodnego [w:] Myśl Mariana Zimmermana a Współczesne Prawo Administracyjne* (red.) L. Staniszevska, M. Szweczyk, J. Zimmerman, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2020, s. 329.

¹⁰⁷ I. Niżnik –Dobosz, *Zagadnienia...op.cit.* s. 330–331.

lub kontrolę nad realizacją zleconych im zadań publicznych, a z drugiej strony wyposażenie w osobowość cywilnoprawną zbliża je do podmiotów prywatnych wykonujących zadania z zakresu administracji publicznej.

Prawodawca niejednokrotnie zauważa potrzebę zastosowania odmiennych rozwiązań związanych z określoną kategorią osób prawnych. Wówczas ustawy szczególnie regulują kwestie związane z określonym rodzajem podmiotów, a w zakresie nieuregulowanym pozostawiają niniejszą kwestię przepisom ogólnym.

Osoby prawne o charakterze publicznym tworzone są również na podstawie ustaw szczególnych. Powyższe podmioty uzyskują osobowość prawną na podstawie tworzącej jej ustawy. Wzorcem takiej osoby prawnej jest Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie. Podmiot ten działa na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo Wodne oraz statutu nadanego rozporządzeniem Ministra Środowiska z 28.12.2017 r. w sprawie nadania statutu Państwowemu Gospodarstwu Wodnemu Wody Polskie¹⁰⁸.

Jak wynika z poglądów doktryny Ustawa Prawo Wodne przedstawiła nową instytucję władzy wodnej. W jej skład wchodzi minister właściwy do spraw gospodarki wodnej a także służba hydrologiczno-meteorologiczna, państwowa służba do spraw bezpieczeństwa budowli piętrzących a także państwowa służba hydrologiczna. Dodatkowo w tym gronie znajduje się Państwowa Rada Gospodarki Wodnej, pełniąca funkcję opiniodawczą w odniesieniu do ministra właściwego do spraw gospodarki wodnej. Oprócz władzy wodnej funkcjonują organy administracyjne, funkcjonujące w ramach Wód Polskich¹⁰⁹.

Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie jest od 1 stycznia 2018 r. głównym podmiotem odpowiedzialnym za gospodarkę wodną na terenie kraju. Podmiot jest państwową osobą prawną w rozumieniu art. 9 pkt 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, składającą się z następujących organów¹¹⁰:

- Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej z siedzibą w Warszawie,
- regionalnych zarządów gospodarki wodnej z siedzibami w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Gliwicach, Krakowie, Lublinie, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie i Wrocławiu,
- 50 zarządów zlewni,
- 330 nadzorów wodnych.

W skład struktury Wód Polskich należy ponadto zaliczyć Prezesa Wód Polskich, stojącego na czele organu i powoływanego przez ministra właściwego ds. gospodarki wodnej. Dodatkowo w hierarchii znajdują się również dyrektorzy regionalnych zarządów gospodarki wodnej, dyrektorzy zarządu zlewni oraz kierownicy

---

¹⁰⁸ P. Przybysz, *Instytucje prawa...op cit.*, s. 175–176.

¹⁰⁹ Z. Bukowski, *Władza wodna i administracja wodna na gruncie ustawy z dnia 20 lipca 2017 Prawo wodne* [w:] *Zaopatrzenie w wodę, jakość i ochrona wód*. Water supply and water quality, (red.) Z. Dymaczewski, J. Jeż-Walkowiak, M. Nowak, A. Urbaniak, Poznań 2018, s. 182.

¹¹⁰ <https://www.kzgw.gov.pl/index.php/pl/homepage/informacje-ogolne> (dostęp: 01.07.2022).

nadzorów wodnych. Co prawda przepisy powołujące te podmioty nie określają je jako organów Wód Polskich, to przydane im zadania i kompetencje do wydawania różnych decyzji wprost je do nich zaliczają.

Do głównych zadań Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej należy min. konstruowanie map zagrożenia powodziowego i ryzyka powodziowego, projektowanie planu gospodarowania na obszarach dorzeczy, utworzenie i utrzymanie Hydroportalu, a także kontrolowanie rozlewu odpowiedniej ilości i jakości wody dla ludności, przemysłu i rolnictwa.

Regionalne zarządy gospodarki wodnej zajmują się przede wszystkim wydawaniem decyzji administracyjnych w indywidualnych sprawach np. dokonując uzgodnień projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, lub decyzji o warunkach zabudowy, wydawaniem zgód wodnoprawnych w tym także pozwoleń wodnoprawnych.

Zarządy zlewni wykonują kompetencje min. z zakresu planowania i prowadzenia inwestycji z zakresu gospodarki wodnej, pełniąc funkcje inwestora lub inwestora zastępczego i pobierają opłaty za usługi wodne.

Nadzory wodne znajdujące się na najniższym szczeblu zajmują się utrzymaniem i eksploatacją urządzeń wodnych oraz gwarantują prawidłowy stan technicznym obsługi i bezpieczeństwa budowli hydrotechnicznych będących mieniem państwowym¹¹¹.

Do kluczowego zadania Wód Polskich należy przede wszystkim zarządzanie gospodarką wodną¹¹². Podmiot ten realizuje funkcję zarządzania w dwojaki charakterze – gospodarując powierzonym mieniem państwowym, oraz wykonując administrację publiczną.

Organy Wód Polskich realizują zlecone im zadania publiczne. Ich działalność z uwagi na fakt podejmowania aktów lub czynności z zakresu administracji publicznej, poddana jest kontroli sądów administracyjnych. Jak wynika z wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego „zdolność sądowa jest cechą danego podmiotu, która zezwala na przeprowadzenie z jego udziałem w charakterze strony ważnego postępowania przed sądem administracyjnym”¹¹³.

Jednym z przymiotów definiującym Wody Polskie jako państwowy podmiot administrujący, są organy oraz ich hierarchiczny względem siebie stosunek. Prezes Wód Polskich sprawuje rolę organu wyższego stopnia w odniesieniu do dyrektorów regionalnych zarządów gospodarki wodnej Wód Polskich w przypadkach

---

¹¹¹ M. Kruś, *Wody Polskie – Nowy Podmiot w Prawie Wodnym*, [w:] *Decentralizacja i Centralizacja Administracji Publicznej Współczesny wymiar w teorii i praktyce*, (red.) B. Jaworska-Dębska, E. Olejniczak-Szałowska, R. Budzisz, Wolters Kluwer, Łódź 2019, s. 617–618.

¹¹² Na zagadnienia związane z korzystaniem z wód i usług wodnych wskazuje B. Wierzbowski i B. Rakoczy [w:] *Prawo Ochrony Środowiska Zagadnienia Podstawowe*, s. 257–260, wskazując trzy rodzaje korzystania z wód: powszechne korzystanie z wód, zwykle korzystanie z wód i szczególne korzystanie z wód.

¹¹³ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 9.10.2018 r., II OW 42/18, LEX nr 2737662.

wskazanych w art. 14 ust. 3 Prawo Wodne. Określeni dyrektorzy regionalnych zarządów gospodarki wodnej są organami wyższego stopnia dla dyrektorów zarządów zlewni Wód Polskich w zakresie wskazanym w art. 14 ust. 4 Prawo Wodne. Dyrektor zarządu zlewni jest organem wyższego stopnia w odniesieniu do kierowników nadzorów wodnych w przypadkach wskazanych w art. 14 ust. 5 Prawo Wodne¹¹⁴.

Wody Polskie realizują swoje zadania przy wykorzystaniu mienia państwowego i ponoszą odpowiedzialność za zaciągnięte zobowiązania. Zgodnie z art. 532 ust. 1 p.w. z terminem wejścia w życie ustawy elementy mienia ruchomego stanowiącego własność Skarbu Państwa, pozostające w dyspozycji Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej a także regionalnych zarządów gospodarki wodnej przechodzą nieodpłatnie na własność Wód Polskich¹¹⁵.

Władza wodna i administracja wodna sprawowana przez Wody Polskie są w doktrynie traktowane jako administracja gospodarcza państwa. Zgodnie z powyższym poglądem wody uznawane wchodzą w skład „dóbr publicznych” zaliczanych jako przedmioty do użytku codziennego. Ponadto w aspekcie regulacji prawnej wody należy traktować jako szczególną kategorię mienia państwowego poddane szczególowej regulacji¹¹⁶.

2.2. Kluczowe zmiany związane z nowelizacją ustawy Prawo Wodne z dnia 20 lipca 2017 roku

Wprowadzone nowelizacją ustawy Prawo Wodne zmiany, w sposób bezpośredni podkreślają rolę nowo powstałego podmiotu w prawie administracyjnym. Przede wszystkim należy wskazać, iż doszło do transformacji sfery organizacyjno-prawnej a także kompetencji instytucji gospodarującymi wodami. Powołane Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie zastąpiło Prezesa Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej oraz Dyrektorów Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej sprawujących funkcję zarządczą nad wodami krajowymi.

Funkcję podmiotu administrującego Wód Polskich przejawiają się między innymi w zakresie wydawania zgód wodnoprawnych. Uprawnienia związane z wydawaniem powyższych aktów administracyjnych scedowane zostały na organy Wód Polskich w postaci: Dyrektorów Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej Wód Polskich, dyrektorów zarządów zlewni oraz kierownikom nadzoru

---

¹¹⁴ P. Korzeniowski, *Zgoda Wodnoprawna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, s. 447–448.

¹¹⁵ J. Krajewski, *Właściwa reprezentacja państwowych jednostek organizacyjnych w postępowaniu cywilnym* [w:] *Funkcjonowanie administracji w świetle orzecznictwa*, t. V, Warszawa 1977, s. 55.

¹¹⁶ T. Rabska, *Prawny mechanizm kierowania gospodarką. Działalność prawodawcza administracji i jej uwarunkowania*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1990, s. 15.

wodnego. Niniejsze działanie w sposób znaczący ograniczyło kompetencje reprezentujących jednostki samorządu terytorialnego starostów i dało Wodom Polskim prawo samostanowienia w zakresie korzystania z wód¹¹⁷.

Ustawa przewidziała strukturę zgód wodnoprawnych na które składają się¹¹⁸:

- wydanie pozwolenia wodnoprawnego,
- przyjęcie zgłoszenia wodnoprawnego,
- wydanie oceny wodnoprawnej,
- wydane decyzji, zwolnień z zakazów dotyczących odpowiednio gromadzenia i lokalizowania na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią poruszania się pojazdami w wodach powierzchniowych oraz po gruntach pokrytych wodami oraz chroniących wały przeciwpowodziowe.

Istotnym elementem jest wymóg uzyskania oceny wodnoprawnej, która ma być niezbędna w sytuacji prowadzenia inwestycji lub działalności potencjalnie wpływające na możliwość osiągnięcia celów środowiskowych wskazanych w ustawie. Jako przejaw administrującego charakteru Wód Polskich, należy wskazać ponadto wydawanie określonych deklaracji zgodności z celami środowiskowymi w drodze zaświadczenia, w celu sporządzania wniosków o współfinansowanie przedsięwzięcia w zakresie gospodarki wodnej ze środków budżetu Unii Europejskiej¹¹⁹.

Nowelizacja Prawa Wodnego z 2017 r. wprowadza stosunkowo nowy instrument reglamentacji korzystania z wód, do którego zaliczamy zgłoszenie czynności, robót lub urządzeń wodnych właściwemu organowi. Obowiązku zgłoszenia wodnoprawnego należy dopełnić przed terminem zamierzonego rozpoczęcia wykonywania czynności, robót lub urządzeń wodnych związanych z tym obowiązkiem. Realizacja przedsięwzięcia jest możliwa w przypadku, w którym organ w terminie 30 dni od dnia doręczenia zgłoszenia, a roboty zostaną wykonane w ciągu 3 lat od terminu zgłoszenia.

Jako nowy instrument reglamentacyjny w zakresie korzystania z wód należy uznać ocenę wodnoprawną. Jest ona wydawana w drodze decyzji na wniosek podmiot planującego realizację inwestycji lub działania, które wymagają powyższej oceny. W przypadku stwierdzenia, iż dana inwestycja wpływa negatywnie na

---

¹¹⁷ K. Sobieraj, *Utworzenie Państwowego Gospodarstwa Wodnego „Wody Polskie” jako przejaw koncentracji zadań i kompetencji w obszarze gospodarki wodnej – wybrane zagadnienia* [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. CXI, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2019, s. 6–7.

¹¹⁸ Katalog wymogów poświęconych zgodom wodnoprawnym w tym, wymogów dot. pozwolenia wodnoprawnego, zgłoszenia wodnoprawnego, ocenie wodnoprawnej zawarty jest w rozdziale IX Ustawy z dnia 20 lipca 2017 roku Prawo Wodne.

¹¹⁹ <https://www.ekologus.pl/baza-wiedzy/prawo-wodne-po-nowemu-kluczowe-zmiany-od-lipca-2017/> (dostęp: 01.07.2022).

realizację celów środowiskowych, na wnioskodawcę nakłada się obowiązek przedłożenia dokumentów potwierdzających spełnienie warunków dopuszczających nieosiągnięcie celów środowiskowych¹²⁰.

Typową cechą zmian wprowadzonych w Prawie Wodnym, jest powierzenie umocowania do wyrażania zgód wodnoprawnych podmiotowi spoza sfery administracji publicznej, który został powołany mocą ustawy. Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie funkcjonując jak państwowa osoba prawna, nie mają w całości ani w stosunku do jego organów przymiotu organu administracji publicznej¹²¹.

Uchwalona nowelizacja wprowadziła również zmiany w zakresie obsługi administracyjnej interesantów. Kierowanie wniosków, o uzyskanie pozwolenia wodnoprawnego, oceny wodnoprawnej, oraz zgłoszenia wodnoprawnego dokonuje się w siedzibie nadzoru wodnego. Wprowadzenie niniejszego rozwiązania ma na względzie integrację przepisów prawa polskiego z prawodawstwem i praktyką państw członkowskich Unii Europejskiej¹²².

2.3. Rola Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie związana z Krajowym programem oczyszczania ścieków komunalnych oraz nowelizacją Prawa Wodnego z dnia 7 lipca 2022 roku

W ramach krajowego ustawodawstwa kluczowe jest integrowanie polskiego przepisów z prawodawstwem unijnym. Realizacja niniejszego obowiązku w tym wdrażania założeń dyrektywy 91/271/EWG, przejawiać się miała w funkcjonowaniu Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych (KPOŚK). Główną koncepcją programu jest przede wszystkim regramentacja w zakresie zrzutów niewystarczająco oczyszczonych ścieków.

Wprowadzanie dyrektywy unijnej opiera się na realizacji poniższych celów¹²³:

- osiągnięcia przez oczyszczalnie ścieków w aglomeracjach wydajności równej nieczystościom powstających na ich obszarze;
- podwyższenie usuwalności biogenów ze ścieków;
- utworzenie systemu magazynowania ścieków komunalnych, posiadającego standardy odpowiadające zbiorczej kanalizacji.

---

¹²⁰ A. Kaźmierska-Patrzytczyna, *Gospodarowanie wodami śródlądowymi* [w:] *Prawo administracyjne materialne* (red.) Z. Duniewska, B. Jaworska-Dębska, E. Olejniczak-Szałowska, M. Stahl, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 763–765.

¹²¹ M. Górski, *Zgodna wodnoprawna a przepisy prawa emisyjnego w świetle nowej ustawy Prawo wodne*, „Ochrona Środowiska” 2014/40/2, s. 3.

¹²² K. Sobiera, *Utworzenie Państwowego...op.cit.*, s. 7.

¹²³ <https://www.teraz-rodowisko.pl/aktualnosci/dyrektywa-sciekowa-niewdrozenie-KE-Polska-9697.html> (dostęp: 20.07.2022).

W dniu 14 lipca 2022 r. przez Prezydenta RP została podpisana ustawa zmieniająca min. funkcjonującą ustawę Prawo Wodne. Wprowadzone zmiany dążą min. do dostosowania przepisów prawa krajowego do wymagań dyrektywy 91/271/EWG, ujednoczenia przepisów związanych z gospodarowaniem nieczystościami ciekłymi przez gminy, ujednoczenia kwestii związanych z opróżnianiem osadników w infrastrukturze przydomowej oczyszczalni ścieków i wywozu produktów oczyszczalni, a także zobowiązań dotyczących utrzymania czystości i porządku przez władze jednostek samorządu terytorialnego, przedsiębiorców oraz właścicieli nieruchomości¹²⁴.

Wskazana powyżej nowelizacja jeszcze intensywniej podkreśla rolę Państwowego Gospodarstwa Wodnego jako podmiotu administrującego. We wcześniejszym porządku prawnym KPOŚK był tworzony i aktualizowany przez ministra właściwego do spraw gospodarki wodnej. W związku ze wzmożoną aktywnością Wód Polskich w zakresie wyznaczania granic i obszarów aglomeracji, znowelizowany art.88 ust. 1 Pr. Wodne zakłada współpracę w zakresie KPOŚK ministra właściwego do spraw gospodarki wodnej oraz Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie.

Kolejnym istotnym elementem przedstawionym w art. 240 ust. 6 pkt. 2 a wpływającym na status Wód Polskich jest możliwość prowadzenia przez podmiot działalności gospodarczej związanej z wytwarzaniem energii w ramach odnawialnych źródeł energii. Wskazany powyżej przepis poszerza możliwość wytwarzania energii przez Wody Polskie o instalacje fotowoltaiczne, które posłużą do zasilenia obiektów użytkowanych przez Wody Polskie lub pozyskania nowych dochodów ze sprzedaży.

Istotną zmianą wprowadzoną art.256 ust. 2a ustawy jest możliwość finansowania zadań bieżących Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie za pośrednictwem dotacji podmiotowych. Jest to kolejna forma dofinansowania poza uzyskiwanymi wcześniej przez Wody Polskie dotacjami celowymi.

Przedstawione zmiany w Prawie Wodnym przewidują dodatkowo implementację kar pieniężnych w przypadku niezrealizowania obowiązków dotyczących sprawozdawczości z realizacji KPOŚK a także wypełnienia ankiet do jego uaktualnienia. Niniejsze sprawozdania stanowią istotny element sprawozdania Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie dot. wykonania KPOŚK, na podstawie którego formułowany jest raport dla Komisji Europejskiej¹²⁵.

---

¹²⁴ <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/prawo-wodne-dyrektywa-scieki-komunalne-12150.html> (dostęp: 20.07.2022).

¹²⁵ Uzasadnienie Rządowego Projektu Ustawy o zmianie ustawy – Prawo wodne oraz niektórych ustaw, Druk 2262, Online: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2262>, s. 10–17 (dostęp: 22.07.2022).

2.4. Model Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie na przykładzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe

Rozważania dotyczące Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wód Polskich należy prowadzić w oparciu o inny podmiot a mianowicie Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. Należy wskazać, iż mimo podobieństw w nazewnictwie powyższe podmioty dzieli szereg różnic. Wody Polskie działają jako państwowa osoba prawna w rozumieniu art. 9 pkt. 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, podczas gdy Lasy Państwowe są państwową jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej zastępującą Skarb Państwa w gospodarowaniu mieniem.

Brak osobowości prawnej Lasów Państwowych oznacza, iż podmiotem praw i obowiązków jest Skarb Państwa na rachunek którego działa instytucja. Wskazany problem w żaden sposób nie dotyczy Wód Polskich wyposażonych w omawiany przymiot.

Zastosowane w Lasach Państwowych rozwiązanie w myśl, którego możliwa jest sprzedaż terenów leśnych i obiektów Skarbu Państwa w wybranych sytuacjach nie znajdzie odniesienia do Wód Polskich, które z reguły nie podlegają obrotowi na podstawie przepisów prawa cywilnego.

Pomimo, iż Prawo Wodne nie wprowadza pojęcia podmiotu korzystającego ze środowiska, to należy zaznaczyć iż podobnie jak w przypadku powszechnego prawa dostępu do lasu istnieje powszechne prawo do korzystania z wód. Zgodnie z treścią art. 32 Prawo Wodne, każdemu przysługuje prawo do powszechnego korzystania z publicznych śródlądowych wód powierzchniowych, morskich wód wewnętrznych oraz z wód morza terytorialnego, jeżeli przepisy ustawy nie stanowią inaczej¹²⁶. Sam fakt powszechnego korzystania jest skonstruowany do zaspokajania potrzeb osobistych, gospodarstwa domowego lub rolnego, bez stosowania określonych urządzeń technicznych, oraz do wypoczynku, uprawiania turystyki, sportów wodnych a także amatorskiego połowu ryb¹²⁷.

W treści artykułu 34 ustawy Prawo Wodne ustawodawca przedstawia kwestie szczególnego korzystania z wód. Powyższe rozwiązanie w zakresie wyróżnienia podmiotów publicznych praw podmiotowych do korzystania z wód, którymi są podmioty korzystające ze środowiska jest tożsame z regulacjami zawartymi w Ustawie o Lasach Państwowych¹²⁸.

---

¹²⁶ P. Szuwalski, *Prawo wodne, Komentarz do wybranych przepisów*, Lex/el. 2019.

¹²⁷ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 21.11.2019 r., II SA/Go 580/19, CBOSA.

¹²⁸ E. Katarzyna-Czech, *Publiczne prawa podmiotowe korzystania ze środowiska, podmiotów korzystających ze środowiska*, Temida 2021, s. 193.

Modelową różnicą między Wodami Polskimi a Lasami Państwowymi jest tryb zatrudniania pracowników. Należy wskazać, iż niezależnie od stanowiska pracownika, jego pracodawcą każdorazowo będą Wody Polskie. Niniejsze rozwiązanie nie znajduje zastosowania w Lasach Państwowych, gdzie przykładowo na poziomie nadleśnictwa to jednostka organizacyjna a nie Skarb Państwa pełni funkcję pracodawcy.

Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie w odróżnieniu do Lasów Państwowych są instytucją o scentralizowanej strukturze i określonej hierarchii. W ramach podmiotu występuje stosunek zależności i podporządkowania. Celem Lasów Państwowych, w istocie jest funkcja zarządcza a nie wydawania decyzji administracyjnych jak to ma miejsce w Wodach Polskich. Dodatkowo w przypadku Lasów Państwowych, jednostki wyższego stopnia są uprawnione jedynie do kontroli i nadzoru i nie są uprawnione do zmiany decyzji organu wydającego akt¹²⁹.

3. Wnioski

Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie są państwową osobą prawną powołaną 1 stycznia 2018 r. na podstawie przepisów z dnia 20 lipca 2017 r. Gospodarka Wodna zawsze uważana była za istotny element naszej państwowości. Przeprowadzona w artykule analiza związana z instytucją Wód Polskich zwraca uwagę na poważny problem, jakim jest próba zakwalifikowania podmiotu w strukturach krajowego prawa administracyjnego.

Dla oceny modelu w jakim funkcjonuje Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie niezbędne było odwołanie do hierarchicznej struktury jego organów, zadań i kompetencji, gospodarowania mieniem, oraz sprawowanego władztwa.

W przeprowadzonej analizie ostatnich dwóch ważnych nowelizacji wskazano, istotne elementy, które skłaniają do przemyślenia iż Państwowe Gospodarstwo Wodne winno być umiejscowione w strukturze jako podmiot administrujący.

Przeprowadzona analiza prawno-porównawcza prowadzi do uzasadnionego wniosku, iż kolejne nowelizacje prawa wodnego zmierzają do centralizacji Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie, w strukturze organów administracji publicznej.

Nie można jednak niniejszego podmiotu traktować w sposób tożsamy z innego rodzaju Państwowymi Gospodarstwami, gdyż jak po krótko zarysowano w studium porównawczym, znacząco różni się od Państwowego Gospodarstwa Lasy Państwowe.

Niniejsze rozważania uznać należy jedynie jako wstęp do dalszej dyskusji nad rolą Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie w krajowym porządku prawnym. Wciąż pozostaje do oceny fakt czy funkcjonujący stosunkowo od

---

¹²⁹ J. Dolny, *Wody Polskie a Lasy Państwowe podobieństwa i różnice* [w:] *Gospodarka Wodna*, Nr 1/2021, Wydawnictwo Czasopism i Książek Technicznych SIGMA-NOT Sp. z o.o., Warszawa 2021, s. 30–33.

niedawna podmiot realizuje założenia prawa wspólnotowego w sposób ściślejszy niż z przed nowelizacji 2017 r. Dodatkowo zasadnym wydaje się próba analizy czy zadania związane z gospodarką wodami, mogą być wykonywane przez podmiot o innym charakterze i strukturze.

Końcowo należy nadmienić, iż rozwiązania przedstawione w artykule wpisują się do tematyki konferencji związanej z Innowacją i Konkurencją w XXI wieku.

4. Bibliografia

- 1 Bukowski Z., *Władza wodna i administracja wodna na gruncie ustawy z dnia 20 lipca 2017 Prawo wodne* [w:] *Zaopatrzenie w wodę, jakość i ochrona wód*. Water supply and water quality, red. Dymaczewski Z., Jeż-Walkowiak J., Nowak M., Urbaniak A., Poznań 2018.
- 2 Dolny J., *Wody Polskie a Lasy Państwowe podobieństwa i różnice* [w:] *Gospodarka Wodna*, Nr 1/2021, Wydawnictwo Czasopism i Książek Technicznych SIGMA-NOT Sp. z o.o., Warszawa 2021.
- 3 Górski M., *Zgodna wodnoprawna a przepisy prawa emisyjnego w świetle nowej ustawy Prawo wodne*, „Ochrona Środowiska” 2014/40/2.
- 4 <https://www.ekologus.pl/baza-wiedzy/prawo-wodne-po-nowemu-kuczowe-zmiany-od-lipca-2017/> (dostęp: 20.07.2022).
- 5 <https://www.kzgw.gov.pl/index.php/pl/homepage/informacje-ogolne> (dostęp: 01.07.2022).
- 6 <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/dyrektywa-sciekowa-niewdrozenie-KE-Polska-9697.html> (dostęp: 20.07.2022).
- 7 <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/prawo-wodne-dyrektywa-scieki-komunalne-12150.html> (dostęp: 20.07.2022).
- 8 Katarzyna-Czech E., *Publiczne prawa podmiotowe korzystania ze środowiska, podmiotów korzystających ze środowiska*, Temida 2021.
- 9 Kaźmierska-Patrzytzyna A., *Gospodarowanie wodami śródlądowymi* [w:] *Prawo administracyjne materialne* (red.) Duniewska Z., Jaworska-Dębska B., Olejniczak-Szałowska E., Stahl M., Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- 10 Korzeniowski P., *Zgoda Wodnoprawna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- 11 Krajewski J., *Właściwa reprezentacja państwowych jednostek organizacyjnych w postępowaniu cywilnym* [w:] *Funkcjonowanie administracji w świetle orzecznictwa*, t. V, Warszawa 1977.
- 12 Kruś M., *Wody Polskie – Nowy Podmiot w Prawie Wodnym* [w:] *Decentralizacja i Centralizacja Administracji Publicznej Współczesny wymiar w teorii i praktyce*, (red.) Jaworska-Dębska B., Olejniczak-Szałowska E., Budzisz R., Wolters Kluwer, Łódź 2019.
- 13 Niżnik-Dobosz I., *Zagadnienia Prawa Wodnego* [w:] *Mysł Mariana Zimmermana a Współczesne Prawo Administracyjne* (red.) Staniszevska L., Szweczyk M., Zimmerman J., Wolters Kluwer Polska, 2020.
- 14 Przybysz P., *Instytucje prawa administracyjnego*, WKP 2020.
- 15 Rabska T., *Prawny mechanizm kierowania gospodarką. Działalność prawodawcza administracji i jej uwarunkowania*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1990.

- 16 Sobieraj K., *Utworzenie Państwowego Gospodarstwa Wodnego „Wody Polskie” jako przejaw koncentracji zadań i kompetencji w obszarze gospodarki wodnej – wybrane zagadnienia* [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. CXI, 2019.
- 17 Stahl M., *Zagadnienia Ogólne* [w:] *Podmioty Administrujące* (red.) R. Hauser, Niewiadomoski Z., Wróbel A., C.H.Beck 2011.
- 18 Szuwalski P., *Prawo wodne, Komentarz do wybranych przepisów*, Lex/el. 2019.
- 19 Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r., Prawo wodne, Dz.U.2021.2233 t.j. z dnia 03.12.2021.
- 20 Uzasadnienie Rządowego Projektu Ustawy o zmianie ustawy – Prawo wodne oraz niektórych ustaw, Druk 2262, el.<https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2262>, (dostęp: 22.07.2022).
- 21 Wierzbowski B. i Rakoczy B., *Prawo Ochrony Środowiska Zagadnienia Podstawowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- 22 Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 9.10.2018 r., II OW 42/18, LEX nr 2737662.
- 23 Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 21.11.2019 r., II SA/Go 580/19, CBOSA.

Postrzeganie pojęcia lidera na przykładzie wybranej grupy uczniów i studentów

Słowa kluczowe: lider, cechy lidera

Streszczenie

Pojęcie przywództwa i lidera jest bardzo popularnym tematem w dzisiejszych czasach (2022 r.). Poprzez ciągły rozwój kompetencji i obowiązkowe posiadanie wyższego wykształcenia, bycie na stanowisku zarządczym wymaga czegoś więcej niż tylko kwalifikacji branżowych, właśnie dlatego całokształt zagadnień związanych z liderem w ostatnich latach przeżywa swój rozkwit. Coraz więcej osób podejmuje kursy, szkolenia, czy nawet studia, które mają wspomóc rozwój kompetencji miękkich związanych z zarządzaniem i wykształcić cechy dobrego lidera.

Autorzy artykułu postanowili zbadać, jak to pojęcie jest postrzegane przez uczniów i studentów. Na potrzeby niniejszej publikacji przeprowadzono badanie wśród uczniów szkół średnich oraz studentów. Uzyskano 369 odpowiedzi dotyczących samego lidera, ale także tego, jakie zdaniem badanych powinien posiadać cechy i czy każdy może stać się dobrym przywódcą. Artykuł koncentruje się nie tylko na zakresie samego pojęcia lidera, ale również na cechach, którymi powinien się odznaczać.

1. Wstęp

Kim jest lider? Jak jest postrzegana ta funkcja przez licealistów i studentów? Czy każdy może nim zostać? Jakie cechy musi posiadać osoba, która chce stać się liderem? Właśnie takie pytania zadała sobie grupa studentów z kierunku Inżynierii Zarządzania na Politechnice Poznańskiej. Zdaniem autorów zarządzać ludźmi może każdy, lecz nie każdy będzie robił to w sposób umiejętny, czyli taki, który sprawi, że stanie się on prawdziwym liderem. W artykule poruszone zostaną kwestie zarówno związane z samym pojęciem, jak i pożądanymi cechami u lidera. Na podstawie przeprowadzonego badania statystycznego, przeanalizowano, jak funkcję lidera postrzegają uczniowie i studenci, którzy wypełnili ankietę.

2. Kim jest lider i czy każdy może nim być?

Lider to pojęcie, które w obecnych czasach jest nadużywane, nie zawsze w dobrym kontekście, ale nie ma się temu co dziwić. Wyszukując tego słowa w Internecie można natknąć się na różne definicje, które nie zawsze opisują lidera w ten sam sposób.

„*Lider jest to osoba, która ma za zadanie zarządzanie, przewodzenie pewną grupą ludzi. Ma on prawo do dominowania nad podwładnymi, oceniania ich, a także ustalania składu zespołów którymi zarządza*” – taką definicję proponuje Encyklopedia Zarządzania¹³⁰, źródło internetowe, z którego najprawdopodobniej młodzi ludzie najczęściej będą czerpali wiedzę. Z kolei John C. Maxwell w napisanej przez siebie książce „*Bądź Liderem 2.0*” stwierdza, że „*Każdy kto potrafi skłonić innych do podążania za nim - na dobre i na złe - jest liderem*”¹³¹. Te dwie jakże rozbieżne opinie jednoznacznie wskazują, jak różnie może być ta funkcja postrzegana. Bazując na pierwszej definicji, można pomyśleć, że każdy, kto pełni stanowisko zarządcze automatycznie jest liderem, co powoduje, że samo pojęcie jest bardzo często używane błędnie.

Analizując definicję Maxwella J. C., autorzy artykułu zgodnie stwierdzili, że jest ona zbyt ogólna i także może wprowadzać w błąd. Jak zatem pojęcie lidera definiują autorzy? „*Lider jest osobą, która wspiera i motywuje zespół tak, aby osiągnął zamierzony cel. Lider współpracuje z zespołem i elastycznie podchodzi do relacji z ludźmi i sytuacjami.*” W opinii autorów zaproponowana definicja opisuje lidera zarówno jako osobę zarządzającą, rozdzielającą zadania i motywującą do działania, ale jednocześnie taką, która realizuje projekty, czy powierzone zadania na zasadach przyjętych w zespole, bazujących na współpracy i dobrych relacjach. Zaproponowana definicja poprzez podkreślenie, że lider podchodzi elastycznie do ludzi i do relacji, wskazuje na bardzo ważny element leadershipu (przywództwa¹³²), jakim jest dostosowywanie zadań do umiejętności członków zespołu. Dzięki takiemu podejściu osoba będąca liderem nie jest postrzegana, jako pozbawiony uczuć autokrata, który ma przed oczami tylko cel i dąży do niego za wszelką cenę, lecz jako członek zespołu. Lider realizuje projekt tak, aby każdy członek zespołu czuł, że jest ono zgodne z jego kompetencjami.

Jak łatwo zauważyć lider jest osobą niezwykle ważną w zespole, jego podejście do pracy ma ogromny wpływ na całokształt pracy zespołu, zatem czy każdy może pełnić taką rolę? Odpowiedź jest prosta – oczywiście, że tak, ale wymaga to odpowiedniego przygotowania i pozyskania niezbędnych kompetencji mających wpływ na pełnienie roli dobrego lidera.

---

¹³⁰ K. Torba, *Encyklopedia Zarządzania*, <https://mfiles.pl/pl/index.php/Lider> (dostęp: 17.07.2022).

¹³¹ J. C. Maxwell, (2019) *Bądź liderem! 2.0*, MT Biznes Ltd, Warszawa, s. 15.

¹³² Przywództwo to jeden z najistotniejszych elementów prowadzących do sukcesu organizacji. Efektywni przywódcy często potrafią przygotować organizacje na kolejne wyzwania otoczenia, ożywiać je, reaktywować lub tworzyć zupełnie nowe podmioty. [R. Mrówka, (2010) *Przywództwo w organizacjach*, s. 11].

3. Cechy lidera

Przyjmując, że każdy może być liderem, zestaw cech u człowieka może się różnić. W grupie projektowej, klasie, czy drużynie lider będzie miał inne zadania, dlatego też jego cechy będą musiały być dostosowane do pełnionej roli. Są jednak pewne podstawowe cechy, które przydadzą się bez względu na charakter i tematykę grupy.

Często można usłyszeć stwierdzenie, że „kierownikiem się bywa, a liderem jest się cały czas”. Oznacza to, że osoba na stanowisku kierowniczym może szybciej stracić tę posadę niż ją osiągnęła. Lider zaś niekoniecznie zajmuje wyższe stanowisko niż inni pracownicy, ale w odbiorze jest jednym z najważniejszych elementów zespołu, który nadaje tempo pracy i scala wszystkich kooperantów w jednolity, sprawnie działający twór. Ma to odzwierciedlenie w życiu codziennym. Osobie zamkniętej, nieasertywnej i niezdecydowanej trudniej jest przyjąć tę pozycję w zespole niż przebojowemu ekstrawertykowi, który jest zorientowany nie tylko na cel, czy zadania, ale również na ludzi, z którymi współpracuje. Mimo to, osoba odznaczająca się pierwszym typem osobowości nie jest „skreślona”. Z cechami lidera wbrew pozorom nie trzeba się urodzić, zwłaszcza w dzisiejszych czasach. Dlaczego? Istnieją różne sposoby nabywania, rozwijania i trenowania kompetencji liderek. Każdy może brać udział w licznych webinarach, szkoleniach i kursach, czy obserwować bacznie lidera, z którym współpracuje. A jeśli posiada się odpowiedni budżet i determinację na wysokim poziomie, pojawiają się również możliwości związane z nauką na studiach MBA¹³³, czy kontakt z coachem¹³⁴ lub mentorem¹³⁵.

Jasnym jest, że liderem może być każdy, na swój sposób. Może to być współpracownik, kapitan w drużynie piłkarskiej, przewodniczący w klasie, czy organizator wycieczki w grupie przyjaciół. Ale jakie cechy, powinny posiadać osoby przyjmujące te role?

---

¹³³ MBA – studia przeznaczone dla tak zwanej kadry menedżerskiej, czyli osób, które zawodowo zajmują się zarządzaniem ludźmi i projektami. Tytuł Master of Business Administration (MBA) to najwyższy poziom edukacji związanej z biznesem. [M. Rojewska, (2022) *MBA – co to? Studia Master of Business Administration*, <https://interviewme.pl/blog/mba> (dostęp: 20.07.2022)].

¹³⁴ Coach poznaje cel człowieka i pomaga mu w jego realizacji. Nie tylko motywują oni do działania, ale podsuwają najpotrzebniejsze narzędzia, które mogą ułatwić cały proces. [J. Szymczyk, (2022), *Coach – kim jest i jak można nim zostać?*, <https://poradnikpracownika.pl/-coach-kim-jest-i-jak-mozna-nim-zostac>, (dostęp: 24.20.2022)].

¹³⁵ Mentor jest doświadczonym w jakiejś dziedzinie ekspertem, który dzieli swoim doświadczeniem z innymi, mniej doświadczonymi. Inspiruje, podpowiada, wyjaśnia, odpowiada na pytania merytoryczne, pomaga w oszacowaniu ryzyka, pomaga w przyspieszeniu osiągnięcia sukcesu biznesowego czy osobistego. [J. Ceplin, (2022), *Kim jest mentor?*, <https://joannaceplin.pl/kim-jest-mentor/> (dostęp: 20.07.2022)].

„Lider naszych czasów jest blisko ludzi” uważa A. Kruk¹³⁶. Oznacza to, że lider jest zorientowany nie tylko na cel, ale też na umocnieniu współpracy w zespole. Chodzi o relacje, kontakt i współpracę między poszczególnymi jednostkami. Jeśli w grupie pojawiają się konflikty i błędy procesie komunikacji, trudniej jest osiągnąć zamierzony cel. Każdy zarządzający powinien się kierować tą wartością, a każdy lider realnie o to dba. Dzięki temu więzi między pracownikami się zacieśniają, a praca staje się przyjemniejsza. Takie postępowanie lidera pozwala zauważyć szczególnie ważny aspekt. Jest to sytuacja, w której pracownicy widzą w osobie lidera równego sobie pracownika, nie tak jak w przypadku kierownika czy przewodniczącego. Takie długofalowe działanie, zwiększa poziom motywacji całego zespołu, co pozytywnie wpływa na efektywność współpracy.

Osoba o statusie prawdziwego lidera powinna odznaczać się wysokim poziomem umiejętności miękkich¹³⁷ oraz dojrzałością emocjonalną. Wypadkową wszystkich tego typu cech powinna być motywacja. Nie tylko własnej osoby, ale również całego zespołu. Istotna rola tego elementu jest bardzo często potwierdzana w środowisku ekspertów z zakresu zarządzania. Takie stanowisko podzielają: M. Kamińska, I. Szczęsna, A. Wielgus, oraz R. Żak z Płockiego Towarzystwa Naukowego. Ich rozważania dotyczyły pracy zespołowej jako kompetencji XXI wieku. Ekspertci uważają, że dbałość o motywację jest głównym zadaniem lidera, wspieranego przez członków zespołu¹³⁸. W ten sposób określają jak istotna jest motywacja z pozycji lidera. W dalszej części tego fragmentu pracy skupiają się na sposobach motywacji. W przypadku postrzegania pozycji lidera, motywacja finansowa jest możliwa tylko w przypadku, gdy kierownik lub przewodniczący jest postrzegany jako lider. Warto jednak w głównej mierze skupiać się na motywacji pozafinansowej, która jest znacznie bardziej skuteczna, jeśli jest odpowiednio stosowana. Powoduje ona powstawanie pozytywnych więzi emocjonalnych między współpracownikami oraz kształtuje lojalność i przywiązanie do zespołu poszczególnych jednostek. W efekcie pracownik odczuwa zadowolenie, z tego z kim i gdzie pracuje, co znajduje odzwierciedlenie w jego staraniach o lepszy (wyższy) wynik. Dlatego też wpływ lidera na zespół jest tak silny, ponieważ to od niego zależy, czy pracownicy stworzą zgrany team.

Ważną cechą jaką powinien posiadać lider, jest również odwaga wprowadzania zmian i opanowanie. Zdaniem M. Wyrwickiej „gotowość kadry do zmian jest chyba największym problemem. Zwykle orientacja na wykonanie zadania

---

¹³⁶ A. Kruk, (2022) *Zaufanie do lidera a zaangażowanie zespołu*, <https://leanpassion.pl/blog/zaufanie-do-lidera-a-zaangazowanie-zespołu> (dostęp: 17.07.2022).

¹³⁷ Umiejętności miękkie to w humanistycznej interpretacji pojęcia kompetencje, kompetencje miękkie to termin zbiorczy na określenie kompetencji osobistych oraz kompetencji społecznych (interpersonalnych). [K. Kotkowska, A. Lutogniewska, A. Marzec, E. Orlińska, M. Piasecka, P. Schmidt, L. Weroniczak, (2010), *...bo życie to nieustanny rozwój. Poradnik*, s. 85).

¹³⁸ M. Kamińska, I. Szczęsna, A. Wielgus, R. Żak (2021), *Praca zespołowa jako kompetencja XXI wieku*, Wydawnictwo Novum, Płock, s. 60.

*i przeświadczenie o jego słuszności przesłania typowe bariery blokujące realizację zamierzenia*¹³⁹. Wspomnianymi barierami są między innymi ignorowanie potrzeby zmian, czy deficyt kompetencji. Cytowana autorka skupia się na trzech determinantach zmian, którymi są: istnienie potrzeby zmian, wola zmian i ich potencjał. Z tego powodu opanowanie i brak obaw przed innowacjami jest podstawą działania dobrego lidera. Odnosi się to zarówno do bieżącego reagowania na problemy powstające w procesie realizacji projektu, jak i do ich zapobiegania, oraz doksztalcania się w odpowiednim kierunku, by nowości na rynku nas nie zaskoczyły. Takie podejście działa również pozytywnie na współpracowników, którzy są bardziej spokojni w sytuacjach kryzysowych, gdyż widzą, że lider jest opanowany i wie, jak w danej sytuacji postąpić.

Należy również wspomnieć o umiejętnościach crossowych, czyli stosunkowo nowym aspekcie, który już teraz jest niezmiernie pożądanym wśród przedsiębiorców szukających pracowników na rynku pracy. E. Wiśniewska pojęcie to interpretuje jako *“zdolność łączenia i wykorzystywania wiedzy z wielu dziedzin, która jest wiodąca w branżach, w których wykorzystuje się różne kompetencje”*¹⁴⁰. Coraz częściej zauważalnym problemem wśród kandydatów do pracy jest wysoki poziom wiedzy fachowej i ogrom innowacyjnych pomysłów, których nie potrafią wytłumaczyć osobie spoza branży w przystępny sposób, prezentując najistotniejsze informacje. Na podstawie tych informacji można określić ostatnią, ale równie ważną cechę lidera, jaką jest umiejętność wykorzystania zarówno swoich umiejętności miękkich, jak i wiedzy z zakresu fachowego w branży, w której osoba ta pracuje. Nie musi to być perfekcyjna znajomość wszystkich procesów, narzędzi i maszyn, ale ogólne pojęcie na dany temat. Same umiejętności miękkie nie są wystarczające. Aby lider odpowiednio odnajdywał się we wszystkich sytuacjach w pracy i mógł motywować zespół, musi wiedzieć, co i jak może zrobić, aby doprowadzić projekt do założonego celu. Ten czynnik w połączeniu z umiejętnościami wymienionymi wcześniej, skutkuje sprawną, przyjemną, ale przede wszystkim skuteczną pracą całej grupy projektowej.

Lider to osoba, która może posiadać różne cechy, dlatego też pojęcie to nie jest jednoznacznie interpretowane w literaturze z zakresu zarządzania. Charakterystyka i opis przywództwa zmieniają się w czasie i w zależności od grupy społecznej, w której jest wyróżnione. Dlatego też, nie można sugerować się stereotypami, tylko realnie poznawać własne możliwości i umiejętności oraz próbować przekuć je w skuteczne działania w roli lidera. Jeśli jednak pojawia się poczucie zbyt dużego obciążenia odpowiedzialnością, warto popracować nad rozwojem osobistym, aby z czasem zacząć inspirować swój zespół. Nie każdy urodził się z cechami lidera, ale każdy może nim zostać.

---

¹³⁹ M. Wyrwicka, *Zarządzanie projektami*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2011, s. 6.

¹⁴⁰ E. Wiśniewska, *Crossowanie umiejętności*, 2022, <https://szkolenia.certes.pl/crossowanie-umiejtnosci> (dostęp: 17.07.2022).

4. Badanie własne

4.1. Założenia badawcze

Badanie przeprowadzono na przełomie czerwca i lipca (28.06–11.07). Dobór próby miał charakter celowy – badanie było skierowane do uczniów szkół ponadpodstawowych i studentów. Głównym celem badań było zweryfikowanie, jak reprezentanci tych dwóch grup (uczniów oraz studentów uczelni wyższych) postrzegają pojęcie lidera.

Postępowanie empiryczne prowadzono, aby poznać kim dla młodych osób jest lider oraz z jakimi cechami go utożsamiają. Uzyskanie informacji zwrotnej od pokolenia Z¹⁴¹ pozwoliło na uaktualnienie definicji lidera.

Celem szczegółowym badań było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

- Jak młodzi ludzie rozumieją słowo lider?
- Jakimi cechami powinien odznaczać się lider?
- Jak można kształtować w sobie cechy przywódcze?

Badanie przeprowadzono przy pomocy specjalnie przygotowanego kwestionariusza (Google Forms). Ankieta obejmowała osiem pytań zamkniętych oraz jedno pytanie otwarte. Wszystkie pytania odnosiły się do określenia, w jaki sposób respondenci rozumieją pojęcie lidera, jakimi cechami go charakteryzują oraz czy każdy może pełnić rolę lidera.

Badani (369 osób) stanowili grupę zróżnicowaną pod względem: płci, wieku, miejsca zamieszkania, poziomu kształcenia realizowanego w semestrze letnim 2022, profilu kształcenia oraz sytuacji na rynku pracy.

Tab. 1. Charakterystyka osób badanych

Wiek	N	%
15–19 lat	202	54,7
20–24 lat	156	42,3
25–29 lat	4	1,1
30 i więcej	7	1,9
Suma	369	100,0
Płeć	N	%
Kobieta	205	55,6
Mężczyzna	153	41,5
Inna niż wymienione	11	3
Suma	369	100,0

¹⁴¹ Autorzy przyjęli, że Pokolenie Z utożsamia się z osobami urodzonymi między 1995 a 2007, co pokrywa się z charakterystyką osób badanych.

Miejsce zamieszkania	N	%
Wieś	125	33,9
Miasto do 100 tys. mieszkańców	117	31,7
Miasto 100 tys. – 250 tys. mieszkańców	28	7,6
Miasto 250 tys. – 500 tys. mieszkańców	19	5,1
Miasto powyżej 500 tys.	80	21,7
Suma	369	100,0
Poziom kształcenia realizowany w semestrze letnim 2022	N	%
Liceum	137	37,1
Technikum	56	15,2
Szkoła branżowa	12	3,3
Inżynier	68	18,4
Licencjat	61	16,5
Magister	26	7
Szkoła doktorska	0	0,0
Studia podyplomowe	0	0,0
Żadne z powyższych	9	2,4
Suma	369	100,0
Profil klasy/kierunek studiów:	N	%
Matematyczno-fizyczny	17	4,6
Matematyczno-geograficzny	10	2,7
Humanistyczny	31	8,4
Logistyka	16	4,3
Zarządzanie	32	8,7
Informatyka	20	5,4
Biologiczny	56	15,2
Bezpieczeństwo	11	3,0
Lotnictwo	5	1,4
Przyrodniczy	14	3,8
Pedagogika i psychologia	12	3,3
Budowlany	14	3,8
Finanse	9	2,4
Artystyczne	9	2,4
Mechanika pojazdów	14	3,8
Pozostałe	99	26,8
Suma	369	100

Obecna sytuacja na rynku pracy	N	%
Uczę się	225	61,0
Uczę się i pracuję	125	33,9
Żadne z powyższych	19	5,1
Suma	369	100,0

Źródło: oprac. własne.

4.2. Analiza wyników badań

W pierwszym pytaniu poproszono respondentów o odniesienie się do znajomości definicji słowa „lider”. Większość ankietowanych (97%) odpowiedziała, że wie kim jest lider. Pokolenie Z często spotyka się z pracą zespołową, gdzie rola ta jest niezbędna i ważna, aby odnieść sukces. Pokolenie to poznaje cechy lidera zwłaszcza w okresie nauki w szkole średniej oraz na studiach, głównie dzięki realizowanym w praktyce projektom, opartym na pracy zespołowej. Około 3% badanych określiła, że nie zna znaczenia słowa lider. Osoby w tej grupie reprezentowały najczęściej najmłodszy przedział wiekowy (15–18 lat).

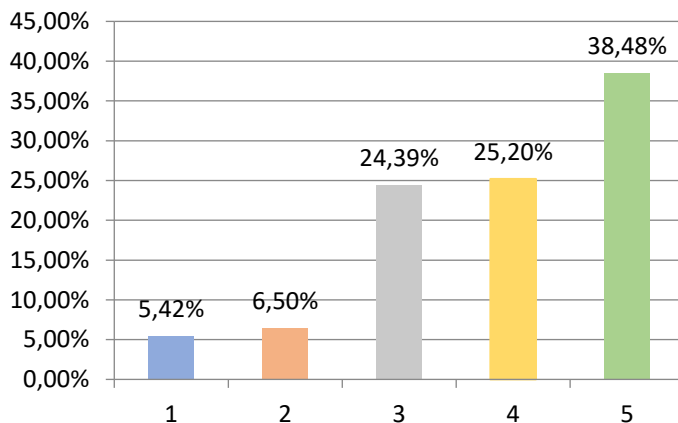
W następnym pytaniu przytoczono pięć definicji pojęcia lidera z różnych źródeł. Jedną z nich stworzyli autorzy artykułu na podstawie własnych obserwacji i zdobytej wiedzy. Większość ankietowanych (38%) zgodziła się z następującą definicją lidera: „Lider to osoba, która wspiera i motywuje zespół, tak aby osiągał zamierzony cel. Lider współpracuje z zespołem i elastycznie podchodzi do relacji z ludźmi i sytuacjami.” Jest to definicja, która nie podkreśla przewodniej roli lidera, a nastawienie na współpracę i motywowanie członków zespołu, jednocześnie podkreślając, dążenie do zrealizowania zadania.

Drugą najpopularniejszą wśród badanych definicją okazała się: „Lider to osoba z autorytetem, rozsądna, ukierunkowana na realizację celów, która poznała każdego członka zespołu i wie o jego potencjale, inicjuje współdziałanie, na ogół ekstrawertyk”. Ten wariant wybrało około 25% badanych. W tej opcji pojawiło się określenie lidera jako osoby z autorytetem, ale też skupionej na indywidualnych możliwościach członków zespołu. Jest to kategoria pośrednia między definicjami nastawionymi na przywódczą rolę i rolę osoby, która przede wszystkim nakierowuje na cel, współpracę i motywuje zespół.

Około 24% respondentów uznało za najbardziej trafną definicję „Lider to osoba, która kieruje, kojarzy się nam z osobą dyrektora, kierownika, managera. To człowiek, który stoi na czele jakiejś grupy, organizuje działania, nadaje im kierunek”. Zdecydowanie mniej osób (6%) wybrało opcję „Lider to każdy, kto potrafi skłonić innych do podążania za nim – na dobre i na złe.”

Natomiast definicję „Lider to osoba, która ma za zadanie zarządzanie, przewodzenie pewną grupą ludzi. Ma on prawo do dominowania nad podwładnym, oceniania ich, a także ustalania składów zespołów, którymi zarządza” wybrało 5% badanych.

Trzy ostatnie definicje podkreślają rolę managera jako przywódcy z różnym naciskiem. Najmniej badanych wybrało opcję, która opisuje władzę lidera nad podwładnymi (5%).

Wyk. 1. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Z którą z poniższych definicji lidera najbardziej się zgadzasz?”

Źródło: oprac. własne.

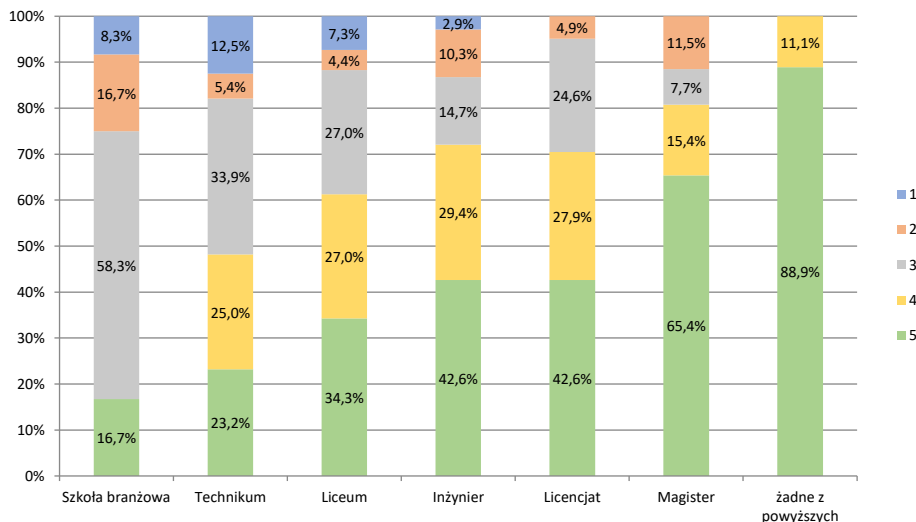
Poszczególne cyfry na wykresie reprezentują definicję lidera, które mógł wybrać respondent.

1. Lider jest to osoba, która ma za zadanie zarządzanie, przewodzenie pewną grupą ludzi. Ma on prawo do dominowania nad podwładnymi, oceniania ich, a także ustalania składu zespołów którymi zarządza.
2. Lider to każdy, kto potrafi skłonić innych do podążania za nim – na dobre i na złe.
3. Lider to osoba, która przewodzi, kieruje, kojarzy się nam z osobą dyrektora, kierownika, managera. To człowiek, który stoi na czele jakiejś grupy, organizuje jej działania, nadaje im kierunek.
4. Lider to osoba z autorytetem, rozsądna, ukierunkowana na realizację celów, która poznała każdego członka zespołu i wie o jego potencjale, inicjuje współdziałanie, na ogół ekstrawertyk.
5. Lider to osoba, która wspiera i motywuje zespół tak aby osiągnął zamierzony cel. Lider współpracuje z zespołem i elastycznie podchodzi do relacji z ludźmi i sytuacjami.

Respondenci, którzy uczęszczają do szkół branżowych, gdzie szczególnie zwraca się uwagę na pozyskiwanie umiejętności i wiedzy praktycznej, w dużej części (58%) stwierdzili, że “Lider to osoba, która kieruje, kojarzy się nam z osobą dyrektora, kierownika, managera. To człowiek, który stoi na czele jakiejś grupy,

organizuje działania, nadaje im kierunek”, co świadczy o tym, że ta grupa osób postrzega lidera bardziej jako przywódcę, niż współpracownika w charakterze osoby motywującej i nadającej kierunek działaniom.

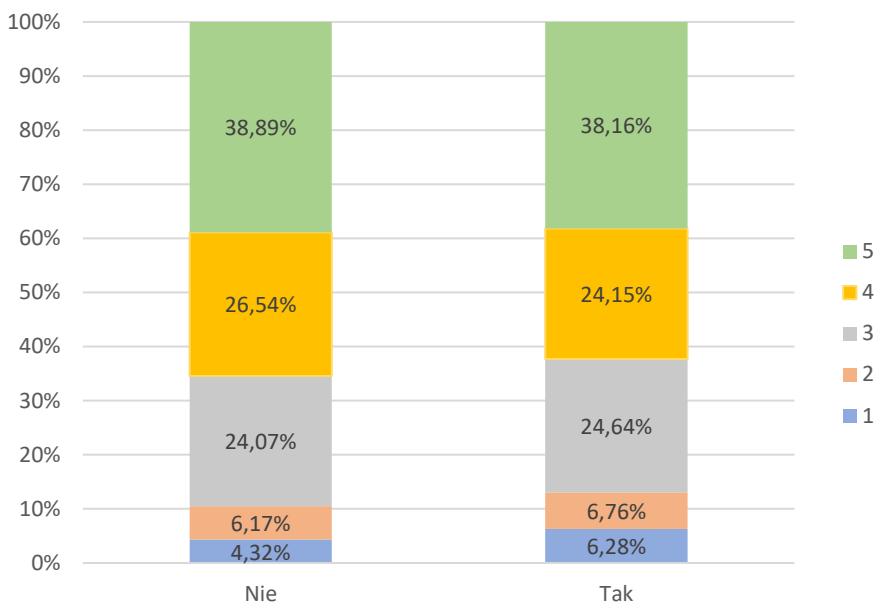
Ciekawa zależność jest widoczna przy definicji “Lider to osoba, która ma za zadanie zarządzanie, przewodzenie pewną grupą ludzi. Ma on prawo do dominowania nad podwładnym, oceniania ich, a także ustalania składów zespołów, którymi zarządza”. Najczęściej taką opcję wybierali uczniowie na etapie szkoły ponadpodstawowej (8% w szkołach branżowych, 13% w technikach i 7% w liceach). W późniejszym etapie odpowiedzi zdarzyły się jeszcze w niewielkim udziale około 3% u przyszłych inżynierów.

Wyk. 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Z którą z poniższych definicji lidera najbardziej się zgadzasz?”

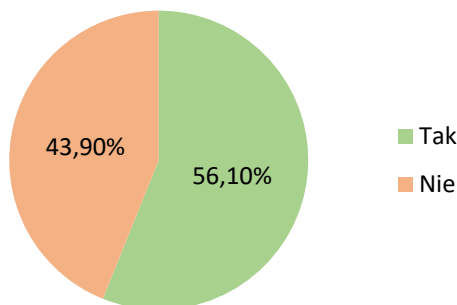
Źródło: oprac. własne.

Zestawiono dwa pytania w rysunku (Wyk.3.), czy osoba sprawowała funkcję lidera i jaka definicja jest jej zdaniem najbardziej trafna. Struktura odpowiedzi była zaskakująco podobna. Często można zaobserwować i zrozumie pewne rozwiązania czy prawidłowości po doświadczeniu sytuacji opisywanych w teorii, lecz tu nie ma to zastosowania. Natomiast po analizie tego zestawienia nasuwa się wniosek, że na postrzeganie roli lidera nie ma wpływu fakt, czy sprawowania wcześniej takiej funkcji.

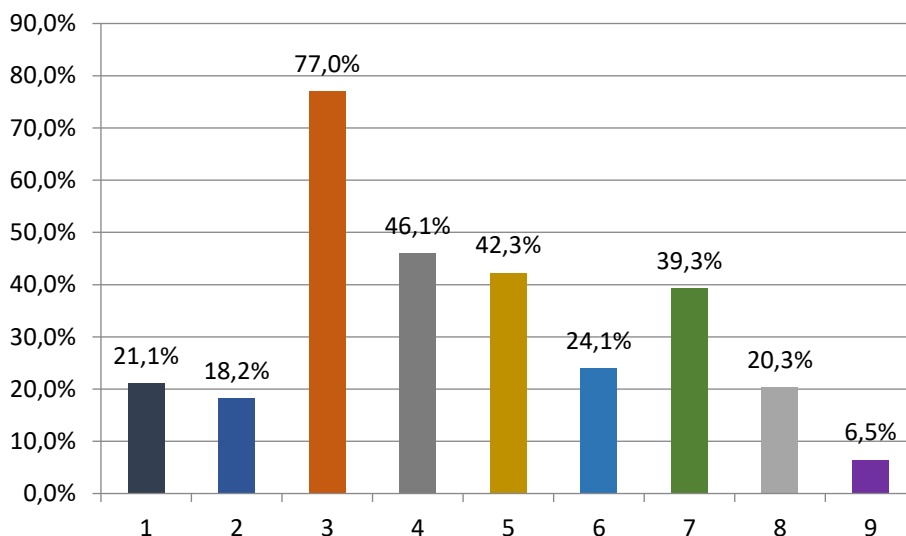
Wyk. 3. Postrzeganie pojęcia lidera w zależności czy osoba sprawowała taką funkcję
 Źródło: oprac. własne.

W dalszej części badań zapytano o doświadczenia własne ankietowanych określając, czy sprawował kiedyś funkcję lidera. Ponad połowa badanych (56%) odpowiedziała, że miała taką możliwość. Grupa ta jest bardzo zróżnicowana i nie można było wyznaczyć cech wspólnych ankietowanych. Przedstawiony wynik wskazuje, że funkcje lidera pełnić może każdy niezależnie od płci, wieku, miejsca zamieszkania czy poziomu kształcenia. To czy pełni taką funkcję uzależnione jest jedynie od predyspozycji badanego.

Wyk. 4. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy sprawowałeś/aś kiedyś funkcję lidera?”
 Źródło: oprac. własne.

Następnie poproszono respondentów o podanie cech, jakie powinny opisywać lidera. Najwięcej osób (77%) uznało, że najważniejszą cechą jest motywowanie zespołu oraz siebie. Na kolejnych miejscach uplasowały się odpowiedzi zdecydowanie (46%) i opanowanie (42%). Pokolenie Z potrzebuje lidera, który będzie reagował na zmiany w sposób zdecydowany i nie da się ponieść emocjom, nawet gdy cały zespół będzie „w panice”. Lider w oczach młodych ludzi musi posiadać różne cechy, których łączenie często może być trudne. Pokolenie Z oczekuje, aby osoba ta była zdecydowana i konkretna (39%), a jednocześnie otaczała zespół opieką. Ważne dla zespołu jest to, aby lider wiedział do czego dąży, a proces motywowania członków zespołu był przemyślany.

Wyk. 5. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Jakie cechy według Ciebie powinien posiadać lider?”

Źródło: oprac. własne.

Poszczególne cyfry na wykresie reprezentują definicję lidera, które mógł wybrać respondent.

1. Ukierunkowany na człowieka
2. Ukierunkowany na zadanie
3. Potrafi motywować siebie oraz innych
4. Zdecydowany
5. Opanowany
6. Nie boi się zmian
7. Konkretny
8. Asertywny
9. Taktowny

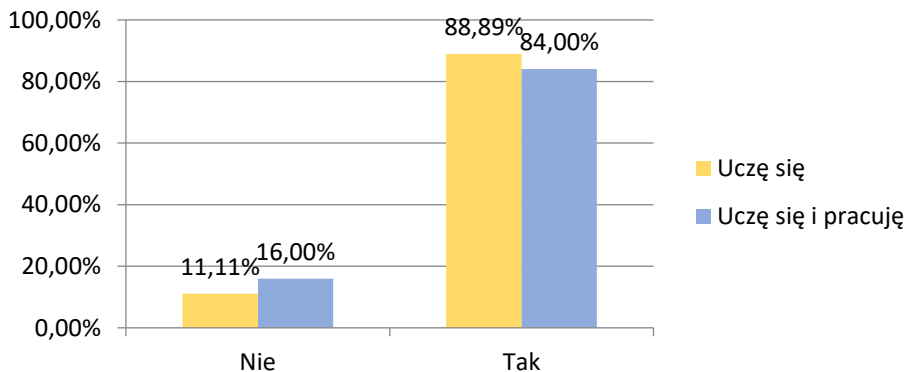

Pozostałe odpowiedzi były wybierane przez 0,3% respondentów.

1. Biorący pod uwagę wszystkie opinie
2. Wszystkie odpowiedzi są poprawne
3. Charyzmatyczny
4. Wie, co jest potrzebne
5. Potrafi odnaleźć się w każdej sytuacji
6. Zorganizowany
7. Elastyczny
8. Odpowiedzialny

W kwestionariuszu ankietowym zadano jedno pytanie otwarte: „Co skłoniło Ciebie do zostania liderem?”. Spośród bardzo różnorodnych odpowiedzi najpopularniejszą kategorią (43 odpowiedzi) okazał się wpływ innych – bycie wyznaczonym. Cechy i predyspozycje do sprawowania funkcji lidera mogą być zauważalne zarówno przez grupę, jak i przez indywidualne odczucia danej osoby. Pewne zachowania i sposób postępowania, na przykład w sytuacjach kryzysowych, może jasno wskazywać na umiejętności przywódcze człowieka. Drugim najpopularniejszym motywem objęcia funkcji lidera był wpływ na efekty pracy (24 odpowiedzi).

Następny badany aspekt dotyczył możliwości rozwinięcia u siebie cech lidera. Około 87% osób biorących udział w badaniu uważało, że można je samodzielnie rozwinąć. Młodzi ludzie wierzą, że mogą się kształtować i nabywać cechy, których nie posiadają. Jeżeli uczeń lub student otrzyma możliwość wykazania się na pozycji lidera to będzie starał się, aby pełnić tę funkcję, jak najlepiej. Znacznie częściej odpowiadały tak osoby, które uczą się, ale nie pracują. Osoby pracujące, które doświadczyły realnych działań związanych z pracą zespołową w praktyce, miały możliwość poznania także takich sytuacji, w których osoba pełniąca funkcję lidera nie spełniła oczekiwań. Osoby, które pracowały tylko z liderem, który „sam się wyłonił” wierzą, że każdy może przygotować się do pełnienia tej roli.

Wyk. 6. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy uważasz, że można rozwinąć w sobie cechy lidera?”

Źródło: oprac. własne.

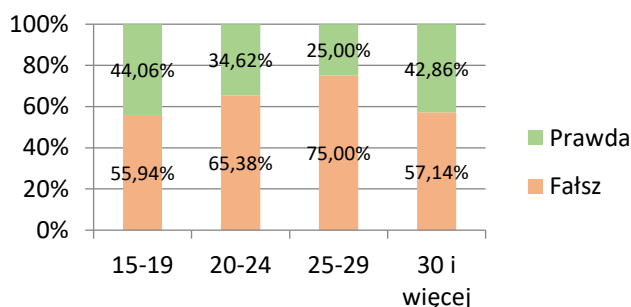
Następnie zapytano ankietowanych o to, jak ich zdaniem najlepiej rozwinąć w sobie cechy lidera. Ponad połowa badanych (ok. 59%) była zdania, że najlepszym sposobem rozwoju cech lidera jest nabywanie doświadczenia na stanowisku wymagającym zarządzania ludźmi. Podjęcie roli lidera pozwala sprawdzić, które z wymaganych cech lider już ma, nad jakimi powinien popracować oraz które warto nabyć. Częsta próba podejmowania takiej roli powoduje, że każde kolejne doświadczenie będzie przynosiło nowe doświadczenia i lepsze przygotowanie do pełnienia roli lidera.

Praca zespołowa jest umiejętnością szczególnie docenianą na rynku pracy, ponieważ pozwala na poznanie roli lidera z perspektywy osobistego pełnienia tej funkcji (lider – możliwość sprawdzenia się). Pojawia się również możliwość obserwacji dla pozostałych osób – jakie cechy i decyzje lidera sprawiają, że zespół skutecznie realizuje swoje cele i zadania (członkowie zespołu doświadczają, czy takie cechy jakie posiada dany lider pozwalają mu na skuteczne zarządzanie zespołem). Obserwowanie czyjejś pracy pozwala zacerpnąć dobre nawyki oraz zaobserwować zachowania, których ludzie nie chcą powtarzać w sytuacji pracy.

Efektywny system kształcenia oraz praktyka zawodowa pozwalają na zdobywanie pierwszych doświadczeń w tym zakresie. Kandydaci do pracy często w swoich dokumentach aplikacyjnych podkreślają chęć rozwoju osobistego i zdobywania nowej wiedzy w konkretnym obszarze. Mentoring i coaching pozwalają na doskonalenie posiadanych umiejętności.

Reprezentanci pokolenia Z są zorientowani na rozwój, więc warto dawać im możliwość sprawdzenia się w roli lidera lub u boku bardziej doświadczonej osoby. Prawie połowa ankietowanych (ok. 47%) wyraziła opinię, że jest to dobry sposób na uzyskanie lub uzupełnienie cech przywódczych.

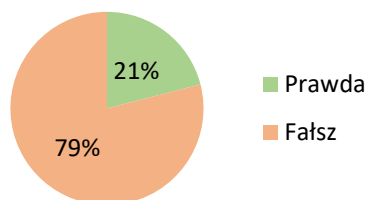
W kolejnej części postępowania badawczego, poproszono respondentów o opinię czy każdy człowiek może być liderem. Około 60% ankietowanych wybrało opcję „fałsz”. Można zaobserwować, że wraz z wiekiem odsetek osób uważających, że nie każdy może być liderem wzrasta. Może to wynikać z większego doświadczenia pracy z osobami, które pełniły tę funkcję nieskutecznie.

Wyk. 7. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy każdy człowiek może być liderem?”

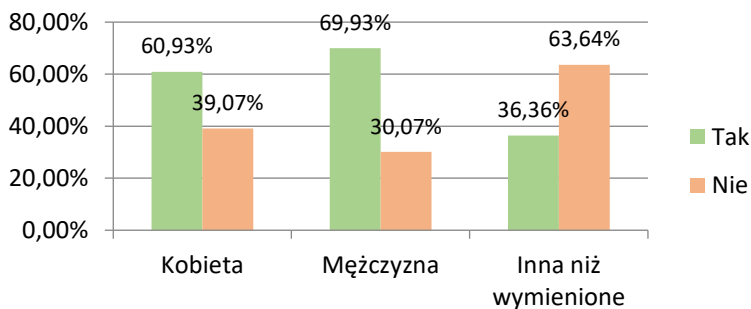
Źródło: oprac. własne.

Następnie zapytano respondentów o to, czy zgadzają się ze stwierdzeniem, że z cechami lidera trzeba się urodzić. Około 79% osób nie zgodziło się z tym stwierdzeniem, co świadczy o tym, że według respondentów można mieć wpływ na te cechy. Wśród odpowiadających nie było cech wspólnych przy tej odpowiedzi.

Wyk. 8. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy z cechami lidera trzeba się urodzić?”

Źródło: oprac. własne.

Wyk. 9. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy chciałbyś zostać liderem w przyszłości?”

Źródło: oprac. własne.

Na koniec badania zapytano, czy respondenci chcieliby zostać w przyszłości liderem. Okazuje się, że większość osób biorących udział w badaniu – ok. 64%, chciałyby w przyszłości objąć tę funkcję, co może oznaczać, że fakt funkcjonowania jako lider jest często celem zawodowym lub życiowym naszych respondentów, którzy w większości są młodymi osobami. Reszta respondentów (ok. 36%) nie zgłosiła preferencji pełnienia funkcji lidera w przyszłości. Najczęściej taką opcję wybierali mężczyźni (70%). Część osób, które deklarowały, że chciałyby w przyszłości zostać liderem chce po prostu się sprawdzić, czy jest to rola dla nich. Często reprezentanci pokolenia Z chcą zweryfikować nabytą wiedzę teoretyczną w praktyce.

5. Wnioski

Zagłębiając się zarówno w teorię, jak i w analizę łatwo zauważalny jest fakt, jak ważna jest rola lidera, ale jednocześnie jak różnorodnie interpretowane jest to pojęcie. Aby być dobrym liderem należy spełnić wiele warunków, co na początku może wydawać się trudne, ale im szybciej młodzi ludzie zaczną pełnić taką funkcję, tym łatwiej będzie im się dostosować i zyskać zaufanie zespołu. Analiza wyników badań pozwoliła zwrócić uwagę, że definicja stworzona przez autorów była najczęściej wybierana przez Pokolenie Z. Przeprowadzone badanie było szczególnie istotne pod kątem badania przyszłych tendencji na rynku pracy, ponieważ można oczekiwać, że już za kilka lat, to właśnie Ci młodzi ludzie, którzy podejmą wyzwanie, będą pełnić funkcję lidera. W związku z tym bardzo ważna jest kolejna obserwacja na podstawie wyników badań. Pokolenie Z jasno zdefiniowało pojęcie lidera, niezależnie od tego, czy sami pełnili taką funkcję. Najczęściej wybieraną cechą wśród młodych było motywowanie siebie i innych. Jako najlepszy sposób na rozwijanie swoich kompetencji przywódczych zostało wybrane zbieranie doświadczenia na stanowisku zarządczym. Pokolenie Z wie, jednak że nie każdy rodzi się z umiejętnościami lidorskimi, jednak wiedzą, że można je nabyć. Dodatkowo są oni świadomi, że mogą pełnić taką rolę nie tylko z wyboru, ale także poprzez mianowanie przez grupę, dlatego też przygotowują się do niej, rozwijając swoje umiejętności przywódcze.

6. Bibliografia

- 1 Ceplin J. (2022), *Kim jest mentor?*, <https://joannaceplin.pl/kim-jest-mentor/> (dostęp: 20.07.2022)
- 2 Kamińska M., Szczęsna I., Wielgus A., Żak R. (2021), *Praca zespołowa jako kompetencja XXI wieku*, Wydawnictwo Novum, Płock.
- 3 Kotkowska K., Lutogiewska A., Marzec A., Orlińska E., Piasecka M., Schmidt P., Weroniczak L. (2010), *...bo życie to nieustanny rozwój. Poradnik*.

- 4 Kruk A., (2022) Zaufanie do lidera a zaangażowanie zespołu <https://leanpassion.pl/blog/zaufanie-do-lidera-a-zaangazowanie-zespołu> (dostęp: 17.07.2022).
- 5 Maxwell J. C., (2019) *Bądź liderem! 2.0*, MT Biznes Ltd, Warszawa.
- 6 Mrówka R., (2010) *Przywództwo w organizacjach*.
- 7 Torba K., *Encyklopedia Zarządzania*, <https://mfiles.pl/pl/index.php/Lider> (dostęp: 17.07.2022).
- 8 Rojewska M., (2022) *MBA – co to?* Studia Master of Business Administration, <https://interviewme.pl/blog/mba> (dostęp: 20.07.2022).
- 9 Szymczyk J. (2022), *Coach – kim jest i jak można nim zostać?*, <https://poradnik-pracownika.pl/-coach-kim-jest-i-jak-mozna-nim-zostac>, (dostęp dnia 24.20.2022r.)
- 10 Wiśniewska E., *Crossowanie umiejętności*, <https://szkolenia.certes.pl/crossowanie-umiejętności> (dostęp: 17.07.2022).
- 11 Wyrwicka M., (2011) *Zarządzanie projektami*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań.

mgr Kalina Maj

Profesjonalni, wyspecjalizowani, niezawodni, bezstronni, ale czy konkurencyjni?

Słowa kluczowe: służba cywilna, administracja państwowa, prawo

Streszczenie

Przedmiotem rozważań pracy jest korpus służby cywilnej. Artykuł składa się z pięciu części. W każdej z nich zawarta jest charakterystyka służby cywilnej z perspektywy – jednego słowa – będącego powszechnie znanym i używanym określeniem. Pierwszy, opisuje służbę cywilną z perspektywy profesjonalizmu działania formacji. Kolejny przedstawia losy służby cywilnej, które zaowocowały jej wyspecjalizowanymi umiejętnościami. W trzeciej części skupiono się na niezawodności służby cywilnej, opisując jej status. Następnie pochyłono się nad jej fundamentalną cechą, jaką jest bezstronność działania. Ostatnim ze wskaźników jest zagadnienie rzadko będące przedmiotem naukowej analizy – konkurencyjności służby cywilnej. Celem artykułu nie jest wychwalanie pozytywnych cech służby cywilnej, a raczej zastanowienie się nad ich istnieniem oraz wciąż ewoluującym znaczeniem. Założono także, że określenia takie jak: profesjonalizm, wyspecjalizowanie, niezawodność, bezstronność są desygnatami każdego pracownika służby cywilnej. Jedyłą cechą, której znaczenie jest niedookreślone, stanowi konkurencyjność. Jej rzeczywisty obraz przedstawiono za pomocą pozytywnych i negatywnych stron służby cywilnej, analizy dostępnych materiałów oraz przemyśleń autora.

1. Wstęp

Faktem jest, iż sprawne, rzetelne i efektywne wykonywanie zadań państwa na rzecz obywateli nie byłoby możliwe bez profesjonalnych, wyspecjalizowanych, niezawodnych i bezstronnych kadr urzędniczych. Pracownicy służby cywilnej stanowią strategiczny potencjał administracji państwa. Jest to formacja szczególna nie tylko ze względu na swój odrębny status oraz specyficzne prawa i obowiązki pracownicze, ale również ze względu na kontrastujące ze sobą negatywne postrzeganie jej przez społeczeństwo oraz patetyczne założenia jej istnienia i funkcjonowania.

Służba cywilna to określona struktura organizacyjna i tworzący ją korpus zatrudnionych członków wykonujących zadania państwa¹⁴². Dążąc do profesjonalizmu kadr zatrudnionych w służbie cywilnej należy pamiętać o tych wszystkich czynnikach które tworzą etos pracownika administracji publicznej. W pełni zasadny, biorąc pod uwagę zagadnienia etyki urzędniczej, wydaje się pogląd, iż

---

¹⁴² H. Szewczyk, *Stosunki pracy w służbie cywilnej*, Warszawa 2010 s. 11.

pracę w administracji publicznej powinno się traktować jak misję publiczną, pracę dla dobra ogółu, z której nie można wywiązać się inaczej niż tylko całkowicie i uczciwie¹⁴³. Z jednej strony należy w pełni podzielić ten pogląd, jednak z drugiej trzeba się zmierzyć z ogromnymi zmianami zarówno na polu ekonomicznym, gospodarczym, prawnym i społecznym. Zaakceptować zmiany i wprowadzać, także na tym polu innowacyjne rozwiązania, pozwalające na nie odstawanie pracowników korpusu służby cywilnej od innych grup pracowniczych, oraz pozostawanie konkurencyjnymi.

2. PROFESJONALNI ... - administracja publiczna

Prezentowany artykuł opiera się na analizie specyficznej grupy zawodowej, jaką stanowią pracownicy służby cywilnej, a jednak właściwym wydaje się *ad maiori* wspomnieć, skąd wywodzi się i jak został ukształtowany przedmiotowy korpus urzędniczy. Dlatego też rozważania na ten temat poprzedzone zostaną przedstawieniem zagadnienia administracji.

Przyjmuje się, iż początek działalności administracji zapoczątkowany został potrzebą rozwiązywania różnorodnych problemów organizacyjnych. Priorytetem było podnoszenie efektywności wykonywania władzy państwowej¹⁴⁴. Historia administracji wciąż się kształtuje a jej rozwój nie jest jednorodny. Z jednej strony zależny od obowiązujących doktryn politycznych, zmieniających się koncepcji ustroju państwa, ale także od planów i zamierzeń gospodarczych oraz społecznych. Tradycja urzędnicza istnieje w zasadzie od czasu, kiedy pojedynczy ludzie zaczęli podejmować działania na rzecz innych, wykorzystując w tym celu określone reguły postępowania, które ostatecznie uzyskały miano administracji¹⁴⁵.

Termin administracji był poddawany naukowej interpretacji pod kątem wielu dyscyplin naukowych, w szczególności nauk prawnych, które definiowały administrację jako trwałą, celową, planową i zorganizowaną działalność państwa zmierzającą do osiągnięcia konkretnych celów. Literatura prawnicza jest bogata w różne ujęcia tego zagadnienia. Jedną z definicji administracji przedstawia ją jako organizację składającą się z różnych jednostek skupionych wokół organów, wyposażonych w kompetencje określone w ustawach, a jednocześnie tworzących pewien zamknięty układ organizacyjny, realizujący zadania państwowe¹⁴⁶. Często określana jest negatywnie jako działalność, która nie jest ani ustawodawstwem ani działalnością sądowniczą. Formuluje struktury i zasady działalności państwa¹⁴⁷.

---

¹⁴³ H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna zagadnienia ogólne*, Warszawa 1998, s. 254.

¹⁴⁴ Z. Leoński, *Nauka administracji*, Wyd. V C.H.BECK, Warszawa 2004, s. 1–16.

¹⁴⁵ A. Błaś, J. Boć, J. Jeżewski, *Administracja publiczna*, red. J. Boć Wydanie IV, Kolonia Limited 2004, s. 18–22.

¹⁴⁶ *Prawo administracyjne* red. M. Wierzbowski, Warszawa 2002, s. 15.

¹⁴⁷ M. Możdżeń-Marcinkowski, *Wstęp do prawa administracyjnego ogólnego*, Wyd. 3. Wolters Kluwer Bussines Warszawa 2012 s. 17.

Administrację można, zatem potraktować jako działalność mającą na celu realizację zadań publicznych, oraz jako ogół podmiotów administrujących¹⁴⁸. Jeśli zadania wykonywane są przez podmioty państwowe wówczas mówimy o administracji państwowej. Gdy działania podejmowane są także przez inne niż państwowe podmioty mówi się wówczas o administracji publicznej¹⁴⁹.

W literaturze przedmiotu często prezentowane jest stanowisko, iż istotą administracji jest fakt, że jest ona częścią aparatu państwowego, a więc służy ustrojowi i aparatem władzy politycznej¹⁵⁰. Rzeczywiście losy pracowników administracji kształtowały się tak jak tworzyła je historia i obowiązujące w Polsce ustroje i rządy. Dlatego spotkać można opinię, że administracja publiczna pełniła rolę wykonawczą rządzących¹⁵¹. To, co wydaje się łączyć w zasadzie wszystkie definicje administracji – to jej profesjonalny charakter. Za którym przemawia zarówno fakt umieszczenia jej w specjalnych strukturach państwowych jak i wyposażenia w szczególne uprawnienia. Administracja państwowa w istocie stanowi zbiór różnorodnych grup zawodowych. Jedną z nich jest powołana w celu profesjonalnego wykonywania zadań państwa – służba cywilna.

3. WYSPECJALIZOWANI ... – służba cywilna

Katalog określeń opisujących służbę cywilną jest szeroki. Czemu akurat wyspecjalizowani? Służba cywilna zarówno w Polsce jak i na świecie, kształtowała się przez wieki. Nie od razu można było przypisać jej „charakter wyspecjalizowany” dziś z całą pewnością już tak.

W Polsce ta droga była dość burzliwa. Publicznoprawny wzór służby państwowej po raz pierwszy ukształtował się w Rzeczypospolitej Polskiej za sprawą uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy 17 lutego 1922 r. ustawy o państwowej służbie cywilnej¹⁵². Obowiązki państwa względem obywateli determinowały potrzebę utworzenia wyspecjalizowanej grupy osób realizujących zadania publiczne. Służba publiczna określana była mianem stosunku prawnego łączącego obywatela z państwem. Co widoczne było m.in.: w sposobie nawiązania, zmiany i rozwiązania stosunku pracy, w sposobie wykonywanych obowiązków, sprawowanych na rzecz państwa oraz w otrzymywaniu przez urzędnika stosownego wynagrodzenia¹⁵³.

---

¹⁴⁸ *Nauka administracji*, red. Z. Cieślak, Warszawa 2012, s. 12.

¹⁴⁹ A. Lipska-Sąddecka, *Transformacja administracji publicznej w Polsce. Od upadku realnego socjalizmu do członkostwa w Unii Europejskiej*. Warszawa 2015 s. 21–22.

¹⁵⁰ I. Lipowicz, *Istota administracji, Prawo administracyjne – część ogólna*, [w:] Z. Cieślak, I. Lipowicz, Z. Niewiadomski, Warszawa 2000, s. 21.

¹⁵¹ E. Ura, *Prawo administracyjne*, Lexis Nexis, Warszawa 2009, s. 21.

¹⁵² Dz. U. Nr 21, poz. 164 z późn. zm ustawa z 1922 o służbie cywilnej.

¹⁵³ *Acta Universitatis Wratislaviensis No 3264 Przegląd Prawa i Administracji LXXXIII Wrocław 2010 s. 234.*

Mogła to być służba na mocy ustawowego obowiązku lub służba urzędnicza¹⁵⁴. Urzędnik wykonywał swoją pracę dobrowolnie, jej zmiana lub rezygnacja z funkcji leżała w jego gestii¹⁵⁵.

Sytuacja zawodowa urzędnika różniła się znacząco od sytuacji innych grup zawodowych. Przez objęcie urzędu otrzymywał on zdolność do działania na rzecz i rachunek państwa w charakterze jego organu. Przez co obciążony był dodatkowymi obowiązkami i ograniczeniami. Nie mógł na przykład publicznie wyrażać swoich opinii czy podejmować innych zajęć zarobkowych. W zamian jednak państwo zaopatrywało go w dodatkowe uprawnienia przejawiające się w większej ochronie, prawie do wynagrodzenia czy emerytury. Niestety jak wynika z pisma okólnikowego MSW z 12 lutego 1929 r. w sprawie polityki personalnej, pensje urzędników nie były adekwatne do stawianych przed nimi wymagań zawodowych, dlatego też nie było wielu chętnych, spełniających określone wymogi¹⁵⁶. W tamtych czasach zawód ten wymagał wiedzy wręcz specjalistycznej. Ponadto nawet w czasie wolnym obowiązany był do właściwego reprezentowania urzędu¹⁵⁷. Cechą wyróżniającą służbę państwową było całkowite oparcie jej na posłuszeństwie i dyscyplinie, które miały zapewnić właściwe wykonywanie przez urzędników zadań służbowych. Założeniem było także, że praca w administracji, jest pracą szczególną i wyróżniającą. Miała charakter służebny wobec interesu ogólnego¹⁵⁸.

Powyższe wymagania znalazły odzwierciedlenie w ustawie z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej, która stanowiła całościową regulację dotyczącą służby cywilnej¹⁵⁹. Była dużym osiągnięciem polskiego ustawodawstwa. Odegrała ważną rolę w realizacji koncepcji budowy korpusu służby cywilnej w administracji publicznej. W okresie powojennym, pomimo iż ustawa z 1922 r. nadal obowiązywała, podejmowane były próby jej zmian. Zasadnicze pojawiły się po wprowadzeniu dekretów¹⁶⁰ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 grudnia z 1944 r. oraz Dekretu z dnia 14 maja 1946 r. o tymczasowym unormowaniu stosunku służbowego funkcjonariuszy państwowych¹⁶¹. Dekrety te rozszerzyły znacząco definicję funkcjonariusza, która obejmowała, oprócz urzędników i niższych funkcjonariuszy państwowej służby cywilnej, także sędziów, prokuratorów, aplikantów sądowych oraz pracowników instytucji państwowych,

---

¹⁵⁴ B. Wasiułyński, *Prawo administracyjne*, Kraków 1936 s. 115–116.

¹⁵⁵ S. Kasznica, *Polskie Prawo Administracyjne*, Poznań 1946 s. 90.

¹⁵⁶ Acta Universitatis Wratislaviensis *op. cit.* s. 257.

¹⁵⁷ Acta Universitatis Wratislaviensis, *op. cit.* s. 235.

¹⁵⁸ S. Kasznica, *Polskie Prawo Administracyjne*, Poznań 1946 s. 11.

¹⁵⁹ Dz. U. Nr 21, poz. 164 z późn. zm. ustawa z 1922 o Państwowej Służbie Cywilnej.

¹⁶⁰ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 grudnia 1944 r. o tymczasowym unormowaniu stosunku służbowego i zaszeregowaniu funkcjonariuszy państwowych.

¹⁶¹ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 14 maja 1946 r. o tymczasowym unormowaniu stosunku służbowego funkcjonariuszy państwowych.

ze względu na ich stosunek służbowy, który miał charakter publicznoprawny¹⁶². W 1948 r. na mocy kolejnego dekretu zmieniającego ustawę o państwowej służbie cywilnej¹⁶³ w ustawie zmieniono nazwę „funkcjonariusz państwowy” na „urzędnik państwowy”, a także wprowadzono podział urzędników na pracowników służb specjalnych i służby ogólnej. Ustawa z dnia 1922 r. o państwowej służbie cywilnej i wymienione dekrety uchylone zostały ostatecznie uchwalonym 26 czerwca 1974 r. kodeksem pracy¹⁶⁴, który wszedł w życie z dniem 1 stycznia 1975 r.¹⁶⁵.

Idea służby cywilnej jako zawodowej, bezstronnej i neutralnej formacji nie umarła zupełnie, a jednak odrodziła się dopiero 1996 r. Czego wyrazem było uchwalenie w dniu 5 lipca 1996 r. ustawy o służbie cywilnej¹⁶⁶ kończącej długo-trwałe prace legislacyjne nad ukształtowaniem korpusu służby cywilnej¹⁶⁷.

4. NIEZAWODNI ... – status służby cywilnej

Lata specjalizowania się służby cywilnej i kształtowania jej etosu zaowocowały profesjonalizmem tej formacji, który uwidaczniał się w niezawodności jej działania. Obecnie w Polsce służba cywilna funkcjonuje w oparciu o ustawę z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej¹⁶⁸. Przedmiotowy akt prawny w sposób kompleksowy opisuje cele, zadania i organizację korpusu służby cywilnej. Głównym jest zapewnienie zawodowego, rzetelnego i bezstronnego wykonywania zadań państwa¹⁶⁹.

W literaturze przedmiotu termin „służba cywilna” definiowany jest różnorodnie. Pod kątem historycznym, determinującym językowy źródłosłów łaciński: *civis* oznacza – obywatel. A służba cywilna to służba publiczna, którą mogli pełnić jedynie obywatele. W minionych czasach byli nimi tylko ludzie wolni, a więc osoby posiadające pełnię praw prywatnych – cywilnych i publicznych – prawa polityczne, obejmujące zdolność sprawowania funkcji publicznych¹⁷⁰.

W zależności od zmieniających się uwarunkowań służba cywilna definiowana jest w różnych ujęciach – prawnym, instytucjonalnym, funkcjonalnym i socjologicznym.

---

¹⁶² H. Szewczyk, *Stosunki pracy w służbie cywilnej*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 21.

¹⁶³ Dz. U. Nr 50, poz. 381. Dekret z dnia 25 października 1948 r. o zmianie ustawy o Państwowej Służbie Cywilnej z 17 lutego 1922 r.

¹⁶⁴ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Przepisy wprowadzające Kodeks Pracy.

¹⁶⁵ T. Zieliński, *Problem stosunków służbowych a kodyfikacja prawa pracy w PRL*, *PiP* 1974, z. 6, s. 54.

¹⁶⁶ Dz. U. Nr 89, poz. 402 Ustawa z dnia 5 lipca 1996 r. o służbie cywilnej.

¹⁶⁷ E. Ura, *Wyższe stanowiska w służbie publicznej* (w:) *Prawo. Administracja. Policja*. Księga pamiątkowa Profesora Wincentego Bednarka, red. J. Dobkowski, Olsztyn 2006, s. 210–211.

¹⁶⁸ Dz. U. 2008 Nr 227 poz. 1505 ustawa z dn. 21 listopada 2008 r. o Służbie Cywilnej

¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁰ J. Arcimowicz, *Urzędnicy w służbie demokratycznego państwa*. *Salus rei publicae suprema lex*, Warszawa 2011, s. 33.

Zdaniem francuskiego autora V. Turcey'a służbę cywilną „można przyrównać do maszyny, którą steruje rząd, albo jeszcze inaczej – do fortepianu, który pozostaje taki sam bez względu zarówno na osobę, która na nim gra, jak i na wykonywany utwór. Po odegraniu utworu Beethovena nie trzeba demontować fortepianu czy wymieniać części, aby zagrać utwór Bacha czy Chopina”¹⁷¹.

A jednak najprecyzyjniejsze opisy spotkać można na gruncie naukowych rozważań. Według J. Itrich – Drabarek „służba cywilna to wyodrębniony zespół ludzi zatrudnionych na podstawie prawa, w celu realizacji określonych w prawie zadań, kierujących się określonym systemem norm, wartości i procedur, mających za zadanie służyć społeczeństwu oraz utrzymywać istotne funkcje państwa”¹⁷². Służba cywilna jest definiowana także jako „system obsadzania stanowisk publicznych oraz wykonywania obowiązków funkcjonariusza publicznego oparty na zasadzie profesjonalizmu, apolityczności, bezstronności i legalizmie”¹⁷³. Prezentując stanowisko stricte prawnicze, zaprezentowane przez Barbarę Kudrycką, można opisać „służbę cywilną” poprzez nałożone na tę formację obowiązki ustrojowe tj.: lojalność wobec konstytucji; bezstronność – postępowanie wymagające rozwiązywania wszelkiego rodzaju konfliktów interesów na rzecz interesu publicznego; profesjonalizm działań opartych na podstawie kryteriów merytorycznych; neutralność polityczna – zakaz kierowania się własnymi poglądami politycznymi, ulegania nieformalnym wpływom partyjnym przy wykonywaniu obowiązków służbowych¹⁷⁴.

Nie wchodząc w bardziej szczegółowe analizy pojęcia, dla potrzeb niniejszego artykułu przyjęto, że „służba cywilna” to prawnie wyodrębniony, profesjonalny zespół osób zatrudnionych w urzędzie państwowym na podstawie przepisów ustawy, posiadających i posługujących się wyodrębnioną pragmatyką zawodową – określającą system norm etycznych i moralnych pracowników, powołanych w celu realizacji zadań państwa, w zakresie i na zasadach powszechnie obowiązującego prawa, mających służyć obywatelom w sposób rzetelny, niezawodny, bezstronny i politycznie neutralny.

---

¹⁷¹ V. Turcey, *Rola służby cywilnej w demokratycznym społeczeństwie – doświadczenia francuskie*, [w:] *Służba cywilna a etyka w życiu publicznym*. Materiały z konferencji zorganizowanej z okazji 6-lecia Krajowej Szkoły Administracji Publicznej w dniach 14–15 marca 1996 r., Warszawa 1996, s. 45–46.

¹⁷² J. Itrich-Drabarek, *Uwarunkowania, standardy i kierunki zmian funkcjonowania służby cywilnej w Polsce na tle europejskim*, Warszawa 2010, s. 36.

¹⁷³ J. Gąciarz, *Organizacja i zasady działania administracji publicznej w Polsce*, [w:] *Administracja publiczna*, red. J. Hausner, Warszawa 2003, s. 167.

¹⁷⁴ B. Kudrycka, *Neutralność polityczna urzędników*, Warszawa 1998, s. 16–17.

5. BEZSTRONNI ... – kariera zawodowa

Na bezstronność służby cywilnej składa się wiele elementów. Zarówno czynniki wewnętrzne jak i zewnętrzne. Z założenia urzędnicy nie mogą być stronniczy, bo skutkowałoby to nie wypełnieniem obowiązków lub wypełnianiem tylko niektórych. Efektem bezstronności powinno być profesjonalne i sumienne wykonywanie zadań przez urzędników. Jej istota polega na wyraźnym rozgraniczeniu sfery działań służbowych, nakierowanych na ochronę interesu publicznego od sfery aktywności prywatnej urzędnika. Pracownikowi służby cywilnej nie wolno podejmować żadnych zajęć, które mogłyby kolidować z obowiązkami służbowymi¹⁷⁵. Interes publiczny ma tu pierwszeństwo przed interesem osobistym urzędnika. Zasada bezstronności odnosi się także do zasady równego traktowania wszystkich podmiotów, których sprawy są prowadzone w danym urzędzie. Objawia się również jako nieuleganie żadnym naciskom, prośbom czy sugestiom ze strony innych¹⁷⁶.

Truizmem wydaje się być stwierdzenie, iż służba cywilna, stanowi jedną z największych i najbardziej wyspecjalizowanych grup w polskiej administracji państwowej. Począwszy od 1922 r., analizując działania rządów, polegających na modyfikacji tej formacji, można zauważyć brak spójnej polityki państwa w tej kwestii. Większość ekip politycznych traktowała służbę cywilną na wzór XIX-wiecznego „systemu łupów” i rozpoczynała budowę własnego systemu, w oparciu o własne kryteria jakościowe i ilościowe. System publicznego zatrudnienia sam w sobie był zasobem do dystrybucji dla zwycięzców wyborów. Było to możliwe ze względu na wykorzystywanie metod takich jak: ograniczanie prawa do obiektywnej rekrutacji i awansu pracowników sektora publicznego czy wybieranie „odpowiednich” osób do niezależnych komisji. W konsekwencji system służby cywilnej został mocno upolityczniony¹⁷⁷. Obecne rozwiązania prawne, dają możliwość budowania i rozwijania współczesnego korpusu urzędniczego, w stronę bardziej bezstronnej instytucji skupionej na realizacji celów, do których została powołana z uwzględnieniem jej służebnej roli wobec obywateli.

Gwarancje takiego działania, przejawiają się już w samej procedurze naboru na stanowiska w służbie cywilnej¹⁷⁸. Przepisy dotyczące członków korpusu służby cywilnej ustalają zaostrzone kryteria pracowniczej zdolności prawnej. Rygory te występują obok warunków określonych w kodeksie pracy.

---

¹⁷⁵ Dz. U. 2008 Nr 227 poz. 1505 ustawa o służbie cywilnej z dn. 21 listopada 2008 r.

¹⁷⁶ Przegląd służby cywilnej, Departament służby cywilnej Prezesa Rady Ministrów, Wydanie specjalne Nr 1 Listopad 2011 s.13 <https://dsc.kprm.gov.pl> (dostęp: 03.08.2021).

¹⁷⁷ Artykuł „Wyzwania modernizacyjne służby cywilnej w Polsce” Kamila Mroczyka, opublikowany w Rocznikach Administracji Publicznej z 2016 r., Administracyjne prawo biurowe ISSN 2449-7800 (online), ISSN 2449-7797 (druk) s. 192.

¹⁷⁸ J. Czaputowicz, *Administracja publiczna. Wyzwania w dobie integracji europejskiej*, PWN, Warszawa 2008, s. 258.

Ustawa o służbie cywilnej wprowadza trzy rodzaje rygorów selekcyjnych¹⁷⁹:

- 1) wymogi ogólne dla wszystkich członków korpusu służby cywilnej (art. 4 ustawy);
- 2) wymogi dla mianowanych urzędników służby cywilnej (art. 40 ustawy);
- 3) wymogi dla osób zajmujących wyższe stanowiska w służbie cywilnej (art. 53 ustawy).

Przepis art. 4 ustawy o służbie cywilnej określa powszechne wymogi prawne, jakie powinna spełnić osoba zatrudniona w służbie cywilnej. Do rygorów selekcyjnych¹⁸⁰, które muszą spełniać kandydaci ubiegający się o zatrudnienie w służbie cywilnej, należą: obywatelstwo polskie, pełnia praw publicznych, niekaralność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe popełnione umyślnie, kwalifikacje wymagane w służbie cywilnej oraz nieposzlakowana opinia. Odrębne wymagania muszą spełniać pracownicy tej służby ubiegający się o mianowanie. Rygory selekcyjne określone w ustawie nie mają jednakowego charakteru. Pierwsze cztery mają naturę formalną, co umożliwia ich weryfikację, ponieważ stwierdzenie ich istnienia nie wymaga odwoływania się do ocen wartościujących. Odmienienie jest z warunkiem odnoszącym się do nieposzlakowanej opinii, jaką powinien cieszyć się kandydat. Ten wymóg nie ma obiektywnego charakteru, ponieważ odwołuje się on do pewnych wartości o charakterze moralno – etycznym, co czyni ocenę spełnienia tego wymogu przez kandydata utrudnioną¹⁸¹. Podsumowując, osoba ubiegająca się o pracę w służbie cywilnej powinna spełniać zarówno wymogi formalne jak i wymogi moralno – etyczne obowiązujące w społeczeństwie.

Charakterystyczny jest także model kariery w służbie cywilnej, którego założeniem jest przechodzenie pracowników przez poszczególne szczeble hierarchii urzędniczej. Stanowiska kierownicze w służbie cywilnej obsadzone są wyłącznie przez pracowników już zatrudnionych w strukturach systemu administracyjnego i posiadającego odpowiedni staż pracy¹⁸².

6. KONKURENCYJNI ...?

Jak wynika z powyższych przemyśleń, poszukiwanymi cechami członka służby cywilnej są: profesjonalizm, rzetelność, wykwalifikowanie, lojalność, bezstronność, wysoki poziom kultury oraz moralności, wykształcenie najlepiej kierunkowe

---

¹⁷⁹ J. Stelina, *Prawo urzędnicze*, Warszawa 2009, s. 177.

¹⁸⁰ Podobne wymogi zdefiniowane były w Ustawie z 1922 r. o państwowej służbie cywilnej (Dz. U. Nr 21, poz. 164 z późn. zm.) stanowiła, że w służbie cywilnej może być zatrudniona osoba, która jest obywatelem polskim, o nieskazitelną przeszłości, posiadająca zdolność do działań prawnych, jest uzdolniona fizycznie i umysłowo do pełnienia obowiązków służbowych oraz włada biegle językiem polskim w mowie i w piśmie.

¹⁸¹ H. Szewczyk, *Stosunki pracy w służbie cywilnej...op.cit.* s. 75.

¹⁸² J. Itrich-Drabarek, *Służba cywilna w Polsce i w Republice Federalnej Niemiec* [w:] *Polska i RFN w procesie integracji europejskiej*, (red.) S. Sulowski, Warszawa 2007 s. 26–27.

oraz introwertyczna natura ceniąca skromność i dyskrecję, stawiająca dobro ogółu ponad swoim własnym. Takie są wymogi prawne i etyczne, a zarazem cechy służby cywilnej, jedne wyartykułowane wprost inne nieco bardziej zawołowane. Ważne, z punktu opisywanego zagadnienia, jest rzeczywiste przełożenie ich w praktyce. Zagadnienie konkurencyjności omówić można co najmniej na dwa sposoby: z punktu widzenia potencjalnego pracownika – osoby szukającej interesującej pracy oraz z punktu widzenia pracodawcy – który poszukuje najlepszych i najbardziej wykwalifikowanych pracowników, w tym przypadku spełniających konkretne wymagania. Omawiając konkurencyjność zarówno pod pierwszym jak i drugim kątem należy zmierzyć ze sobą praktyczne wymagania i rzeczywisty pogląd na służbę cywilną. Przydatna w tym celu jest analiza SWOT za pomocą której określić można zarówno pozytywne jak i negatywne strony statusu zawodowego służby cywilnej.

Tab. 1. Analiza SWOT służby cywilnej

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> - Profesjonalizm służby cywilnej (kadra urzędników mianowanych, transparentność) - Różnorodność obszarów, w których funkcjonuje służba cywilna - Duży potencjał i otwartość urzędów do wprowadzania nowych i doskonalenia dotychczasowych rozwiązań - Stały wzrost otwartości urzędów na zatrudnianie pracowników z niepełnosprawnością - Rozwinięta współpraca międzynarodowa w obszarze służby cywilnej 	<ul style="list-style-type: none"> - Niska konkurencyjność płacowa i brak motywacyjnego systemu wynagrodzeń - Silosowość administracji, ograniczająca zdolność urzędów do uczenia się i dzielenia wiedzą - Niski poziom zaufania społecznego do administracji, w tym służby cywilnej - Niespójne rozwiązania systemowe w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi w służbie cywilnej - Biurokratyzacja procedur zarządzania zasobami ludzkimi - Zróżnicowana jakość zarządzania (m.in. brak systemowych szkoleń kierowników, menedżerskich ścieżek rozwoju)
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> - Stabilność zatrudnienia i poszanowanie praw pracowniczych w służbie cywilnej - Duże możliwości równoważenia życia prywatnego i zawodowego członków korpusu służby cywilnej za sprawą rozwiązań w zakresie elastyczności czasu pracy - Szybkie dostosowywanie się administracji do warunków zmieniającego się prawa - Powszechna znajomość prawa i umiejętności jego zastosowania - Wysokie standardy etyczne członków korpusu służby cywilnej - Wykorzystanie środków europejskich wzmacniających potencjał polskiej administracji rządowej 	<ul style="list-style-type: none"> - postępujący spadek zainteresowania pracą w służbie cywilnej - Brak systemowego podejścia do modernizacji administracji rządowej - Brak działań nakierowanych na poprawę wizerunku urzędnika - Starzenie się korpusu służby cywilnej - Brak rozwiązań umożliwiających zgodne z zapotrzebowaniem budowanie i odtwarzanie kadr państwa - Częste zmiany na stanowiskach kierowniczych w administracji publicznej

Zródło: Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2016 r. i w 2017 r.

W latach 2015, 2016¹⁸³ słusznie oceniono mocne strony oraz potencjał służby cywilnej, zwrócono też uwagę na pierwsze symptomy rozwijających się w latach późniejszych problemów i zagrożeń występujących w formacji, które także obecnie są aktualne.

Do największych atutów formacji zaliczono: profesjonalizm służby cywilnej, różnorodność miejsc, w których zatrudnieni są pracownicy korpusu, przekładającego się na dużą ilość specjalistów z różnych dziedzin, a więc fachową kadre. Transparentność, która podkreśla publiczny charakter formacji i otwartość na współpracę z różnymi organizacjami, a przede wszystkim jej rozliczalność przed społeczeństwem¹⁸⁴. Kolejnym plusem jest potencjał i otwartość urzędów do wprowadzania nowych i doskonalenia obecnych rozwiązań oraz, co istotne, stały wzrost otwartości urzędów na zatrudnianie pracowników z niepełnosprawnością. A jednak na pierwszym miejscu stawiana jest przede wszystkim stabilność zatrudnienia w służbie cywilnej, dzięki której możliwe jest właściwe równoważenie życia prywatnego i zawodowego urzędników.

Wśród słabych stron statusu służby cywilnej najwięcej odniesień jest do różnych aspektów systemu zarządzania. Każdym urzędem kieruje Dyrektor Generalny, który odpowiada za zarządzanie zasobami ludzkimi w służbie cywilnej, które nie jest łatwe z uwagi na sztywne unormowania tej materii, wynikające z ograniczeń zawartych w przepisach ustawowych. Poważnym i trwającym od lat problemem jest biurokratyzacja procedur zarządzania zasobami ludzkimi oraz silosowość ograniczająca zdolność urzędów do uczenia się i dzielenia wiedzą¹⁸⁵. Przytoczone zarówno pozytywne jak i negatywne strony analizy, są wciąż bardzo aktualne, choć należy zauważyć podejmowanie prób wdrażania nowych inicjatyw tj. kultura uczciwości czy Work life balance¹⁸⁶ i rozwiązań konkurencyjnych na rynku pracy.

Duże zaniepokojenie budzi poziom zaufania społecznego do administracji, który od lat utrzymuje się na niskim poziomie¹⁸⁷ – Polska należy do grupy państw o najniższym poziomie zaufania obywateli do administracji. Większość społeczeństwa przywiązuje niewielką wagę do służby cywilnej i nie rozumie jej istoty. Priorytetowym problemem (najważniejszym z punktu widzenia urzędników) jest niska konkurencyjność płacowa służby cywilnej oraz ograniczony motywacyjny potencjał wynagrodzeń. Służba cywilna odznacza się niższą konkurencyjnością płacową w stosunku do pozostałych segmentów administracji publicznej. Należy zwrócić uwagę, iż od 2009 r. pensje pracowników korpusu służby cywilnej były

---

¹⁸³ Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2015 r.

¹⁸⁴ M. Pawlak, Ł. Srokowski, *Pomiędzy i wewnątrz, instytucje, organizacje i ich działania*. IPSiR UW Warszawa 2014 s. 79.

¹⁸⁵ Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2016 r.

¹⁸⁶ Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2021 r.

¹⁸⁷ D. Długosz, J. J. Wygnański, *Obywatele współdecydują, Przewodnik po partycypacji społecznej*, Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, Warszawa 2005, s. 4.

zamrożone (nie ulegały nawet waloryzacji a kwota bazowa zmieniała się nieznacznie). W 2016 r. zostały przyznane niewielkie podwyżki ok. 160 zł brutto, a następnie w 2017 r. ok. 250 zł brutto¹⁸⁸. Co zaowocowało podniesieniem przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia członków korpusu służby cywilnej. A jednak dynamika wzrostu wynagrodzeń w 2021 r. w służbie cywilnej była niższa niż w gospodarce narodowej w tym aspekcie powróciliśmy do stanu z 2018 r. Taka sytuacja pogłębia problem spadku konkurencyjności płac w służbie cywilnej. Zauważyć należy, że przeciętne wynagrodzenie brutto w służbie cywilnej wynosiło w 2021 r. 7 419 zł., jednak dla pracowników powiatowej administracji zespolonej ten wskaźnik wynosił już jedynie 4 743 zł¹⁸⁹. Niskie zarobki oraz duże rozbieżności płacowe są często powodem odchodzenia z pracy osób posiadających wysokie, specjalistyczne kwalifikacje, co jednocześnie powoduje trudności w pozyskaniu nowych wykwalifikowanych kadr¹⁹⁰.

Suma negatywnych stron służby cywilnej przekłada się z całą pewnością na pogłębiający się od jakiegoś czasu spadek zainteresowania pracą w służbie cywilnej. Średnia liczba kandydatów w naborach na stanowiska niebędące wyższymi stanowiskami w 2021 r. wynosiła 9 osób, a odsetek naborów zakończonych obsadzeniem stanowiska stanowił najniższe od lat 54%¹⁹¹. Nowych pracowników służby cywilnej jest niewiele, co prowadzi do starzenia się korpusu służby cywilnej. Sytuacja ta w połączeniu z niskimi zarobkami powoduje rosnącą fluktuację kadr (odejścia ze służby cywilnej). Od 2017 r. poziom fluktuacji jest wysoki, w 2021 r. wskaźnik ten wynosił 8,8%, co w niektórych urzędach może powodować zagrożenie realizacji zadań. Analiza przyczyn odejść z urzędów pokazuje, że w przeważającej większości decyzja o odejściu z pracy leży po stronie pracownika – 65%, a główną przyczyną tych decyzji jest zbyt niski poziom wynagrodzeń i konkurencyjne oferty innych pracodawców¹⁹².

Jednocześnie uwidacznia się coraz mocniej tendencja feminizacji w służbie cywilnej. Kobiety stanowią obecnie 72% pracowników administracji¹⁹³. Choć liczba kobiet zatrudnionych na wyższych stanowiskach tylko nieznacznie przewyższa liczbę zatrudnionych w służbie cywilnej mężczyzn¹⁹⁴. Przedstawiona sytuacja wydaje się dość kuriozalna. Kobiety chcą i pracują bardzo licznie w służbie

---

¹⁸⁸ szacunkowe dane z tej kategorii znaleźć można na stronie: <http://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/952010,rzad-szydlo-rosnie-placa-minimalna-podwyżki-dla-urzedników.html>; <http://wyborcza.biz/biznes/1,149543,19808227,wzrosna-wynagrodzenia-pracownikowadministracjirzadowej.html?disableRedirects=true> (dostęp: 03.08.2021).

¹⁸⁹ Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2021 r.

¹⁹⁰ Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2015 r.

¹⁹¹ Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2021 r.

¹⁹² *Ibidem*.

¹⁹³ Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2021 r.

¹⁹⁴ M. Pawlak, Ł. Srokowski, *Pomiędzy i wewnątrz, instytucje, organizacje i ich działania*. IPSiR UW Warszawa 2014 s. 92–93.

cywilnej, a jednak ich pozycja zawodowa i zarobki w przeważającej większości plasują się na najniższym poziomie. Można w związku z tym wysunąć wniosek, iż praca w korpusie cywilnym jest znacznie bardziej atrakcyjna dla kobiet niż mężczyzn, pomimo, że ich status zawodowy jest gorszy konkurencyjność kobiet jest większa. Panie lepiej wypadają w postępowaniach rekrutacyjnych. Zazwyczaj posiadają wyższe od mężczyzn wykształcenie, bogatsze doświadczenie zawodowe i ogólne predyspozycje, częściej niż mężczyźni wybierają pracę zapewniającą stabilność zatrudnienia, stałe wynagrodzenie, jak również pracę pozwalającą godzić zarówno obowiązki służbowe jak i rodzinne¹⁹⁵.

Czy zatem praca w służbie cywilnej jest konkurencyjna? Z punktu widzenia pracodawcy – tak. Może on zaoferować potencjalnemu pracownikowi zdobycie wiedzy i doświadczenia. Najistotniejszym elementem pracy w służbie cywilnej jest stałość zatrudnienia, jasna i precyzyjna droga rekrutacji i kariery zawodowej, możliwość podnoszenia kwalifikacji – profesjonalizacji np. przez zdobycie dyplomu urzędnika (choć w ostatnich latach egzaminy urzędnicze nie odbywały się). Wynagrodzenie w przeważającej większości jest niskie, jednak urząd jest gwarantem wypłacalności, a dodatkowo pracownikowi przysługują inne profity finansowe (dodatki i 13 pensja). Z punktu widzenia potencjalnego pracownika wymagania stawiane kandydatom na pracowników służby cywilnej są wysokie. Poza formalnym spełnieniem rygorów uprawniających do aplikowania na dane stanowisko, muszą oni wykazać się szeroką znajomością nie tylko prawa ale i wiedzą ogólną. Poza tym kandydaci powinni być „moralnie nienaganni” i umieć wykorzystać swoją wiedzę i umiejętności w sposób dający pozytywne przełożenie w konkursie na dane stanowisko. Czy ta praca jest atrakcyjna, jest subiektywną oceną każdego z osobna, jednak jak wynika z danych statystycznych zarówno osoby młode jak i już posiadające doświadczenie wybierają pracę lepiej płatną i nie stawiającą wygórowanych wymagań.

7. WNIOSKI

Obraz służby cywilnej w znaczącym stopniu nakreśla postępy w budowaniu demokratycznego i sprawnego państwa. Oprócz funkcji organizacyjnej administracji państwowej, jest też ideą, na której oparty jest ustrój państwa uwidaczniający się w działaniach instytucji administracji.

Podsumowując, stwierdzić można, iż swój profesjonalizm służba cywilna wywodzi ze struktur administracji publicznej, dzięki której powstała i która określiła ramy funkcjonowania formacji. Na przestrzeni lat ukształtował się też jej specyficzny – wyspecjalizowany charakter. Już od czasów pierwszej ustawy o służbie państwowej z 1922 r. wyraźnie określono wymogi stawiane przed urzędnikami,

---

¹⁹⁵ M. Pawlak, Ł. Srokowski, *Pomiędzy...op. cit.* s. 94.

dotyczące przygotowania merytorycznego oraz prezentowania właściwych wartości etycznych, za sprawą których służba cywilna stała się wyspecjalizowaną formacją. W dużej mierze na jej obraz zasadniczy wpływ ma status, uregulowany konstytucyjnie i ustawowo. Bezstronność jest tą cechą, która najczęściej bywała kwestionowana, a jednocześnie ma największy wpływ na profesjonalizm i sumienne wykonywanie obowiązków przez urzędników. Obecne uregulowania prawne i wymogi etyczne stawiane przed urzędnikami znacząco umacniają i rozwijają zasadę bezstronności służby cywilnej. Powyższe określenia z całą pewnością są desygnatami każdego pracownika służby cywilnej. Podobnie sytuacja wygląda w odniesieniu do konkurencyjności. Pracownicy służby cywilnej poprzez swój profesjonalizm, wykształcenie są poszukiwanymi specjalistami w różnych dziedzinach. Zasadniczym pytaniem jest czy dla nich praca w urzędzie jest na tyle atrakcyjna, aby konkurować z innymi ofertami na rynku pracy. Niewątpliwą koniecznością wydaje się zmiana systemu płac w służbie cywilnej, która w zasadzie od 1929 r. jest elementem nieulegającym poprawie, a pracownicy służby cywilnej borykają się z problemem niskiego wynagrodzenia. Poza pracą „w imię słusznej idei” jest to główny czynnik zachęcający młodych ludzi do wstąpienia w jej szeregi.

Stan służby cywilnej jest przykładem, w jakim stopniu instytucjonalne i prawne konstrukcje potrafią funkcjonować i konkurować na rynku pracy w zmieniającej się rzeczywistości¹⁹⁶. Aby działać sprawnie, profesjonalnie i nowocześnie służba cywilna musi się rozwijać. Łatwiej będzie można wtedy sprostać wysokim oczekiwaniom obywateli wobec administracji, a także przyciągnąć i utrzymać w służbie cywilnej pracowników o wysokich kwalifikacjach¹⁹⁷.

8. Bibliografia

- 1 Arcimowicz J., *Urzędnicy w służbie demokratycznego państwa*. Salus rei publicae suprema lex, Warszawa 2011.
- 2 Błaś A., Boć J., Jeżewski J. (red.) J. Boć, *Administracja publiczna*, Wydanie IV, Kolonia Limited 2004.
- 3 Cieślak Z. (red.) *Nauka administracji*, Warszawa 2012.
- 4 Czaputowicz J., *Administracja publiczna. Wyzwania w dobie integracji europejskiej*, PWN, Warszawa 2008.
- 5 Długosz D., Wygnański J.J., *Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej*, Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, Warszawa 2005.
- 6 Gąciarz J., *Organizacja i zasady działania administracji publicznej w Polsce*, [w:] *Administracja publiczna*, (red.) J. Hausner Warszawa 2003.

---

¹⁹⁶ K. Brunetko, *Służba cywilna w III RP: punkty krytyczne* Raport sfinansowany ze środków Fundacji im. Stefana Batorego.

¹⁹⁷ Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2015 r.

- 7 Itrich-Drabarek J., *Uwarunkowania, standardy i kierunki zmian funkcjonowania służby cywilnej w Polsce na tle europejskim*, Warszawa 2010.
- 8 Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna zagadnienia ogólne*, Warszawa 1998.
- 9 Kasznica S., *Polskie Prawo Administracyjne*, Poznań 1946.
- 10 Kudrycka B., *Neutralność polityczna urzędników*, Warszawa 1998.
- 11 Leoński Z., *Nauka administracji*, Wyd. V C.H.BECK, Warszawa 2004.
- 12 Lipowicz I., *Istota administracji, Prawo administracyjne – część ogólna*, (red.) Z. Cieślak, I. Lipowicz.
- 13 Lipska-Sądecka A., *Transformacja administracji publicznej w Polsce. Od upadku realnego socjalizmu do członkostwa w Unii Europejskiej*, Warszawa 2015.
- 14 Możdżeń-Marcinkowski M., *Wstęp do prawa administracyjnego ogólnego*, Wyd. 3. Wolters Kluwer Bussines, Warszawa 2012.
- 15 Pawlak M., Srokowski Ł., *Pomiędzy i wewnątrz, instytucje, organizacje i ich działania*, IPSiR UW, Warszawa 2014.
- 16 Stelina J., *Prawo urzędnicze*, Warszawa 2009.
- 17 Szewczyk H., *Stosunki pracy w służbie cywilnej*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
- 18 Szewczyk H., *Stosunki pracy w służbie cywilnej*, Wolters Kluwer, 2010.
- 19 Ura E., *Prawo administracyjne*, Lexis Nexis, Warszawa 2009.
- 20 Ura E., *Wyższe stanowiska w służbie publicznej [w:] Prawo. Administracja. Policja. Księga pamiątkowa Profesora Wincentego Bednarka*, (red.) J. Dobkowski, Olsztyn 2006.
- 21 Wasiutyński B., *Prawo administracyjne*, Kraków 1936.
- 22 Wierzbowski M., (red.) *Prawo administracyjne*, Warszawa 2002.
- 23 Zieliński T., *Problem stosunków służbowych a kodyfikacja prawa pracy w PRL*, PiP 1974.

Artykuły:

- 1 Brunetko K. Służba cywilna w III RP: punkty krytyczne Raport sfinansowany ze środków Fundacji im. Stefana Batorego.
- 2 Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2015 r.
- 3 Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2016 r.
- 4 Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i realizacji zadań tej służby w 2021 r.
- 5 Artykuł Zarządzanie innowacyjne w gospodarce i biznesie Nr 2 (19)/2014 ISSN 2391-5129 Akademia Humanistyczno - Ekonomiczna w Łodzi.
- 6 Artykuł Wyzwania modernizacyjne służby cywilnej w Polsce Kamila Mrocza, opublikowany w Rocznikach Administracji Publicznej z 2016 r., Administracyjne prawo biurowe ISSN 2449-7800 (online), ISSN 2449-7797 (druk).
- 7 Turcey V. *Rola służby cywilnej w demokratycznym społeczeństwie – doświadczenia francuskie*, [w:] *Służba cywilna a etyka w życiu publicznym. Materiały z konferencji zorganizowanej z okazji 6-lecia Krajowej Szkoły Administracji Publicznej w dniach 14-15 marca 1996 r.*, Warszawa 1996.
- 8 Acta Universitatis Wratislaviensis No 3264 Przegląd Prawa i Administracji LXXXIII Wrocław 2010.

Akty prawne:

- 1 Dz. U. 1974 Nr 24 poz. 141 ze zm. Kodeks pracy (Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Przepisy wprowadzające Kodeks pracy).
- 2 Dz. U. 2008 Nr 227 poz. 1505 ustawa o służbie cywilnej z dn. 21 listopada 2008 r.
- 3 Dz. U. Nr 89, poz. 402 Ustawa z dnia 5 lipca 1996 r. o służbie cywilnej.
- 4 Dz. U. Nr 21, poz. 164 z późn. zm ustawa z 1922 o służbie cywilnej.
- 5 Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 grudnia 1944 r. o tymczasowym unormowaniu stosunku służbowego i zaszeregowaniu funkcjonariuszy państwowych.
- 6 Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 14 maja 1946 r. o tymczasowym unormowaniu stosunku służbowego funkcjonariuszy państwowych.
- 7 Dekret z dnia 25 października 1948 r. o zmianie ustawy o państwowej służbie cywilnej z 17 lutego 1922 r. Dz. U. Nr 50, poz. 381.

Strony internetowe:

- 1 <http://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/952010,rzad-szydlo-rosnie-placa-minimalna-podwyzki-dla-urzednikow.html> (dostęp: 03.08.2021).
- 2 <http://wyborcza.biz/biznes/1,149543,19808227,wzrosna-wynagrodzenia-pracownikow-administracji-rzadowej.html?disableRedirects=true> (dostęp: 09.04.2017).
- 3 <https://dsc.kprm.gov.pl> Przegląd służby cywilnej, Departament służby cywilnej Prezesa Rady Ministrów, Wydanie specjalne Nr 1 Listopad 2011 (dostęp: 3.08.2021).
- 4 <https://pl.glosbe.com> Słownik łacińsko – polski (dostęp: 02.04.2017).

dr Łukasz Wójtowicz, mgr Rafał Czupryn

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

Przyszłość edukacji w dobie rewolucji przemian społecznych

Słowa kluczowe: edukacja, kształcenie, oświata, rozwój, system edukacji

Streszczenie

Celem artykułu była analiza przyszłości edukacji w dobie rewolucji przemian społecznych, zapoczątkowanych w głównej mierze przez pojawienie się pandemii COVID-19. Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Na podstawie obserwacji rzeczywistości edukacyjnej, a także intensywnej kwerendzie literaturowej z zakresu edukacji, ekonomii oraz zarządzania, opisane zostały nowe trendy rozwoju systemu szkolnictwa i wymagania stawiane szkołom. W pierwszej części omówiono kierunki realizacji polityki oświatowej państwa tj. Priorytety Ministerstwa Edukacji Narodowej, które zostały zatwierdzone na lata 2022–2023. Następnie dokonano zwięzłej analizy danych statystycznych dotyczących Polskiej Oświaty na przestrzeni ostatnich 10 lat. Dalej autorzy dokonali oceny obecnej funkcjonalności systemu oświaty i podjęli próbę predykcji przyszłych preferencji jej funkcjonowania. Wskutek czego zostały określone podstawowe obszary działań teraźniejszych i przyszłych. Jako wniosek praktyczno-naukowy potwierdzono fakt, że prawidłowe funkcjonowanie systemu oświaty, tak jak i nauczycieli zobowiązany jest do uczenia się przez całe życie oraz dostosowywania się do zmian, czego odzwierciedleniem jest wysoki poziom jakości oferowanych usług edukacyjnych. Praca ta może stanowić podstawę do dalszych badań w wybranej tematyce.

1. Wstęp

Współczesna gospodarka, jak również cały świat w tym system edukacji stanął ostatnimi czasy przed ogromnymi wyzwaniami wywołanymi wahaniami nie tylko społecznymi i kulturowymi ale również gospodarczymi, środowiskowymi oraz zdrowotnymi. Obecna sytuacja nie gwarantuje w żadnym aspekcie stabilizacji oraz stała się wypadkową destabilizacji. Przemiany, które zaszły w społeczeństwie polskim, czy też europejskim na tle postępu cywilizacyjnego, trendów kulturowych, zmian gospodarczych wynikających chociażby z konfliktu zbrojnego na Ukrainie oraz pandemii COVID-19, wpłynęły z jednej strony na postępującą inflację oraz kryzys energetyczny, zaś z drugiej strony przyczyniły się do przeobrażenia form funkcjonowania heterogenicznych gałęzi gospodarek w tym

edukacji¹⁹⁸. By móc skutecznie reagować na te czynniki, konieczne jest umiejętne dostosowywanie się do zmian, próbując jednocześnie antycypować inne jeszcze nie znane dotąd aspekty.

System edukacji z racji swojej interdyscyplinarności jest wypadkową trzech filarów tj.: zastosowaniu nauk i technologii, rozwoju zasobów ludzkich oraz dobrobytu społeczeństwa¹⁹⁹. Sama zaś edukacja była i jest postrzegana jako podstawowe narzędzie zapewniające społeczeństwu przetrwanie oraz odpowiednią jakość życia, tym samym będąc przyczynkiem wzrostu gospodarczego danej gospodarki.

2. Priorytety Ministerstwa Edukacji Narodowej na lata 2022–2023

Ministerstwo Edukacji Narodowej art. 60 ust. 3 pkt 1 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2021 r. poz. 1082, z późn. zm.) dnia 8 lipca 2022 r. opublikowało na stronie ministerialnej dziewięć podstawowych kierunków realizacji polityki oświatowej państwa, w skład których zalicza się²⁰⁰:

- Wychowanie zmierzające do osiągnięcia ludzkiej dojrzałości poprzez kształtowanie postaw ukierunkowanych na prawdę, dobro i piękno, uzdalniających do odpowiedzialnych decyzji.
- Wspomaganie wychowawczej roli rodziny przez właściwą organizację i realizację zajęć edukacyjnych wychowanie do życia w rodzinie. Ochrona i wzmacnianie zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży.
- Działanie na rzecz szerszego udostępnienia kanonu i założeń edukacji klasycznej oraz sięgania do dziedzictwa cywilizacyjnego Europy, m.in. przez umożliwienie uczenia się języka łacińskiego już od szkoły podstawowej.
- Doskonalenie kompetencji nauczycieli do pracy z uczniami przybyłymi z zagranicy, w szczególności z Ukrainy, adekwatnie do zaistniałych potrzeb oraz kompetencji nauczycieli nowych przedmiotów wprowadzonych do podstawy programowej.
- Wspomaganie kształcenia w szkołach ponadpodstawowych w związku z nową formułą egzaminu maturalnego od 2023 r.
- Doskonalenie systemu kształcenia zawodowego we współpracy z pracodawcami – wdrażanie Zintegrowanej Strategii Umiejętności 2030.

---

¹⁹⁸ Ł. Sułkowski, *Covid-19 Pandemic; Recession, Virtual Revolution Leading to Deglobalization?* Journal of Intercultural Management, 12, 1, 2020, s. 1–11.

¹⁹⁹ K. Bartol, *Nihil novi sub sole? Stare pytania. Jakie odpowiedzi? [w:] Nauczanie po pandemii. Nowe pytania czy nowe odpowiedzi na stare pytania?*, Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji im. Marka Dietricha, Warszawa 2020, s. 9–13.

²⁰⁰ <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawowe-kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-20222023>.

- Rozwijanie umiejętności metodycznych nauczycieli w zakresie prawidłowego i skutecznego wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesach edukacyjnych. Wsparcie edukacji informatycznej i medialnej, w szczególności kształtowanie krytycznego podejścia do treści publikowanych w Internecie i mediach społecznościowych.
- Wsparcie nauczycieli i innych członków społeczności szkolnych w rozwijaniu umiejętności podstawowych i przekrojowych uczniów, w szczególności z wykorzystaniem pomocy dydaktycznych zakupionych w ramach programu „Laboratoria przyszłości”.
- Podnoszenie jakości kształcenia oraz dostępności i jakości wsparcia udzielanego dzieciom i uczniom w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych.

Na podstawie wyżej wymienionych priorytetów MEN-u można zauważyć, że funkcjonowanie szkół jest odzwierciedleniem tego, co narzuca gospodarka krajowa i światowa, społeczeństwo oraz sytuacja międzynarodowa. Co więcej można uznać, że polityka MEN-u stara się dążyć do osiągnięcia wysokiego poziomu jakości edukacji, jak również wykorzystywania zasobów cyfrowych nie zapominając przy tym jednocześnie o realizowaniu w procesie nauczania kanonu i założeń edukacji klasycznej, sięgania do dziedzictwa cywilizacyjnego Europy.

3. System oświaty w Polsce

Obecnie funkcjonujący systemy oświaty w Polsce po reformie z 2017, składa się z kilku etapów kształcenia (rys. 1.).

Pierwszym etapem polskiego systemu oświaty jest wczesna opieka i edukacja. W jej skład wchodzi żłobki i przedszkola oraz kluby dziecięce, obejmujące grupy wiekowe od 0–3 lat, opieka w tych placówkach jest odpłatna, a korzystanie fakultatywne. Z kolei wychowanie przedszkolne – obejmuje dzieci w wieku od 3–6 lat i może być realizowane w publicznych i niepublicznych przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz w innych formach wychowania przedszkolnego: zespołach wychowania przedszkolnego, punktach przedszkolnych oraz punktach przedszkolnych dla dzieci starszych.

Drugim etapem jest szkoła podstawowa, która po reformie z 2017 r. obejmuje 8 klas. Nauka w tych placówkach jest obowiązkowa ale nieodpłatna.

Po zakończeniu nauczania w szkole średniej absolwent ma do dyspozycji kilka możliwości tj.:

- 4-letnie liceum ogólnokształcące,
- 5-letnie technikum,
- 3-letnią szkołę branżową I stopnia,
- 2-letnią szkołę branżową II stopnia.

*kwalifikacyjny kurs zawodowy to pozaszkolna forma kształcenia ustawicznego skierowana do osób, które ukończyły 18 rok życia

Rys. 1. Struktura szkolnictwa w Polsce

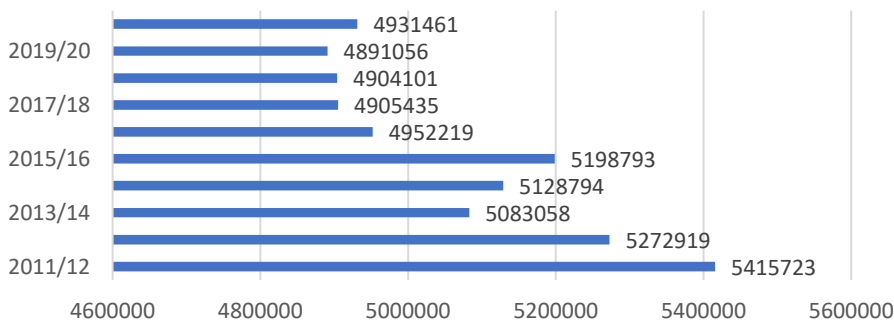
Źródło: <https://ksztalaceniezawodowe.bialystok.pl/struktura-szkolnictwa/>.

Dodatkowo istnieje możliwość kształcenia się w szkołach policealnych, przeznaczonych *sensu stricto* dla absolwentów szkół średnich. Kryterium przyjęcia do szkoły policealnej jest posiadanie wykształcenia średniego. Zaś nauka w tych placówkach trwa od 1–2,5 lat.

Ostatnim etapem jest szkolnictwo wyższe realizowane przez autonomiczne uczelnie prowadzące studia pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia (studia licencjackie/ inżynierskie, magisterskie, doktoranckie).

3.1. Statystyki dotyczące polskiego systemu oświaty na przestrzeni 10 lat

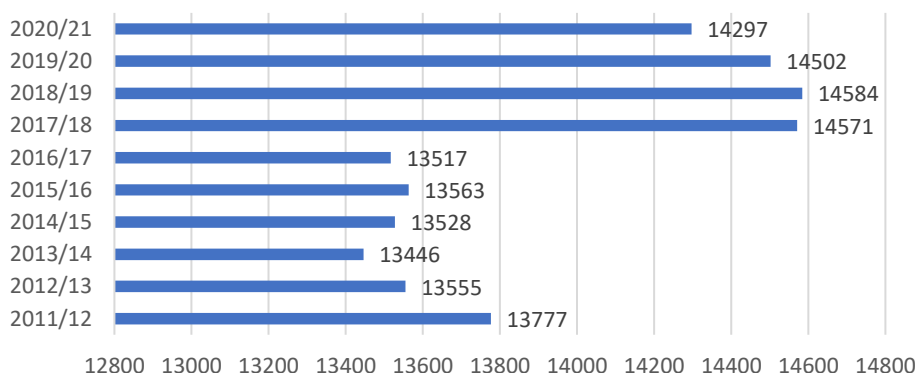
Pomimo realizacji nowej polityki oświatowej oraz prorodzinnej widoczne są tendencje spadkowe w polskiej oświacie. Te tendencje głównie są wypadkową niżu demograficznego ale również związane są z tendencjami i nastrojami społeczno-kulturowymi.

Rys. 2. Liczba uczniów w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych w Polsce

Źródło: oprac. własne na podst.: <https://stat.gov.pl/>.

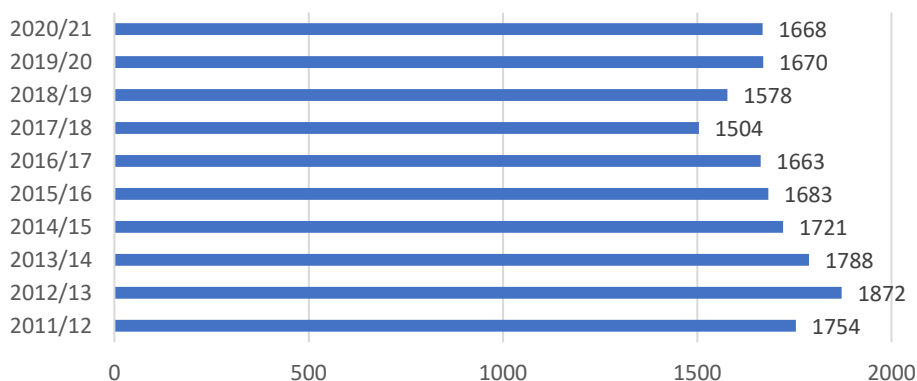
Jak widać na rysunku 2 liczba uczniów w Polskich szkołach podstawowych a wcześniej jeszcze w ponadpodstawowych spada. W porównaniu do roku szkolnego 2011–2012 widoczny jest spadek niemalże o 10%. Co przerzuciło się także na liczbę poszczególnych szkół w kraju.

Rys. 3. Liczba szkół podstawowych w Polsce w latach 2011–2021

Źródło: oprac. własne na podst.: <https://stat.gov.pl/>.

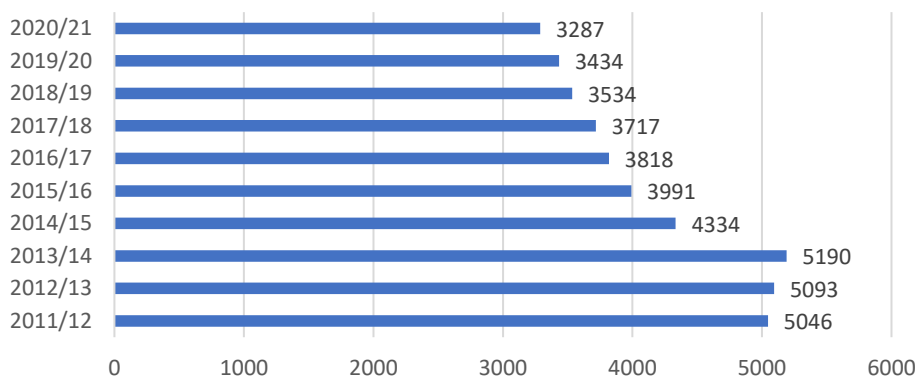
Na podstawie analizy rysunku 3 należy wnioskować, że sytuacja staje się stabilna, gdzie liczba szkół podstawowych w Polsce przewyższa 14 tys. Jest to spowodowane w dużej mierze zmianą poprzedniej struktury oświaty, gdzie funkcjonowały jeszcze 3-letnie gimnazja. Jednakże mimo polityki prorodzinnej zauważalna jest niepokojąca tendencja spadkowa.

Rys. 4. Liczba szkół branżowych I stopnia w Polsce w latach 2011–2021

Źródło: oprac. własne na podst.: <https://stat.gov.pl/>.

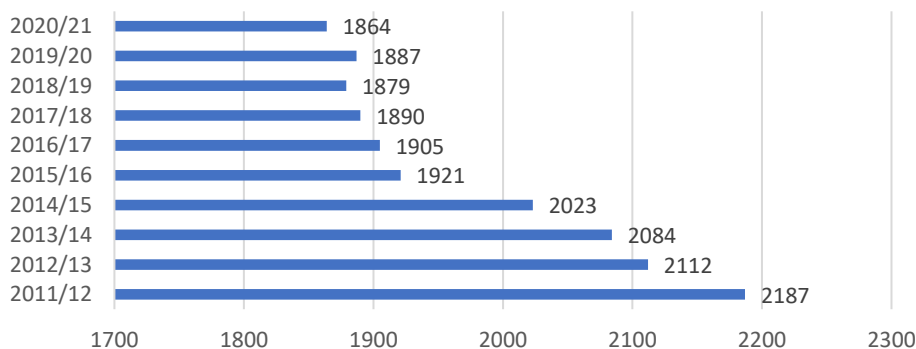
W przypadku szkół branżowych sytuacja jest stabilna i w porównaniu z poprzednim rokiem szkolnym liczba branżowych szkół I stopnia zmniejszyła się tylko o 2 placówki (rysunek 4).

Rys. 5. Liczba liceów ogólnokształcących w Polsce w latach 2011–2021

Źródło: oprac. własne na podst.: <https://stat.gov.pl/>.

W roku szkolnym 2020/21 w Polsce działało 3287 liceów ogólnokształcących (35% mniej niż roku szkolnym 2011–2012, gdzie liczba ta wyniosła 5046 placówek). Co więcej widoczny jest trend, z którego wynika, że można się spodziewać kolejnych redukcji tychże placówek.

Rys. 6. Liczba technikum w Polsce w latach 2011–2021

Źródło: oprac. własne na podst.: <https://stat.gov.pl/>.

Podobnie jak dla liceów, tak też dla techników dostrzegalne są tendencje spadkowe, gdzie liczba techników w roku szkolnym 2020/21 zmniejszyła się w porównaniu z poprzednim rokiem szkolnym o 1,2%, a liczba uczniów – o 0,2%. Zaś na przestrzeni 10 lat widoczny jest spadek o 15%.

4. Współczesność i przyszłość edukacji

Współczesna edukacja przeżyła swoistą rewolucję technologiczną. Proces edukacji postępował sukcesywnie poprzez cyfryzację szkolnictwa ale swoistym katalizatorem był wybuch pandemii COVID-19²⁰¹. Pomimo faktu, że nauczanie zdalne przy wykorzystaniu specjalnych narzędzi, platform edukacyjnych nie jest zjawiskiem zupełnie nowym²⁰². Sam e-learning pojawił się ponad dekadę temu i był wykorzystywany w nauczaniu na różnych poziomach kształcenia, jednakże nie budził on takiego znaczenia jak teraz²⁰³. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na cztery rodzaje modeli edukacji cyfrowej²⁰⁴:

- edukacja cyfrowa jako wsparcie kształcenia tradycyjnego,
- edukacja mieszana, łącząca wykorzystanie edukacji cyfrowej oraz kształcenia tradycyjnego,
- edukacja cyfrowa wspierana kształceniem tradycyjnym,
- edukacja cyfrowa w czystej formie.

Dobrze zaimplementowana edukacja, szczególnie cyfrowa powinna²⁰⁵:

- dawać możliwość edukacji globalnej,
- uniezależnić proces uczenia się od miejsca, czasu i przestrzeni,
- uwalniać kreatywność indywidualną przy jednoczesnym uczeniu współpracy w grupie,
- wpływać pozytywnie na rozwój kompetencji cyfrowych,
- wspierać rozwój,
- wyrównywać edukacyjne dysproporcje społeczne,
- wyrównywać szanse osób o specjalnych potrzebach edukacyjnych,
- zapewniać dostęp do dzieł sztuki, wiedzy historycznej, zasobów muzealnych w formie atrakcyjnej dla odbiorcy,
- zwiększać efektywność procesów edukacyjnych.

Niemniej jednak w praktyce na podstawie obserwacji rzeczywistości funkcjonalności e-learnigu poza pozytywnymi założeniami edukacji cyfrowej zauważono również szereg negatywnych aspektów jej funkcjonowania. Podstawowy

---

²⁰¹ A. Kulma, *Polska oświata 2020 w świadomości rodzica*, [w:] M. Śliwka, E. Chodźko (red.), *Edukacja w XXI wieku – teoria i metody badawcze, Edukacja w XXI wieku – teoria i metody badawcze*, Lublin 2020, s. 17.

²⁰² C. Latchem, I. Jung, *Distance and blended learning in Asia*, New York: Routledge 2010.

²⁰³ I. Małeńczyk, B. Gładysz, *Academic E-learning in Poland Results of a Diagnostic Survey*. International Journal of Research in E-learning IJREL 2019, 5 (1), s. 35–59.

²⁰⁴ M. Plebańska, *Cyfrowa edukacja – potencjał, procesy, modele*, [w:] J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*. EduAkcja, Warszawa 2020.

²⁰⁵ G. Czapiewska, *Zmiany w jakości kształcenia akademickiego w dobie pandemii COVID-19*, *Kultura i Edukacja* 2021 (3) s. 50–63.

problem odnosi do poczucia braku rozgraniczenia między pracą a życiem prywatnym. Ponadto nie zawsze jest możliwe przeprowadzenie zajęć on-line. Często wymagany jest odpowiedni park technologiczny szczególnie jeśli mowa jest o kształceniu technicznym. Co więcej sama weryfikacja efektów kształcenia może być nie do końca obiektywna, z racji wystąpienia pokusy nadużycia. Jednak to wszystko zależy od założeń obranych przez prowadzących.

Powyższe rozważania odnośnie edukacji zdalnej bardzo dobrze podsumował Jemielniak: „po pierwsze, wiele rzeczy się da, kiedy trzeba. Po drugie, wielu rzeczy się nie da, nawet jak się bardzo chce. Po trzecie, trzeba jeszcze sporo badań i doświadczenia, aby sensownie wykorzystać technologię w dydaktyce, ale już wiadomo, że blended learning ma przyszłość”²⁰⁶.

Jak można zaobserwować postęp techniczno-technologiczny znacząco warunkuje procesy społeczne i pomimo wielu przeciwników nieuniknione jest jego sukcesywne implementowanie do otaczającego systemu oświaty. Ważne jest aby zwrócić uwagę na fakt, że „Za szczególnie wyznacznik ponowoczesnego życia osobowości ponowoczesnej uznawana jest elastyczność, która wskazuje na koniec tradycyjnej pracy i jest równoznaczna z krótkotrwałym zatrudnieniem”²⁰⁷. Toteż żadna szkolna instytucja nie może zagwarantować stabilizacji metod nauczania. Jednakże może a nawet musi dostosowywać się do przyszłych potencjalnych zmian. Według różnych scenariuszy przyszłości, możliwe jest pojawienie się w placówkach szkolnych robotyzacji, gdzie świat realny będzie przenikać ze światem wirtualnym²⁰⁸, czego przykładem może być robot Sophia – humanoidalny robot, wyprodukowany przez firmę Hanson Robotics z Hongkongu²⁰⁹.

5. Wnioski

Przemiany w polskiej oświacie związane z reformą oświaty 2017–2019, postępek cywilizacyjnym, zmianami gospodarczymi, wybuchem pandemii oraz migracją ludności będącą następstwem wybuchu konfliktu zbrojnego na Ukrainie odcisnęły piętno na systemie oświaty. Opierając się na przeprowadzonej analizie obecnego stanu rzeczy możliwe było wyciągnięcie następujących wniosków:

---

²⁰⁶ D. Jemielniak, *Zdalne nauczanie – blended, nie single Malt*. [w:] *Nauczanie po pandemii. Nowe pytania czy nowe odpowiedzi na stare pytania?*, Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji im. Marka Dietricha, Warszawa 2020, s. 33–37.

²⁰⁷ M. Czubak-Koch, *Uczenie się w kulturze miejsca pracy*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Wrocław 2014, s. 24–25.

²⁰⁸ R. Tomaszewska-Lipiec, *Nowy świat pracy, firma 4.0 i cyfrowy pracownik. Niedaleka przyszłość. Szkoła – Zawód – Praca 2020* (20), s. 152–173.

²⁰⁹ <https://impact18.impactcee.com/pl>.

- istotne znaczenie odgrywa rola nauczycieli, którzy zobowiązani są kształcić się przez całe życie, dostosowując się do turbulentnego środowiska, a tym samym implementować nieustannie wszelaką innowacyjność w swojej pracy, zwiększając przy tym swoją wydajność i jakość pracy;
- każda placówka powinna mieć rozwiniętą infrastrukturę technologiczną i wykorzystywać ją w sposób efektywny do pojawiających się potrzeb cywilizacyjnych;
- obecna sytuacja wymaga również ponownego przemyślenia kształcenia i szkolenia nauczycieli oraz wzmocnienia zawodu nauczyciela, jak podkreślono w białej księdze UNESCO *Save Our Future: Averting an Education Catastrophe for the World's Children*²¹⁰;
- placówki oświatowe powinny być przygotowane na możliwość ponownej pracy zdalnej w pełnym wymiarze godzin. Tym samym system szkolnictwa powinien ewoluować w kierunku nauczania zdalnego na równi ze stacjonarnym²¹¹;
- system oświaty powinien dążyć do osiągnięcia wysokiego poziomu jakości edukacji;
- szkolnictwo powinno korzystać z zasobów cyfrowych nie zapominając jednocześnie o realizowaniu w procesie nauczania kanonu i założeń edukacji klasycznej, tudzież sięgania do dziedzictwa cywilizacyjnego Europy.

Jak widać proces uczenia się trwa przez całe życie i powinien podlegać spełnieniu określonych norm poprzez ciągłe doskonalenie jakości nauczycieli. Odnosząc się do kierunków realizacji polityki oświatowej państwa, widać, że kierunki te są natychmiastową reakcją na zastany stan systemu edukacji państwa²¹². Dlatego też jakość kształcenia odgrywa istotną rolę zarówno dla szkół, nauczycieli oraz społeczeństwa, a także dla sprawnego funkcjonowania systemu oświaty.

Uzyskane wnioski mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań w tym obszarze tematycznym a w szczególności określenia dalszych kierunków rozwoju systemu oświaty.

---

²¹⁰ <https://saveourfuture.world/>.

²¹¹ K. Gurba, *Edukacja na odległość w czasie pandemii w ocenie dyrektorów szkół*, [w:] N. G. Pikuła, K. Jagielska, J. M. Łukasik (red.), *Wyzwania dla edukacji w sytuacji pandemii COVID-19.*, Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2018, s. 151–178.

²¹² Ł. Wójtowicz, R. Luft, P. Stadnicki, *Jakość usług szkoleniowych dla pracowników oświaty*, [w:] Ł. Wójtowicz (red.) *MIK-21. Międzynarodowa Innowacyjność i Konkurencyjność w XXI wieku*, Spatium, Lublin 2020, s. 203–209.

6. Bibliografia

- 1 Bartol, K., *Nihil novi sub sole? Stare pytania. Jakie odpowiedzi?* [w:] *Nauczanie po pandemii. Nowe pytania czy nowe odpowiedzi na stare pytania?*, Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji im. Marka Dietricha, Warszawa 2020.
- 2 Czapiewska G., *Zmiany w jakości kształcenia akademickiego w dobie pandemii COVID-19*, Kultura i Edukacja 2021 (3).
- 3 Czubak-Koch M., *Uczenie się w kulturze miejsca pracy*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Wrocław 2014.
- 4 Gurba, K., *Edukacja na odległość w czasie pandemii w ocenie dyrektorów szkół*, [w:] N. G. Pikuła, K. Jagielska, J. M. Łukasik (red.), *Wyzwania dla edukacji w sytuacji pandemii COVID-19.*, Wydawnictwo Sciptum, Kraków 2018.
- 5 <https://impact18.impactcee.com/pl/start/>.
- 6 <https://ksztalaceniezawodowe.bialystok.pl/struktura-szkolnictwa/>.
- 7 <https://saveourfuture.world/>.
- 8 <https://stat.gov.pl/>.
- 9 Jemielniak D., *Zdalne nauczanie – blended, nie single Malt.* [w:] *Nauczanie po pandemii. Nowe pytania czy nowe odpowiedzi na stare pytania?*, Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji im. Marka Dietricha, Warszawa 2020.
- 10 Kulma A., *Polska oświata 2020 w świadomości rodzica*, [w:] M. Śliwka, E. Chodźko (red.), *Edukacja w XXI wieku – teoria i metody badawcze, Edukacja w XXI wieku – teoria i metody badawcze*, Lublin 2020.
- 11 Latchem C., Jung I., *Distance and blended learning in Asia*, New York: Routledge 2010.
- 12 Maleńczyk, I., Gładysz, B., *Academic E-learning in Poland Results of a Diagnostic Survey. International Journal of Research in E-learning IJREL 2019*, 5 (1).
- 13 Plebańska M., *Cyfrowa edukacja – potencjał, procesy, modele* [w:] J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele.*, EduAkcja, Warszawa 2020.
- 14 Prawo oświatowe (Dz. U. z 2021 r. poz. 1082, z późn. zm.).
- 15 Sułkowski, Ł., *Covid-19 Pandemic; Recession, Virtual Revolution Leading to De-globalization? Journal of Intercultural Management*, 12, 1, 2020.
- 16 Tomaszewska-Lipiec R., *Nowy świat pracy, firma 4.0 i cyfrowy pracownik. Niedaleka przyszłość. Szkoła – Zawód – Praca 2020* (20).
- 17 Wójtowicz Ł., Luft R., Stadnicki P., *Jakość usług szkoleniowych dla pracowników oświaty*, [w:] Ł. Wójtowicz (red.) *MIK-21. Międzynarodowa Innowacyjność i Konkurencyjność w XXI wieku*, Spatium, Lublin 2020.

Psychologia jako czynnik wpływający na skuteczność reklamy

Słowa kluczowe: reklama, aspekty psychologiczne, skuteczność reklamy

Streszczenie

W artykule zostały poruszone jedne z najbardziej kluczowych kwestii, które związane są z czynnikiem mającym wpływ na nabycie przez konsumenta danego produktu czy usługi. Celem głównym artykułu było przedstawienie oddziaływania aspektów psychologicznych przyczyniających się do skuteczności reklam. Wskazano różnorodność możliwości odbioru nadawanej przez reklamodawców informacji ze szczególnym uwzględnieniem Internetu, który wprowadził nowe, innowacyjne metody w tej dziedzinie. Następnie przedstawiono wyjaśnienie oraz opis terminów wpływających na psychologiczną część reklamy takich jak perswazja, manipulacja, targetowanie i zasada CTA (ang. Call to action). W części końcowej podkreślono na podstawie analizy badań, skuteczność użycia nacisków psychologicznych przez reklamodawców na odbiorcach.

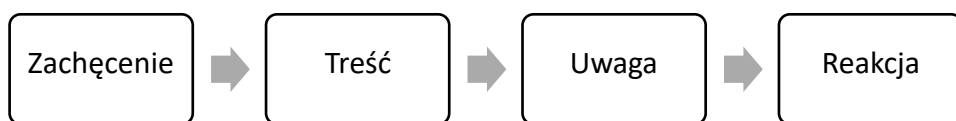
1. Wstęp

Psychologia w reklamie to rozległe pojęcie, które wykorzystuje wiedzę o różnych schematycznych zachowaniach konsumentów. Kluczowe trendy, gusta i wyobrażenia klientów są mechanizmem wykorzystywanym w tworzeniu złożonych reklam oddziałujących z wielką siłą na odbiorców nawet w sposób podprogowy bez udziału świadomości adresata. Aby wytworzyć skuteczny przekaz reklamowy, trzeba w bardzo dużym stopniu zagłębić się w psychikę człowieka, by zrozumieć motywacje behawioralne i przewidzieć reakcje odbiorców. Można do tego doprowadzić poprzez wybór odpowiednich środków i technik reklamowych, czyli zapewnienie jak najszerzego dotarcia do grupy docelowej. Dlatego konieczne jest zrozumienie potrzeb konsumentów w tym zakresie. Dzięki takim zabiegom, osoby prowadzące kampanię marketingową są w stanie zastosować określone techniki psychologiczne, aby zainteresować odbiorcę treścią przekazu, utrzymać jego uwagę, zachęcić do działania i nakłonić do zakupu danego produktu czy usługi. Mowa zatem o zaplanowaniu, wdrożeniu, ciągłym monitorowaniu, a także udoskonalaniu odpowiednio dobranych metod, narzędzi i strategii działania. Umiejętność przewidywania ukierunkowanych reakcji poprzez skupienie się na naturze rzeczy, działa to na takiej zasadzie, że reklamodawcy nie sprzedają konkretnej rzeczy, ale

zaspokajają konkretną potrzebę, bądź też grupę potrzeb konsumenckich związanych z promowanym przedmiotem lub celowo taką potrzebę lub potrzeby kreują. Nie ma wątpliwości, że reklama w takich przypadkach, jako środek komunikacji i promocji produktu, jest niezwykle skuteczną dźwignią handlu.

2. Wpływ na skuteczność reklamy poprzez zastosowanie czynników psychologicznych

Tworzenie reklam jest powiązane z licznymi strategiami marketingowymi, które wykorzystują aspekty psychologiczne, by zwiększyć jej skuteczność w odbiorze przez konsumentów²¹³. Wykorzystując wiedzę na temat neuromarketingu²¹⁴ budowane są relacje między reklamodawcą a klientem. Pozwalają one przeprowadzić procesy, które zostały przedstawione na rysunku 1.

Rys. 1. Proces wpływu reklamy na odbiorcę

Źródło: oprac. własne.

W pierwszej kolejności następuje wizualne zachęcenie klienta korzystnymi warunkami lub atutami oferowanych produktów czy usług. W dużej mierze znaczenie na tym etapie ma postrzeganie podprogowe wpływające na przyciągnięcie uwagi odbiorcy. Komunikaty te są przekazywane danej osobie bez jej świadomości poprzez bodźce wzrokowe lub słuchowe w bardzo krótkim okresie czasowym. Następnym etapem procesu jest przedstawienie treści przekazu przez reklamodawcę. Ma to na celu wstępne zapoznanie konsumenta ze sprzedawanym przedmiotem. Ta część może znacząco przyczynić się do sukcesu jakim jest pozytywny odbiór reklamy. Stosując odpowiednie środki językowe nadawca wytwarza z odbiorcą wspólną płaszczyznę nawiązując przy tym więź emocjonalną. Reklamodawca na tym etapie stwarza pozór identyfikacji z klientem poprzez podkreślenie jego problemu²¹⁵. Jako radę a zarazem rozwiązanie wszelkich trudności podaje swój własny produkt czy usługę, która jest osiągalna przez odbiorcę pod względem finansowym. Używając czynników psychologicznych takich jak wpływanie na emocje i potrzeby człowieka nadawca jest w stanie pokierować dalszymi

²¹³ A. Fitenko, M. Jaworek, and J. Rosiński, (n.d.) *Elementy psychologii w budowaniu relacji z klientem i tworzeniu treści reklamowych w mediach społecznościowych*.

²¹⁴ J. Perenc, J. Hołub, A. Szwałik, „*Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*”, 2012 nr 24.

²¹⁵ A. Fus, (2010) „*Język reklamy jako narzędzie perswazji i manipulacji na przykładzie wybranych polskich spotów telewizyjnych*”, *Investigationes Linguisticae*, 19, s. 53–62.

decyzjami konsumenta. Kolejnym etapem procesu jest utrzymanie uwagi klienta oraz nakłanianie go do zakupu. Powodem skłaniającym kupującego do głębszej analizy jest użycie fazy właściwej argumentacji²¹⁶. Składa się ona z prezentacji przedmiotu pogłębiającej poprzednie elementy procesu, podkreśleniu zalet oraz jego właściwości, powinna również zawierać informacje o okolicznościach związanych z użytkowaniem tego produktu. Kolejną fazą jest nakłonienie. Reklamodawca przewiduje i uprzedza wysuwające się zarzuty odpierając je po przez podanie odpowiednich wyjaśnień oraz powtórnie podkreślając zalety produktu czy usługi. Tym samym blokuje konsumentom możliwość wysunięcia kontrargumentów. W fazie rekapitulacji ponownie zostają powtórzone główne punkty argumentacji zwracając uwagę na korzyści jakie uzyska adresat przekazu. Służy za podsumowanie, wywierające znaczący wpływ na klienta. Ostatni etap procesu jest zależny od wcześniej ukierunkowanego konsumenta. Podejmuje on pod wpływem nacisku decyzję czy zdecydować się na dany produkt.

3. Różnorodność form nadawania reklam oraz ich odbioru przez konsumentów

Ważną częścią działań marketingowych związanych z reklamą jest proces komunikacji między nadawcą a odbiorcą. Ma to kluczowe znaczenie w warunkach wysokiej konkurencji na rynku. Celem reklamodawcy jest, żeby jego oferta dotarła do jak największej grupy konsumentów. Media reklamowe, które są obecnie najczęściej wykorzystywane w procesie dostarczania takich informacji, to Internet, telewizja, radio, gazety, czasopisma i katalogi. Powszechnym sposobem jest wykorzystanie reklam prasowych i telewizyjnych, przy czym te ostatnie są uważane za skuteczniejsze niż pierwsze ze względu na ich zdolność do przyciągnięcia uwagi szerokiego grona osób, do których należy dotrzeć różnymi technikami, w tym za pomocą dźwięku czy animacji²¹⁷. Reklamy można podzielić na dwie główne kategorie: bezpośrednie i pośrednie. Reklama bezpośrednia ma miejsce wtedy, gdy firmy reklamują swoje produkty lub usługi bezpośrednio konsumentom za pośrednictwem różnych środków, takich jak telewizja, gazety, czasopisma lub poczta bezpośrednia. Z kolei reklama pośrednia ma miejsce, gdy reklamodawcy oferują swoje produkty i usługi konsumentom za pośrednictwem mediów innych firm. Na przykład firma może reklamować swoje produkty podczas programu telewizyjnego, filmu lub audycji radiowej. Kiedy producenci, sprzedawcy, dystrybutorzy i producenci towarów i usług wprowadzają na rynek lub stwarzają świadomości na temat swoich towarów i usług, jednym z wydajniejszych

---

²¹⁶ M. Napierała, *Konstruktywizm komunikacyjny w retoryce komunikatów reklamowych*, SYMBOLAE EUROPAEAE: 105.

²¹⁷ W. Gancarz, „*Wpływ reklamy telewizyjnej na zachowania konsumentów*”, 2016.

nośników reklamy jest telewizja. Obecnie jest jednym z korzystniejszych środków przekazu ze względu na różnorodność form oraz możliwości dotarcia do szerokiej grupy odbiorców²¹⁸. Jedną z głównych zalet reklamy telewizyjnej jest wyświetlanie jej na pełnym ekranie w przeciwieństwie do Internetowych, które zajmują niewielką część strony. Następnym czynnikiem wpływającym na skuteczność tej formy przekazu jest to, że jeśli widz ogląda kanał telewizyjny w czasie wyświetlania boks reklamowego, będzie mógł zobaczyć reklamę bez względu na wiek, płeć czy lokalizację w kraju. Taki ogólnodostępny przekaz wiąże się również z niedostosowaniem reklamy do poszczególnych grup konsumentów co może skutkować obniżeniem zainteresowania ofertą, ponieważ nie zachęci ona niektórych klientów. Wadą reklamy telewizyjnej jest dodatkowo to, że są krótkie, drogie, nie zawsze przedstawiają produkt lub usługę w jak najlepszym świetle, a ich stworzenie wymaga dużego wkładu pracy. Przekazanie informacji o produkcie lub usłudze w tak zawężonym okresie czasowym, zwykle pospieszonymi słowami, jeszcze bardziej utrudnia reklamodawcom nawiązanie kontaktu z konsumentami. Kolejną formą przekazu reklamowego jest radio²¹⁹. Podobnie jak telewizja, reklama radiowa może dotrzeć jednocześnie do bardzo dużej grupy odbiorców. Jednak w przeciwieństwie do tej pierwszej reklamodawca ma możliwość wyboru, na jakiej stacji będzie odtwarzana reklama, co pozwala wpłynąć na wybór grupy docelowej. Jest to jedna z najbardziej pomocnych cech, jakie ma do zaoferowania reklama radiowa. Główną wadą reklamy radiowej jest brak stymulacji wizualnej. Wszystko, co może zawierać reklama radiowa, to dźwięk, taki jak głos i muzyka. Z kolei reklama telewizyjna ma dodatkowy element wizualny. Wielu ekspertów zgadza się, że ten dodatkowy element wizualny często skuteczniej wpływa na potencjalnego konsumenta²²⁰. Kolejnym nośnikiem informacji reklamowych jest prasa. Reklama prasowa, tj. w gazetach, magazynach, czasopismach itp. jest powszechnie wykorzystywana przez współczesnych reklamodawców. Reklama w prasie generuje mniejsze koszty, może zawierać więcej informacji i odbiorca ma zdecydowanie więcej czasu na zapoznanie się z ich treścią w przeciwieństwie do telewizyjnej. Jest jednak stosowana coraz rzadziej przez wypierającą ją reklamę telewizyjną czy radiową, gdyż odbiorcy preferują nowocześniejsze formy mediów²²¹.

---

²¹⁸ E. Zalewska, *The role of television advertising and internet advertising in the consumer's decision-making proces*, Kolegium Nauk Ekonomicznych i Społecznych w Płocku, 2019.

²¹⁹ A. Łukasik-Turecka, *Audytywna reklama wyborcza – przeżytek czy konieczność?*, Zeszyty Prasoznawcze 1 (221) (2015): s. 167–175.

²²⁰ A. Grzegorzczak, „Funkcje dystraktorów wizualnych w przekazie reklamowym”.

²²¹ W. Świerczyńska-Głównia, *Multiplatformowa promocja treści. Prasa, Radio i telewizja na sfragmentaryzowanym rynku mediów*, Zeszyty Prasoznawcze 1 (237) (2019): s. 44–63.

3.1. Internet jako główny nośnik reklamy

W czasach rosnącej konkurencji postęp technologiczny odgrywa coraz większą rolę w wywieraniu na konsumentów wpływu poprzez dostarczanie różnych informacji za pośrednictwem nowoczesnych form. Pionierem wśród najdynamiczniej rozwijających się nośników reklamy jest Internet²²². Coraz więcej osób ma dostęp do Internetu, co oznacza, że krąg potencjalnych odbiorców się powiększa. Główną korzyścią jaka płynie z wykorzystania Internetu przez reklamodawcę jest to, że mogą docierać do potencjalnych klientów w miejscach, które odbiorcy odwiedzają codziennie. Reklama internetowa obejmuje wyniki wyszukiwarek, popularne strony internetowe, media społecznościowe i sieci wyświetlając się cały czas potencjalnym klientom. Reklamy internetowe są tańsze niż jakakolwiek inna forma nośników reklamowych, w tym druk, telewizja, radio i billboardy. Można płacić za reklamę na podstawie tego, ile osób ją zobaczy lub kliknie, co oznacza, że płatność jest tylko wtedy, gdy reklama rzeczywiście zadziała i przyciągnie uwagę ewentualnych klientów. Jest również możliwość ograniczenia reklamy do osób, które reklamodawca chce by byli jego grupą docelową, dzięki temu nie musi on przeznaczać środków na docieranie do osób spoza owej grupy. Reklama internetowa umożliwia także m.in. przedstawienie oferty firmy oraz prowadzenie działań promocyjnych w celu pozyskania nowych odbiorców. Ważnym elementem reklamy internetowej jest zmniejszanie niepokoju konsumentów, skłanianie odbiorców do składania zamówień oraz przypomnienie, gdzie kupić dany produkt²²³. Podstawową wadą reklamy internetowej na tą chwilę jest przesylenie. Wiele stron internetowych ma liczne kanały reklamowe, co powoduje unikanie wzrokiem przez odbiorców obecnych reklam. Ludzie mają tendencję do pomijania komunikatów reklamowych, aby dotrzeć tam, gdzie muszą, więc nie przyswajają ich treści. Nawet jeśli reklama internetowa jest wykorzystywana do zakłócania doświadczenia odwiedzającego w celu przyciągnięcia jego uwagi, najczęstszą reakcją jest zamknięcie okna lub zainstalowanie blokady na wyskakujące okienka reklamowe²²⁴. W gruncie rzeczy wiele firm płaci za reklamę, która nie wywiera żadnego wrażenia.

---

²²² S. Dyja, *Wpływ rozwoju technologii informatycznej na kształtowanie się rynku reklamy*, MS thesis, 2019.

²²³ A. Głowacz, *Istota i skuteczność reklamy w Internecie*, *Młoda Humanistyka* 2019 Jun 29.

²²⁴ K. Szubra, M. Trojanowski, *Postawy konsumentów wobec reklam internetowych*, *Marketing i Rynek* 4 (CD) (2018): s. 521–538.

4. Wybrane działania reklamodawców wywierające wpływ na konsumentów

Psychologia marketingu może być niezwykle skuteczna w zwiększaniu sprzedaży i osiągnięciu lepszych wyników kampanii marketingowych. Podczas podejmowania decyzji o zakupie zachodzi wiele aspektów psychologicznych wykorzystywanych przez nadawców reklamy. Klienci w większości przypadków nie zdają sobie sprawy z działań reklamodawców mających na celu przyciągnięcie uwagi i przekonanie potencjalnych konsumentów do danego produktu czy usługi. Reklama wpływa na ludzi, zmieniając ich myślenie lub odczucia na temat produktu i zachęcając ich do zakupu. Na zachowania zakupowe konsumentów wpływa lubienie lub niechęć konsumenta do reklamy reklamowanego produktu. Reklamodawcy, aby przekonać potencjalnych klientów do nabycia danego produktu czy usługi stosują różnego rodzaju strategie perswazyjne i manipulacyjne. Zjawiska są różne pod względem posiadanej przez odbiorców świadomości odnośnie wywieranego przez reklamę wpływu. Perswazja ma miejsce, gdy konsument wie, że coś wywiera na niego wpływ, a w przypadku manipulacji nie wie, że jest przez kogoś mimowolnie kierowany²²⁵. Reklama perswazyjna to metoda reklamy, która ma na celu przekonanie konsumenta do zakupu produktu lub usługi poprzez odwołanie się do jego potrzeb i pragnień. Ma na celu ukazanie produktów w pozytywnym świetle i przekonanie odbiorców o jej zaletach. Reklamy perswazyjne wykorzystują reakcje emocjonalne zamiast faktów, aby zmotywować potencjalnych klientów. Sprowadza się to do poznania motywacji lub obaw konsumentów i poprzez techniki perswazyjne wpłynięcie na ich decyzje. Jest to strategia reklamowa, która może przyciągnąć zainteresowanie kluczowych odbiorców docelowych i przekonać ich do zakupienia produktu bez nadmiernej edukacji i informacji. Kluczowy jednak dla tego zjawiska jest fakt, że potencjalni konsumenci są świadomi wywieranego na nich nacisku w przeciwieństwie do manipulacji. Reklama manipulacyjna to rodzaj reklamy perswazyjnej, która polega na prezentacji przez reklamodawcę produktu w możliwie najlepszy sposób odbiorcom²²⁶. Reklama niemanipulacyjna przedstawia dokładne cechy produktów, podczas gdy forma manipulacyjna zajmuje się wyolbrzymianiem pozytywnych cech produktu i ukrywaniem negatywnych aspektów. Reklama informacyjna dostarcza prawdziwych informacji, natomiast reklama emocjonalna wpływa na emocje konsumentów korzystając z manipulacji. Reklamodawcy wykorzystują pomijanie szczegółów oraz kłamstwa, aby skłonić klientów do podjęcia decyzji o nabyciu oferowanych

---

²²⁵ P. Debczyńska, E. Rollnik-Sadowska, *Manipulacja i perswazja w reklamie skierowanej do dzieci i młodzieży*, 2021.

²²⁶ A. Kozłowska, *Reklama. Pomiędzy informacją a manipulacją*, [w:] *Wybrane problemy współczesnego świata w refleksji socjologicznej*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2016. s. 175–194.

produktów. Konsumenci stają w obliczu utraty zdolności zaprzeczania manipulacyjnym przekazom, które skupiają się na kontrolowaniu i wpływaniu na odbiorców²²⁷. Znajomość zagadnień związanych z manipulacją konsumentami prowadzi do czerpania korzyści przez reklamodawców z kierowania ludzkim zachowaniem. Następnym elementem wpływającym na zwiększoną skuteczność reklamy jest targetowanie²²⁸. Reklama ukierunkowana służy do umieszczania reklam przed określonymi grupami, tak aby dotrzeć do konsumentów zainteresowanych daną informacją. Ma to powodować zmniejszenie marnotrawstwa będącego skutkiem wysyłania reklam do konsumentów, którzy prawdopodobnie nie kupią danego produktu. Reklamodawcy dążą do jak najefektywniejszego dotarcia do odbiorców, wierząc, że zaowocuje to skuteczniejszą kampanią. Dzięki targetowaniu nadawcy są w stanie określić, kiedy i gdzie należy umieścić reklamę, aby osiągnąć zmaksymalizowane zyski²²⁹. Reklama ukierunkowana wykorzystuje neuromarketing, aby określić najlepszy kanał komunikacji między klientem a reklamodawcą. Targetowanie opiera się również na dogłębnej analizie informacji i danych zebranych na temat grupy docelowej tak aby personalizacja reklamy pod odbiorcę była jak najdokładniejsza. Kolejnym zabiegiem w reklamach używanym przez reklamodawców jest CTA. Wezwanie do działania (call to action) to termin marketingowy odnoszący się do kolejnego kroku, który nadawca reklamy chce by wykonali jego potencjalni klienci. CTA może być bezpośrednim linkiem do sprzedaży. Celem jest zachęcenie i poinstruowanie odbiorców, aby kliknęli przycisk kupowania, by sfinalizować sprzedaż, lub po prostu przenieść ich dalej, aby stali się konsumentami reklamowanych towarów lub usług. Wezwaniom do działania towarzyszą czasem ograniczenia czasowe, które mają na celu wywarcie presji na potencjalnego nabywcę, aby zwiększyć prawdopodobieństwo zakupu. Mogą być bezpośrednie, jak przycisk z napisem „Kup teraz” lub łagodniejsze, takie jak „Czytaj więcej”. Wezwania do działania w różnych stopniach nacisku pojawiają się w zależności od tego na jakim etapie znajduje się aktualnie klient. Łagodniejsze wezwanie do działania to po prostu zapoznanie się z nowym produktem lub marką, które może zachęcić potencjalnego konsumenta do większej ilości informacji. Inne, bardziej bezpośrednie CTA, zawierają sformułowania takie jak „Kup teraz” i wywołuje presje czasową na kliencie.

---

²²⁷ E. Sanecka, *Psychologiczne mechanizmy oddziaływania reklamy a manipulacja w reklamie*, Publikacje Edukacyjne 10023, 2012.

²²⁸ K. Pytko, *Targetowanie psychologiczne w reklamach internetowych*, 2019.

²²⁹ K. Małagocka, *Hypertargeting: prywatność i reklama w internecie w świetle rosnących możliwości eksploatacji informacji o kliencie*, Marketing i Rynek 4 (CD) (2018): s. 361–371.

4.1. Ocena świadomości odbiorców reklam

W celu ocenienia jaki poziom wiedzy mają odbiorcy na temat działań reklamodawców oraz na jaki rodzaj reklamy są podatni zostało przeprowadzone autorские badanie ankietowe na 106 osobach. Respondenci (50 mężczyzn i 56 kobiet) z terenów wiejskich i miejskich mieli za zadanie odpowiedzieć na 6 pytań. Wyniki z przeprowadzonego badania zostały przedstawione w tabeli 1.

Tab. 1. Ocena świadomości odbiorców na użycie nacisków psychologicznych w reklamie

Numer pytania	Ocena świadomości wpływu reklam	Średnia
P1	Świadomość działań perswazyjnych reklamy	4,64
P2	Świadomość działań manipulacyjnych reklamy	3,74
P3	Reklamy odnoszące się do potrzeb i pragnień	4,42
P4	Świadomość działań, w których przedstawione są tylko zalety produktu	3,34
P5	Reklamy personalizowane, skierowane do określonej grupy odbiorców	3,51
P6	Uleganie zakupom pod presją czasową	3,06

Źródło: oprac. własne.

Na podstawie analizy przedstawionych w tabeli 1 danych można stwierdzić, że ocena świadomości nacisków psychologicznych przez badanych mieszcząca się w przedziale $\langle 3,06; 4,64 \rangle$ jest dość niska, lecz spójna. Oznacza to, że respondenci są w pewnym stopniu świadomi działań reklamodawców odnośnie nacisków psychologicznych. Świadczy o tym najwyższa średnia (4,64 dla świadomości działań perswazyjnych reklamy) jednak nie wiedzą jaki jest poziom tego procederu co podkreślają pozostałe, niższe średnie. Następne z kolei co do wysokości wartości uzyskały pytania P3 (Reklamy odnoszące się do potrzeb i pragnień) i P2 (świadomość działań manipulacyjnych reklamy) oraz P5 (reklamy personalizowane, skierowane do określonej grupy odbiorców). Wartość pytania P4 średnia wynosiła 3,34. Najniższą średnią z kolei uzyskało pytanie P6 (3,06 dla ulegania zakupom pod presją czasową).

5. Wnioski

Wykorzystanie aspektów i nacisków psychologicznych przez reklamodawców na swoich potencjalnych konsumentach stało się nieodłącznym elementem kampanii marketingowych. Za pomocą różnego rodzaju przekazywaczy reklamy, które współcześnie nadal dynamicznie się rozwijają są w stanie nawiązać z odbiorcą więź. Wskutek czego przyszły klient jest bardziej podatny na sugestie i manipulacje. Dzięki większemu zrozumieniu i poznaniu potencjalnego konsumenta reklamodawca może wpłynąć na potrzeby i pragnienia odbiorców podkreślając odpowied-

nie walory oferowanej usługi czy produktu. Ponadto, nadawca reklamy używając zebranych informacji jest w stanie lepiej dobrać grupę docelową co zwiększa jej skuteczność. Opierając się na przeprowadzonym badaniu możliwe było wyciągnięcie wniosku, że odbiorcy są dość podatni na działania reklamodawców jednak ich świadomość dotycząca wielkości tego zjawiska jest niewielka.

6. Bibliografia

- 1 Debczyńska P., Rollnik-Sadowska E., *Manipulacja i perswazja w reklamie skierowanej do dzieci i młodzieży*, 2021.
- 2 Dyja S., *Wpływ rozwoju technologii informatycznej na kształtowanie się rynku reklamy*, MS thesis, 2019.
- 3 Fitenko A., Jaworek M., and Rosiński J., (n.d.) *Elementy psychologii w budowaniu relacji z klientem i tworzeniu treści reklamowych w mediach społecznościowych*.
- 4 Fus A., *Język reklamy jako narzędzie perswazji i manipulacji na przykładzie wybranych polskich spotów telewizyjnych*, *Investigationes Linguisticae*, 19, 2010.
- 5 Gancarz W., *Wpływ reklamy telewizyjnej na zachowania konsumentów*, 2016.
- 6 Głowacz A., *Istota i skuteczność reklamy w Internecie*, *Młoda Humanistyka* 2019 Jun 29.
- 7 Grzegorzczak A., *Funkcje dystraktorów wizualnych w przekazie reklamowym*.
- 8 Kozłowska A., *Reklama. Pomiędzy informacją a manipulacją*. [w:] *Wybrane problemy współczesnego świata w refleksji socjologicznej*. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2016.
- 9 Łukasik-Turecka A., *Audytywna reklama wyborcza—przeżytek czy konieczność?* *Zeszyty Prasoznawcze* 1 (221) (2015).
- 10 Małagocka K., *Hypertargeting: prywatność i reklama w internecie w świetle rosnących możliwości eksploatacji informacji o kliencie*, *Marketing i Rynek* 4 (CD), 2018.
- 11 Napierała M., *Konstruktywizm komunikacyjny w retoryce komunikatów reklamowych*, *SYMBOLAE EUROPAEAE*: 105.
- 12 Perenc J., Hołub J., Szwałik A., *Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*, 2012 nr 24.
- 13 Pytko K., *Targetowanie psychologiczne w reklamach internetowych*, 2019.
- 14 Sanecka E., *Psychologiczne mechanizmy oddziaływania reklamy a manipulacja w reklamie*, *Publikacje Edukacyjne* 10023, 2012.
- 15 Szubra K., Trojanowski M., *Postawy konsumentów wobec reklam internetowych*, *Marketing i Rynek* 4 (CD), 2018.
- 16 Świerczyńska-Głownia W., *Multiplatformowa promocja treści. Prasa, Radio i telewizja na sfragmentaryzowanym rynku mediów*, *Zeszyty Prasoznawcze* 1 (237), 2019.
- 17 Zalewska E., *The role of television advertising and internet advertising in the consumer's decision-making proces*, *Kolegium Nauk Ekonomicznych i Społecznych w Płocku*, 2019.

mgr inż. Marek Walczyński, mgr inż. Wiktoria Kanciak

Koło Naukowe Enactus, Wydział Inżynierii Zarządzania, Politechnika Poznańska

Stres Cyfrowy – jedna z przyczyn spadku motywacji do kształcenia na studiach?

Słowa kluczowe: nauka zdalna, stres cyfrowy

Streszczenie

W artykule poruszono tematykę związaną ze stresem cyfrowym. Opisana została geneza zjawiska w tym kontekst rozwoju technologicznego, zmian pokoleniowych uwzględniając obecne zachowania społeczne. Przedstawiono najbardziej pozytywne i negatywne skutki nauki/pracy zdalnej. Na podstawie obecnej literatury przedmiotu dokonano definicji zjawiska. Zebrano również najważniejsze zasoby, które wykorzystywane są dla tej formy pracy i nauki. W części empirycznej artykułu zawarto wyniki badań przeprowadzone wśród 150 studentów. Problemem badawczym była ocena jakości kształcenia zdalnego i poziom odczuwanego stresu cyfrowego. W większości udzielonych odpowiedzi nauka zdalna nie jest przyczyną niepodejmowania studiów i rezygnowania z dalszego kształcenia w przypadku zmiany formy zajęć na zdalne. Jednakże powoduje wyższy poziom stresu niż w przypadku nauki stacjonarnej. Stres cyfrowy powinien być badany w sposób indywidualnych predyspozycji każdego człowieka i być włączony jako czynnik ryzyka w przypadku okresowych badań lekarskich pracowników. Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny.

1. Wstęp

Kształcenie zdalne na dobre zostało włączone jako pełnoprawna forma kształcenia w polskim systemie edukacji ustawicznej. Wspomagane odpowiednimi narzędziami cyfrowymi umożliwia naukę w pełnym wymiarze. Jako kluczowe zalety podnoszone przez studentów to możliwość nauki z dowolnego miejsca, łączenie nauki z pracą czy nauka we własnym tempie. Jednak jest to praca z komputerem przez wiele godzin dziennie, często w jednej pozycji. Dodatkowo nieustanne skupienie na wykonywaniu zadań może w pewnym stopniu negatywnie wpływać na nasze zdrowie fizyczne jak i mentalne co przy długotrwałym narażeniu może skutkować stresem, a dokładniej stresem cyfrowym.

Ważnym elementem jest również jakość kształcenia zdalnego, gdzie w obawie o jego poziom studenci mogą czuć mniejszą motywację, a nawet zrezygnować z kontynuowania nauki. Szczególną grupę stanowią studenci studiów zaocznych, którzy uiszczając czesne oczekują odpowiedniego poziomu nauczania.

2. Stres Cyfrowy – geneza zjawiska

Obecny dynamiczny rozwój technologii informatycznych w tym narzędzi cyfrowych w ciągu ostatnich dwóch lat spowodował znaczną zmianę naszego stylu pracy, nauki i życia. Przed ekranami naszych urządzeń w 2020 r. spędziliśmy już ponad 10 godzin dziennie z czego ponad 6 godzin online²³⁰. Dla porównania w 2014 r. było to tylko 6 godzin i 30 minut²³¹.

Jednym z czynników tak radykalnej zmiany była pandemia koronawirusa, gdzie w obawie przed rozprzestrzenianiem się wirusa wprowadzono świadczenie pracy i edukację w formie zdalnej. W tej sytuacji wielu pracowników i uczniów zamieniło biurko i ławkę na ekrany komputerów i laptopów. Ten stan trwający przez kilkanaście miesięcy wywarł istotny wpływ na dobrostan każdej osoby, która musiała spędzić po kilkanaście godzin dziennie nad zadaniami w pracy czy na studiach. Obecnie dostępne są pierwsze opracowania, które przedstawiają wpływ pracy zdalnej z perspektywy pracodawcy i pracownika²³².

Kolejny czynnik to zmiany pokoleniowe. Na obecne pokolenie Z, czyli osoby urodzone po 1995 r. już w okresie dzieciństwa bardzo duży wpływ ma internet i media społecznościowe²³³. Mają bardzo dużą biegłość w obsłudze komputerów czy smartfonów. Wykorzystują je jako jeden z naturalnych kanałów komunikacji z innymi osobami w swoim otoczeniu. Zostali także wychowani w okresie dobrobytu gospodarczego.

Bardzo ważnym elementem są również nasze nawyki. Im więcej czasu spędzamy na wykonywaniu pewnych czynności, stają się dla nas rutyną i wykonujemy je w sposób automatyczny. Jeśli codziennie rano każdy z nas przegląda portale społecznościowe, to kolejnego dnia chcąc czy nie ponownie to zrobi. Obecnie urządzenia informatyczne w połączeniu z pracą czy nauką stanowią zbiór nieskończonych zadań i informacji. Każdą informację przetwarzamy i podejmujemy decyzję np. wprowadzając nowe dane czy udzielając odpowiedź na zapytanie. W ten o to sposób pojawia się w pętla informacyjno-decyzyjna w której nasz mózg maksymalnie skupiając się na zadaniach ogranicza inne bodźce z otoczenia (rys. 1.).

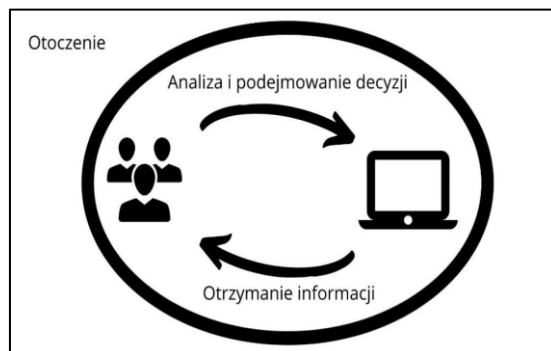
---

²³⁰ Raport *Życie przed ekranem. Jak wpływa na wzrok Polaków?*, wokularach.pl, Gniezno, 2021, s. 5, (dostęp: 07.07.2022).

²³¹ Raport *AdReaction Marketing in a multiscreen world*, Milward Brown, 2014, (dostęp: 07.07.2022).

²³² Raport *Aspekty pracy zdalnej z perspektywy pracownika, pracodawcy i gospodarki*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2021.

²³³ M. Rojewska, *Milennialsi, pokolenie Z, Y, X, generacja baby boomers – kto to?*, <https://www.interviewme.pl>, 2022, (dostęp: 07.07.2022).

Rys. 1. Pętla informacyjno-decyzyjna przy współpracy człowiek-urządzenie informatyczne
 Źródło: oprac. własne.

Rosnąca liczba godzin spędzonych przed ekranem komputera i smartfona niesie za sobą negatywne konsekwencje zdrowotne fizyczne i mentalne. Siedzący tryb pracy powoduje problemy wad postawy przede wszystkim kręgosłupa czy np. problemy z nadgarstkami. Długie skupianie wzroku przed ekranem komputera, które emituje szkodliwe dla człowieka promieniowanie niebieskiego światła prowadzi do wad wzroku²³⁴. Wraz ze zwiększającym się zmęczeniem fizycznym stopniowo pojawiają się konsekwencje mentalne w tym rosnąca liczba zadań do wykonania danego dnia, kontakt z rówieśnikami na studiach tylko na odległość, liczba programów uruchomionych w tym samym czasie, spadek wydajności internetu czy problemy techniczne z komputerem. To tylko część z istotnych czynników mogących powodować stres. Natomiast bezpośrednio w toku wielogodzinnej pracy z urządzeniem lub urządzeniami cyfrowymi mamy do czynienia ze Stresem Cyfrowym.

Na przestrzeni lat definicja stresu w obszarze technologii cyfrowych było definiowane na różne sposoby. W pierwszej definicji z 1984 r., w której definiowano technostres jako współczesną chorobę adaptacyjną spowodowaną przez niemożność, brak umiejętności radzenia sobie z nowymi technologiami komputerowymi²³⁵. W 2008 r. definicję uzupełniono, że jest to „doświadczenie stresu podczas używania nowoczesnej technologii informacyjnej przez użytkowników tej technologii”²³⁶. Można więc przyjąć, że Stres Cyfrowy jest to stres wywołany natłokiem, przeciążeniem informacyjnym wywołanym przez technologie kompu-

²³⁴ M. Niciejewska, T. Wodecki, *Bezpieczeństwo w pracy administracyjno-biurowej – wybrane aspekty*, Archiwum Wiedzy Inżynierskiej T. 1 Nr 1, Częstochowa, 2016, s. 31–32.

²³⁵ K. Wang, Q. Shu, Q. Tu, *Technostress under different organizational environments: An empirical investigation*, *Computers in Human Behavior*, nr 24 (6) 2008, s. 3002–3013.

²³⁶ T.S. Ragu-Nathan, M. Tarafdar, B.S. Ragu-Nathan, *The consequences of technostress for end users in organizations: conceptual development and empirical validation*, 2008; *Inf Syst Res* 19(4): s. 417–433.

terowe. Powoduje uczucie braku równowagi i poczucie bycia stale dostępnym do wykonywania zadań także po zakończeniu pracy lub nauki. Można wyróżnić kilka stresorów powodujących stres cyfrowy:

- przeciążenie technologiczne np. wykonywanie zadań przez dłuższy czas i w dużej intensywności,
- zaburzenia równowagi pomiędzy pracą, a życiem po pracy, szczególnie w przypadku pracy, nauki zdalnej,
- niepewność technologiczna i brak poczucia bezpieczeństwa technologicznego, gdzie powodem mogą być ciągłe zmiany,
- niedostateczne umiejętności komputerowe.

Poziom odczuwania stresu cyfrowego zależy od indywidualnych predyspozycji jak m.in. wiek, płeć, wykształcenie. Statystycznie częściej podatni na skutki stresu cyfrowego są osoby starsze, mężczyźni oraz osoby posiadające niższy poziom wykształcenia.

3. Technologia w nauce zdalnej

Narzędzia wykorzystywane w nauce zdalnej są prawie tożsame z tymi wykorzystywanymi w pracy zdalnej. W literaturze praca zdalna czy telepraca²³⁷ nie ma jednej wspólnej definicji ze względu na inne podobne określenia wykorzystywane w publikacjach²³⁸. Ze względu na obszar tematyczny możemy zdefiniować naukę zdalną jako formę kształcenia z wykorzystaniem środków i narzędzi komunikacji na odległość. Ostatnie lata (2020–2022) były przełomowe dla rozwoju infrastruktury i narzędzi informatycznych wspomagających pracę i komunikację na odległość. Obecnie dostępne oprogramowanie jest dedykowane do różnych obszarów. Dla nauki zdalnej zasoby niezbędne do świadczenia i pobierania nauki w tej formie możemy podzielić na infrastrukturę i urządzenia oraz na systemy i narzędzia informatyczne:

1) Infrastruktura i urządzenia informatyczne:

- Komputer np. laptop, Stacja PC (Stacja robocza + monitor), tablet,
- Urządzenia peryferyjne – opcjonalne urządzenia współpracujące z komputerem, które poprawiają jakość pracy, ale nie są niezbędne do świadczenia nauki zdalnej np. drukarka, słuchawki, głośniki zewnętrzne, porty USB itd.,

---

²³⁷ A. Ślęzak, *Przegląd badań dotyczących telepracy*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 30, Warszawa, 2012, s. 220–222.

²³⁸ J. Nilles, <http://www.jala.com>, (dostęp: 08.07.2022); D.E. Bailey, N.B. Kurland, *A review of telework research: findings, new directions, and lessons for the study of modern work*, Journal of Organizational Behavior nr 23, 2002, s. 384; B. Harker, M.R. MacDonnell, *Is Telework Effective for Organizations? A Meta-Analysis of Empirical Research on Perceptions of Telework and Organizational Outcomes*, Management Research Review nr 35/7, 2012, s. 2; L. Tulejova, *Telework and its impact on working performance*, Journal of Information, Control and Management Systems nr 2, 2009, s. 2.

- Internet – Sieć połączonych i komunikujących się ze sobą urządzeń cyfrowych,
  - Punkt dostępu do Internetu – urządzenie typu Router umożliwiające nawiązanie połączenia urządzenia cyfrowego z internetem,
  - Telefon (Smartfon) – w pracy zdalnej traktowane jako asystent w pracy umożliwiający szybki kontakt i sprawdzenie bieżących informacji.
- 2) Systemy i narzędzia informatyczne²³⁹:
- System operacyjny – oprogramowanie zarządzające systemem komputerowym, tworzące środowisko do uruchamiania i kontroli zadań np. Microsoft Windows, MacOS, Linux,
  - Programy do prowadzenia wideokonferencji w czasie rzeczywistym np. ZOOM, Skype, Cisco Webex, MS Teams,
  - Poczta e-mail np. Gmail, Outlook,
  - Narzędzia do tworzenia platform e-learningowych wspomagających kształcenie i wymianę plików np. moodle,
  - Komunikatory do wymiany wiadomości i komunikatów np. Facebook Messenger, Slack, Whatsapp,
  - Kalendarze jako plan zajęć i dnia np. Google Calendar,
  - Narzędzia do zarządzania projektami i zespołem np. Trello, Basecamp, Asana,
  - Dyski online do przechowywania i udostępniania plików – np. Google Drive, Dropbox, One Drive.

Narzędzia i urządzenia cyfrowe spowodowały również potrzebę nabycia i doskonalenia przez wykładowców i studentów kompetencji cyfrowych. Jest to zbiór umiejętności, wiedzy i postaw, które pozwalają efektywnie wykorzystywać kompetencje cyfrowe. Skuteczność nabywania kompetencji jest zależne od wiedzy, motywacji i umiejętności²⁴⁰.

W ujęciu problemu Stresu Cyfrowego odczuwanego przez użytkownika istotny jest dostęp do technologii, czyli urządzeń, narzędzi i infrastruktury, która zapewni odpowiedni poziom możliwości wykonywania zadań. Jednak to kompetencje cyfrowe są najważniejsze, czyli posiadanie odpowiedniego zasobu wiedzy, która może decydować o efektywności wykonywanych zadań. Stąd granica i poziom stresu cyfrowego u każdej osoby może być inny w zależności od technologii i kompetencji jakie posiada.

---

²³⁹ M. Trziszka, *Narzędzia komunikacji wykorzystywane w modelu pracy zdalnej w firmach rodzinnych*. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie* 6.3, 2017, s. 216–218.

²⁴⁰ M. Rozkrut, *Kompetencje cyfrowe społeczeństwa informacyjnego*, *Studia i Prace WNEIZ US* 54/3, Szczecin, 2018, s. 355.

4. Badania własne

Celem badań była ocena jakości nauki zdalnej realizowanej w okresie ostatnich dwóch lat. Autorzy byli zainteresowani uzyskaniem odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jaki był wpływ nauki zdalnej na podjęcie lub rezygnację z kształcenia na studiach (w przypadku kontynuowania nauki zdalnej)?
2. Jakie były najważniejsze zalety i wady nauki zdalnej?
3. Jakie było obciążenie zadaniami podczas nauki zdalnej, a jakie podczas nauki stacjonarnej (w odniesieniu do wymiaru godzin)?

Aby uzyskać odpowiedzi na powyższe pytania przygotowano indywidualny kwestionariusz ankiety. Grupę docelową stanowili studenci, którzy zrealizowali minimum jeden semestr w formie zdalnej. Kwestionariusz ankiety został opracowany w formie interaktywnego arkusza, który składał się z dziesięciu pytań. Pytania obejmowały problematykę: podjęcia studiów w przypadku nauki zdalnej, w których semestrach respondenci realizowali kształcenie zdalne, ocena realizacji kształcenia zdalnego na uczelni, wskazanie po trzy największe zalety i wady nauki zdalnej, odczuwany poziom zmęczenia, liczbę zadań i poziom stresu. Ostatnie pytanie dotyczyło ile czasu dziennie przeznaczano na naukę zdalną i o rezygnację z dalszego kształcenia w przypadku zmiany formy kształcenia na zdalną.

Badanie miało miejsce od 4 do 16 lipca 2022 r. W badaniu wzięło udział 155 osób. Do badania zakwalifikowano wszystkie odpowiedzi udzielone przez respondentów. Dystrybucja ankiety odbyła się przy pomocy wewnętrznej poczty studenckiej i zamkniętych grup na portalu społecznościowym. Respondenci zostali poinformowani o celach i anonimowym charakterze przeprowadzonego badania.

Grupę badaną stanowili w większości studenci mężczyźni (55% badanych). Dominującą grupą (85% badanych) byli studenci dzienni. Najwięcej osób badanych 54% mieszkało w mieście do 250 tys. mieszkańców. Około 56% ankietowanych jednocześnie pracowało i studiowało. Natomiast 33% osób koncentrowało się wyłącznie na studiach. Grupa absolwentów, która ukończyła studia w okresie ostatniego roku stanowiła około 11% badanych.

5. Analiza wyników badań

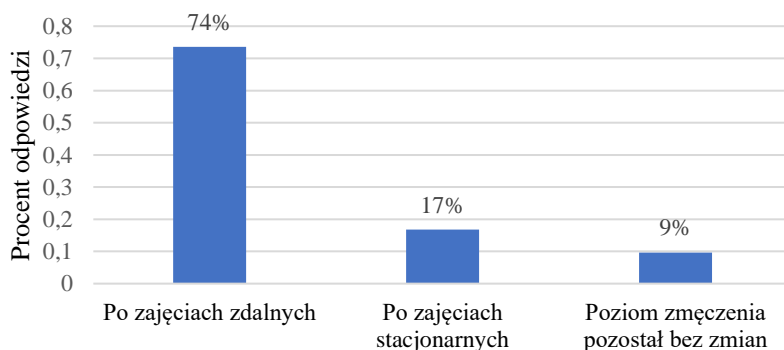
Analiza wyników danych pozwoliła zauważyć, że zdecydowana większość ankietowanych podjęłaby naukę mając dysponując wiedzą o sposobie realizowania nauki zdalnej na wybranym kierunku bądź uczelni. Większość osób w tej grupie realizowało kształcenie w formie zdalnej przez 3 następujące semestry semestr zimowy 2020/2021, semestr letni 2020/2021 oraz semestr zimowy 2021/2022.

Kolejny badany aspekt dotyczył oceny poziomu kształcenia w formie zdalnej. Skala oceny dotyczyła od 1 minimum do 5 maksimum. Najwięcej osób badanych przyznało ocenę 4 punkty 41%. Najwyższą ocenę przyznało 10%, a najbardziej

krytycznie przyznając 1 punkt oceniły 3 osoby. Najbardziej liczna grupa badanych, to studenci dysponujący doświadczeniem nauki zdalnej z 3 semestrów. Następnym rozważanym pytaniem w ankiecie były zalety i wady kształcenia zdalnego. Ankietowani mogli wskazać maksymalnie po trzy zalety i wady. Respondenci w ponad 94% procent wskazań zdecydowali, że największą zaletą kształcenia zdalnego jest możliwość nauki z dowolnego miejsca. Na drugim miejscu znalazła się możliwość łączenia nauki z pracą (62% odpowiedzi). Około 38% ankietowanych wskazało jako zaletę możliwość studiowania kilku kierunków równoległe w toku studiów. Jako największe wady kształcenia zdalnego ankietowani w 76% wskazali potrzebę zakupu dodatkowego sprzętu i usług, brak bezpośredniego kontaktu z rówieśnikami i wykładowcami (około 67%). Brak motywacji do systematycznej nauki wskazało 46% respondentów.

W dalszej części badan analizowano poziom zmęczenia daną formą kształcenia (wyk. 1).

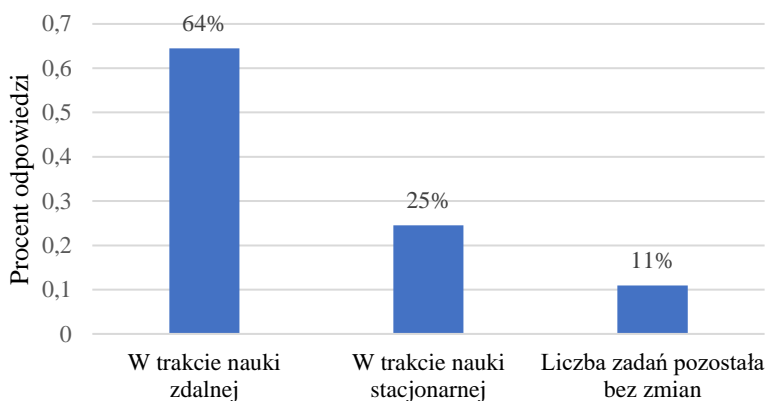

Wyk. 1. Forma kształcenia dla której odczuwano większe zmęczenie w opinii badanych

Źródło: oprac. własne.

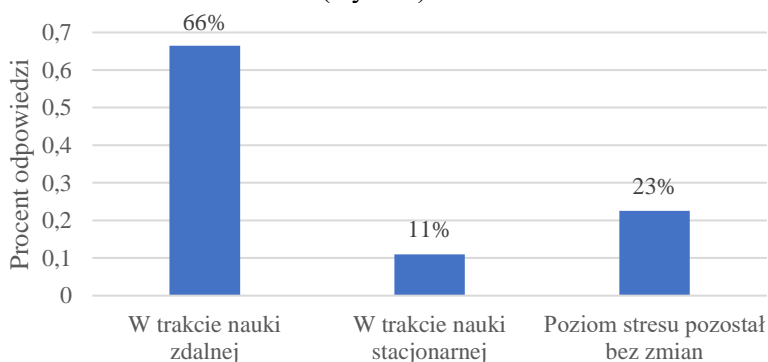
W grupie respondentów, którzy odczuwali większe zmęczenie po zajęciach zdalnych dominowali respondenci łączący pracę ze studiami (41 % odpowiedzi). Około 9% respondentów nie zauważyło różnicy w poziomie zmęczenia niezależnie od formy prowadzenia zajęć. Najmniejsza liczba osób 5% uznała, że większe zmęczenie odczuwa po stacjonarnej formie zajęć.

W dalszej części badania podjęto problematykę większego obciążenia zadaniami na studiach (wyk. 2).

Wyk. 2. Forma kształcenia dla której wykonywano większą liczbę zadań w opinii badanych
 Źródło: oprac. własne.

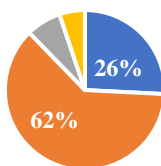
Zdecydowana większość (64% respondentów) wskazało, że w trakcie nauki zdalnej realizowało większą ilość zadań. Około 25% ankietowanych określiło, że zdecydowanie więcej zadań realizowało w trakcie nauki stacjonarnej. Dla pozostałej grupy badanych liczba zadań pozostała na niezmiennym poziomie w obu przypadkach (stacjonarnych i zdalnych). Kluczowym problemem w procesie badania było ocena wyższego poziomu stresu odczuwanego przez respondentów w przypadku obu form kształcenia (wyk. 3.).

Wyk. 3. Forma kształcenia dla której odczuwano wyższy poziom stresu w opinii badanych
 Źródło: oprac. własne.

Ponad 66 % studentów odczuwało w przypadku nauki zdalnej wyższy poziom stresu. Około 23% ankietowanych odczuwało stres na takim samym poziomie bez względu na formę kształcenia. W dominującej grupie przeważają studenci, którzy zrealizowali minimum dwa semestry w formie zdalnej więc posiadają pewne doświadczenie w tej formie kształcenia.

Respondentów zapytano o ilość czasu dziennie jaką poświęcili na wykłady i realizację zadań (wyk. 4.).

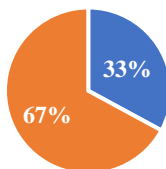
■ 4-6 godzin ■ 7-9 godzin ■ 10-12 godzin ■ 12 i więcej godzin

Wyk. 4. Liczba godzin poświęcona na realizację nauki w formie zdalnej

Źródło: oprac. własne.

Większość respondentów (62%) poświęcało na naukę w formie zdalnej od 7 do 9 godzin. 26% badanych uczyło się od 4 do 6 godzin. Ponad 10 godzin na naukę poświęcało 7% studentów, a w skrajnym przypadku, czyli ponad 12 godzin tylko 5% badanych.

Ostatnie pytanie związane było z kontynuacją nauki w przypadku wprowadzenia nauki zdalnej (wyk. 5.).

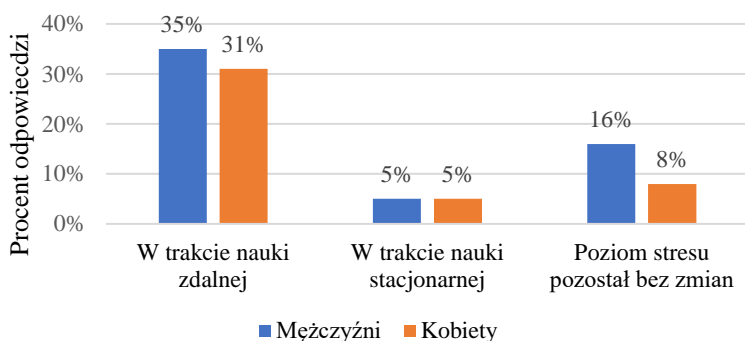
■ Tak ■ Nie

Wyk. 5. Liczba godzin poświęcona na realizację nauki w formie zdalnej

Źródło: oprac. własne.

Tylko 33% ankietowanych zrezygnowałaby z kontynuowania nauki na wybranym kierunku studiów bądź uczelni w przypadku zmiany formy kształcenia ze stacjonarnej na zdalną. Grupę osób rezygnujących około 73% badanych stanowili respondenci, którzy ocenili kształcenie zdalne w przedziale od 1 do 3.

Ostatnim badanym aspektem procesu empirycznego była zależność między odczuwanym poziomem stresu podczas nauki zdalnej a płcią. Analiza wyników badań wykazała, że mężczyźni odczuwali wyższy poziom stresu w przypadku nauki zdalnej (wyk. 6.).

Wyk. 6. Odczuwany poziom stresu w zależności od formy kształcenia w podziale na płeć w opinii badanych

Źródło: oprac. własne.

Poziom stresu odczuwanego podczas nauki zdalnej było nieco wyższy w przypadku mężczyzn niż u kobiet (35% odpowiedzi wśród mężczyzn). W przypadku nauki stacjonarnej proporcje były równe. Brak zmian stwierdziło 16% mężczyzn i 8% kobiet.

Podsumowując badanie ankietowe:

1. Najwięcej osób badanych oceniło kształcenie zdalne na 4 (w 5 stopniowej skali od 1 minimum do 5 maksimum).
2. Jako trzy największe zalety kształcenia zdalnego respondenci wskazali możliwość nauki z dowolnego miejsca, możliwość łączenia nauki z pracą, możliwość studiowania kilku kierunków równoległe w toku studiów.
3. Jako trzy największe wady kształcenia zdalnego ankietowani wskazali potrzebę zakupu dodatkowego sprzętu i usług, brak bezpośredniego kontaktu z rówieśnikami i wykładowcami, brak motywacji do systematycznej nauki.
4. Na większy poziom zmęczenia związany z nauką zdalną wskazywali studenci, którzy łączyli studia z pracą.
5. Nauka zdalna nałożyła większą liczbę zadań na studentów.
6. Kształcenie zdalne powoduje wyższy poziom stresu niż w przypadku kształcenia stacjonarnego.
7. Na naukę zdalną respondenci w większości poświęcali od 7 do 9 godzin.
8. Zdecydowana większość studentów (67% odpowiedzi) nie zrezygnowała z kontynuowania studiów w przypadku zmiany formy kształcenia ze stacjonarnej na zdalną.
9. Mężczyźni odczuwali wyższy poziom stresu niż w przypadku kobiet w przypadku nauki zdalnej.

6. Wnioski

Na przestrzeni ostatnich dwóch lat nastąpił intensywny rozwój technologii informatycznych, które umożliwiają naukę czy pracę w dowolnym miejscu i w czasie rzeczywistym. Z innej strony spowodowała pojawienie się nowych zjawisk, które mogą negatywnie wpływać na zdrowie fizyczne i psychiczne ucznia, studenta, osoby która w dużej części czasu korzysta z urządzeń cyfrowych. Przeciążenie informacyjne, wykonywanie wielu zadań, zamknięcie w przestrzeni wirtualnej, korzystanie z wielu programów i sytuacje rozprasające bez działań korygujących mogą stopniowo wywołać stres cyfrowy.

W przypadku stresu cyfrowego na studiach można doszukiwać się założeń badawczych z pracą zdalną. W obu przypadkach istnieje fizyczna potrzeba kontroli stresu poprzez monitorowanie i wdrażanie działań korygujących. Zapewnienie dostosowania ergonomicznego środowiska pracy do indywidualnych potrzeb pracownika to najczęściej stosowane przez pracodawcę zabiegi, które poprawiają komfort pracy i stan zdrowia. Usprawnienia takie jak większy monitor (często na dostosowanej wysokości), wygodniejsze krzesło czy też podkładki pod kręgosłup pozwalają w bardziej komfortowy sposób realizować zadania podczas pracy zdalnej.

Istotna jest również kultura organizacyjna i przyjęte zasady kształcenia czy pracy. W obecnej sytuacji powinny zostać poddane analizie regulacje odnoszące się do stanowiska pracy i wsparcia pracownika w trakcie jej świadczenia. W przypadku studiów powinny zostać opracowane jasne zasady formy kształcenia zdalnej obejmujące wytyczne dot. organizacji, narzędzi cyfrowych i form weryfikacji osiągniętych efektów kształcenia. Pod uwagę należy uwzględnić specyfikę nauki zdalnej. W obu formach potrzebne są jednostki wspierające w sprawach technicznych związane z obsługą sprzętu i zapewnienie szkoleń w tematyce samoorganizacji miejsca pracy.

Przejsie na tryb pracy zdalnej równoznacznie wiąże się z zapewnieniem dostępu do sprzętu przez pracodawcę (np. laptop o odpowiedniej wydajności, telefonu, sieci mobilnej, licencji do oprogramowania). W przypadku uczelni należy uwzględnić posiadane zasoby teleinformatyczne przez studentów i zapewnienie sprzętu i infrastruktury dla wykładowców.

Na podstawie przeprowadzonego badania nauka i kształcenie zdalne wywołują wyższy poziom odczucia stresu niż w przypadku nauki stacjonarnej. Duża grupa studentów dzięki wprowadzeniu nauki zdalnej zdecydowała się w międzyczasie na podjęcie dodatkowej pracy. Najczęściej wykonywali ją w jednym tym samym czasie uczestnicząc równocześnie w zajęciach. Wskazywali to również jako jedną z istotnych zalet. Wskazania objęły również możliwość pracy z dowolnego miejsca i podjęcie dodatkowych kierunków studiów. Wśród wad respondenci wymienili potrzebę zakupu dodatkowego sprzętu i brak bezpośrednio kontaktu z rówieśnikami co również powodowało dyskomfort braku kontaktów i nawiązywania więzi społecznych w grupie.

Interesujący jest fakt, że w przypadku studentów, którzy powinni posiadać wyższy poziom kompetencji cyfrowych odczuwali stres cyfrowy. Problem stresu cyfrowego ma znacznie szerszy wymiar i zakres przyczynowo skutkowy co oznacza potrzebę przeprowadzenia szerszych badań w tym zakresie. W badaniach odniesiono się do ogólnych odczuć i postaw studentów nie uwzględniając ich zindywidualizowanych preferencji.

Osoby łączące naukę z pracą odczuwały wyższy poziom zmęczenia w przypadku nauki zdalnej, a w całej grupie badanych studentów większość odczuwała wyższy poziom stresu. Na tej podstawie można postawić wniosek, że nauka zdalna jest wygodniejszą formą nauki jednak poświęcamy na nią większy wysiłek. Czas jaki spędzamy przed ekranem jest podobny do czasu w którym uczęszczamy na zajęcia stacjonarne. Pod uwagę należy również wziąć uwarunkowania techniczne każdego badanego, czyli dostęp do wydajnego komputera i sieci oraz cechy indywidualne. Jako pozytywny aspekt to brak straty czasu na dojazd do i z miejsca zajęć i brak kosztów z tym związanych..

Opracowana ankieta była kierowana do młodych osób przede wszystkim studentów. Obecnie dostępne są opracowania dotyczące perspektywy pracy zdalnej w kontekście pracownika i pracodawcy. Ze względu na podobieństwa nauki i pracy zdalnej podobne postawy można przyrównać w kontekście pracowników. W przypadku nauki zdalnej ok. 74% badanych odczuwało wyższy poziom zmęczenia, a 67% wyższy poziom stresu. Jednakże przedsiębiorstwo ma szerszy zakres kompetencji i przekroju pracowników w tym różnych pokoleń. Tematyka badania stresu cyfrowego powinna być elementem indywidualnych badań w tym jednym z czynników ryzyka w przypadku badań okresowych pracowników. W przypadku studentów monitorowane przez uczelnię i zespoły ds. kształcenia. Samo zjawisko stresu cyfrowego ma znacznie szerszy aspekt i nie można go dokładnie zbadać na podstawie jednego ogólnego badania. Nie powinno się prowadzić badań na szeroką skalę bez uwzględnienia uwarunkowań w jakich znajdują się badani ponieważ może to zniekształcić otrzymane wyniki i rezultaty.

7. Bibliografia

- 1 Bailey D.E., Kurland N.B., *A review of telework research: findings, new directions, and lessons for the study of modern work*, Journal of Organizational Behavior nr 23, 2002.
- 2 Harker B., MacDonnell M.R., *Is Telework Effective for Organizations? A Meta-Analysis of Empirical Research on Perceptions of Telework and Organizational Outcomes*, Management Research Review nr 35/7, 2012.
- 3 Niciejewska M. i Wodecki T., *Bezpieczeństwo w pracy administracyjno-biurowej – wybrane aspekty*, Archiwum Wiedzy Inżynierskiej T. 1 Nr 1, Częstochowa, 2016.
- 4 Nilles J., <http://www.jala.com>, (dostęp: 08.07.2022).
- 5 Ragu-Nathan T.S., Tarafdar M. i Ragu-Nathan B.S, *The consequences of technostress for end users in organizations: conceptual development and empirical validation*, 2008.

- 6 Raport Aspekty pracy zdalnej z perspektywy pracownika, pracodawcy i gospodarki, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2021.
- 7 Raport Życie przed ekranem. Jak wpływa na wzrok Polaków?, wokularach.pl, Gniezno, 2021, (dostęp: 07.07.2022).
- 8 Raport: AdReaction Marketing in a multiscreen world, Milward Brown, 2014 (dostęp: 07.07.2022).
- 9 Rojewska M., *Milenialsi, pokolenie Z, Y, X, generacja baby boomers – kto to?*, <httpswww.interviewme.pl>, 2022, (dostęp: 07.07.2022).
- 10 Rozkrut M., *Kompetencje cyfrowe społeczeństwa informacyjnego*, Studia i Prace WNEIZ US 54/3, Szczecin, 2018.
- 11 Ślązak A., *Przegląd badań dotyczących telepracy*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 30, Warszawa, 2012.
- 12 Trziszka M., *Narzędzia komunikacji wykorzystywane w modelu pracy zdalnej w firmach rodzinnych*, *Przedsiębiorczość i Zarządzanie* nr 6.3, 2017.
- 13 Tulejova L., *Telework and its impact on working performance*, *Journal of Information: Control and Management Systems*, 2009, nr 2.
- 14 Wang K., Shu Q., Tu Q. *Technostress under different organizational environments: An empirical investigation*, *Computers in Human Behavior* nr 24, 2008.

mgr Roksana Gawrońska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Szara strefa – a opodatkowanie wyrobów tytoniowych

Słowa kluczowe: szara strefa, podatek akcyzowy, wyroby nikotynowe, dyrektywa tytoniowa, e-papierosy, wyroby tradycyjne

Streszczenie:

Szara strefa jest nielegalnym obrotem legalnymi towarami i usługami. Polska jest znaczącym producentem tytoniu i wyrobów tytoniowych. Eksport wyrobów tytoniowych pełni istotną rolę w bilansie handlu zagranicznego. Branża tytoniowa ma kluczowe znaczenie dla budżetu państwa ze względu na duży udział podatków od wyrobów tytoniowych w ogólnych wpływach budżetowych. Problem ten w ostatnich latach rozszerzył się również na obszar papierosów elektronicznych. W sposób niewątpliwie problem ten wymaga niezwłocznej reakcji państwa ze względu nie tylko na straty fiskalne, ale również potencjalne negatywne oddziaływania na zdrowie obywateli. Celem niniejszego artykułu jest analiza niniejszego zagadnienia z perspektywy krajowej oraz europejskiej, a nadto wskazanie potencjalnych rozwiązań zmierzających do minimalizacji negatywnych skutków nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.

1. Wstęp

Wpływy z opodatkowania wyrobów tytoniowych stanowią jedno z podstawowych źródeł dochodów fiskalnych krajów Unii Europejskiej. W szerokiej perspektywie przychód z podatku akcyzowego obejmujący przede wszystkim wyroby tytoniowe i alkoholowe jest fundamentalnym elementem budżetu każdego z państw Unii Europejskiej. Specyfika opodatkowania tychże wyrobów, ich struktura oraz normatywne zaszeregowanie sprawiają, iż wpływy z opodatkowania wyrobów tytoniowych traktowane są jako wydajne źródło pozyskiwania środków publicznych. Składa się na to przede wszystkim obciążenie wyrobów tytoniowych podatkiem akcyzowym oraz podatkiem od towarów i usług.

Obciążenie podatkami pośrednimi wyrobów tytoniowych nakładane na dobra uważane z jednej strony za społecznie i zdrowotnie niepożądane, a z drugiej strony dobra znacznego spożycia, stanowi zachętę i argumentację organów administracji publicznej do zwiększania obciążeń z tego tytułu. Wyroby tytoniowe z tego też tytułu podlegają szczególnym uregulowaniom w zakresie harmonizacji podatkowej w ramach określonych uregulowań prawnych dotyczących krajów członkowskich Unii Europejskiej.

Jednakże bardzo istotnym problemem w zakresie efektywności niniejszego podatku jest kwestia szarej strefy w obszarze sprzedaży wyrobów tytoniowych, która to niestety wraz ze wzrostem podstawy opodatkowania historycznie również ulegała wzrostowi. W konsekwencji celem niniejszego opracowania jest omówienie tytułowej materii i wskazanie potencjalnych rozwiązań, które mogą doprowadzić do zmniejszenia negatywnych skutków występowania szarej strefy zarówno w aspekcie fiskalnym, jak i zdrowotnym. W tym celu w pracy posłużono się metodą dogmatyczno-prawnej, prawno-porównawczej oraz historycznej.

2. Istota i podstawa opodatkowania wyrobów tytoniowych

W pierwszej kolejności godzi się zwrócić uwagę na strukturę opodatkowania, a konsekwencji ceny wyrobów tytoniowych. Podatek akcyzowy jest selektywnym podatkiem od sprzedaży lub wykorzystania określonych towarów i usług²⁴¹. Jest nadto podatkiem od konsumpcji, płaconym przy zakupie pewnych szczególnych dóbr, w tym zwłaszcza dóbr luksusowych²⁴². Także jest to niezwykle specyficzny podatek, gdyż nakłada się go tylko na niektóre – precyzyjnie wyselekcjonowane - dobra, a mianowicie te, które charakteryzują się dużym udziałem w wydatkach konsumpcyjnych, a także niską cenową elastycznością popytu²⁴³. W konsekwencji analizowana należność natury publicznoprawnej jest określana mianem podatku nakładanego na towary powszechnego spożycia ludności, na których produkcję i dystrybucję władza publiczna w przeszłości posiadała monopol²⁴⁴. Cechą charakterystyczną tego podatku jest również jego jednofazowość. Dlatego należy wskazać, że na cenę wyrobów tytoniowych wpływają dwa podatki pośrednie. Jednym z nich jest podatek od towarów i usług (VAT), a drugim podatek akcyzowy. Zasadniczym elementem cenotwórczym wyrobów tytoniowych zaliczanym ze względu na swoją specyfikę jako składnik jego kosztu wytworzenia jest akcyza²⁴⁵.

Jako podatek pośredni wyróżnia się zatem tym, że ekonomiczny koszt akcyzy ponoszą konsumenci, a nie podmiot zobowiązany do naliczenia i zapłaty tego podatku²⁴⁶. Chociaż podatek ten nie zawsze jest zauważany przez podatników ze względu na fakt uiszczania go już w cenie nabywanych towarów, to jednak jest

---

²⁴¹ J.R. Jr. Hines, *Excise Taxes*, University of Michigan and National Bureau of Economic Research, Michigan 2007, s. 1.

²⁴² S. Owsiak, *Finanse publiczne*, Warszawa 2006, s. 510.

²⁴³ L. Oręziak, *Finanse Unii Europejskiej*, Warszawa 2005, s. 227.

²⁴⁴ E. Denek, J. Sobiech, J. Wolniak, *Finanse publiczne*, Warszawa 2001, s. 128.

²⁴⁵ R. Rosiński, *Istota i analiza struktury opodatkowania wyrobów tytoniowych w krajach Unii Europejskiej*, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 2014, nr 68, s. 92.

²⁴⁶ A. Goettel, M. Goettel, Lemmonier, *Instytucje prawa cywilnego w konstrukcji prawnej podatku*, Warszawa 2011, s. 179.

on przedmiotem szczególnej troski i uwagi europejskich prawodawców²⁴⁷. Rządy poszczególnych państw wykorzystują podatek akcyzowy jako fundamentalny strumień przychodu budżetowego.

Warto zauważyć, że z perspektywy ekonomicznej i technicznej istota akcyzy polega na podwyższeniu ceny danego wyrobu. Przy tym wielkość akcyzy stanowi najczęściej wysoki udział w ostatecznej cenie takiego wyrobu. Można zatem uznać, iż akcyza jako forma opodatkowania stanowi ingerencję państwa w procesy konsumpcji i pośrednio w interes samego konsumenta dla którego jednym z podstawowych interesów jest uzyskanie jak najlepszego produktu za jak najniższą cenę. W konsekwencji w ślad za poglądami doktryny konstatować należy, że „celem nakładania podatku akcyzowego jest zwiększenie obciążeń podatkowych nałożonych na te obszary aktywności, które społeczeństwo chce ograniczyć. Wprowadzenie podatku akcyzowego ma więc zadanie restrykcyjne. Dodatkowe obłożenie podatkiem ma zmniejszyć popyt na wybrane przez państwo produkty, najczęściej wyroby tytoniowe, napoje alkoholowe, wyroby ropopochodne”²⁴⁸. Jednocześnie podkreśla się, iż często wyrób akcyzowy składa się z tanich surowców, a jego koszty produkcji nie są wysokie, natomiast jego szkodliwość dla zdrowia jest wysoka, stąd też akcyza stanowi bardzo wysoką część ceny końcowej. Oczywiście jest to słuszne rozwiązanie i założenie, ale bezpośrednio koresponduje z nim konieczność ustalenia efektywności takiego podatku, ergo ograniczenia szarej strefy i wyłączenia z obrotu gospodarczego podmiotów, które w sposób umyślny uiszczania tego podatku unikają. Jak bowiem całkowicie zasadnie zauważa B. Łyszczarz „akcyzie poza celem ekonomicznym należy przypisać także cel zdrowotny, którego osiągnięcie jest realizowane poprzez nakładanie podatku akcyzowego np. na wyroby tytoniowe”²⁴⁹.

Stąd też w literaturze przedmiotu zauważa się, że „Opodatkowanie akcyzą wyrobów tytoniowych jest w dzisiejszych czasach bardzo silne. Wysokie ich opodatkowanie przekłada się w wielu przypadkach na wzrost dochodów podatkowych, co ma swoje ekonomiczne uzasadnienie, wynikające z braku bliskich substytutów tych dóbr i ich niskiej elastyczności cenowej popytu (...) To nie tylko wygodne źródło dochodów budżetowych, ale także możliwość pokazania zewnętrznych kosztów wyrobów akcyzowych, które producenci i konsumenci wyrobów akcyzowych, w tym tytoniowych, nakładają na innych ludzi. Dlatego też ekonomiczne

---

²⁴⁷ D. Mączyński, *Akcyza w prawie Unii Europejskiej i w prawie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, z. 3, s. 75.

²⁴⁸ R. Klimkowska, *Polityka fiskalna – jej wpływ na funkcjonowanie i rozwój rynku samochodów osobowych w Polsce w latach 1998–2008*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie” 2009, nr 2, s. 221.

²⁴⁹ B. Łyszczarz, *Ekonomiczne i zdrowotne opodatkowanie wyrobów akcyzowych*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2007, z. 88, s. 111.

koszty konsumpcji wyrobów tytoniowych są problemem, który można skorygować poprzez selektywne ich opodatkowanie oraz za pomocą innych instrumentów regulacji prawnych²⁵⁰.

Konstatując wskazać należy, że wyroby tytoniowe stanowią jedno z najbardziej dochodowych źródeł podatku akcyzowego w każdym z państw Unii Europejskiej. Z drugiej strony ze względu na potencjalny negatywny oddziaływanie na zdrowie jednostki wszelkie podwyżki w zakresie stawki podatku są uzasadniane potrzebą zabezpieczenia interesu zdrowotnego obywatela oraz interesu fiskalnego państwa związanego z kosztami leczenia uzależnienia od tytoniu, czy też potencjalnie negatywnych skutków jego konsumpcji. Należy jednak w tym miejscu jednoznacznie wskazać, że uzyskanie tych skutków jest bezpośrednio powiązane ze stworzeniem skutecznego systemu administracyjnego i egzekucyjnego, który ma możliwość marginalizacji szarej strefy w zakresie sprzedaży wyrobów tytoniowych.

3. Procedura harmonizacji opodatkowania wyrobów tytoniowych w krajach Unii Europejskiej oraz w Polsce w perspektywie walki z „szarą strefą”

Dyrektywa w sprawie wyrobów tytoniowych (2014/40/UE) weszła w życie 19 maja 2014 r., a 20 maja 2016 r. zaczęła obowiązywać w państwach UE. W dyrektywie tej ustanowiono przepisy w zakresie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów. Do wyrobów tych zalicza się papierosy, tytoń cięty do samodzielnego skręcania papierosów, tytoń fajkowy, cygara, cygaretki, wyroby tytoniowe bezdymne, papierosy elektroniczne i wyroby ziołowe do palenia.

Dyrektywa w szczególności:

- zakazuje wprowadzania do obrotu papierosów i tytoniu ciętego do samodzielnego skręcania papierosów o charakterystycznym aromacie,
- zawiera wymóg, zgodnie z którym producenci muszą zgłaszać państwowi UE, jakie substancje stosują w wyrobach tytoniowych,
- wprowadza obowiązek umieszczania ostrzeżeń zdrowotnych na opakowaniach wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów: 65% przodu i tyłu opakowania papierosów i tytoniu ciętego do samodzielnego skręcania papierosów pokrywać musi ostrzeżenie zdrowotne łączące grafikę, tekst i informacje o sposobach rzucenia palenia,
- ustala minimalne rozmiary ostrzeżeń i zakazuje stosowania małych opakowań w przypadku niektórych wyrobów tytoniowych,

---

²⁵⁰ S. Cnossen, *The Economics of Excise Taxation*, Georgia State University 2010, s. 1 i n.

- zakazuje umieszczania na wyrobach tytoniowych, papierosach elektronicznych i wyrobach ziołowych do palenia elementów promocyjnych i wprowadzających w błąd,
- wprowadza ogólnounijny system śledzenia dystrybucji i pochodzenia wyrobów w celu walki z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi,
- zezwala państwu UE na wprowadzenie zakazu internetowej sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów,
- wprowadza w odniesieniu do papierosów elektronicznych wymogi w zakresie bezpieczeństwa, jakości i zgłaszania informacji,
- zobowiązuje producentów i importerów do zgłaszania państwu UE nowatorskich wyrobów tytoniowych przed wprowadzeniem ich na unijny rynek.

We wzmiankowanej dyrektywie wykształcono również definicje „wyrobów nowatorskich” oraz „papierosów elektronicznych”. Jak trafnie podkreśla A. Nowak-Far *in extenso* „w jej kontekście [dyrektywy – przyp. autora] można przyjąć, że wyroby nowatorskie mogą mieć postać produktów nowatorskich nietytoniowych i tytoniowych – pozwalających na zaciągnięcie się oparami o zapachu lub właściwościach tytoniu, ale jednak niebędącymi papierosami albo papierosami elektronicznymi. Nowatorskie wyroby tytoniowe (które dalej będą określane jako wyroby nowatorskie), które są przedmiotem tego artykułu, zostały zdefiniowane w art. 2 pkt 14 TPD jako wyroby tytoniowe, które: a) nie są papierosami, tytoniem do samodzielnego skręcania papierosów, tytoniem fajkowym, tytoniem do fajek wodnych, cygarami, cygaretkami, tytoniem do żucia, tytoniem do nosa lub tytoniem do stosowania doustnego; b) zostały wprowadzone do obrotu po dniu 19 maja 2014 r.” Zgodnie z logiką przepisu art. 2 pkt 4 TPD są więc one „wyrobami przeznaczonymi do spożycia przez konsumentów, składającymi się, choćby częściowo, z tytoniu, w tym zmodyfikowanego genetycznie. Zgodnie z przepisami TPD pojęcie „wyrób tytoniowy” może obejmować także wyroby bezdymne, tj. takie, z którymi nie wiąże się proces spalania (art. 2 pkt 5 TPD), a np. jedynie podgrzewania tytoniu. Papierosy elektroniczne nie są wyrobami nowatorskimi. Zdefiniowano je odrębnie w art. 2 pkt 16 TPD. Wskazano w nim, że papierosami elektronicznymi są wyroby, które mogą być wykorzystywane do spożycia pary zawierającej nikotynę za pomocą ustnika lub wszelkie elementy takich wyrobów, w tym kartridże, zbiorniczki i urządzenia bez kartridża lub zbiorniczka. Papierosy elektroniczne mogą być napełniania, za pomocą pojemnika zapasowego lub zbiorniczka lub wielokrotnego ładowania za pomocą kartridży jednorazowych. Papierosy elektroniczne nie są zatem wyrobami tytoniowymi w rozumieniu TPD, choć ich wprowadzanie do obrotu jest uregulowane w dyrektywie. Nie są one także wyrobami nowatorskimi, ponieważ – jako rodzaj wyrobu – zostały wprowadzone do obrotu przed 19 maja 2014 r.”²⁵¹

---

²⁵¹ A. Nowak – Far, *Opodatkowanie akcyzowe w Polsce*, „Państwo i społeczeństwo” 2021, nr 1, s. 100–101.

Oczywiście w tym miejscu należy wskazać, że jeszcze w perspektywie 2022 r. należy spodziewać rewizji tejże dyrektywy, względnie prac nad takową dyrektywą, a jednym z postulatów powinna być redukcja „szarej strefy” w obszarze wyrobów tytoniowych, albowiem jest to jednym z podstawowych mankamentów polityki fiskalnej i zdrowotnych państw Unii Europejskiej w obecnym kształcie ściągłości i egzekucji tytułowego podatku. Konieczność rewizji „dyrektywy tytoniowej” jednoznacznie wynika ze skali szarej strefy w państwach Unii Europejskiej i w Polsce. Przy czym należy podkreślić, że zauważalny jest wzrost skali nielegalnej sprzedaży „e-papierosów”.

W ciągu ostatnich lat poniższe państwa europejskie zdecydowały się na opodatkowanie płynu do papierosów elektronicznych: – Włochy (stawka 0,385 euro za 1 ml), – Portugalia (stawka 0,3 euro za 1 ml), – Finlandia (stawka 0,3 euro za 1 ml), – Węgry (stawka 0,18 euro za 1 ml), – Słowenia (stawka 0,18 euro za 1 ml), – Rumunia (stawka 0,11 euro za 1 ml), – Grecja (stawka 0,1 euro za 1 ml), – Serbia (stawka 0,033 euro za 1 ml), – Łotwa (stawka 0,01 euro za 1 ml i 0,005 euro/mg nikotyny), – Chorwacja (stawka zerowa w celu rozpoznania rynku)²⁵².

Z kolei opodatkowanie wyrobów nowatorskich wprowadziły następujące państwa europejskie: – Grecja (156,7 euro/1 kg), – Wielka Brytania (130 euro/1 kg), – Słowenia (88 euro/1 kg), – Rumunia (84,9 euro/1 kg), – Portugalia (80 euro/1 kg i 16% ceny), – Chorwacja (79,3 euro/1 kg), – Łotwa (62 euro/1 kg), – Włochy (61,99 euro/1000 sztuk), – Serbia (19,5 euro/1 kg), – Francja (17 euro/kg i 45% ceny), – Węgry (0,23 euro/ml i 0,03 euro za sztukę).

Bardzo interesujący w tym zakresie jest przykład Włoch, które Włochy wprowadziły opodatkowanie papierosów elektronicznych od 1 stycznia 2014 r. początkowo opodatkowaniem – w ramach efektywnie wprowadzonych regulacji prawnych – objęły zarówno płyny do papierosów elektronicznych bez względu na zawartość nikotyny, jak i pozostałe części papierosa elektronicznego. Stawka podatku wynosiła 58,5% od ceny sprzedaży danego produktu²⁵³. Należy jednak zauważyć, że następnie regulacje te zostały zakwestionowane przez krajowe sądy administracyjne, co ostatecznie doprowadziło do wycofania się rządu włoskiego z opodatkowania wyrobów nie posiadających tytoniu. Niestety wzrost skali opodatkowania był równoznaczny ze wzrostem „szarej strefy” w de facto wszystkich państwach Unii Europejskiej, w tym w Polsce, co zostanie poddane analizie poniżej.

---

²⁵² Instytut Studiów Podatkowych, *Analiza zasad opodatkowania nowatorskich wyrobów tytoniowych*, Warszawa 2020, s. 6 in.

²⁵³ Szerzej: X. Liu, *Electronic cigarettes in Italy: a tool for harm reduction or a gateway to smoking tobacco?*, Mediolan 2018, s. 148 i n.

4. „Szara strefa” w Polsce – a wyroby tytoniowe

Szara strefa może występować i tak naprawdę występuje w każdej dziedzinie działalności człowieka. W literaturze przedmiotu brak jednoznacznej i uniwersalnej definicji pojęcia szarej strefy. W dyskursie naukowym pojęcie szarej strefy rozumiane jest jako: „część działalności gospodarczej, która występuje w sposób niezarejestrowany, bez opłacania należnych podatków i opłat na rzecz państwa”²⁵⁴. Podkreśla się również, że może być ona definiowana jako „rynkowa produkcja dóbr i usług, legalna i nielegalna, która nie jest rejestrowana w statystyce PKB”²⁵⁵.

Obszary „szarej strefy” w pewnym zakresie są klasyfikowane. I tak można uznać ją jako:

- a) „działalność nielegalną (illegal economy) – to działania gospodarcze łamiące przepisy prawne, np. narkobiznes, czarny rynek walutowy,
- b) działalność niezgłoszoną (unreported economy) – to działania przynoszące dochód nie zgłaszany organom podatkowym,
- c) działalność niezarejestrowaną (unrecorded economy) – to działania nie zgłoszone instytucjom statystycznym,
- d) działalność nieformalną (informal economy) – to działania gospodarcze, w których unika się kosztów wynikających z wszelkich regulacji i nie objęte korzyściami będącymi ich następstwem”²⁵⁶.

Występowanie szarej strefy we wszystkich obszarach wiąże się z licznymi negatywnymi skutkami. W nauce prawna wymienia się między innymi zafałszowanie statystyki gospodarczej; zaniżenie wpływów podatkowych; wadliwe konstruowanie polityki makroekonomicznej wskutek m.in. zwiększania się obiegu gotówki poza kontami bankowymi²⁵⁷. Omijanie prawa prowadzi ponadto do patologii poprzez niszczenie życia społecznego i gospodarczego. Rynek wyrobów tytoniowych jest szczególnie podatny na rozwój szarej strefy. Małe wymiary, niewielka masa i wysoka wartość rynkowa produktów tytoniowych niewątpliwie sprzyjają nielegalnemu obrotowi. Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi jest napędzany zarówno popytem, jak i podażą, ponieważ konsumenci szukają sposobów na zaoszczędzenie pieniędzy poprzez unikanie podatków od tytoniu; dostawcy w konsekwencji natychmiast chcą skorzystać z dużego popytu, wysokich marż zysku i niskiego ryzyka, zwłaszcza wobec niskiego zaangażowania osobowego i finansowego ze strony organów administracji publicznej w tym Krajowej Administracji Skarbowej.

---

²⁵⁴ J. Kraciuk, *Szara strefa w Europie*, „Zeszyty Naukowe SGGW” 2013, nr 1, s. 85.

²⁵⁵ B. Mika, *Wszystkie odcienie szarości*, [w:] *Struktura klasowo-stanowa społeczności Poznania*, red. J. Tittenbraun, Poznań 2010, s. 212.

²⁵⁶ M. Bodyl, *Szara strefa w branży tytoniowej*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” 2018, nr 2, s. 117–118.

²⁵⁷ *Ibidem*, s. 118–119.

Z pola widzenia nie należy tracić, iż nielegalne papierosy są znacznie tańsze niż legalne i nie podlegają rygorystycznym przepisom w postaci ostrzeżeń zdrowotnych, kontroli produktów lub weryfikacji wieku użytkowników. Ze względu na uzależniające działanie zawartej w tytoniu nikotyny popyt na wyroby tytoniowe charakteryzuje się niską elastycznością. Wysokie podatki nie ograniczają znacząco konsumpcji, a przesuwają ją w kierunku tańszych marek i szarej strefy²⁵⁸. Niskie koszty produkcji i popyt sprawiają, że nielegalna produkcja papierosów jest jedną z najbardziej dochodowych sfer szarej strefy, co wymaga szczególnej uwagi i zaangażowania ze strony państwa, zarówno w sferze prawodawczej, jak i egzekucyjnej.

Warto także zwrócić uwagę na aspekt socjologiczny analizowanej problematyki. Społeczna akceptacja dla użytkowników nielegalnych wyrobów tytoniowych jest niezwykle wysoka, ponieważ wśród konsumentów panuje przekonanie, że są one nadmiernie opodatkowane i zbyt drogie. Zjawisko szarej strefy w branży tytoniowej powoduje znaczące straty finansowe dla budżetów narodowych, wynikające przede wszystkim z braku wpływów z tytułu podatku akcyzowego i podatku VAT, pobieranych od legalnej sprzedaży wyrobów tytoniowych. Nadmienić także należy wysokie ryzyko zagrożenia dla zdrowia w szczególności młodych konsumentów, a w szczególności młodzieży poniżej 18 roku życia dla której to nie aspekty zdrowotne, a cenowe mają pierwszorzędne znaczenie przy podejmowanych wyborach konsumpcyjnych. Brak odpowiedniej certyfikacji powoduje natomiast, że osoby te mogą nie tylko nabywać wyroby tytoniowe, ale przede wszystkim nie sprawdzone produkty o nie zweryfikowanych właściwościach i potencjalnym negatywnym oddziaływaniu na zdrowie.

Jest to szczególnie ważne biorąc pod uwagę fakt, iż bezpośrednio przed wdrożeniem dyrektywy tytoniowej Polska uznawana była za drugiego największego producenta tytoniu w UE (po Włoszech) i 34. producenta na świecie oraz za czołowego producenta wyrobów tytoniowych na świecie. W Polsce od lat obecne są fabryki większości światowych koncernów tytoniowych²⁵⁹. Produkcja legalna papierosów w Polsce w 2016 r. wyniosła 175,1 mld sztuk, a tytoniu do palenia – 25 tys. ton. Krajowa konsumpcja papierosów wykazuje tendencję spadkową. W 2016 r. spożycie, obliczane metodą bilansową, wynosiło 56,5 mld sztuk. W Polsce w 2014 r. (EUROSTAT 2017) papierosy paliło 21,9% osób powyżej 15. roku życia, w tym 27,8% mężczyzn i 16,6% kobiet. Średnio w 2014 r. w UE-28 papierosy paliło 19,4% mieszkańców: 21,9% mężczyzn i 15,1% kobiet (EUROSTAT 2017). Produkcja papierosów w 2016 r. była trzykrotnie większa

---

²⁵⁸ E. Allen, *The Illicit Trade in Tobacco Products and How to Tackle it*, „World Customs Journal” 2011, nr 2, s. 121–130.

²⁵⁹ *Skutki wdrożenia dyrektywy tytoniowej*, (red.) R. Gwiżdowski, Centrum im. Adama Smitha, Warszawa 2013, s. 21–23.

od ich krajowej konsumpcji. Spadkowy trend konsumpcji legalnych papierosów był przede wszystkim wynikiem wzrostu cen, spowodowanego wysoką akcyzą, ale także promowanej „mody” na niepalenie.

Wzrasta natomiast znacząco zainteresowanie produktami substytucyjnymi – papierosami wytwarzanymi przez konsumentów samodzielnie z tytoniu do palenia oraz e-papierosami, wyrobami nowatorskim. I te właśnie produkty obecnie powinny stanowić powszechny element zainteresowania ze strony ustawodawcy, który do dnia dzisiejszego nie wypracował odpowiednich narzędzi do walki z szarą strefą w zakresie wyrobów tradycyjnych. Jednak problem ten jedynie się nawarstwia bowiem szara strefa w zakresie sprzedaży e-papierosów również z roku na rok staje się coraz większa i stanowi równie istotny problem.

Stąd za aktualny niezwykle istotny należy uznać aspekt fiskalny i zdrowotny związany z walką z szarą strefą. Pamiętać bowiem należy, że do kwestii związanej z koniecznością ochrony zdrowia w zakresie tzw. pozytywnych obowiązków państwa odnosi się artykuł 68 Konstytucji RP, który określa podstawowe obowiązki władzy publicznej w ochronie zdrowia i odpowiadające im prawo jednostki do ochrony zdrowia²⁶⁰. Norma ta wyraża prawo podmiotowe jednostki do ochrony zdrowia i promieniuje ona także na politykę podatkową oraz skarbową państwa.

5. Mechanizmy zwalczania szarej strefy w Polsce

Mając na względzie duży udział obciążeń podatkowych w cenie detalicznej wyrobów tytoniowych, położenie Polski na wschodniej granicy Unii Europejskiej, nadchodzącą w najbliższym czasie rewizję „dyrektywy tytoniowej” oraz wysoce prawdopodobne utrzymywanie się w przyszłości znaczących różnic między cenami wyrobów tytoniowych w Polsce i w krajach zza wschodniej granicy, przemysł, nielegalna krajowa produkcja tych wyrobów, rozwój nielegalnej sprzedaży płynów do e-papierosów, analizowane wyzwania pozostaną istotnym wyzwaniem dla polskich instytucji oraz polskiego ustawodawcy.

O ile problem związany z szarą strefą związany z wyrobami tradycyjnymi był już analizowany na szczeblu administracyjnym oraz naukowym, to problem szarej strefy w zakresie e-papierosów stanowi swoiste *novum*. Pamiętać bowiem należy, że papierosy elektroniczne mają charakter różnorodny, to jest mogą występować w ramach systemów otwartych oraz systemów zamkniętych. Mając na uwadze fakt, iż coraz częstszym zjawiskiem jest używanie systemów otwartych do zażywania środków psychoaktywnych konieczne jest wprowadzenie wszelkich możliwych rozwiązań zmierzających do zabezpieczenia interesu zdrowotnego obywateli, przy poszanowaniu zasady swobody działalności gospodarczej, mając

---

²⁶⁰ Wyrok TK z dnia 7 stycznia 2004 r., sygn. akt: K 14/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 1.

na uwadze wcześniej wzmiankowany również interes fiskalny państwa, który wyrażany jest zarówno we wpływach z danin publicznych, jak i też nakładów na publiczną służbę zdrowia.

Godzi się w tym miejscu zwrócić uwagę na rozwiązania proponowane przez Magdalenę Bodyl, która wskazuje, że „kluczową rolę w przeciwdziałaniu przestępczości w tym obszarze powinny odgrywać działania na rzecz: – uszczelnienia granic, w szczególności wschodniej granicy Unii Europejskiej; – rozwinięcia systemu szkoleń o szarej strefie zarówno dla służb, jak i dla wymiaru sprawiedliwości; – zmiany w systemie karania za przestępstwa gospodarcze, w tym przestępstwa podatkowe; kara musi skutecznie zniechęcać do powrotu do ujawnionego procederu po odbyciu kary, musi być adresowana także do osób organizujących przestępczy proceder; – utrudnienia dostępu do środków umożliwiających popełnianie przestępstw, m.in. poprzez wprowadzenie kontroli nad importem i obrotem maszynami przeznaczonymi do produkcji wyrobów tytoniowych, oraz wprowadzenia regulacji powodujących przepadek przedmiotów służących do popełniania przestępstwa; – kształtowania postaw obywatelskich, ukierunkowanych na uświadamianie szkód dla gospodarki i społeczeństwa wynikających z nabywania wyrobów tytoniowych w szarej strefie”²⁶¹.

Warto jednak w tym miejscu przedstawić również inne pomysły ukierunkowane na walkę z szarą strefą w obszarze e-papierosów i płynów do e-papierosów. Do takowych zaliczyć należy między innymi następujące założenia:

1. Na rynku sprzedaży docelowo powinny być dostępne wyłącznie papierosy elektroniczne z systemami zamkniętymi, tak aby zmarginalizować problem związany z umieszczaniem w papierosach elektronicznych substancji nie zbadanych toksykologicznie lub też innych substancji niebezpiecznych dla zdrowia. Przy czym mając na uwadze skalę obecnego rynku, polski ustawodawca powinien podejmować działania, które stopniowo będą zmierzać do wzmiankowanego powyżej efektu końcowego, stosując określony okres przejściowy.
2. Organy Krajowej Administracji Skarbowej oraz Ministerstwo Finansów powinny niezwłocznie podjąć działania, prowadzące do zwiększenia efektywności walki z szarą strefą, a także sprzedażą Internetową, która pomimo ustawowego zakazu ma charakter powszechny, co czyni przedmiotowy zakaz pozornym i nieefektywnym, tym samym de facto uzasadniając postulaty dotyczące legalizacji sprzedaży papierosów elektronicznych przez podmioty licencjonowane. Nie ulega bowiem wątpliwości, że obecnie istnieją efektywne instrumenty pozwalające na identyfikację użytkownika nabywającego określony produkt lub usługę (*vide*: internetowe zakłady bukmacherskiej, internetowy Totalizator Lotto).

---

²⁶¹ M. Bodyl, *Szara strefa...op.cit.*, s. 127.

3. Płyny przeznaczone do papierosów elektronicznych bez względu, czy w swoim składzie chemicznym posiadają nikotynę, czy też nie, powinny być poddawane – przed legalizacją – stosownym badaniom toksykologicznym, co zmniejsza ryzyko negatywnego oddziaływania na zdrowie konsumenta, w tym konsumentów młodych, najmniej świadomych.

6. Wnioski

Szara strefa jest nielegalnym obrotem legalnymi towarami i usługami. Polska jest znaczącym producentem tytoniu i wyrobów tytoniowych. Eksport wyrobów tytoniowych pełni istotną rolę w bilansie handlu zagranicznego. Branża tytoniowa ma kluczowe znaczenie dla budżetu państwa ze względu na duży udział podatków od wyrobów tytoniowych w ogólnych wpływach budżetowych. W strukturze dochodów z akcyzy dochody z wyrobów tytoniowych wynoszą około 28%. Ze względu na niską cenę bazową wyrobów tytoniowych i duży udział podatków w cenie (około 80%) nielegalna produkcja i przemysł wyrobów tytoniowych stanowią jedną z najbardziej dochodowych działalności grup przestępczych. Problem ten w ostatnich latach rozszerzył się również na obszar papierosów elektronicznych. W sposób niewątpliwy problem ten wymaga niezwłocznej reakcji państwa ze względu nie tylko na straty fiskalne, ale również potencjalne negatywne oddziaływania na zdrowie obywateli. W tym należy podjąć działania zarówno natury ustawodawczej, jak i też zwiększyć nakład finansowy oraz edukacyjny wobec członków organów administracji publicznej. Wreszcie – wobec zbliżającej się – rewizji dyrektywy tytoniowej bardzo istotnym jest, aby problem ten był poruszony w ramach dyskusji na szczeblu unijnym i uwzględniony w sposób normatywny w nowej dyrektywie tytoniowej.

7. Bibliografia

- 1 Allen E., *The Illicit Trade in Tobacco Products and How to Tackle it*, „World Customs Journal” 2011, nr 2.
- 2 Bodyl M., *Szara strefa w branży tytoniowej*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” 2018, nr 2.
- 3 Nossen S., *The Economics of Excise Taxation*, Georgia State University 2010.
- 4 Denek E., Sobiech J., Wolniak J., *Finanse publiczne*, Warszawa 2001.
- 5 Goettel A., Goettel M., Lemmonier, *Instytucje prawa cywilnego w konstrukcji prawnej podatku*, Warszawa 2011.
- 6 Hines J.R. Jr. *Excise Taxes*, University of Michigan and National Bureau of Economic Research, Michigan 2007.
- 7 Instytut Studiów Podatkowych, *Analiza zasad opodatkowania nowatorskich wyrobów tytoniowych*, Warszawa 2020.

- 8 Klimkowska R., *Polityka fiskalna – jej wpływ na funkcjonowanie i rozwój rynku samochodów osobowych w Polsce w latach 1998–2008*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie” 2009, nr 2.
- 9 Kraciuk J., *Szara strefa w Europie*, „Zeszyty Naukowe SGGW” 2013, nr 1.
- 10 Łyszczarz B., *Ekonomiczne i zdrowotne opodatkowanie wyrobów akcyzowych*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2007, z. 88.
- 11 Mączyński D., *Akcyza w prawie Unii Europejskiej i w prawie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, z. 3.
- 12 Mika B., *Wszystkie odcienie szarości*, [w:] *Struktura klasowo-stanowa społeczności Poznania*, (red.) J. Tittenbraun, Poznań 2010.
- 13 Nowak – Far A., *Opodatkowanie akcyzowe w Polsce*, „Państwo i społeczeństwo” 2021, nr 1.
- 14 Oręziak L., *Finanse Unii Europejskiej*, Warszawa 2005.
- 15 Owsiak S., *Finanse publiczne*, Warszawa 2006.
- 16 Rosiński R., *Istota i analiza struktury opodatkowania wyrobów tytoniowych w krajach Unii Europejskiej*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2014, nr 68.
- 17 *Skutki wdrożenia dyrektywy tytoniowej*, (red.) R. Gwiżdowski, Centrum im. Adama Smitha, Warszawa 2013.
- 18 Wyrok TK z dnia 7 stycznia 2004 r., sygn. akt: K 14/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 1.
- 19 X. Liu, *Electronic cigarettes in Italy: a tool for harm reduction or a gateway to smoking tobacco?*, Mediolan 2018.

mgr Magdalena Róża Krysiak

Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego, Zakład Nauki o Przestępstwie

De mortuis aut bene, aut nihil, czyli czy można znieważić zmarłego? Przyszłość penalizacji zniewagi osób zmarłych.

Uwagi de Lege Ferenda

Słowa kluczowe: zniewaga; znieważenie; znieważenie osoby zmarłej; znieważenie pamięci osoby zmarłej

Streszczenie:

Niniejsze opracowanie stanowi analizę aktualnych przepisów regulujących przestępstwo zniewagi w celu wysunięcia postulatów de lege ferenda w zakresie ich stosowania do zniewagi osób zmarłych. W tym celu zostanie przybliżona regulacja § 189 StGB [Strafgesetzbuch – niemiecki Kodeks karny, przyp. aut.] penalizujący znieważenie pamięci osoby zmarłej.

1. Zarys problematyki

Kiedy w listopadzie 2021 r. stacja TVN żegnała przedwcześnie zmarłego Kamila Durczoka, wieloletniego redaktora naczelnego i prowadzącego *Faktów*, po raz kolejny wybrzmiała słynna sentencja – „o zmarłych dobrze albo wcale”. W przygotowanym pożegnaniu nie zabrakło bowiem i okoliczności, które w 2015 r. skutkowały rozstaniem dziennikarza z TVN²⁶², w chwili emisji reportażu zaś położyły cień na wizerunku, który chciano zapamiętać. Choć TVN Grupa Discovery nie zajęła stanowiska w odpowiedzi na falę krytyki, która zdawała się przysłonić komentarze odnoszące się do samego zmarłego, jakkolwiek nie ostudziło to emocji widzów, którzy zaczęli stawiać pytania o konsekwencje prawne. Pytania, które zdają się od dłuższego czasu zaprzętać myśli przedstawicieli nauk penalnych. Bo czy można znieważić zmarłego? I czy tego typu kwestie winno się rozstrzygać wyłącznie na gruncie prawa cywilnego z tytułu naruszenia jego dóbr osobistych, czy też słuszne są postulaty *de lege ferenda* w zakresie rozszerzenia pośmiertnej ochrony godności człowieka na gruncie prawa karnego, dysponującego

---

²⁶² <https://citybuzz.pl/newsy/pozegnanie-mediow-z-kamilem-durczokiem/> (dostęp: 17.07.2022).

najdalej idącymi środkami reakcji wobec jego naruszenia? Niniejsze opracowanie, poza dokonaniem analizy aktualnego stanu prawnego, będzie więc poszukiwać odpowiedzi na tak postawione pytania.

2. Przepięstwo zniewagi w aktualnym stanie prawnym

Zarówno samo pojmwowanie godności człowieka, jak i mechanizmy, za pomocą których prawo starało się ją chronić, niewątpliwie ulegały zmianom wraz z ewolucją struktur społecznych²⁶³. Gdyby jednak spróbować wskazać przepis, który, mimo niewielkich przeobrażeń, praktycznie od zawsze stoi na jej straży, prymat należałoby oddać art. 216 k.k., penalizującemu przepięstwo zniewagi. Choć w obecnej treści przepisu próżno szukać słowa *godność*, stanowi on wierne odzwierciedlenie art. 256 Kodeksu karnego z 1932 r., w którym słowa „*Kto znieważa inną osobę...*” zastępowano wyrażenie „*Kto obraża godność osobistą innej osoby...*”, wyraźnie wskazujące na przedmiot jego ochrony. Jak konstatawał L. Peiper, karanie obrazy ma zasadniczo inną podstawę aniżeli karanie zniesławienia – *tutaj nie chodzi o naruszenie skarbu dobrego imienia, zdobytego wysiłkami i pracą całego życia; tutaj chodzi tylko o dotknięcie miłości własnej, o naruszenie poczucia godności osobistej. Obrazą będzie więc użycie wyrazów uważanych za przykre, gestów lekceważących, przesłanie listu z obelgami, ewentualne wypowiedzenie się publiczne lub ogłoszenie drukiem w tym celu, ażeby osoba interesowana o tem się dowiedziała*²⁶⁴. Znieważenie polegać więc będzie niewątpliwie na okazywaniu innej osobie pogardy, uwłaczaniu jej czci, ubliżaniu jej lub innym zachowaniu obraźliwym²⁶⁵, ośmieszającym, niedającym się zracjonalizować²⁶⁶, którego intensyfikacja znacząco odróżnia je od zwykłego okazywania braku szacunku, bądź lekceważenia²⁶⁷. Nie podaje jednak ustawodawca legalnej definicji znieważenia,

---

²⁶³ W. Kulesza, *Zniesławienie i zniewaga. Ochrona czci i godności osobistej człowieka w polskim prawie karnym – zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984, s. 8.

²⁶⁴ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających, wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa wykroczeń*, Leon Frommer, Kraków 1933, s. 710.

²⁶⁵ P. Hofmański, J. Satko, *Przepięstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej*, Kraków 2002, s. 44.

²⁶⁶ Wyrok SA w Warszawie z 26.02.2018 r., VI ACa 1576/16, LEX nr 2578915.

²⁶⁷ R.A. Stefański, *Zniewaga: pojęcie i kryteria* [w:] *Przepięstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej*, (red.) M. Mozgawa, Warszawa 2013, s. 158.

ani nie dookreśla sposobów jego dokonania, wskazując jedynie, iż musi być ona następstwem działania, a nie zaniechania²⁶⁸. Jest więc omawiany występki *ex definitione* określonym w sposób nieostry²⁶⁹.

Mimo że będąca przedmiotem ochrony typizowanego czynu godność naznaczona jest pewną subiektywnością, którą wzmaga ściganie czynu z oskarżenia prywatnego, jak słusznie zaznacza W. Kulesza, przestępstwo zniewagi ma jednak ma charakter formalny²⁷⁰. Do wypełnienia jego znamion nie jest bowiem konieczne, by pokrzywdzony faktycznie poczuł się obrażony. O tym, czy dane zachowanie miało w istocie charakter znieważający, decydować będą przeważające w społeczeństwie standardy, oceny i normy obyczajowe, niekiedy właściwe określonym środowiskom²⁷¹. Ocena realizacji znamion znieważenia powinna być więc każdorazowo dokonywana według kryteriów obiektywnych, subiektywne odczucia pokrzywdzonego nie będą bowiem jakkolwiek miarodajne²⁷². Trafna jest bowiem konstatacja, iż *poniżenie godności ludzkiej obrazonego będące zasadniczym czynnikiem składowym karygodnej obrazy osobistej jest samo przez się pojęciem nader względnym, bo zależnym od stopnia kultury i uobyczajnienia, od zapatrywań i zwyczajów danego środowiska, od wzajemnego stosunku stron, od ich wrażliwości i uosobienia, od stanowiska i zawodu obrazonego (honor zawodowy), a poniekąd nawet od okoliczności zewnętrznych miejsca i czasu – słowem od całego splotu warunków zdolnych uczynkom, słowom lub gestom nadać piętno karygodnej zniewagi (...) każdorazowa ocena obelżywości zachowania się lub odezwania oskarżonego i uznania w nim znamion karygodnej zniewagi należy więc do sądu wyrokującego*²⁷³.

Przepis art. 216 §1 k.k. przewiduje trzy sytuacje, w których sprawca może się dopuścić znieważenia. Pierwszą i jednocześnie statystycznie najczęściej występującą w praktyce jest sytuacja znieważenia pokrzywdzonego w jego obecności (tzw. zniewaga bezpośrednia), przy czym, ze względu na to, że zniewaga godzi w poczucie własnej wartości danej osoby, znieważenie może nastąpić także wtedy, gdy odbiorcą wypowiedzi o treści naruszającej cześć jest wyłącznie ta osoba²⁷⁴, drugą – znieważenie pokrzywdzonego pod jego nieobecność, lecz publicznie

---

²⁶⁸ Takie zaniechania, jak niepodanie ręki lub nieodwzajemnienie powitania nie wyczerpią zatem znamion art. 216 k.k. M. Bartnik, W. Lis, *Przestępstwa zniesławienia i zniewagi prasowej*, Warszawa 2013, s. 106. Inaczej: J. Śliwowski, *Prawo karne*, s. 405; M. Lipczyńska, *Oskarżenie prywatne*, s. 144, co jednak budzi wątpliwości z uwagi na fakt konieczności ciążenia na sprawcy obowiązku działania, a źródła takowego obowiązku w przypadku podawania ręki wskazać nie można.

²⁶⁹ I. Zgoliński, *W kwestii „granic” występków znieważenia z art. 216 kodeksu karnego*, „Ius Novum” 2013/2, s. 48–49.

²⁷⁰ W. Kulesza, *op.cit.*, s. 168; postanowienie SN z 7.05.2008 r., III KK 234/07, OSNKW 2008/9, poz. 69.

²⁷¹ W. Kulesza, *op.cit.*, s. 168

²⁷² Wyrok SA w Gdańsku z 30.01.2002 r., II AKa 577/01, OSA 2005/3, poz. 21.

²⁷³ Orzeczenie SN z 28.08.1932 r., Zb. Orz. 1932, poz. 175.

²⁷⁴ Wyrok SA w Warszawie z 26.02.2018 r., VI ACa 1576/16, LEX nr 2578915.

(tzw. zniewaga zaoczna), trzecią zaś – znieważenie pokrzywdzonego również pod jego nieobecność, jednak w zamiarze, aby treść zniewagi do niego dotarła. Oznacza to, że wypowiedzi znieważające formułowane pod nieobecność ich adresata i nie objęte zamiarem, aby do niego dotarły, nie wypełniają znamion przestępstwa. Sprawcą znieważenia będzie przy tym zarówno ten, kto intencjonalnie chce znieważać, a także ten, kto przewidując, że jego zachowanie może mieć taki charakter, na to się godzi. Jest ono bowiem przestępstwem umyślnym (zarówno w typie podstawowym, jak i kwalifikowanym), przy czym można je popełnić zarówno z zamiarem bezpośrednim, jaki i ewentualnym. W sytuacji natomiast, gdyby sprawca nie miał świadomości pejoratywnego zabarwienia swojego zachowania, konieczne staje się rozważenie, czy nie występują okoliczności wymienione w art. 28 k.k.

O ile nie budzi wątpliwości, iż przestępstwo znieważenia jest występkiem powszechnym, za czym najlepiej świadczy posłużenie się przez ustawodawcę zaimkiem rzeczowym „kto”, może je rodzić podmiot bierny przestępstwa. Co do zasady przyjmuje się bowiem, iż może być nim wyłącznie osoba żyjąca. Inaczej będzie jednak, gdy za pomocą znieważenia osoby zmarłej sprawca zmierza równocześnie do znieważenia osoby żyjącej, np. najbliższej zmarłemu²⁷⁵.

Powyższe przyjęcie wzorowane jest, jak się zdaje, m.in. na pozakodeksowej regulacji francuskiej zawartej w art. 34 ustawy z dnia 29 lipca 1881 r. o wolności prasy²⁷⁶, a wskazującej, iż poprzedzające przepisy (art. 31–33) stosuje się do zniesławienia lub zniewagi skierowanej przeciwko pamięci zmarłych tylko wtedy, gdy autorzy zniesławienia lub zniewagi zamierzali zaszkodzić czci lub reputacji żyjących spadkobierców, małżonków lub zapisobierców uniwersalnych. Innymi słowy, ataki na pamięć osoby zmarłej mogą być karane tylko wtedy, gdy ich rzeczywistym zamiarem było zniesławienie jej spadkobierców. Wymaga się przy tym, aby byli oni wyraźnie określani i identyfikowalni²⁷⁷. Wymóg ten znalazł zastosowanie również m.in. w sprawach o naruszenie prywatności, która również ma charakter osobisty i wygasa z chwilą śmierci osoby, której to prawo przysługuje, czyniąc spadkobierców zmarłego uprawnionymi do podejmowania działań wyłącznie wtedy, gdy ujawnione informacje stanowią wyraźne naruszenie ich własnej prywatności, wyrządzając im przy tym krzywdę osobistą²⁷⁸. W omawianym przypadku jednak znacząco osłabia regulację francuską. Sprostanie mu jest

---

²⁷⁵ L. Peiper, *op. cit.*, s. 538.

²⁷⁶ <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070722> (dostęp: 17.07.2022).

²⁷⁷ I tak, wyrokiem z dnia 6 czerwca 2002 r. Sąd Apelacyjny w Paryżu oddalił powództwo wniesione przez bliskich krewnych zmarłego, którzy nie byli adresatami spornych uwag, uzasadniając to tym, że „tylko osoba będąca celem zamachu na cześć może skutecznie wnieść sprawę do właściwego sądu: żaden z krewnych, nawet bliskich, nie może powoływać się na solidarność rodzinną”. *CA Paris, 6 juin 2002, Consorts Chamy c/ Le Parisien Libéré, Légipresse n° 195-I*, s. 126.

²⁷⁸ Voir par ex. *TGI Nanterre, 5 nov. 2001, Chambron c/ Hachette, Légipresse n° 188*, s. 13.

bowiem w rzeczywistości niezwykle trudne, a przez to niewiele spraw zainicjowanych przez spadkobierców zmarłego kończy się ich sukcesem, co, jak się zdaje, jedynie wzmaga przeniesienie dochodzenia dalszych roszczeń na drogę cywilną²⁷⁹.

3. Znieważenie pamięci osoby zmarłej w niemieckim Kodeksie karnym

Problem ten dostrzegł m.in. niemiecki ustawodawca, który penalizuje znieważenie pamięci osoby zmarłej. § 189 Kodeksu karnego Rzeszy Niemieckiej z dnia 15 maja 1871 r. z późniejszymi zmianami i uzupełnieniami po 1918 r. stanowił, iż „*Kto pamięć osoby zmarłej znieważa przez to, że wiedząc, iż tak nie jest, przytacza lub rozgłasza fakt nieprawdziwy, który by mógł wzbudzić ku tej osobie, gdyby żyła, pogardę lub poniżyć ją w opinii publicznej, ulegnie karze pozbawienia wolności do sześciu miesięcy. Przy okolicznościach łagodzących można orzec grzywnę do dziewięćset marek. Ściganie nastąpi tylko na wniosek rodziców, dzieci lub małżonka osoby zmarłej*”. Aktualne brzmienie § 189 StGB [Strafgesetzbuch – niemiecki Kodeks karny, przyp. aut.] jest nieco bardziej lakoniczne, stanowiąc jedynie, iż „*Kto znieważa pamięć o osobie zmarłej, podlega karze pozbawienia wolności nieprzekraczającej dwóch lat albo karze pieniężnej*”²⁸⁰. Analiza komentarzy zezwala jednak na konstatację, iż pierwotne

---

²⁷⁹ I tak, w postanowieniu z dnia 10 października 2002 r. druga izba cywilna sądu kasacyjnego oddaliła skargę wdowy i spadkobierców lekarza przeciwko stowarzyszeniu, które opublikowało artykuł opisujący zmarłego jako „antysemite”, czy „homofoba”, na tej podstawie, że chociaż jego córka „jest wymieniona w ostatnim akapicie artykułu dotyczącego działalności członków rodziny, to poświęcone jej uwagi ograniczają się do wymienienia jej funkcji w urzędzie Ministra Solidarności Międzypokoleniowej, a następnie w Funduszu Działań Społecznych; że uwagi te nie odzwierciedlają zatem żadnej szczególnej chęci zaszkodzenia tej osobie; że pozostali członkowie rodziny są określani jedynie jako założyciele stowarzyszenia przyjaciół lekarza; że artykuł nie zawiera żadnej wzmianki mogącej odzwierciedlać chęć zaszkodzenia dzieciom lub wdowie po lekarzu, która była jedyną osobą, do której skierowane były opisy uznane przez powodów za zniesławiające”. (Cass. 2^e civ., 10 octobre 2002, B. c/ M., Jurisdata n° 2002-015760).

Podobnie, powództwo syna i wdowy po zmarłym pisarzu przeciwko stronie internetowej, która informowała o pozwie, jaki wnieśli przeciwko dziennikowi, który przedstawił zmarłego jako „notorycznego faszystę”, zostało oddalone ze względu na brak ataku na cześć spadkobierców. „Sama wzmianka o pozwie wniesionym przeciwko nim nie jest charakterystyczna dla chęci zaszkodzenia reputacji konsorcjów R. poprzez publikację wypowiedzi naruszających osobowość ich ojca lub męża.” (TGI Paris, 10 janvier 2000, Pierre-Guillaume de R. et Jacqueline B., veuve de Dominique de R. c/ L’association Perpendiculaire et autres).

Sankcjonowano jednak, przykładowo, oskarżenie osoby zmarłej dokonane w celu zdyskredytowania twórczości i myśli jej syna (TGI Paris, 3 juillet 1996, L’Égipresse n° 142- 1, s. 67) lub komentarze przypisujące zmarłemu fakt, że za życia korzystał z nieuzyskanych dyplomów i odznaczeń, a także zarzucające wdowie po nim, że przekształciła stowarzyszenie stworzone przez zmarłego w „biznes”, przy czym inkryminowane komentarze zostały wygłoszone w celu podważenia honoru i osobistej reputacji zmarłego (Cour d’appel Paris, 11e ch. correctionnelle, 1er juillet 1999, Juris-Data n° 1999-024925, confirmé par Cass., ch. crim., 27 juin 2000, pourvoi n° 99-85.306.).

²⁸⁰ <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (dostęp: 17.07.2022).

rozumienie czynności sprawczej nie straciło na aktualności, jednak, co warte uwagi, zostało obwarowane bardziej dotkliwą sankcją karną, podwyższającą górną granicę kary izolacyjnej z sześciu miesięcy do lat dwóch.

Zgodnie z § 194 (2) typizowane przestępstwo ma charakter wnioskowy, a prawo do złożenia takowego przysługuje osobom bliskim wymienionym w § 77 (2). Są to małżonek, partner cywilny i dzieci w przypadkach określonych w ustawie. Jeżeli osoba poszkodowana nie pozostawiła małżonka, partnera cywilnego, ani dzieci lub jeżeli zmarli oni przed upływem terminu do złożenia wniosku, prawo do złożenia wniosku przechodzi na rodziców, a jeżeli oni również zmarli przed upływem terminu do złożenia wniosku – na rodzeństwo i wnuki. Jeżeli krewny bierze udział w przestępstwie lub gdy jego związek ustał, jest on wyłączony z przeniesienia prawa do złożenia wniosku. Uprawnienie to nie mija nawet, jeśli ściganie jest sprzeczne z deklarowaną wolą osoby pokrzywdzonej. Jeżeli osoba uprawniona do złożenia wniosku jest ubezwłasnowolniona lub ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych, wniosek może złożyć przedstawiciel ustawowy w sprawach osobistych oraz osoba sprawująca opiekę nad osobą uprawnioną do złożenia wniosku. Jeżeli kilka osób jest uprawnionych, każda z nich może złożyć wniosek niezależnie.

Zgodnie z przeważającym poglądem komentowany przepis chroni poczucie pietyzmu bliskich i godność ludzką zmarłego, która jako pośmiertne prawo podmiotowe wywiera skutki także po jego śmierci²⁸¹. Jako że osoba zmarła nie posiada jednak aktualizującej się czci, która mogłaby być chroniona określoną sankcją, to nie cześć zmarłego jest chroniona, lecz pamięć o nim, co przemawia za oceną wśród żywych²⁸². Zamiar sprawcy musi obejmować świadomość, iż osoba, którą znieważa, zmarła przed wystąpieniem zniewagi. Przyjmuje się, że tak uczyniona zniewaga winna być rażąca pod względem formy, treści lub motywu, również pod względem towarzyszących okoliczności²⁸³. Co szczególnie interesujące, wyróżnia się także tzw. zniewagę zbiorową, co zostało potwierdzone w sprawach odnoszących się do negacji Holokaustu, na przykład podczas wydarzeń, w trakcie których propagowano Raport Leuchtera lub Raport Rudolfa. Przyjęto wówczas, że poza negacjonizmem popełnione zostało również przestępstwo znieważenia pamięci zmarłych²⁸⁴.

Przytoczona regulacja zdaje się być najtrafniejszą odpowiedzią na postawione na wstępie niniejszego opracowania pytania. Słabość regulacji dotyczących dochodzenia roszczeń na kanwie tego typu czynów w postępowaniach cywilnych nakazuje bowiem poszukiwać rozwiązań w innych gałęziach prawa, a która z nich

---

²⁸¹ T. Fischer, § 189, *Verunglimpfung des Andenkens Verstorbener*, Rn. 2, [w:] *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, München 2012, s. 1277.

²⁸² T. Fischer, § 189, *Verunglimpfung des Andenkens Verstorbener* [w:] *Strafgesetzbuch mit Erläuterungen*, Lackner / Kühl, München 1997, s. 861.

²⁸³ *Ibidem*.

²⁸⁴ *Ibidem*.

jawi się jako bardziej ku temu odpowiednia niż dysponujące najdalej idącymi środkami reakcji wobec jego naruszenia prawo karne? Jednocześnie, nie sposób nie skonstatować, iż niemiecki ustawodawca dokonał prawie że niemożliwego. Chroniąc godność zmarłych przedmiotem ochrony typizowanego przestępstwa uczynił pamięć o nich, tym samym niejako wskrzeszając pokrzywdzonych, których zabrakłoby w przypadku penalizacji zniewagi samych zmarłych. Aprobataj należy przy tym wyrazić również wobec ustalenia ich dość szerokiego kręgu, w tym uwzględnienia osób ze związków partnerskich, których pamięć o zmarłym może być niekiedy cenniejsza od tej żywej przez osoby, które łączą ze zmarłym więzy krwi.

4. Podsumowanie rozważań

Godność człowieka nie ustaje po jego śmierci, a przeradza się w szacunek i cześć należne nie tylko miejscu jego spoczynku, ale przede wszystkim pamięci o nim, która również winna korzystać z ochrony prawnokarnej. Jej realizacja niewątpliwie może wiązać się z pewnymi trudnościami - zmarły nie zabierze już głosu w swojej obronie, a najbliżsi pozostawieni są najczęściej przed dylematem – zachować godne milczenie, które może być jednak postrzegane jako przyznanie głoszonych okoliczności, czy rozgrzebywać rany. Jako zdecydowanie trudniejsza jawi się jednak bezsilność, którą serwuje bliskim zmarłych aktualna legislacja, a dla której swoistym remedium mógłby być przepis art. 216a k.k. w następującym brzmieniu:

§1. Kto znieważa pamięć o osobie zmarłej, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.

§2. Kto znieważa pamięć o osobie zmarłej za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

§3. Ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego.

Z uwagi na brak zalegalizowania w Polsce związków partnerskich należy opowiedzieć się za dookreśleniem kręgu osób uprawnionych do złożenia wniosku poprzez wskazanie, iż mogą być nimi osoby najbliższe zmarłemu w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., który wymienia także osoby pozostające we wspólnym pożyciu, niekoniecznie tej samej płci²⁸⁵.

Dzięki wprowadzeniu takiej regulacji być może „spoczywaj w pokoju” przestałoby być jedynie pobożnym życzeniem, a zaczęło być realizowanym uprawnieniem zarówno samego zmarłego, jak i jego najbliższych.

---

²⁸⁵ Uchwała SN (7) z 25.2.2016 r., I KZP 20/15.

5. Bibliografia:

Teksty ustaw:

- 1 Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553 ze zm.

Literatura przedmiotu:

- 1 I. Zgoliński, *W kwestii „granic” występku znieważenia z art. 216 kodeksu karnego*, „Ius Novum” 2013/2.
- 2 L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających, wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa wykroczeń*, Leon Frommer, Kraków 1933.
- 3 M. Bartnik, W. Lis, *Przestępstwa zniesławienia i zniewagi prasowej*, Warszawa 2013.
- 4 P. Hofmański, J. Satko, *Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej*, Kraków 2002.
- 5 R. A. Stefański, *Zniewaga: pojęcie i kryteria* [w:] *Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej*, (red.) M. Mozgawa, Warszawa 2013.
- 6 T. Fischer, § 189, *Verunglimpfung des Andenkens Verstorbener* [w:] *Strafgesetzbuch mit Erläuterungen*, Lackner / Kühl, München 1997.
- 7 T. Fischer, § 189, *Verunglimpfung des Andenkens Verstorbener*, Rn. 2 [w:] *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, München 2012.
- 8 W. Kulesza, *Zniesławienie i zniewaga (Ochrona czci i godności osobistej człowieka w polskim prawie karnym – zagadnienia podstawowe)*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984.

Orzecznictwo:

- 1 CA Paris, 6 juin 2002, Consorts Chamy c/ Le Parisien Libéré, Légipresse n° 195-I.
- 2 Cass. 2e civ., 10 octobre 2002, B. c/ M., Jurisdata n° 2002-015760.
- 3 Cour d’appel Paris, 11e ch. correctionnelle, 1er juillet 1999, Juris-Data n° 1999-024925, confirmé par Cass., ch. crim., 27 juin 2000, pourvoi n° 99-85.306.
- 4 Orzeczenie SN z 28.08.1932 r., Zb. Orz. 1932, poz. 175.
- 5 Postanowienie SN z 7.05.2008 r., III KK 234/07, OSNKW 2008/9, poz. 69.
- 6 TGI Paris, 3 juillet 1996, Légipresse n° 142-1.
- 7 TGI Paris, 10 janvier 2000, Pierre-Guillaume de R. et Jacqueline B., veuve de Dominique de R. c/ L’association Perpendiculaire et autres.
- 8 Uchwała SN (7) z 25.2.2016 r., I KZP 20/15.
- 9 Wyrok SA w Gdańsku z 30.01.2002 r., II AKa 577/01, OSA 2005/3, poz. 21.
- 10 Wyrok SA w Warszawie z 26.02.2018 r., VI ACa 1576/16, LEX nr 2578915.
- 11 Voir par ex. TGI Nanterre, 5 nov. 2001, Chambron c/ Hachette, Légipresse n° 188.

Źródła internetowe:

- 1 <https://citybuzz.pl/newsy/pozegnanie-mediow-z-kamilem-durczokiem/>.
- 2 <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070722>.
- 3 <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.

Uregulowania prawne prawa do obrony nieletniego. Aspekt krajowy i międzynarodowy

Słowa kluczowe: MIK-21, prawo, nieletni, obrona

Streszczenie

Celem rozdziału jest przedstawienie uregulowań prawnych z zakresu prawa do obrony osób nieletnich.

W artykule wskazano, że prawo do obrony posiada rangę zasady konstytucyjnej oraz jest gwarancją przeprowadzenia rzetelnego procesu z poszanowaniem praw i obowiązków jego uczestników. Uregulowania prawne z zakresu prawa do obrony osób nieletnich omówiono między innymi na podstawie przepisów zawartych w Kodeksie postępowania karnego, Kodeksie karnym, ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich. Ponadto wykorzystano dokumenty międzynarodowe, które odnoszą się do prawa do obrony tj.: Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Reguły z Pekinu, Reguły Narodów Zjednoczonych Dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności.

1. Wstęp

Termin „nieletni” nie jest terminem jednoznacznym. W literaturze prawniczej, kryminologicznej i pedagogicznej używany jest w różnym znaczeniu. W potocznych wypowiedziach na temat przestępczości nieletnich pojęcie to oznacza zwykle osobę, która popełniła czyn zabroniony prawem karnym przed osiągnięciem wieku dojrzałości karnej²⁸⁶.

Nieletnim w rozumieniu Kodeksu karnego²⁸⁷ jest osoba do ukończenia 17. roku życia²⁸⁸ oraz osoba w wieku od 15 do 17 lat, która może odpowiadać na zasadach określonych w kodeksie.²⁸⁹ Natomiast zgodnie z art.1 §1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich²⁹⁰ nieletni to osoba, która nie ukończyła lat 18 i wykazuje

---

²⁸⁶ B. Stańdo-Kawecka, *Czy nieletni potrzebuje obrońcy?*, Palestra Świętokrzyska, Nr 31–32, Marzec-Czerwiec 2015, s. 1.

²⁸⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138.).

²⁸⁸ *Ibidem*, art. 10 § 1.

²⁸⁹ *Ibidem*, art. 10 § 2.

²⁹⁰ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 969.).

przejawy demoralizacji, która dopuściła się czynu karalnego po ukończeniu lat 13, ale przed ukończeniem lat 17 oraz jest w wieku do 21 lat, wobec której orzeczono środki wychowawcze lub poprawcze.

Osobie nieletniej, tak jak każdej osobie dorosłej, przysługuje prawo do obrony stanowiące podstawę uczciwego procesu. Jest ono zagwarantowane w art.42 ust.2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²⁹¹, jak również w art. 6 ust. 3 Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²⁹² oraz w art. 14 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych²⁹³.

Celem rozdziału jest przedstawienie uregulowań prawnych z zakresu prawa do obrony osób nieletnich.

W postępowaniu w sprawach nieletnich, należy kierować się przede wszystkim „dobrem nieletniego”. Należy przyjąć, że dobro nieletniego to stan rzeczy tworzący dla nieletniego (optymalne w danej sytuacji) możliwości zaspokajania potrzeb psychicznych, fizycznych oraz rozwijania uzdolnień i nabywania umiejętności zgodnie z wymaganiami prawa i ogólnie akceptowanymi zasadami moralności, co powinno pozwolić mu w przyszłości na uzyskanie samodzielności i stabilizacji życiowej oraz zajęcie odpowiadającego jego możliwościom miejsca w społeczeństwie²⁹⁴.

2. Zasada prawa do obrony

Instytucja prawa do obrony jest gwarancją przeprowadzenia rzetelnego procesu z poszanowaniem praw i obowiązków jego uczestników. Zasada jest ujmowana w różnych kontekstach, co podkreśla jej doniosłość zarówno na płaszczyźnie krajowego porządku prawnego jak i na poziomie międzynarodowym. Należy jednak zaznaczyć, że zasada ta jest interpretowana jednolicie, co finalnie umożliwia przyjęcie spójnej definicji zasady prawa do obrony.

P. Wiliński zaproponował czteroelementową definicję zasady prawa do obrony, wskazując że winna ona uwzględniać, iż jest to²⁹⁵:

- dyrektywa postępowania o charakterze uprawniającym, w myśl której,
- oskarżony ma prawo bronić swoich interesów,
- za pomocą (z wykorzystaniem) zespołu uprawnień procesowych,
- przed stawianymi mu zarzutami lub grożącymi konsekwencjami prawnymi.

---

²⁹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

²⁹² Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

²⁹³ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz.167.

²⁹⁴ A. Gaberle, M. Korcyl – Wolska, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Wydawnictwo ARCHE Gdańsk, 2002, s. 25.

²⁹⁵ T. Tomaszewski, *Prawo do obrony jako gwarancja rzetelnego procesu karnego*, Prokuratura i Prawo Nr 6/2020, s. 120.

Za najważniejsze przesłanie zasady prawa do obrony uznaje się całościowy kompleks czynności procesowych, zmierzających do udowodnienia niewinności oskarżonego, bądź do złagodzenia lub ograniczenia jego odpowiedzialności karnej. Zgodnie z odmienną definicją, prawo do obrony uznaje się za walkę oskarżonego o korzystne dla siebie rozstrzygnięcie toczącego się procesu karnego przy jednoczesnej możliwości korzystania z pomocy obrońcy. Nie tylko definiuje się ją jako ogół uprawnień przysługujących oskarżonemu dla ochrony własnych interesów, ale także jako zbiór obowiązków ciążyących na organach wymiaru sprawiedliwości, które odpowiadają wspomnianym uprawnieniom oskarżonego²⁹⁶.

Prawo do obrony posiada rangę zasady konstytucyjnej. Bowiem zgodnie z treścią art.42 ust.2 Konstytucji: każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania, nadto może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu.

Przepisy zawarte w Kodeksie postępowania karnego²⁹⁷, które regulują prawo do obrony stanowią swoiste rozwinięcie w stosunku do wskazanego unormowania konstytucyjnego zasady prawa do obrony. Art.6 k.p.k. doprecyzowuje, że oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć.

Prawo do obrony jest nieodzownie sprzężone z zakazem zmuszania oskarżonego do aktywnego dostarczania przeciwko sobie dowodów i prawem do milczenia. W takim układzie jest to realizacja prawa do obrony w sposób bierny. Jednocześnie przepisy ustanawiające prawo do działania oskarżonego (np. inicjatywa dowodowa) powodują, że może być ono realizowane w sposób aktywny, przez obalenie też oskarżenia²⁹⁸.

Rozważania o prawie do obrony zajmują poczesne miejsce w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, który w licznych judykatach podkreślał, że prawo to należy rozumieć szeroko, jest ono bowiem nie tylko fundamentalną zasadą procesu karnego, ale też elementarnym standardem demokratycznego państwa prawnego. Przysługuje każdemu od chwili wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego aż do wydania prawomocnego wyroku i jego wykonania. Trybunał dostrzega zarówno materialny, jak i formalny wymiar prawa do obrony w procesie karnym²⁹⁹.

---

²⁹⁶ P. Paleń, *Instytucja obrony obligatoryjnej w polskim procesie karnym*, Kotowski Przegląd Prawniczy Nr 1/2017, s. 39.

²⁹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. 2022 poz. 1375).

²⁹⁸ M. Kurowski [w:] D. Świecki, (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 6.

²⁹⁹ M. Fingas, *Orzekanie reformatoryjne w instancji odwoławczej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 114.

Doktryna procesu karnego wyróżnia dwa rodzaje prawa do obrony. Prawo do obrony w znaczeniu materialnym, które oznacza możliwość korzystania ze wszystkich prawnie dopuszczalnych środków obrony oraz w znaczeniu formalnym oznacza prawo do korzystania z obrońcy wybranego lub obrońcy przyznanego z urzędu.

Z prawa do obrony w znaczeniu materialnym wynika obowiązek zapewnienia każdemu, przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, możliwości wpływania na bieg tego postępowania, w tym możliwości czynnego w nim udziału, składania wyjaśnień, zgłaszania wniosków dowodowych, uczestniczenia w postępowaniu dowodowym, kwestionowania na drodze prawnej wydawanych rozstrzygnięć. Natomiast prawo do obrony w znaczeniu formalnym kreuje obowiązek zagwarantowania przez ustawodawcę możliwości działania w postępowaniu karnym obrońcy wybranego przez osobę, przeciwko której prowadzone jest postępowanie karne, a w razie braku możliwości wyboru obrońcy przez tę osobę, m.in. ze względu na jej trudną sytuację materialną, ustawodawca ma obowiązek określenia zasad przyznawania obrońcy z urzędu³⁰⁰.

Wśród dokumentów międzynarodowych, które odnoszą się do prawa do obrony należy wskazać: Konwencję Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych.

Główny cel art.6 Konwencji w sprawach karnych polega na zapewnieniu rzetelnego procesu sądowego przed „sądem” właściwym do rozstrzygnięcia „o każdym oskarżeniu w sprawie karnej”. Gwarancje art. 6 mają zastosowanie od momentu zaistnienia „oskarżenia w sprawie karnej” w rozumieniu orzecznictwa Trybunału. Mogą więc mieć istotne znaczenie również w fazie postępowania przygotowawczego w granicach, w jakich rzetelność procesu może być poważnie dotknięta z powodu ich niezachowania w jego początkowej fazie. Prawo każdej osoby „oskarżonej o popełnienie czynu zagrożonego karą” do skutecznej obrony przez adwokata, zagwarantowane w art.6 ust.3 lit. c Konwencji, jest jedną z fundamentalnych cech rzetelnego procesu sądowego. Szybki dostęp do adwokata stanowi ważny równoważnik dla bezbronności podejrzanych pozostających w areszcie policyjnym, zapewnia fundamentalne zabezpieczenie przed przymusem i złym traktowaniem ich przez policję oraz przyczynia się do zapobiegania pomyłkom sądowym i spełnienia celów art.6 Konwencji, w szczególności równości broni między organami śledczymi lub prokuratorskimi a oskarżonym³⁰¹.

Natomiast Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych podpisany 16 grudnia 1966 r. to pierwszy na świecie uniwersalny system ochrony praw człowieka o charakterze wiążącym dla państw, które do Paktu przystąpiły i go

---

³⁰⁰ M. Florczak-Wątor [w:] P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, LEX/el. 2021, art. 42.

³⁰¹ M. A. Nowicki [w:] *Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności [w:] Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, wyd. VIII, Warszawa 2021, art. 6.

ratyfikowały. Zgodnie z art. 14 ust. 3 lit. d każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo na zasadach pełnej równości do gwarancji obecności na rozprawie, bronięcia się osobiście lub przez obrońcę przez siebie wybranego; do otrzymania informacji, jeżeli nie posiada obrońcy, o istnieniu powyższego prawa oraz posiadania obrońcy wyznaczonego dla niej w każdym przypadku, kiedy interesy sprawiedliwości tego wymagają, bez ponoszenia kosztów obrony w przypadkach, kiedy oskarżony nie posiada dostatecznych środków na ich pokrycia.

W świetle uchwalonej regulacji, oskarżony ma prawo do posiadania obrońcy wyznaczonego dla niego z urzędu w każdym przypadku, kiedy wymaga tego dobro sprawiedliwości, i bez ponoszenia kosztów obrony, gdy nie posiada on dostatecznych środków na ich pokrycie. Orzecznictwo Komitetu wskazuje, że sąd, podejmując decyzję, czy w danej sprawie wyznaczyć obrońcę, powinien uwzględniać wagę zarzucanego czynu, a w przypadku postępowania odwoławczego – szansę powodzenia apelacji³⁰².

3. Prawo do obrony w znaczeniu formalnym

Obrona formalna to możliwość korzystania przez oskarżonego z profesjonalnej pomocy obrońcy. Za posiadaniem obrońcy przemawiają poniższe racje³⁰³:

- racja fachowości – oskarżony nie jest tak wykwalifikowany, przez co nie poprowadzi w dostatecznie dobrze swojej sprawy w przeciwieństwie do wykształconego w tym kierunku obrońcy,
- racja stanu psychicznego – poprzez brak zaangażowania emocjonalnego łatwiej jest obrońcy oceniać fakty w sprawie i przyjąć odpowiednią linię obrony,
- racja zdolności wyręczenia – oskarżony nie jest w stanie wykonać wszystkich czynności procesowych, obrońca wie jak dotrzeć do organów procesowych. Korzystanie z pomocy obrońcy jest szczególnie potrzebne i pomocne, kiedy oskarżony jest pozbawiony wolności, jest chory lub np. przebywa za granicą,
- racja pomocy psychicznej – bywa tak, że tylko obrońca umie wyjaśnić oskarżonemu sens wyroku skazującego, potrafi zmotywować go do własnej obrony, przez co jest jedną z jego zaufanych osób.

W ramach obrony formalnej wyróżnić można: obronę fakultatywną, obligatoryjną oraz z urzędu. Obrona fakultatywna uzależniona jest od woli oskarżonego, często określana jest mianem „obrony z wyboru”. Natomiast obrona obligatoryjna

---

³⁰² R. Wieruszewski, A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska [w:] W. Sobczak, L. Wiśniewski, R. Wieruszewski, A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, art. 14.

³⁰³ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces karny zarys systemu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 320.

występuje gdy ustawodawca nakłada obowiązek posiadania przez oskarżonego obrońcy dając mu do wyboru czy uczyni to osobiście (obrona z wyboru) czy nastąpi to w wyniku wyznaczenia obrońcy (obrona z urzędu).

Przypadki, które składają się na tzw. przesłanki obrony obligatoryjnej występują w art. 79 i 80 k.p.k. Przesłanki te umownie określa się jako³⁰⁴:

- podmiotowe – gdy są związane z cechami osobistymi oskarżonego;
- mieszane – gdzie wchodzi w grę przesłanki podmiotowe i przedmiotowe, które mogą być związane zarówno z cechami osobistymi oskarżonego jak i charakterem sprawy;
- przedmiotowe – gdy wynikają z rodzaju sprawy karnej będącej przedmiotem postępowania.

Z uwzględnieniem tego podziału wskazać należy, iż o przesłankach podmiotowych jest mowa w art. 79 § 1 pkt 1–4 k.p.k. gdzie wskazano, że w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli:

- nie ukończył 18 lat,
- jest głuchy, niemy lub niewidomy,
- zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona,
- zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.

Oskarżony, który nie ukończył 18 roku życia, jest nieletnim. Z ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, wynika że jej przepisy stosuje się w zakresie postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły 17 lat³⁰⁵.

Należy zaznaczyć, iż k.p.k. nie posługuje się pojęciem „nieletni”. W sytuacji bowiem gdy oskarżony popełnił przestępstwo przed ukończeniem 18 roku życia, a postępowanie karne toczy się po wielu latach, gdy jest już dorosłym człowiekiem, należy stwierdzić, że brakuje racjonalnych powodów uzasadniających ustanowienie mu obrońcy na podstawie przepisu art. 79 § 1 pkt 1³⁰⁶.

Do zastosowania obrony obligatoryjnej na podstawie przepisu 79 § 1 pkt. 2 k.p.k., wystarczy samo posiadanie wady – oskarżony nie musi wykazywać, że wpływa bądź może ona wpłynąć na realizowane uprawnienia, z tym że wada taka

---

³⁰⁴ C. Kulesza, P. Starzyński, *Postępowanie karne*, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 133.

³⁰⁵ Por. art. 1 § 1 pkt 2 – ustawy z dnia 26 października 1982 r. – o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 969).

³⁰⁶ K. Eichstaedt, *Komentarz aktualizowany do art. 79 Kodeksu postępowania karnego*, [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*. Tom I, teza 5, LEX/el, 2019.

musi być poważna (o tym decyduje organ procesowy, zazwyczaj w oparciu o opinię biegłego lekarza pożądanej specjalności).

Ustawodawca przewidział obligatoryjność obrony nie tylko w przypadku posiadanych przez oskarżonego ułomności fizycznych. Szczególną uwagę zwrócił również na stan zdrowia psychicznego oskarżonego, zarówno w chwili popełnienia czynu zabronionego jak i w trakcie toczącego się postępowania karnego, regulując te kwestie, w art. 79 §1 pkt. 3 i 4 k.p.k.

Ocena wystąpienia uzasadnionej wątpliwości odnoszącej się do wyłączenia lub znacznego ograniczenia zdolności do kierowania swoim postępowaniem lub zdolności do rozpoznania znaczenia własnego czynu przez oskarżonego w momencie jego popełnienia, należy zawsze do biegłych lekarzy psychiatrów³⁰⁷.

W literaturze przedmiotu podnosi się, że niepoczytalność, a nawet ubezwłasnowolnienie, nie powoduje wyłączenia osobistej realizacji prawa do obrony przez oskarżonego w toczącym się postępowaniu karnym, co w konsekwencji oznacza, że może on podejmować wszelkie działania przewidziane w przepisach k.p.k. (np. może składać wnioski dowodowe), ze względu na to, że obrońca takiego oskarżonego zawsze działa obok oskarżonego, nigdy zaś zamiast niego³⁰⁸.

W myśl art.78 k.p.k § 1 oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Podstawą odmowy wyznaczenia obrońcy z urzędu nie może być skorzystanie przez oskarżonego z nieodpłatnej pomocy prawnej lub nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego, o których mowa w ustawie z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej³⁰⁹.

Z powyższego przepisu wynika, że oskarżony składając wniosek o wyznaczenie obrońcy musi wykazać, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrońcy z wyboru, a więc że na moment składania i rozpoznawania wniosku nie posiada środków finansowych, umożliwiających mu skorzystanie z pomocy adwokata lub radcy prawnego, bez znacznego pogorszenia sytuacji majątkowej swojej i swojej rodziny. Wystarczy pisemne oświadczenie oskarżonego, w którym wskaże on na okoliczności uzasadniające uznanie składanego wniosku. Należy jednak zaznaczyć, że Sąd analizuje sytuację oskarżonego a w przypadku stwierdzenia, że nie istnieją okoliczności, na które ten się powołuje, może odmówić uwzględnienia wniosku bądź cofnąć obrońcę z urzędu.

---

³⁰⁷ K. T. Boratyńska, A. Górski, M. Królikowski, A. Sakowicz, M. Warchoń, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, C.H.Beck, Warszawa 2015, s. 212.

³⁰⁸ *Ibidem*, s. 133.

³⁰⁹ Dz. U. z 2021 r. poz. 945.

Decyzję, w formie zarządzenia, w przedmiocie wyznaczenia obrońcy z urzędu podjąć może: prezes sądu, przewodniczący wydziału, upoważniony sędzia lub referendarz sądowy – dotyczy to także postępowania przygotowawczego. Prokurator nie może wydać decyzji o przyznaniu i wyznaczeniu obrońcy z urzędu.

Obrona oraz pełnomocnictwo z urzędu mają charakter akcesoryjny, co oznacza, że wyznaczenie obrońcy lub pełnomocnika z urzędu może nastąpić tylko wtedy, gdy określony podmiot nie ma obrońcy lub pełnomocnika z wyboru. Jak już wyżej zaznaczono, jeżeli podmiot mający obrońcę lub pełnomocnika z urzędu udzieli upoważnienia do działania w charakterze obrońcy lub pełnomocnika innemu adwokatowi lub radcy prawnemu, to obrońca lub pełnomocnik wyznaczony z urzędu traci tytuł do działania na rzecz wskazanego podmiotu. W takim wypadku powinno nastąpić formalne cofnięcie wyznaczenia obrońcy lub pełnomocnika z urzędu w drodze zarządzenia prezesa lub referendarza sądu właściwego do rozpoznania sprawy³¹⁰.

Należy zaznaczyć, że oskarżonemu przysługuje również prawo do posiadania obrońcy z urzędu w sytuacji, gdy w przypadku obrony obywatelskiej nie posiada on obrońcy z wyboru.

4. Prawo do obrony nieletnich w dokumentach międzynarodowym

Zapisy w międzynarodowych dokumentach zostały sformułowane w taki sposób, żeby można je było stosować w ramach różnych systemów prawnych (stąd uzależnienie granic wieku nieletniości od ustawodawstwa danego kraju), jednocześnie, aby wytyczały pewne minimalne standardy postępowania z nieletnimi przestępcami, bez względu na sposób ich definiowania i stosowany system rozwiązywania ich spraw. Stosowanie ich jest uzależnione od warunków gospodarczych, społecznych i kulturowych istniejących w każdym państwie³¹¹.

Najważniejszym dokumentem chroniącym praw dziecka jest Konwencja o Prawach Dziecka, uchwalona przez Organizację Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r.³¹². W myśl art. 1 „dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność.

Zgodnie z Konwencją Państwa-Strony zapewnią każdemu dziecku, które podejrzewa się, oskarża lub uznaje winnym pogwałcenia prawa karnego niezwłoczne bezpośrednie poinformowanie go o stawianych mu zarzutach lub, w odpowiednich przypadkach, za pośrednictwem jego rodziców albo opiekuna prawnego oraz

---

³¹⁰ J. Zagrodnik, *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym i karnym skarbowym*, Warszawa 2020, s. 127.

³¹¹ F. Dünkel, A. Baechtold., D. van Zyl-Smit, *Europejskie reguły wykonywania sankcji i środków orzeczonych wobec nieletnich sprawców czynów karalnych*, *Archiwum Kryminologii* 2010, t. XXXI, 2009, s. 56.

³¹² Dz.U. z 1991 Nr 120 poz. 526.

zapewnienie prawnej lub innej pomocy w przygotowaniu i prezentowaniu jego obrony. Z przytoczonego art. 40 ust. 2 lit. b) (ii) wynika zatem, że Konwencja wymaga, aby dziecko miało zapewnioną prawną lub inną właściwą pomoc w przygotowaniu i prezentowaniu swojej obrony.

Dokumentami międzynarodowymi, które wyznaczają standardy w zakresie prawa do obrony nieletnich są przede wszystkim:

1. Wzorcowe Reguły Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich z 29 listopada 1985 r. nazywane Regułami Minimalnymi, Regułami z Beijing, Regułami Bijińskimi, Regułami z Pekinu lub Regułami Pekijskim – przyjęte przez VII Kongres Narodów Zjednoczonych³¹³.

W dokumencie tym „nieletni przestępca” to dziecko lub młody człowiek podejrzany lub uznany za sprawcę przestępstwa, tj. zachowania, czyli działania lub zaniechania, które zgodnie z ustawodawstwem danego kraju jest karalne. Ochrona praw powinna również obejmować inne kategorie nieletnich: tzw. przestępców statusu, czyli nieletnich dopuszczających się zachowań zabronionych jedynie w przypadku, gdy ich sprawcą jest nieletni (np. wagarowanie, nieposłuszeństwo w szkole); nieletnich, których sprawy rozpatrywane są w postępowaniu opiekuńczym lub przez pomoc społeczną; młodocianych³¹⁴.

Reguły z Beijing ustalają uniwersalny standard modelu postępowania w sprawach nieletnich. Jest to jednak wyłącznie standard minimalny określający poziom praw i gwarancji którego nie może zostać wyłączony przez żadne ustawodawstwo państw-członków ONZ. Zasady te są rekomendowane, ale nie mają charakteru wiążącego.

W regule 15.1 przewidziano, że „nieletni powinien mieć prawo do korzystania w ciągu całego postępowania z pomocy obrońcy lub zwrócenia się o bezpłatną pomoc prawną, jeżeli tylko istnieją przepisy krajowe przewidujące taką pomoc”³¹⁵.

Reguły Pekijskie powołują się na uznane we wcześniejszych aktach prawa międzynarodowego prawa podstawowe, a także zawierają komentarze pozwalające dokonać ich trafnej wykładni, co czyni je wyjątkowo istotnym źródłem standardów postępowania z nieletnimi.

---

³¹³ A. Grześkowiak, *Polskie prawo nieletnich w świetle reguł minimalnych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości względem nieletnich*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, z. 3/1987, s. 115–131.

³¹⁴ M. Stanciaszek, *Model wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w Polsce* [w:] D. Müller, A. Sobczak, *Rozwój i jego wspieranie w perspektywie rehabilitacji i resocjalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 227.

³¹⁵ P. Górecki, *Rola i zadania obrońcy nieletniego w świetle znowelizowanej ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Prokuratura i Prawa o Nr 10/2014, s. 146.; *Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 40/33 przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne dnia 29 listopada 1985 r.* Tekst [w:] *Archiwum Kryminologii*, t. XIX, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 1993, s. 245–267.

2. Reguły Narodów Zjednoczonych Dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności.

Reguły te zostały przyjęte na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 45/113 w dniu 14 grudnia 1990 r.³¹⁶. Zawierają one bardzo dokładne zasady dotyczące procedury przyjęcia nieletniego do odpowiedniego zakładu, wyposażenia zakładów dla nieletnich. Personel zatrudniony w placówkach dla nieletnich powinien posiadać odpowiednie kwalifikacje, a jego celem powinno być zapewnienie nieletniemu warunków, w których nie będzie przemocy fizycznej, psychicznej, emocjonalnej i seksualnej oraz prawa do prywatności.

Zgodnie z pkt 18a Reguł nieletni powinni mieć zagwarantowane prawo do „regularnego, poufnego i odbywającego się w odosobnieniu kontaktowania się ze swoimi doradcami prawnymi”.

5. Prawo do obrony nieletnich w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich

Sprawy nieletnich należą do właściwości sądu rodzinnego, ale nie może on wymierzyć kary z powodu popełnienia przez nieletniego czynu zabronionego pod groźbą kary w sytuacji, gdy wszczęto postępowanie przed ukończeniem przez niego lat 18, ale w chwili orzekania ukończył 18 lat. Ponadto Sąd karny może orzekać w sprawie nieletniego, gdy o przekazaniu sprawy nieletniego na drogę postępowania karnego zdecyduje sąd rodzinny na podstawie art. 10 § 2 k.k. oraz kiedy to względy procesowe przemawiają za celowością łącznego rozpoznania przez sąd karny sprawy dorosłego i nieletniego współsprawcy czynu.

Prawo do obrony jest przejawem rzetelnego procesu karnego oraz jednym z podstawowych praw oskarżonego w zwykłym procesie karnym. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich³¹⁷ odbiega od uregulowań karnistycznych, mimo, że zawiera uregulowania mające z nimi ścisły związek (np. art.18, 32k, 94 u.p.n.). Z tego względu prawo do obrony, a w szczególności prawo do korzystania w całym postępowaniu z pomocy obrońcy, jest w pełni zasadne.

Do powoływania i działania obrońcy stosuje się odpowiednio przepisy k.p.k., ze zmianami przewidzianymi w ustawie. Regulacja ta określa zatem prawo do obrony nieletniego w sposób zbieżny z treścią art. 6 k.p.k.

W myśl art.18a pkt.1 w/w ustawy nieletniemu przysługują: prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy. Należy zaznaczyć, iż obrońcą nieletniego może być tylko adwokat. Jest on zobowiązany zachować w tajemnicy

---

³¹⁶ *Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 45/113 przyjęta w dniu 14 grudnia 1990 r.* Tekst [w:] *Archiwum Kryminologii*, t. XIX, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 1990, s. 269–283.

³¹⁷ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 969).

wszystko, o czym dowiedział się w związku z prowadzeniem sprawy nieletniego, a nawet w związku z udzieleniem mu jednorazowej porady³¹⁸.

Prawo nieletniego do korzystania z pomocy obrońcy należy do tzw. formalnego prawa do obrony. Jedną z charakterystycznych cech funkcjonowania obrońcy jest jego daleko posunięta niezależność wobec oskarżonego (nieletniego) i to niezależnie, czy jest on ustanowiony z urzędu, czy z wyboru. W szczególności obrońca nie może być związany tzw. instrukcją wewnętrzną, narzucającą określoną linię obrony nieletniego. Obrońca może działać tylko na korzyść nieletniego o czym mówi art. 86 k.p.k.

W toku postępowania, które co do zasady odbywa się z wyłączeniem jawności, obrońca ma duże możliwości procesowe. Zgodnie z art. 32b§ 1 u.p.n może on składać oświadczenia, wnioski dowodowe, uczestniczyć przy przeprowadzaniu dowodów, jak i składać środki odwoławcze od zapadłych orzeczeń.

Przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich³¹⁹, wskazują, w jakich przypadkach obrona nieletniego ma charakter obligatoryjny. Obrona obowiązkowa ma miejsce wówczas, gdy³²⁰:

1. interesy nieletniego i jego rodziców lub opiekunów pozostają w sprzeczności (art. 36 § 1 u.p.n.),
2. nieletniego umieszczono w schronisku dla nieletnich (art. 49 u.p.n.),
3. sprawa nieletniego jest rozpoznawana w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym w celu zastosowania wobec niego środków leczniczych (art. 47a w zw. z art. 49 i art. 12 u.p.n.),
4. w postępowaniu poprawczym (art. 49 u.p.n.),
5. w zwykłym postępowaniu karnym (art. 79 § 1 pkt 1 k.p.k.),
6. w postępowaniu karnym wykonawczym.

Obrona obligatoryjna przewidziana jest także w sytuacji, gdy postępowanie w sprawie nieletniego toczy się na podstawie k.p.k., ale zostało ono wszczęte przed ukończeniem przez nieletniego 18 lat. Postępowanie przygotowawcze w takiej sprawie prowadzi wprawdzie sąd rodzinny, ale nieletni musi mieć wówczas obrońcę (art. 18 § 2 ust. 1 pkt b u.p.n.).

Nieletni może także skorzystać z obrońcy z wyboru lub z urzędu. Zgodnie z art. 32c§ 3,4 u.p.n nieletni może złożyć wniosek o ustanowienie obrońcy z urzędu. Prezes sądu uwzględnia wniosek, jeżeli udział obrońcy w sprawie uzna za potrzebny, a nieletni lub jego rodzice nie są w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia obrońcy z wyboru bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Na odmowę ustanowienia obrońcy przysługuje zażalenie. Ponadto obrońca nieletniego może podejmować czynności procesowe jedynie na korzyść nieletniego, uwzględniając jego słuszny interes.

---

³¹⁸ Art.6 ustawy z 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze, (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.

³¹⁹ Art. 32c § 1 i 2 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich...*op.cit.*

³²⁰ M. Maraszek, *Obrońca w postępowaniu w sprawach nieletnich*, Palestra, Nr 5–6/2014, s. 43.

Nieletni może mieć jednocześnie nie więcej niż 3 obrońców³²¹. Zgodnie z przepisem art. 84 § 2 k.p.k. wyznaczenie obrońcy z urzędu nakłada na niego obowiązek podejmowania czynności procesowych aż do prawomocnego zakończenia postępowania. Tylko w przypadku dokonywania poszczególnych czynności poza siedzibą lub miejscem zamieszkania wyznaczonego obrońcy przez sądu, na wniosek obrońcy, może wyznaczyć dla tej czynności innego obrońcę.

6. Wnioski

W literaturze przedmiotu istnieje przekonanie, że prawo do obrony stanowi nie tylko fundamentalną gwarancję procesową, lecz także sposób ujęcia prawa do obrony upoważnia do stwierdzenia, że jest ono podstawowym podmiotowym prawem człowieka.

Zasada prawa do obrony obejmuje szereg uprawnień procesowych pozwalających tak na osobistą walkę oskarżonego z postawionymi zarzutami (obrona materialna), jak i korzystanie z pomocy fachowej obrońcy (obrona formalna).

System sprawiedliwości wobec nieletnich opiera się w Polsce przede wszystkim na przepisach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz na towarzyszących jej rozporządzeniach. Wszystkie te regulacje powinny być interpretowane z uwzględnieniem dokumentów międzynarodowych, ponieważ ustanawiają one standardy, na których powinien opierać się system sprawiedliwości wobec nieletnich. Ponadto jednogłośnie wskazują, że nieletnim muszą przysługiwać co najmniej te same gwarancje procesowe, co dorosłym.

Nieletniemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy. Ponadto może on złożyć wniosek o ustanowienie obrońcy z urzędu. W przypadku jeśli interesy nieletniego i jego rodziców albo opiekuna pozostają w sprzeczności, nieletni jest głuchy, niemy lub niewidomy lub istnieją wątpliwości dotyczące jego zdrowia psychicznego, lub umieszczono nieletniego w schronisku dla nieletnich ma on wyznaczonego obrońcę z urzędu.

Reasumując należy stwierdzić, że nieletniemu w toku prowadzonego postępowania przysługuje szereg praw, z których najważniejszym jest prawo do obrony.

Prawo to gwarantuje Konstytucja RP, która stanowi, że każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania i może on w szczególności wybrać obrońcę lub korzystać z obrońcy z urzędu.

---

³²¹ Art.77 Kodeks postępowania karnego...*op. cit.*

7. Bibliografia

- 1 Boratyńska K.T., Górski A., Królikowski M., Sakowicz A., Warchoń M., Ważny A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- 2 Dünkel F., Baechtold A., van Zyl-Smit D., *Europejskie reguły wykonywania sankcji i środków orzeczonych wobec nieletnich sprawców czynów karalnych*, Archiwum Kryminologii 2010, t. XXXI/2009.
- 3 Eichstaedt K., *Komentarz aktualizowany do art. 79 Kodeksu postępowania karnego*, [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*. Tom I, teza 5, LEX/el, 2019.
- 4 Fingas M., *Orzekanie reformatoryjne w instancji odwoławczej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- 5 Florczak-Wątor M. [w:] Tuleja P. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, LEX/el. 2021.
- 6 Gaberle A., Korcyl – Wolska M., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk, 2002.
- 7 Górecki P., *Rola i zadania obrońcy nieletniego w świetle znowelizowanej ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Prokuratura i Prawo Nr 10/2014.
- 8 Grześkowiak A., *Polskie prawo nieletnich w świetle reguł minimalnych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości względem nieletnich*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny I Socjologiczny, z. 3/1987.
- 9 Hofmański P., Waltoś S., *Proces karny zarys systemu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- 10 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- 11 Konwencja o Prawach Dziecka, uchwalona przez Organizację Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. Dz.U. z 1991 Nr 120 poz. 526.
- 12 Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2. (Dz. U. z 1993r., Nr 61, poz. 284.)
- 13 Kulesza C., Starzyński P., *Postępowanie karne*, C.H.Beck, Warszawa 2022.
- 14 Kurowski M. [w:] D. Świecki, (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 6.
- 15 Maraszek M., *Obrońca w postępowaniu w sprawach nieletnich*, Palestra, Nr 5–6/2014.
- 16 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz.167.)
- 17 Nowicki M.A., *Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* [w:] *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, wyd. VIII, Warszawa 2021.
- 18 Paleń P., *Instytucja obrony obligatoryjnej w polskim procesie karnym*, Kotowski Przegląd Prawniczy Nr 1/2017.
- 19 *Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 40/33 przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne dnia 29 listopada 1985 r.* Tekst [w:] *Archiwum Kryminologii*, t. XIX, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 1993.
- 20 *Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 45/113 przyjęta w dniu 14 grudnia 1990 r.* Tekst [w:] *Archiwum Kryminologii*, t. XIX, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 1990.

- 21 Staniaszek M., *Model wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w Polsce* [w:] D. Müller, A. Sobczak, *Rozwój i jego wspieranie w perspektywie rehabilitacji i resocjalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
- 22 Stańdo-Kawecka B., *Czy nieletni potrzebuje obrońcy?*, Palestra Świętokrzyska, Nr 31–32, Marzec-Czerwiec 2015.
- 23 Tomaszewski T., *Prawo do obrony jako gwarancja rzetelnego procesu karnego*, Prokuratura i Prawo Nr 6/2020.
- 24 Ustawa z 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze, (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.
- 25 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 969.).
- 26 Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej Dz. U. z 2021 r. poz. 945
- 27 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138.).
- 28 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. 2022 poz. 1375)
- 29 Wieruszewski R., Gliszczyńska-Grabias A., Sękowska-Kozłowska K. [w:] W. Sobczak, L. Wiśniewski, R. Wieruszewski, A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska (red), *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- 30 Zagrodnik J., *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym i karnym skarbowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.

Michał Rolnik

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

Wpływ podatku dochodowego na poziom dochodów budżetu państwa w Polsce w latach 2016–2020

Słowa kluczowe: państwo, budżet państwa, dochody budżetu państwa, podatek dochodowy od osób fizycznych, podatek dochodowy od osób prawnych

Streszczenie

Celem artykułu jest zbadanie wpływu podatku dochodowego od osób fizycznych oraz podatku dochodowego od osób prawnych na poziom dochodów budżetu państwa w Polsce w latach 2016–2020. Ponadto postawiono hipotezę badawczą dotyczącą zależności pomiędzy poziomem dochodów budżetu państwa a wpływami z tytułu podatku dochodowego.

W części teoretycznej artykułu dokonano krótkiej charakterystyki podatku dochodowego od osób fizycznych jak i osób prawnych. Natomiast w części empirycznej zaprezentowano poziom i strukturę dochodów budżetowych z uwzględnieniem dochodów podatkowych i niepodatkowych. Dokonano analizy udziału dochodów z tytułu podatku dochodowego w łącznych dochodach państwa. Ponadto, wykorzystując macierz korelacji, określono poziom zależności liniowej, zachodzącej pomiędzy wybranymi zmiennymi. Wskazano, iż istnieje istotna statystycznie zależność pomiędzy dochodami budżetu państwa a wpływami z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych oraz podatku dochodowego od osób prawnych.

1. Wstęp

Budżet państwa to podstawa prawna dla działalności rządu, czyli władzy wykonawczej. Stanowi swoiste upoważnienie do gromadzenia dochodów oraz dokonywania wydatków. Jest to akt, który upoważnia władzę wykonawczą do zarządzania środkami publicznymi. Proces uchwalenia budżetu państwa i przyjęcia sprawozdania w zakresie jego wykonania stanowi wyraz politycznego zaufania, którym władza ustawodawcza obdarza rząd. Przyjęcie budżetu państwa to wynik konsensusu zachodzącego pomiędzy władzą ustawodawczą, władzą wykonawczą oraz różnymi grupami interesów³²².

---

³²² Komar, *Finanse publiczne w gospodarce rynkowej*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz, 1996, s. 81–83.

Wykonanie budżetu państwa to proces odbywający się na podstawie ustawy budżetowej, który polega na gromadzeniu dochodów i dokonywaniu wydatków, w okresie od chwili wejścia w życie ustawy budżetowej, do końca danego roku kalendarzowego³²³. Ustawa budżetowa została uregulowana w art. 109–123 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych³²⁴.

Celem artykułu jest zbadanie wpływu podatku dochodowego od osób fizycznych oraz podatku dochodowego od osób prawnych na poziom dochodów budżetu państwa w Polsce w latach 2016–2020.

Wysokość podatków oraz ich struktura są szczególnie ważnymi elementami polityki fiskalnej państwa. Podatki bezpośrednie dotyczą każdego podmiotu gospodarczego osiągającego dochody. Dlatego też postawiono hipotezę badawczą (H1): Podatek dochodowy od osób fizycznych oraz podatek dochodowy od osób prawnych stanowią istotne źródło dochodów budżetu państwa.

We współczesnej gospodarce podatki pełnią kilka funkcji. Jedną z nich jest funkcja fiskalna, która sprowadza się do przejmowania od różnych podmiotów na rzecz państwa bądź innego związku publiczno-prawnego, środków pieniężnych niezbędnych do realizacji ich zadań. Podatki stanowią więc narzędzie wykorzystywane do gromadzenia środków pieniężnych przez uprawnione podmioty.

W artykule wykorzystano metodę analizy treści literatury przedmiotu oraz analizę statystyczną. Ponadto w celu weryfikacji postawionej hipotezy badawczej wykorzystano macierz korelacji liniowej Pearsona.

2. Ogólna charakterystyka podatku dochodowego w Polsce

Podatek dochodowy jest formą daniny publicznej, w przypadku której przedmiot opodatkowania stanowi dochód³²⁵ lub – w przypadku zryczałtowanych form opodatkowania – przychód. Podstawę opodatkowania (dochód) otrzymuje się poprzez odjęcie od przychodu wszystkich kosztów jego uzyskania.

W Polsce wyróżnia się dwa rodzaje podatku dochodowego:

- podatek dochodowy od osób fizycznych (PIT³²⁶ – Personal Income Tax),
- podatek dochodowy od osób prawnych (CIT – Corporate Income Tax).

Podatek dochodowy nie jest podatkiem powszechnym ani podmiotowo, ani przedmiotowo. Co do zasady, dotyczy wszystkich osób/przedsiębiorstw, osiągających dochody na terenie kraju. W przypadku tego podatku występują jednak liczne zwolnienia w zakresie podmiotu oraz przedmiotu opodatkowania, zarówno

---

³²³ Procedura Budżetowa.pptx (live.com) (dostęp: 13.07.2022).

³²⁴ t.j. Dz. U. z 2022r. poz. 583.

³²⁵ Leksykon budżetowy (sejm.gov.pl) (dostęp: 13.07.2022).

³²⁶ „PIT” to także termin oznaczający druki urzędowe, na których podatnicy dokonują rozliczenia z podatku dochodowego od osób fizycznych.

w ustawie o PIT, jak i ustawie o CIT. W zależności od osoby lub podmiotu jaki uzyskuje przychody, a także źródeł ich pochodzenia, ustawodawca przewidział szereg zwolnień podatkowych.

Podatek dochodowy przestrzega zasady równości opodatkowania. Wszyscy podatnicy, którzy uzyskują jednakowe dochody są traktowani w sposób równy. Opodatkowanie obejmuje dochody pochodzące zarówno z działalności gospodarczej, jak i umowy o pracę, umowy zlecenie, umowy o dzieło, emerytury, renty, wolnego zawodu czy praw majątkowych³²⁷.

3. Podatek dochodowy od osób fizycznych

Podatek dochodowy od osób fizycznych (PIT) to podatek, który obciąża dochody osobiste społeczeństwa. PIT należy do grupy podatków bezpośrednich, osobistych. Jedną z kwestii odróżniających go od podatków pośrednich, takich jak VAT czy akcyza, jest to, że część dochodów z jego tytułu (określony procent) trafia do budżetów jednostek samorządu terytorialnego.

Podatek dochodowy od osób fizycznych obejmuje wszystkie dochody osiągnięte przez właściwych podatników. Ustawa o PIT zawiera jednak katalog zwolnień podatkowych, zarówno podmiotowych (podatnik), jak i – przede wszystkim – przedmiotowych (podstawa opodatkowania)³²⁸. Wyłączenia podatkowe na gruncie PIT możliwe są także za sprawą rozporządzenia Ministra Finansów.

Przychód stanowią wszystkie środki pieniężne otrzymane przez podatnika w danym roku kalendarzowym, a także te, które zostały pozostawione mu do dyspozycji. Przychodem mogą być również świadczenia otrzymane w naturze oraz inne nieodpłatne świadczenia. Podstawą uzyskania przychodu są więc nie tylko czynności faktyczne, ale także prawne, w związku z którymi dochodzi do przysporzenia majątkowego³²⁹.

Podatnikami podatku dochodowego od osób fizycznych są wyłącznie osoby fizyczne. Przez określenie ”osoba fizyczna” rozumie się termin w prawie cywilnym, oznaczający człowieka od chwili narodzin, do momentu śmierci, inaczej niż w przypadku osoby prawnej.

Źródła przychodu, z których dochód podlega opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych można podzielić na dwie grupy:

- przychody z pracy,
- przychody z majątku.

---

³²⁷ A. Lazarowicz, *Podatki dochodowe cz. I*, 27.06.2021r., *Podatki dochodowe cz. I*, (poradnikprzedsiebiorcy.pl).

³²⁸ t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1, art. 21 ust. 1.

³²⁹ Kabza, *Problem opodatkowania świadczeń na zaspokojenie potrzeb rodziny*, *Studia Prawno-Ekonomiczne*, Nr CI/2016, s. 71–85.

Przedmiot opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych został określony w art. 10 ust. 1 w/w ustawy i stanowi m.in.³³⁰:

- stosunek służbowy, stosunek pracy, w tym spółdzielczy stosunek pracy, członkostwo w rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub innej spółdzielni zajmującej się produkcją rolną, praca nakładcza, emerytura lub renta,
- działalność wykonywana osobiście (umowa zlecenie, umowa o dzieło, kontrakt menedżerski, wynagrodzenia biegłych, inkasenci należności publicznoprawnych, wynagrodzenia członków osób prawnych),
- pozarolnicza działalność gospodarcza (prowadzona także w ramach spółki),
- wolny zawód (jeżeli nie jest to działalność wykonywana osobiście),
- działy specjalne produkcji rolnej (np. hodowla drobiu, prowadzenie pasiek),
- nieruchomości bądź ich części,
- najem, podnajem, dzierżawa, poddzierżawa oraz inne umowy o podobnym charakterze, w tym również dzierżawa, poddzierżawa działów specjalnych produkcji rolnej oraz gospodarstwa rolnego lub jego składników na cele nierolnicze albo na prowadzenie działów specjalnych produkcji rolnej, z wyjątkiem składników majątku związanych z działalnością gospodarczą,
- kapitały pieniężne (odsetki od pożyczek, wkładów oszczędnościowych, środków na rachunkach wartościowych, dywidendy, przychody z funduszy powierniczych, przychody z odpłatnego przeniesienia udziałów w spółkach, akcji, a także innych papierów wartościowych),
- prawa majątkowe (przychody z praw autorskich i praw pokrewnych oraz z odpłatnego ich zbycia).

4. Podatek dochodowy od osób prawnych

Podatek dochodowy od osób prawnych (CIT) to bezpośredni podatek dochodowy, który obciąża dochody uzyskiwane przez osoby prawne (spółki/przedsiębiorstwa). Podobnie jak w przypadku podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT), część wpływów z tytułu tego podatku trafia do budżetów jednostek samorządu terytorialnego (określony procent). Dotyczy on głównie, choć nie tylko, spółek kapitałowych, tzn. spółek akcyjnych oraz spółek z ograniczoną odpowiedzialnością³³¹.

Osoby prawne to m.in.: spółki akcyjne, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie; jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej to m.in. placówki oświaty czy wspólnoty mieszkaniowe.

---

³³⁰ Ustawa z dnia 26 lipca 1991r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, art. 10 ust. 1 (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1).

³³¹ M. Lewandowska, *Podatek dochodowy od osób prawnych – CIT*, 17.12.2021 r., *Podatek dochodowy od osób prawnych – czym jest i kogo dotyczy?* (poradnikprzedsiębiorcy.pl).

Zgodnie z art. 1 ustawy o CIT, podmiot opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych stanowią także³³²:

- spółki komandytowo-akcyjne mające siedzibę lub zarząd na terytorium Polski,
- spółki niemające osobowości prawnej, mające siedzibę lub zarząd w innym państwie, jeśli zgodnie z przepisami prawa podatkowego tego innego państwa są traktowane jako osoby prawne i podlegają w tym państwie opodatkowaniu od całości swoich dochodów bez względu na miejsce ich osiągnięcia,
- podatkowe grupy kapitałowe, czyli grupy tworzone przez m.in. dwie spółki prawa handlowego, posiadające osobowość prawną oraz które pozostają w związkach kapitałowych,
- od 1 stycznia 2021 r. spółki komandytowe, które posiadają siedzibę lub zarząd na terytorium Polski,
- spółki jawne mające siedzibę lub zarząd na terytorium Polski, jeżeli współnikami tych spółek nie są wyłącznie osoby fizyczne oraz spółka nie złożyła przed rozpoczęciem roku obrotowego informacji – według określonego wzoru – o podatnikach CIT oraz o podatnikach PIT, którzy posiadają, bezpośrednio lub za pośrednictwem podmiotów niebędących podatnikami podatku dochodowego, prawa do udziału w zysku tej spółki.

Osoba prawna to jednostka organizacyjna, która – na ogół – posiada wyodrębniony majątek i jest samodzielnym podmiotem prawa, powołanym do osiągnięcia konkretnego celu oraz ponoszącym pełną odpowiedzialność za swoje działania. Osobowość prawna to kategoria normatywna. Posiadają ją tylko te jednostki, którym przepisy wyraźnie ją przyznały. Zarówno zdolność prawna, jak i zdolność do czynności prawnych, jest nabywana przez daną osobę prawną w momencie jej utworzenia. Osoba prawna nie może być jednak podmiotem praw i obowiązków, dotyczących bezpośrednio człowieka, np. o charakterze rodzinnym. Ograniczenia w zakresie zdolności prawnej osób prawnych wynikają z konkretnych przepisów prawnych i statutów³³³.

Przedmiot opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych, zgodnie z zasadami ogólnymi, to dochód, na który składają się³³⁴:

- dochody osiągnięte z zysków kapitałowych,
- dochody osiągnięte z innych źródeł przychodów.

---

³³² t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 583.

³³³ Radca prawny Kraków – Obsługa prawna oraz porady prawne | Dr hab. Piotr Wiatrowski (wiatrowskipiotr.eu) (dostęp: 15.07.2022).

³³⁴ M. Lewandowska, *Podatek dochodowy od osób prawnych – CIT*, 17.12.2021 r., Podatek dochodowy od osób prawnych – czym jest i kogo dotyczy? (poradnikprzedsiebiorcy.pl).

Wedle najprostszej definicji, dochodem z danego źródła przychodów jest nadwyżka sumy osiągniętych przychodów z tego źródła nad kosztami ich uzyskania, osiągnięta w danym roku podatkowym. Nadwyżka kosztów uzyskania przychodu nad przychodami jest stratą z danego źródła przychodów.

W przypadku podatkowych grup kapitałowych, dochód ze źródła przychodów stanowi nadwyżka sumy dochodów wszystkich spółek tworzących grupę kapitałową, uzyskanych z danego źródła przychodów, nad sumą strat tych spółek poniesionych z tego źródła. Jeżeli za rok podatkowy suma strat poniesionych z danego źródła przychodów przez wszystkie spółki tworzące podatkową grupę kapitałową przekracza sumę dochodów uzyskanych z tego źródła, różnica stanowi stratę podatkowej grupy kapitałowej, poniesionej z danego źródła przychodów³³⁵.

5. Poziom i struktura dochodów budżetu państwa

Dokonana w tej części analiza dotyczy procesu wykonania budżetu państwa w Polsce. Ograniczono się jednak wyłącznie do dochodów budżetowych w okresie od 2016 do 2020 r.

W tabeli 1 zaprezentowano wykonanie budżetu państwa w zakresie zgromadzonych dochodów budżetowych w Polsce, w okresie od 2016 do 2018 r. Za okres 2019–2020 przedstawiono plan wykonania budżetu państwa w zakresie gromadzenia dochodów budżetowych w Polsce.

Tab. 1. Dochody budżetu państwa ogółem w Polsce w latach 2016–2020 (w mln zł)

Dochody podatkowe	2016	2017	2018	2019	2020
Podatek od towarów i usług (VAT)	126 584	156 801	174 947	179 600	200 150
Podatek akcyzowy	65 749	68 261	72 108	73 000	74 905
Podatek dochodowy od osób fizycznych (PIT)	48 232	52 669	59 559	64 300	66 515
Podatek dochodowy od osób prawnych (CIT)	26 381	29 758	34 641	34 800	41 800
Podatek od niektórych instytucji finansowych (podatek bankowy)	3 507	4 340	4 507	4 551	4 878
Podatek od gier hazardowych	1 407	1 640	1 902	2 080	2 558
Podatek od wydobycia niektórych kopalin	1 277	1 786	1 689	1 400	1 700
SUMA	273 137	315 255	349 353	359 731	392 506
Dochody niepodatkowe	2016	2017	2018	2019	2020
Dywidendy i wpłaty z zysku	2 815	2 427	2 792	2 782	1 475

³³⁵ Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, art. 7a ust. 1 (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 583).

Wpłaty z zysku Narodowego Banku Polskiego	7 862	8 741	0	0	7 437
Cło	3 178	3 556	4 034	4 184	4 680
Dochody państwowych jednostek budżetowych i inne dochody niepodatkowe	24 044	16 825	19 802	16 247	25 538
Wpłaty jednostek samorządu terytorialnego	2 232	2 122	2 259	2 593	2 938
Środki z Unii Europejskiej i innych źródeł niepodlegające zwrotowi	1 414	1 485	1 806	2 197	2 342
SUMA	41 545	35 156	30 693	28 003	44 410
ŁĄCZNE DOCHODY	314 682	350 411	380 046	387 734	436 916

Źródło: oprac. własne na podst.: R. Oktaba, *Prawo podatkowe*, C.H.BECK, Warszawa 2019, wydanie 4, s. 22–26.

W 2016 r. dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego stanowiły 27,32% wpływów podatkowych. W łącznych dochodach budżetu państwa zdecydowanie najistotniejszym źródłem dochodów były dochody podatkowe, które odpowiadały za 86,80% wszystkich wpływów, natomiast sam podatek dochodowy stanowił 23,71% wszystkich dochodów budżetu państwa w 2016r. Podatki pośrednie, tzn. VAT, akcyza oraz podatek od gier hazardowych stanowiły 70,93% wszystkich dochodów podatkowych, a także 61,57% łącznych dochodów budżetu państwa w tym roku.

W 2017 r. dochody z PIT i CIT ogółem to 26,15% dochodów podatkowych. Był to spadek w stosunku do 2016 r. o 1,17 pp. Dochody podatkowe natomiast stanowiły 89,97% łącznych dochodów budżetu państwa, co oznaczało wzrost o 3,17 pp., w porównaniu do zeszłego roku budżetowego. Podatek dochodowy przyniósł państwu w tym roku 23,52% wszystkich wpływów, a zatem o 0,19 punktu procentowego mniej niż w 2016 r.. W 2017 r. podatki pośrednie odpowiadały za 71,91% dochodów podatkowych oraz za 64,70% wszystkich dochodów budżetowych. Był to wzrost odpowiednio o 0,98 pp. oraz 3,13 pp., w stosunku do 2016 r.

W 2018 r. wpływy z podatku dochodowego wyniosły 26,96% dochodów podatkowych. Dochody te stanowiły 91,92% wszystkich wpływów. Sam podatek dochodowy odpowiadał za 24,79% wszystkich dochodów budżetu państwa. W stosunku do 2017 r., udział dochodów z PIT i CIT w dochodach podatkowych wzrósł o 0,81 pp., z kolei udział dochodów podatkowych w łącznych dochodach budżetu państwa zwiększył się o 1,95 pp. Udział podatku dochodowego we wszystkich dochodach budżetowych, w porównaniu do 2017 r., zwiększył się w 2018 r. o 1,27 punktu procentowego. Podatki pośrednie stanowiły 71,26% dochodów budżetowych z tytułu podatków i 65,51% łącznych dochodów za 2018 r. Był to spadek odpowiednio o 0,65 pp. oraz wzrost o 0,81 pp., w porównaniu do 2017 r.

W 2019 r. podatek dochodowy odpowiadał za 27,55% dochodów podatkowych, one natomiast stanowiły 92,78% wszystkich dochodów budżetu państwa. Oznaczało to wzrost odpowiednio o 0,59 pp. oraz 0,86 pp., w stosunku do roku ubiegłego. Podatki PIT i CIT przyniosły do budżetu w tym roku 25,56% łącznych wpływów. W zestawieniu z 2018 r., był to progres o 0,77 punktu procentowego. W 2019 r. podatki pośrednie to 70,80% dochodów podatkowych, a także 65,68% wszystkich dochodów budżetu państwa. To oznaczało spadek udziału w dochodach podatkowych o 0,46 pp. oraz wzrost udziału w łącznych dochodach o 0,17 punkta procentowego.

Dochody z tytułu podatków PIT i CIT ogółem stanowiły w 2020 r. 27,60% wszystkich dochodów podatkowych. W porównaniu do 2019r. był to wzrost o 0,05 punktu procentowego. W łącznych dochodach budżetu państwa dochody podatkowe odpowiadały za 89,84% wpływów. To oznaczało spadek o 2,94 pp. W stosunku do zeszłego roku. Podatek dochodowy stanowił natomiast 24,79% wszystkich dochodów budżetowych, co przełożyło się na spadek w stosunku do 2019 r. o 0,77 pp. Udział dochodów z PIT i CIT w łącznych dochodach był w 2020 r. taki sam jak dwa lata wcześniej, w 2018 r.. Podatki pośrednie odpowiadały za 70,73% dochodów podatkowych oraz za 63,54% łącznych dochodów budżetowych w 2020 r. Był to spadek odpowiednio o 0,07 pp. i 2,14 pp. w zestawieniu z 2019 r.

6. Udział podatku dochodowego w łącznych dochodach budżetu państwa

W tabeli 2 przedstawiono łączne dochody budżetu państwa oraz łączne dochody tego budżetu z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) oraz podatku dochodowego od osób prawnych (CIT) w Polsce, w latach 2016–2020. W zestawieniu zaprezentowano również udział dochodów z PIT i CIT w dochodach budżetu państwa ogółem.

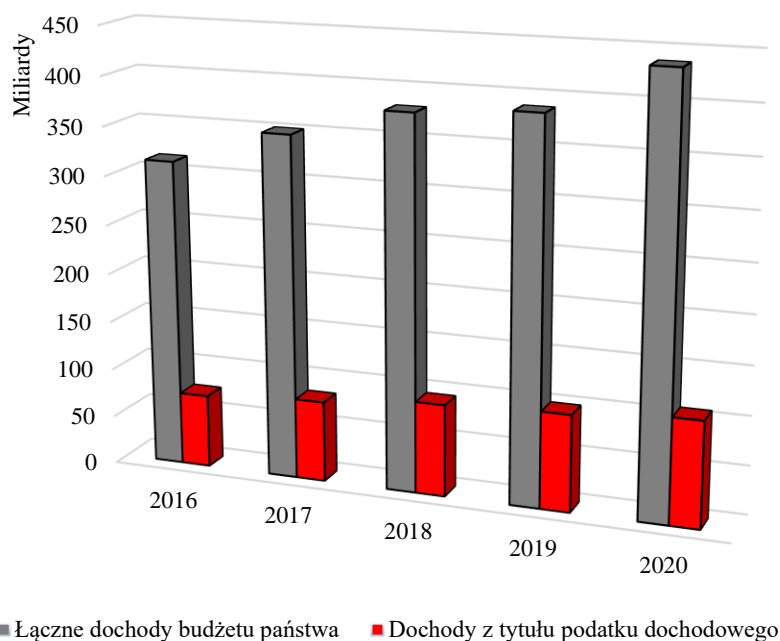
Tab. 2 Udział dochodów z tytułu podatku dochodowego w łącznych dochodach budżetu państwa w Polsce w latach 2016–2020

Okres	Łączne dochody budżetu państwa (w mln zł)	Łączne dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego (w mln zł)	Udział dochodów z PIT i CIT w łącznych dochodach budżetu państwa
2016	314 682	74 613	23,71%
2017	350 411	82 427	23,52%
2018	380 046	94 200	24,79%
2019	387 734	99 100	25,56%
2020	436 916	108 315	24,79%

Źródło: oprac. własne na podst.: www.stat.gov.pl (dostęp: 08.07–11.07.2022).

Łączne dochody budżetu państwa w Polsce w latach 2016–2020 ulegały ciągłemu zwiększeniu. W 2016 r. wyniosły 314,682 mld zł, natomiast w 2020 r. – 436,916 mld zł. W ciągu 5 badanych lat odnotowano wzrost dochodów budżetowych, wynoszący 122,234 mld zł, co oznaczało dynamikę na poziomie 38,84%. Dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) oraz podatku dochodowego od osób prawnych (CIT) – podobnie jak w przypadku wszystkich wpływów budżetu państwa – w okresie od 2016 do 2020 r. tylko rosły. W 2016 r. było to 74,613 mld zł dochodów z podatków PIT i CIT, natomiast 2020 r. – 108,315 mld zł łącznych dochodów z tytułu podatku dochodowego. Był to wzrost o 33,702 mld zł, a zatem o 45,18%.

Udział dochodów z PIT i CIT w łącznych dochodach budżetu państwa w latach 2016–2020 charakteryzował się tendencją wzrostową. W 2017 r. odnotowano spadek wynoszący 0,80% (0,19 punktu procentowego), w stosunku do roku ubiegłego. W 2020 r. udział ten osiągnął taką samą wartość jak w 2018 r. – 24,79%. Za największą część łącznych wpływów budżetu państwa podatek dochodowy odpowiadał w 2019 r., chociaż to w 2020 r. wpływy z PIT i CIT były rekordowe. Wówczas, tzn. w 2019 r., było to 25,56% wszystkich dochodów państwa w Polsce i był to wynik większy niż rok wcześniej o 3,11% (0,77 punktu procentowego).

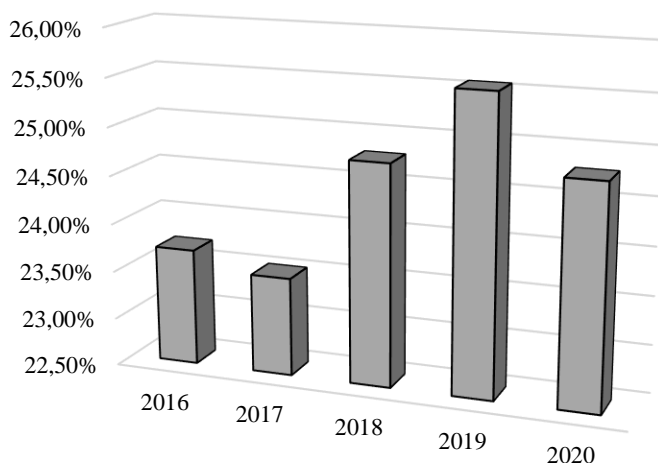

Wyk. 1. Łączne dochody budżetu państwa a dochody z tytułu podatku dochodowego w Polsce w latach 2016–2020 (w mld zł)

Źródło: oprac. własne na podst.: www.stat.gov.pl (dostęp: 08.07–11.07.2022).

Rekordowa dynamika liczona rok do roku w przypadku łącznych dochodów budżetu państwa wystąpiła w 2020 r., gdy dochody te wyniosły 436,916 mld zł. Rok wcześniej było to 387,734 mld zł. Różnica wyniosła zatem 49,182 mld zł, co przełożyło się na dynamikę rzędu 12,68%.

W przypadku dochodów z PIT i CIT największa roczna dynamika wystąpiła w 2018 r. W 2017 r. wpływy z podatku dochodowego wyniosły 82,427 mld zł, a w 2018 r. – 94,200 mld zł. Był to wzrost o 11,773 mld zł, czyli o 14,28%.

Wyk. 2. Udział dochodów z tytułu podatku dochodowego w łącznych dochodach budżetu państwa w Polsce w latach 2016–2020

Źródło: oprac. własne na podst.: www.stat.gov.pl (dostęp: 08.07–11.07.2022).

Największy wzrost udziału dochodów z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) oraz podatku dochodowego od osób prawnych (CIT) w łącznych dochodach budżetu państwa odnotowano w 2018 r. W latach 2017–2018 zwiększył się on z 23,52% do 24,79%. Oznaczało to wzrost o 5,40% (1,27 pp.).

7. Podatek dochodowy jako istotne źródło dochodów budżetu państwa – macierz korelacji

W tabeli 3 zaprezentowano zestawienie nominalnego produktu krajowego brutto Polski z dochodami jednostek samorządu terytorialnego (JST) z tytułu podatku dochodowego, dochodami budżetu państwa z tytułu tego podatku oraz z sumą tych dochodów.

Tab. 3 Dochody JST i budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego a nominalny produkt krajowy brutto w Polsce w latach 2016–2020

Okres	Nominalny PKB (w mld zł)	Dochody JST z tytułu podatku dochodowego (w mld zł)	Dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego (w mld zł)	Łączne dochody JST i budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego (w mld zł)
2016	1 858,5	48,5	74,6	123,2
2017	1 989,3	53,3	82,4	135,7
2018	2 116,4	60,6	94,2	154,8
2019	2 273,6	67,0	99,1	166,1
2020	2 323,9	66,4	108,3	174,7

Źródło: oprac. własne na podst.: www.stat.gov.pl (dostęp: 11.07.2022).

W okresie od 2016 do 2019r. rosły wszystkie z powyższych zmiennych, zarówno nominalny PKB, jak i dochody jednostek samorządu terytorialnego oraz budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego. Wyjątek stanowił 2020 r., gdy dochody JST z PIT i CIT uległy zmniejszeniu o przeszło 600 mln zł.

W pracy postawiono hipotezę badawczą (H1): podatek dochodowy od osób fizycznych oraz podatek dochodowy od osób prawnych stanowią istotne źródło dochodów budżetu państwa. Do jej weryfikacji wykorzystano macierz korelacji liniowej Pearsona.

Badaniem objęto poziom i strukturę budżetu państwa za lata 2016–2020. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 3.

Jedną z najczęściej wykorzystywanych miar opisujących związek dwóch zmiennych ilościowych jest współczynnik korelacji. Mierzy on stopień dopasowania rozkładu dwóch zmiennych do linii prostej (linii regresji). Współczynnik ten pozwala na określenie wielkości i kierunku zależności między zmiennymi³³⁶.

Współczynnik korelacji liniowej Pearsona to współczynnik, który określa poziom zależności liniowej pomiędzy wybranymi zmiennymi. Obliczany jest, gdy obie zmienne są mierzalne i mają rozkład zbliżony do normalnego oraz zależność jest prostoliniowa. Znak współczynnika korelacji informuje o kierunku korelacji, natomiast jego bezwzględna wartość o sile związku.

Wartość współczynnika znajduje się w przedziale domkniętym od -1 do 1. Im wyższa wartość współczynnika, tym zależność liniowa między zmiennymi losowymi jest większa³³⁷:

- 0 – brak zależności liniowej,
- 1 – zależność liniowa dodatnia,
- -1 – zależność liniowa ujemna.

³³⁶ Wierziński, *Statystyka opisowa*, Wydawnictwo naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2008, s. 177.

³³⁷ Zeliaś, *Metody statystyczne*, PWE, Warszawa, 2000.

Współczynnik korelacji (r , R) jest wyrazem liczbowym korelacji, który określa w jak dużym stopniu dane zmienne są od siebie współzależne:

- wartość współczynnika od 0 do 1 – korelacja dodatnia,
- wartość współczynnika od -1 do 0 – korelacja ujemna.

Korelacja dodatnia występuje wtedy, gdy wzrostowi wartości jednej cechy odpowiada wzrost średnich wartości drugiej cechy. Natomiast korelacja ujemna występuje wtedy, gdy wzrostowi wartości jednej cechy odpowiada spadek średnich wartości drugiej cechy.

Poniżej znajduje się znaczenie wartości współczynnika korelacji w kontekście siły związków korelacyjnych:

- < 0,2 – korelacja słaba, praktycznie bez związku,
- 0,2–0,4 – korelacja niska, wyraźna zależność,
- 0,4–0,6 – korelacja umiarkowana, istotna zależność,
- 0,6–0,8 – korelacja wysoka, znaczna zależność,
- 0,8–0,9 – korelacja bardzo wysoka, bardzo duża zależność,
- 0,9–1,0 – praktycznie pełna zależność³³⁸.

W tabeli 4 zaprezentowano wartości korelacji zachodzącej pomiędzy czterema zmiennymi, tj. nominalnym PKB, dochodami JST z tytułu podatku dochodowego, dochodami budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego oraz łącznymi dochodami jednostek samorządu terytorialnego i budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego.

Tab. 4. Macierz korelacji wybranych zmiennych

Zmienna	Korelacje Oznaczone współrzędne korelacji są istotne z $p < 0,05$			
	Nominalny PKB	Dochody JST z tytułu podatku dochodowego	Dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego	Łączne dochody JST i budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego
Nominalny PKB	1,000	0,964	0,994	0,991
Dochody JST z tytułu podatku dochodowego	0,964	1,000	0,963	0,986
Dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego	0,994	0,963	1,000	0,995
Łączne dochody JST i budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego	0,991	0,986	0,995	1,000

Źródło: oprac. własne

³³⁸ STATYSTYKA – korelacje (us.edu.pl) (dostęp: 08.07.2022).

Na podstawie uzyskanej macierzy korelacji można wywnioskować, że zależności pomiędzy zmiennymi są istotne statystycznie. Zachodzi zależność liniowa dodatnia. Oznacza to, że występuje silny związek pomiędzy nominalnym produktem krajowym brutto, dochodami jednostek samorządu terytorialnego z tytułu podatku dochodowego, dochodami budżetu państwa z tytułu tego podatku a łącznymi dochodami JST i budżetu państwa z podatków PIT i CIT.

Najwyższą wartość korelacji liniowej Pearsona osiągnęła zależność pomiędzy dochodami budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego a łącznymi dochodami jednostek samorządu terytorialnego i budżetu państwa (0,995). Pomędzy pozostałymi zmiennymi wartość korelacji kształtowała się w przedziale $\langle 0,963; 0,994 \rangle$. Oznacza to, że wszystkie korelacje między zmiennymi można uznać praktycznie za pełną zależność.

Przeprowadzona analiza macierzy korelacji jednoznacznie potwierdza, że pomiędzy zmiennymi: nominalnym PKB, dochodami JST z tytułu podatku dochodowego, dochodami budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego oraz łącznymi dochodami jednostek samorządu terytorialnego i budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego zachodzi bardzo silna zależność o charakterze dodatnim, czyli wzrostowi wartości jednej zmiennej odpowiada wzrost wartości drugiej zmiennej, co potwierdza prawdziwość postawionej hipotezy badawczej (H1): podatek dochodowy od osób fizycznych oraz podatek dochodowy od osób prawnych stanowią istotne źródło dochodów budżetu państwa.

8. Wnioski

Na podstawie analizy danych statystycznych dotyczących poziomu dochodów budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego można wywnioskować:

- W budżecie państwa, podatek dochodowy od osób fizycznych (PIT) stanowił trzecie, natomiast podatek dochodowy od osób prawnych (CIT) czwarte najistotniejsze źródło dochodów w latach 2016–2020. Większe wpływy odnotowano tylko z podatku VAT oraz podatku akcyzowego. Łączne dochody z tytułu podatku dochodowego były drugim – po podatku od wartości dodanej – największym wpływem państwa.
- W 2016 r. podatek dochodowy stanowił 23,71% łącznych dochodów budżetu państwa W 2020 r. było to 24,79%. W badanym okresie za największą część całkowitych wpływów budżetu, podatki PIT i CIT odpowiadały w 2019 r., gdy zapewniły 25,56% dochodów budżetu państwa.

Do weryfikacji hipotezy badawczej wykorzystano korelację liniową Pearsona. Na podstawie otrzymanej macierzy korelacji wykazano, iż pomiędzy zmiennymi: nominalnym PKB, dochodami JST z tytułu podatku dochodowego, dochodami budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego oraz łącznymi dochodami jednostek samorządu terytorialnego i budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego

istnieje bardzo silna zależność statystyczna o charakterze dodatnim. Najwyższą wartość korelacji liniowej Pearsona osiągnęła zależność pomiędzy dochodami budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego a łącznymi dochodami jednostek samorządu terytorialnego i budżetu państwa (0,995). Pomędzy pozostałymi zmiennymi wartość korelacji kształtowała się w przedziale $\langle 0,963; 0,994 \rangle$.

Otrzymane wyniki korelacji oraz przeprowadzona analiza statystyczna potwierdzają prawdziwość postawionej hipotezy badawczej (H1): podatek dochodowy od osób fizycznych oraz podatek dochodowy od osób prawnych stanowią istotne źródło dochodów budżetu państwa.

9. Bibliografia

- 1 Kabza E., *Problem opodatkowania świadczeń na zaspokojenie potrzeb rodziny*, "Studia Prawno-Ekonomiczne", 2016, nr CI.
- 2 Komar A., *Finanse publiczne w gospodarce rynkowej*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz, 1996.
- 3 Lazarowicz A., *Podatki dochodowe cz. I*, 27.06.2021 r., Podatki dochodowe cz. I (poradnikprzedsiębiorcy.pl).
- 4 Leksykon budżetowy (sejm.gov.pl) (dostęp: 13.07.2022).
- 5 Lewandowska M., *Podatek dochodowy od osób prawnych – CIT*, 17.12.2021 r., *Podatek dochodowy od osób prawnych – czym jest i kogo dotyczy?* (poradnikprzedsiębiorcy.pl).
- 6 Oktaba R., *Prawo podatkowe*, C.H.BECK, Warszawa, 2019.
- 7 Procedura Budżetowa.pptx (live.com) (dostęp: 13.07.2022).
- 8 Radca prawny Kraków – *Obsługa prawna oraz porady prawne* | Dr hab. Piotr Wiatrowski (wiatrowskipiotr.eu) (dostęp: 15.07.2022).
- 9 *STATYSTYKA – korelacje* (us.edu.pl) (dostęp: 08.07.2022).
- 10 Ustawa z dnia 15 lutego 1992r. o podatku dochodowym od osób prawnych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 583).
- 11 Ustawa z dnia 26 lipca 1991r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1).
- 12 Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009r. o finansach publicznych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 583).
- 13 Wierziński J., *Statystyka opisowa*, Wydawnictwo naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2008.
- 14 www.stat.gov.pl (dostęp: 08.07-11.07.2022).
- 15 Zeliaś A., *Metody statystyczne*, PWE, Warszawa, 2000.

Patryk Klima

Kolegium Ekonomii, Finansów i Prawa, Instytut Prawa, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Wydzielnienie w kontekście art. 1008 Kodeksu cywilnego oraz orzecznictwa w Polsce

Słowa kluczowe: wydzielnienie, przebaczenie, stan faktyczny, stan prawny

Streszczenie:

Zagadnienie wydzielnienia powoduje wiele nieścisłości natury prawnej, a o jego wysokim znaczeniu świadczy choćby fakt wymogu umieszczenia stosownego rozrządzenia w testamentie. Celem głównym artykułu jest przybliżenie tego zagadnienia w polskim prawie cywilnym. Metodologiczna strona pracy oparta została na analizie orzecznictwa sądów w Polsce oraz literaturze przedmiotu. Ze względu na objętość pracy, a także założenie zobrazowania różnych aspektów pojęcia dokonano wyboru trzech reprezentatywnych orzeczeń sądów z lat: 2018, 2019. Natomiast rezultat pracy stanowią wnioski końcowe obejmujące wnioski de lege lata.

1. Wstęp

Zagadnienie wydzielnienia³³⁹ stanowi bardzo skomplikowany prawnie proces szczególnie ze względu na rozpatrywanie ostatecznej woli po śmierci testatora. Z uwagi na ten fakt jest istotnym, aby wola osoby już nieobecnej została w jak największym stopniu zachowana. Ustawodawca wychodząc naprzeciw takiej potrzebie zabezpieczył możliwość wykluczenia osób z kręgu spadkobierców na zasadzie określenia w testamentie dokładnego powodu wydzielnienia wskazanych bliskich, którzy w standardowej procedurze posiadaliby pełne prawo do domagania się części dorobku osoby zmarłej. Określenie personalne kogoś kto pozostaje w bliskim kręgu danej rodziny nie pozostaje bez echa w odniesieniu do stosunków pomiędzy krewnymi po śmierci testatora. Dlatego też artykuł niniejszy stanowi przykład badania zawłości podjętego tematu na podstawie zarówno literatury przedmiotu jak i orzecznictwa w Polsce. Z uwagi na ograniczenie materiału skupiono się na dwóch wyrokach i jednej uchwale dobranych w celu zaprezentowania różnorodności stanów faktycznych i ich konsekwencji prawnych.

---

³³⁹ J. Ciszewski, J. Knabe, *Art. 1008 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) J. Ciszewski, P. Nazaruk, Wolters Kluwer Polska, 2019 Warszawa, s. 1770.

Dodatkowo na podstawie przeprowadzonego badania przedstawiono obraz prawny w przypadku dalszych zstępnych, jak i zastosowania instytucji przebaczenia, a następnie sformułowano wnioski końcowe wraz z wnioskami de lege lata.

2. Postawa prawna wydziedziczenia

Kluczowym przepisem regulującym instytucję wydziedziczenia w polskim prawie spadkowym jest art. 1008 Kodeksu cywilnego (dalej: kc) o następującej treści: „*Spadkodawca może w testamencie pozbawić zstępnych, małżonka i rodziców zachowku (wydziedziczenie), jeżeli uprawniony do zachowku: 1) wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego; 2) dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci; 3) uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych*”. Wskazana norma w sposób klarowny określa, iż polega ono na pozbawieniu prawa do zachowku³⁴⁰ oraz wskazuje na konkretne podstawy wykorzystania go. Istotnym zagadnieniem związanym z omawianą kwestią jest również przewidziana w art. 1010 kc³⁴¹ instytucja przebaczenia, która bezpośrednio wpływa na skuteczność wydziedziczenia. Oba przywołane przepisy obowiązują w polskim porządku prawnym od 1965 r., tj. od wejścia w życie Kodeksu cywilnego i nie podlegały w tym czasie nowelizacji. Z jednej strony fakt ten wskazuje na stabilność badanej materii, a z drugiej pozwala sięgać do wieloletniego dorobku doktryny i orzecznictwa. Ponadto na doniosłość instytucji wydziedziczenia wskazuje fakt konieczności stosownego uzasadnienia jego zastosowania oraz wskazanie rzeczywistej przyczyny w testamencie³⁴².

3. Trudne relacje rodzinne jako podstawa wydziedziczenia

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2018 r.³⁴³ traktujący na temat jednej z przesłanek wydziedziczenia określonych w przepisie art. 1008 kc. jest pierwszym badanym na potrzeby niniejszego materiału orzeczeniem. W tym przypadku Sąd Okręgowy zasądził od spadkobierczyni stosowną kwotę tytułem zachowku na rzecz dwóch synów spadkodawcy. Spadkodawca sporządził bowiem testament, w którym do całości spadku powołał pozwaną w procesie o zachówek

³⁴⁰ P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Wolters Kluwer, 2017 Warszawa, s. 356.

³⁴¹ „§ 1. Spadkodawca nie może wydziedziczyć uprawnionego do zachowku, jeżeli mu przebaczył. § 2. Jeżeli w chwili przebaczenia spadkodawca nie miał zdolności do czynności prawnych, przebaczenie jest skuteczne, gdy nastąpiło z dostatecznym rozeznaniem.” Art. 1010 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 2021 r., poz. 2459.

³⁴² A. Sylwestrzak, *Art. 1009 Przyczyna wydziedziczenia [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Wolters Kluwer Polska, 2022 Warszawa, s. 1552.

³⁴³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2018 r., I CSK 424/17, LEX nr 2510953.

natomiast obu synów wydziedziczył. Jako przyczyny takiego działania wskazał między innymi na brak pomocy w chorobie, jak również na marnotrawienie jego mienia. W sprawie ustalono stan faktyczny, z którego wynikało, że kilka lat przed śmiercią spadkodawcy prowadzona przez niego działalność gospodarza ogłosiła upadłość w związku z czym zaczął on nadużywać alkoholu. Równocześnie wniósł o orzeczenie separacji z żoną, a matką powodów, a następnie orzeczony został między nimi rozwód. W konsekwencji stosunki pomiędzy spadkodawcą i powodami uległy znacznemu pogorszeniu, a przejawem tego były liczne kłótnie związane z przebywaniem spadkodawcy wraz z nową partnerką we wspólnym domu, a także częste wzajemne oskarżenia o rzekomo popełniane przestępstwa. Zdaniem Sądu Okręgowego wspomniane wyżej okoliczności były niewystarczające do tego, aby uznać wydziedziczenie powodów za skuteczne. Od wyroku Sądu pierwszej instancji apelację złożyła pozwana – spadkobierczyni. Sąd Apelacyjny rozpoznając wniesiony środek zaskarżenia stwierdził brak zaistnienia jednej z przesłanek wydziedziczenia określonych w art. 1008 kc, jak również podstawy, o której mowa w pkt 3. Zaznaczono przy tym, że w sytuacjach takich jak omawiana zachodzi konieczność oceny całości istniejących stosunków rodzinnych. Na tej podstawie uznano, iż zachowanie powodów nie wynikało z ich złej woli, lecz było powodowane nagannym postępowaniem ze strony ojca polegającym na nadużywaniu alkoholu, rozpętywaniu kłótni czy też rozpoczęciu związku z inną partnerką w trakcie istnienia małżeństwa z matką powodów. Dodatkowo podkreślono brak próśb spadkodawcy o wsparcie, a tym samym nieudzielanie pomocy przez strony synów. W dalszej kolejności od orzeczenia Sądu drugiej instancji pozwana złożyła skargę kasacyjną wskazując między innymi naruszenie art. 1008 kc poprzez uznanie, że zachowanie powodów nie może zostać wzięte pod uwagę za podstawę wydziedziczenia. Analizując przedstawiony zarzut kasacyjny Sąd Najwyższy rozpoczął od stwierdzenia, iż wolność rozporządzania swym majątkiem jest jedną z zasad obowiązujących w prawie cywilnym również na wypadek śmierci. Jednakże nie ma ona charakteru absolutnego, a jednym z obostrzeń jest instytucja zachowku. Dalej przedstawione zostały rozważania dotyczące przywołanej instytucji, a także skupiono się na zagadnieniu obowiązków rodzinnych dotyczących dzieci i rodziców, a w szczególności zobowiązaniu do wzajemnego szacunku i wspierania oparte na art. 87 k.r.o.³⁴⁴ Następnie wyjaśniono, że uporczywe niedopełnianie obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy objawia się przewlekłością i stałością niestosownych zachowań, a ponadto intencjonalnością takiego działania. Za takie poczynania w badanym przypadku uznano poza niezapewnieniem stosownej opieki również doprowadzenie do rzeczywistego zaprzestania utrzymywania kontaktów i zakończenia typowej wspólnoty rodzinnej. Podkreślono jednak bezpodstawność wydziedziczenia, jeżeli przyczyna postępowania

---

³⁴⁴ „Rodzice i dzieci są obowiązani do wzajemnego szacunku i wspierania się.” Art. 87 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 2020 r., poz. 1359.

stanowiącego jego podstawę tkwi wyłącznie w nagannym zachowaniu prezentowanym przez spadkodawcę. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania Sąd Najwyższy doszedł do konkluzji, że w omawianym przypadku podstawa wydziedziczenia pod postacią uporczywego niedopełniania obowiązków rodzinnych została spełniona, wskazując przy tym na przewlekłość i umyślność działań powodów. Pomimo, że zauważono winę spadkodawcy w rozpadzie relacji, to jednak zdaniem Sądu fakt jego nielejalnego zachowania względem żony, a matki powodów nie uzasadniał nieżyczliwego zachowania w takim stopniu jaki okazywali mu dorośli już powodowie. Pośrodkując, zatem winę i konsekwencje z jakimi spotkał się ojciec za swoje postępowanie Sąd uznał, że dokonane przez niego wydziedziczenie było uzasadnione.

4. Instytucja przebaczenia a wydziedziczenie

Kolejną fundamentalną kwestią związaną z instytucją wydziedziczenia jest możliwość przebaczenia przez spadkodawcę. Jedną z kluczowych wątpliwości dotyczących przebaczenia jest możliwość jego dokonania już po sporządzeniu testamentu zawierającego postanowienie o wydziedziczeniu uprawnionego do zachowku³⁴⁵. Zagadnienie to zostało podjęte przez Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 19 października 2018 r.³⁴⁶. W przytoczonej sprawie wydziedziczona powódka – córka spadkodawczyni wytoczyła pozew o zapłatę zachowku przeciwko siostrze spadkodawczyni, która została powołana do całości spadku. Swe żądanie opierała na fakcie przebaczenia jej przez matkę już po spisaniu testamentu zawierającego postanowienie o wydziedziczeniu córki. Sąd Okręgowy po zbadaniu okoliczności oddalił powództwo uzasadniając to działanie brakiem skuteczności odwołania wydziedziczenia dokonanego już po sporządzeniu testamentu bez zachowania formy testamentu. Od wyroku Sądu pierwszej instancji złożona została apelacja. Rozpoznając wniesiony środek odwoławczy Sąd drugiej instancji dostrzegł problem interpretacyjny dotyczący rozpatrywanej kwestii i w związku z tym skierował do Sądu Najwyższego zagadnienie prawne o następującej treści: „*Czy przebaczenie przez spadkodawcę uprawnionemu do zachowku po sporządzeniu testamentu uchyla zawarte w nim wydziedziczenie, jeśli akt ten nie znalazł odzwierciedlenia w nowym testamencie zmieniającym lub odwołującym poprzedni?*”. Uzasadniając potrzebę zasięgnięcia opinii Sądu Najwyższego, Sąd Apelacyjny powołał się na rozbieżności pomiędzy zdaniem doktryny, według której zniweczenie następstw wydziedziczenia uzależnione jest od sporządzenia nowego testamentu lub też od odwołania oryginalnego testamentu, a praktyką sądową, gdzie pomimo przeciwnego zdania wyrażonego w jednej z uchwał Sądu

---

³⁴⁵ P. Rafałowicz, *O naturze przebaczenia i skuteczności przebaczenia wydziedzicznemu*, FP 2019, nr 5, s. 41–52.

³⁴⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2018 r., III CZP 37/18, OSNC 2019/7-8/75.

Najwyższego³⁴⁷ formułowane są przeciwstawne poglądy. Dodatkowo oparto się na stanowisku nauki prawa dotyczącym przebaczenia w przypadku domagania się uznania spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia. Zgodnie z tym zapatrywaniem jeżeli przebaczenie następuje już po zaistnieniu okoliczności uzasadniających stwierdzenie niegodności to w takim przypadku powinna być przewidziana możliwość skutecznego wybaczenia już po wydziedziczeniu w testamencie w szczególności w związku z faktem mniejszej doniosłości czynów stanowiących podstawy wydziedziczenia w stosunku do przesłanek uznania spadkobiercy za niegodnego. W pierwszej kolejności Sąd Najwyższy odniósł się do stanowiska przedstawionego w przywołanej przez Sąd Apelacyjny uchwale Sądu Najwyższego zgodnie, z którym przebaczenie jest skuteczne również, jeżeli wcześniej nastąpiło sporządzenie testamentu zawierającego postanowienie o wydziedziczeniu, a ważność przebaczenia nie zależy od formy w jakiej zostało ono wyrażone. Przypomniano jednocześnie, że dla swej ważności wydziedziczenie musi opierać się na podstawie aktualnej w momencie sporządzania testamentu. W związku z tym przyczyna nie może być przebaczona i bez znaczenia jest kiedy do takiego przebaczenia doszło. Ze względu jednak na prezentowane w literaturze przedmiotu jak i praktyce sądów powszechnych przeciwne poglądy Sąd Najwyższy zdecydował się na ponowną analizę przedstawionego problemu. Badając przepis art. 1010 kc stwierdzono, że przebaczenie nie jest oświadczeniem woli, ponieważ art. 1010 kc mówi w § 2³⁴⁸ o możliwości przebaczenia również przez osobę nieposiadającą zdolności do czynności prawnych pod warunkiem działania z dostatecznym rozeznaniem. Podsumowując dywagacje Sądu nie jest to rozrządzenie na wypadek śmierci, a co za tym idzie nie wymaga ono zachowania formy testamentu. Następnie odwołano się do celu jakiego służy instytucja przebaczenia wskazując na jej wyjątkowy wymiar wynikający z bliskich stosunków, pełniąc rolę spajającą i chroniącą rodzinę. Według Sądu Najwyższego stanowi to wyraz zasady, według której spadek powinien trafiać przed wszystkim do osób bliskich spadkodawcy nawet jeśli następuje to w drodze zachowku. W dalszej kolejności wskazano brak ustawowego wymogu zachowania formy testamentowej przy dokonywaniu przebaczenia. Zestawiono przy tym treść art. 1010 § 2 i art. 944 § 1³⁴⁹ kc i na tej podstawie uznano, że skoro do sporządzenia lub odwołania testamentu wymagane jest posiadanie zdolności do czynności prawnych, a wybaczenie jest dopuszczalne również po jej utracie to nie można dla skuteczności wybaczenia wymagać dokonania go w testamencie. W związku z powyższymi okolicznościami Sąd Najwyższy na zadane pytanie udzielił następującej odpowiedzi: „Przebaczenie

---

³⁴⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 1971 r., III CZP 24/71, OSNC 1972/2/23.

³⁴⁸ „Jeżeli w chwili przebaczenia spadkodawca nie miał zdolności do czynności prawnych, przebaczenie jest skuteczne, gdy nastąpiło z dostatecznym rozeznaniem.” Art. 1010 § 2 kc.

³⁴⁹ „Sporządzić i odwołać testament może tylko osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych.” Art. 944 § 1 kc.

przez spadkodawcę uprawnionemu do zachowku może nastąpić także po wydziedziczeniu go w testamencie i do swej skuteczności nie wymaga zachowania formy testamentowej”.

Rozpatrując przedstawione zagadnienie prawne Sąd Najwyższy podkreślił, iż instytucja zastosowana przez Sąd Apelacyjny przewidziana została jako wyjątek od wyrażonej w Konstytucji zasady niezawisłości sędziowskiej³⁵⁰ i dlatego należy korzystać z niej tylko w wyjątkowych przypadkach.

5. Wydziedziczenie a konsekwencje wobec dalszej rodziny

Ostatnim orzeczeniem wybranym celem zaprezentowania jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 kwietnia 2019 r.³⁵¹ związany z problematyką ustalenia bezpodstawności wydziedziczenia. Podłożem analizowanej sprawy był sporządzony testament notarialny, w którym testator do całości spadku powołał swą siostrę, jednocześnie wydziedziczając córkę, będącą jego jedynym zstępnym. Po śmierci spadkodawcy całość spadku nabyła powołana w testamencie, która jednocześnie efektywnie potwierdziła skuteczność dokonanego wydziedziczenia. W związku z powyższymi ustaleniami wydziedziczona wniosła w imieniu swej małoletniej córki pozew o zachówek w wysokości dwóch trzecich udziału, który przypadł by jej przy dziedziczeniu ustawowym. Pozwana natomiast podniosła zarzut brak legitymacji czynnej po stronie powódki, jak również kwestionowała ważność wydziedziczenia matki powódki. Rozpatrujący sprawę Sąd Okręgowy stwierdził posiadanie legitymacji procesowej zarówno przez powódkę jak i pozwaną, jednocześnie przypominając warunki skutecznego wydziedziczenia uznał ich spełnienie w przytoczonym przypadku. Dodatkowo wyjaśnienia pozwanej jakoby wydziedziczenie było bezpodstawne uznano jako nieprawdziwe w szczególności wobec odmiennych twierdzeń przedstawianych w postępowaniu spadkowym. W związku z powyższymi okolicznościami po wyliczeniu wartości masy spadkowej powódce została przyznana stosowna kwota odpowiadająca dwóm trzecim wartości masy spadkowej. Od wyroku wydanego w pierwszej instancji pozwana złożyła apelację, którą Sąd Apelacyjny oddalił. Sporną kwestią nie była wartość spadku ani jego skład, lecz twierdzenie pozwanej o bezskuteczności wydziedziczenia matki powódki. Argumentując wyrok oddalający apelację Sąd drugiej instancji powołał się na postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2017 r.³⁵² stanowiące, że wątpliwości związane z ewentualną bezpodstawnością wydziedziczenia matki powódki zostały już w odpowiedni sposób rozpatrzone

---

³⁵⁰ „Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.” Art. 178 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 2009 r., poz. 946.

³⁵¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 kwietnia 2019 r., I CSK 79/18, LEX nr 2662478.

³⁵² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2017 r., III SPP 1/17, OSNP 2018/3/39.

w uprzednio toczącym się postępowaniu o nabycie spadku. Orzeczenie Sądu Apelacyjnego zostało zakwestionowane przez pozwaną w drodze skargi kasacyjnej zawierającej zarzut naruszenia art. 1008 poprzez jego błędną interpretację skutkującą uznaniem skuteczności wydziedziczenia. Argumentując Sąd Najwyższy podkreślił słuszność przedstawianego w orzecznictwie poglądu zgodnie, z którym, jeżeli spadkobierca testamentowy podważa istnienie legitymacji czynnej zstępnych wydziedziczonego zstępnego spadkobiercy to może on domagać się ustalenia bezskuteczności wydziedziczenia w osobnym procesie. Związane jest to z chęcią ochrony własnego interesu przejawiającego się w różnicy w wysokości zachowku przypadającego zstępnemu wydziedziczonemu, a zstępnemu tego zstępnego. Stanowisko to znajduje potwierdzenie między innymi w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 1975 r.³⁵³ W uzasadnieniu uchwały wskazano, że dopuszczalne jest podnoszenie przez spadkobiercę testamentowego zarzutów w trakcie procesu o zachówek, a także wytoczenie niezależnego powództwa w celu stwierdzenia nieskuteczności wydziedziczenia. Jednocześnie podkreślono konieczność uczestnictwa w takim procesie spadkobiercy powołanego w testamencie, wydziedziczonego zstępnego spadkodawcy oraz zstępnych wydziedziczonego zstępnego. Na tej podstawie stwierdzono, iż możliwość kwestionowania skuteczności wydziedziczenia dopuszczalna będzie jedynie, jeżeli wydziedziczona osoba zmarła, przy jednoczesnym powołaniu jej zstępnych do całości spadku po niej. Wykluczone zatem będzie podnoszenie takiego zarzutu kiedy wydziedziczony żyje, ponieważ nie jest on stroną w procesie o zachówek. W związku z tym w powyższej konfiguracji pozwany o zachówek może wytoczyć powództwo o stwierdzenie bezskuteczności wydziedziczenia, w którym uczestniczyć będą wydziedziczony oraz jego zstępni. Na tej podstawie uznano potrzebę zawieszenia postępowania o nabycie spadku do czasu rozstrzygnięcia w przedmiocie skuteczności wydziedziczenia. Stwierdzono bowiem niedopuszczalność badania skuteczności wydziedziczenia córki spadkodawcy niebędącej stroną procesu o zachówek, jak w również w drodze postępowania o stwierdzenie nabycia spadku.

Na podstawie przedstawionych wyżej rozważań na temat dotyczących ustalenia bezskuteczności wydziedziczenia wskazać należy na konieczność przeprowadzenia analizy przy udziale żyjącego wydziedziczonego jako strony w procesie, zstępnym zmarłego wydziedziczonego lub ewentualnie w odrębnym postępowaniu. Nie można również orzekać w tej materii na podstawie postępowania o stwierdzenie nabycia spadku.

---

³⁵³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 1975 r., III CZP 15/75, OSNC 1976/3/38.

6. Wnioski końcowe

Reasumując na podstawie przeprowadzonej analizy zagadnienia wydziedziczenia w polskim prawodawstwie i orzecznictwie należy uznać, że jest to materia bardzo delikatna przede wszystkim z uwagi na fakt, iż dotyczy zawilości występujących w ramach kontaktów rodzinnych. Na podstawie art. 1008 kc, ustawodawca gwarantuje spadkodawcy możliwość pozbawienia prawa do zachowku wskazanych przez siebie osób. Jednocześnie, wnioskując na podstawie przykładu, nie każda przesłanka będzie stanowiła odpowiednie podłoże do wprowadzenia takiego rozporządzenia, gdyż podstawy wydziedziczenia zostały ustawowo określone, a konkretne przypadki niewłaściwego zachowania wydziedziczonego muszą być oceniane z uwzględnieniem całości stosunków rodzinnych. Każdorazowo testator jest także zobowiązany wskazać w testamencie dokładny powód swego działania. Dodatkowo jak się okazuje w przypadku konkretnych stanów faktycznych krąg osób, na które oddziałuje instytucja wydziedziczenia jest znacznie większy, gdyż nie obejmuje ono zstępnych po wydziedziczonym. Jest on bowiem traktowany jakby nie dożył otwarcia spadku, a zatem jego prawo do zachowku może przejść na jego zstępnych. Aby zapewnić gwarancję prawidłowości zastosowania w/w przepisu należy rozpatrywać każdy przypadek indywidualnie ze szczególnym uwzględnieniem zarówno przyczyn wydziedziczenia jak i elementów ewentualnego przebaczenia, szczególnie z uwagi na rozpatrywanie ostatecznej woli osoby zmarłej³⁵⁴. Całość musi gwarantować realizację postulatu pewności prawa na podstawie starannej interpretacji art. 1008 kc.

7. Bibliografia

- 1 Ciszewski J., Knabe J., *Art. 1008 Wydziedziczenie* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) J. Ciszewski, P. Nazaruk, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019.
- 2 Książak P., *Prawo spadkowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- 3 Rafałowicz P., *O naturze przebaczenia i skuteczności przebaczenia wydziedziczonemu*, FP 2019.
- 4 Smoter K., *Problem bezskuteczności wydziedziczenia w aspekcie winy spadkodawcy za rozkład relacji rodzinnych*, St.Iur.Torun., Toruń 2020.
- 5 Sylwestrzak A., *Art. 1009 Przyczyna wydziedziczenia* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022.

---

³⁵⁴ K. Smoter, *Problem bezskuteczności wydziedziczenia w aspekcie winy spadkodawcy za rozkład relacji rodzinnych*, St.Iur.Torun. 2020, nr 2, s. 333–352.

Akty prawne

- 1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 2009 r., poz. 946.
- 2 Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 2020 r., poz. 1359.
- 3 Ustawa z dnia z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 2021 r., poz. 2459.

Orzecznictwo

- 1 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2017 r., III SPP 1/17, OSNP 2018/3/39.
- 2 Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 1971 r., III CZP 24/71, OSNC 1972/2/23.
- 3 Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2018 r., III CZP 37/18, OSNC 2019/7-8/75.
- 4 Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 1975 r., III CZP 15/75, OSNC 1976/3/38.
- 5 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2018 r., I CSK 424/17, LEX nr 2510953.
- 6 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 kwietnia 2019 r., I CSK 79/18, LEX nr 2662478.

mgr Aleksandra Korczyk

Uniwersytet Warszawski

Wyzwania bezpieczeństwa państwa na podstawie wpływu konfliktu izraelsko-palestyńskiego na Bliki Wschód

Słowa kluczowe: Izrael, konflikt, Palestyna, Bliski Wschód, stosunki międzynarodowe

Streszczenie

Konflikt palestyńsko-izraelski jest jednym z najdłuższych i najszerzej komentowanych konfliktów drugiej połowy XX wieku oraz początków XXI wieku. To spór o charakterze etnicznym, religijnym i terytorialnym między ludnością żydowską a ludnością palestyńską na terytorium państwa Izrael (tereny historycznej Palestyny). Artykuł przedstawił koncepcje jego rozwiązania. Nie poruszył genezy konfliktu, czy jego wpływu na stabilizację polityczno – wojskową Bliskiego Wschodu. Autorka przedstawiła w nim także poglądy Stanów Zjednoczonych, jako państwa mogącego określić siebie największym sojusznikiem Izraela w kręgu kultury zachodniej i przypisującego kilka cech państwa żydowskiego, jako swoich.

Artykuł sprawdził wiarygodność tezy, że największe przeszkody, czyniące konflikt niezwykle trudny do rozwiązania, tkwią w religijno – kulturowej tożsamości grupowej. W dużym stopniu oparł się na źródłach zagranicznych jak i polskich.

1. Wstęp

„Konflikt palestyńsko – izraelski jest jednym z licznych przykładów napięć, jakie powstają na pograniczu kultur i religii na całym świecie. Podobne kryzysy obserwować możemy współcześnie np. na pograniczu indyjsko – pakistańskim, czy do niedawna na Bałkanach. Tylko w nielicznych przypadkach udaje się znaleźć rozwiązania, które przynoszą trwale rozwiązanie kryzysu. Przykładem, że jest to możliwe jest państwa Kosowo, dlatego też organizacje międzynarodowe ONZ, Unia Europejska, NATO oraz regionalne organizacje bezpieczeństwa np. Liga Państw Arabskich czynią starania na rzecz pokoju”³⁵⁵. Konflikty na liniach granicznych to konflikty wspólnotowe (*communal*), między państwami lub grupami należącymi do różnych cywilizacji³⁵⁶. Wśród celów walczących stron,

---

³⁵⁵ Z. Krysiak, *Jak rozwiązać konflikt palestyńsko-izraelski?*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009, s. 1.

³⁵⁶ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2008, s. 429.

najczęściej spotykanym jest uzyskanie kontroli nad terytorium i uwolnienie go od ludzi z innej grupy, których wysiedla się lub fizycznie niszczy w ramach prowadzenia operacji czystek etnicznych³⁵⁷. Terytorium, będące przedmiotem sporu, jest dla jednej lub obu stron wyrazistym symbolem tożsamości, kultury, historii lub religii, do którego każda z nich rości sobie nienaruszalne prawo. Niektóre z tych cech można przenieść na wojny kresowe. Te ostatnie, z racji tak fundamentalnych zagadnień, jak tożsamość i władza, charakteryzują się długotrwałością i trudnymi do pokonania przeszkodami w ich rozwiązaniu. Ze względu na tak czułe zagadnienia tożsamościowe, często pod wynegocjowanym porozumieniem nie podpisują się wszyscy przedstawiciele danej strony, wobec czego nawet niewielkie ilościowo grupy zbrojne zdolne są przywrócić walki. To, co szczególnie odróżnia wojny kresowe od wojen wspólnotowych, wiąże się z praktycznie niezmiennym czynnikiem konfliktu w postaci religii. Ponadto, stronami pozostają grupy należące do większych jednostek kulturowych. Powoduje to internacjonalizację wojny kresowej, gdyż grupy trzecie identyfikują się z walczącymi *krewniakami*, uruchamiając kanały pomocy międzynarodowej. W tak definiowaną przez Samuela Huntingtona w *Zderzeniu cywilizacji*³⁵⁸ wojnę kresową można wpisać, z pewnymi zastrzeżeniami konflikt palestyńsko–izraelski, będący tematem artykułu. W niniejszej pracy nie będzie jednak poruszona geneza konfliktu, słuszności walczących stron, czy wpływu konfliktu na stabilizację polityczno – wojskową Bliskiego Wschodu, lecz koncepcje jego rozwiązania. Dyskurs prowadzony z oczywistych względów przez stronę izraelską i palestyńską, rozszerzono o poglądy Stanów Zjednoczonych, jako państwa mogącego określić siebie największym sojusznikiem Izraela w kręgu kultury zachodniej i przypisującego kilka cech państwa żydowskiego, jako swoich, a także ukazano podejście Międzynarodowego

---

³⁵⁷ Według rezolucji Komisji Praw Człowieka definicja czystek etnicznych obejmuje deportację i przymusowe, masowe usuwanie lub wypędzanie osób z ich domów, jawne naruszanie praw tych osób w celu przemieszczenia lub zniszczenia grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych. Stanowi formę ludobójstwa. *Nie istnieje w żadnym słowniku definicja czystek etnicznych, określa się je jako: ludobójstwo, eksterminacje bądź zagładę danej grupy etnicznej. Zjawisko to, jest charakterystyczne dla przebiegu wojen i konfliktów zbrojnych w dwudziestowiecznej Europie. Przez prawo międzynarodowe zostało uznane za najcięższe przestępstwo – zbrodnie przeciwko ludzkości. Czystki etniczne nie są „wynalazkiem” XX w. Wbrew panującym opiniom miały one miejsce już w XVI w, choć nie w takiej skali. Czystki etniczne są najokrutniejszym sposobem prowadzenia walki, gdyż ich ofiarami jest ludność cywilna, kobiety, dzieci, starcy. Ludzie bezbronni, którzy według prawa międzynarodowego nie są bezpośrednimi stronami konfliktu. A jednak prawo międzynarodowe nie broni ich dostatecznie przed potencjalnymi agresorami. Rzadko dochodzi do wydania przywódców zbrodni przeciwko ludzkości odpowiednim organom. Precedensem było wydanie prezydenta Jugosławii Slobodana Miloševicia i postawienie przed Międzynarodowy Trybunał Karny ds. zbrodni przeciwko ludzkości. Przywódcy „wielkich” reżimów swoje konflikty powinni rozwiązywać przy użyciu wojska, a nie demonstrować swą siłę i potęgę na bezbronnych ludziach.* Haumann H. *Historia Żydów w Europie Środkowej i Wschodniej*, Warszawa 2000 r.

³⁵⁸ Zob. szerzej: Huntington S.P., *op. cit.*, s. 429–531.

Trybunału Karnego. Celem artykułu jest sprawdzenie wiarygodności tezy, że największe przeszkody, czyniące konflikt niezwykle trudny do rozwiązania, tkwią w religijno – kulturowej tożsamości grupowej.

2. Udział Stanów Zjednoczonych w konflikcie

14 maja 1948 r., po ogłoszeniu przez Izrael siebie, jako niepodległego państwa, Stany Zjednoczone już po jedenastu minutach *de facto* uznały tę deklarację jako prawnie obowiązującą. Sprawa uznania Państwa Żydowskiego pojawiła się w Waszyngtonie dwa dni wcześniej, gdy szef rady Białego Domu, Clark Clifford, przedstawił ją ówczesnemu prezydentowi, Harremu Trumanowi. Administracja amerykańska początkowo była podzielona w tym względzie, co można zauważyć szczególnie u sekretarza stanu – Georga Marshalla, który jednak zdecydował się nie ujawniać swojego sceptycznego stanowiska w sferze publicznej. Wielu obserwatorów, zarówno amerykańskich, jak i zagranicznych, zgodnie przypisywało decyzję prezydenta o uznaniu siły wywierania wpływu żydowskiej społeczności w Stanach Zjednoczonych, a zwłaszcza ich udziału we wspieraniu kampanii wyborczych. Opinie te warto skonfrontować z wynikami sondażu opinii publicznej, przeprowadzonego w czerwcu 1948 r. przez *The Gallup Poll*, które wskazują na trzykrotnie większą przewagę liczby respondentów wspierających naród żydowski nad osobami sympatyzujących ze światem arabskim. W ciągu następnych sześćdziesięciu lat wyniki przedstawiane przez tę samą instytucję podtrzymywały fakt o mniejszym udziale osób w społeczeństwie popierających roszczenia Palestyńczyków. Należy wskazać, że wzrost proizraelskiej postawy w opinii publicznej był odwrotnie proporcjonalny do rozmiarów żydowskiej populacji w Stanach Zjednoczonych. W 1948 r. Żydzi stanowili 3,8% populacji amerykańskiej. Przyjmując, że każdy przedstawiciel tej mniejszości był wówczas zwolennikiem proizraelskiego nurtu polityki zagranicznej, stanowiliby oni zaledwie 10% w gronie osób wspierających sprawę żydowską. Wartość ta zmniejszyła się w 2007 r., ustanawiając udział mniejszości żydowskiej w społeczeństwie amerykańskim na poziomie 1,8% oraz 3% wśród osób wspierających działania nowopowstałego państwa izraelskiego. Inna instytucja, *Pew Research Center*, na podstawie badań opinii publicznej w 2006 r. przedstawiła informacje, według których 47% respondentów uznało amerykańską politykę na Bliskim Wschodzie, jako sprawiedliwą, 27% traktowało ją, jako faworyzującą Izrael i 6% wskazało na postawę pro-palestyńską w tej polityce³⁵⁹. Odwołując się do tych statystyk można wysunąć dwa istotne wnioski. Jedną z ważniejszych sił wpływających na amerykańską politykę wobec Izraela jest wsparcie środowisk nie identyfikujących się ze społecznością żydowską. Po drugie, idąc tropem Waltera Russela Mead'a, członka Rady Stosunków

---

³⁵⁹ W.R. Mead, *The New Israel and the Old. Why Gentile Americans Back the Jewish State*, [w:] „*Foreign Affairs*”, July / August 2008, s. 29.

Międzynarodowych (*Council on Foreign Relations*), polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych nie reprezentuje triumfu danego lobby w kształtowaniu postaw społecznych, lecz siły opinii publicznej zdolnej wpływać na kierunki tej polityki³⁶⁰. W celu zrozumienia stałej tendencji w polityce amerykańskiej wobec Bliższego Wschodu, w której kierunki proizraelskie przeważają nad postawami neutralnymi lub pro palestyńskimi, należy przeanalizować źródła takiego wsparcia wśród szerszego, niecharakteryzującego się wyznaniem mojżeszowym podmiotu.

Źródła amerykańskiego wsparcia, podobnie jak amerykańską recepcję zażegnania konfliktu, przedstawiono w oparciu o serię artykułów opublikowanych w periodyku „Foreign Affairs”, których autorem jest wspomniany Walter Russel Mead. Wsparcie społeczeństwa amerykańskiego sięga już początków dziewiętnastego wieku i związany jest z działalnością grupy, którą Walter Russel Mead określa mianem pogańskich Syjonistów³⁶¹. Zbiorowość ta podzieliła się w Stanach Zjednoczonych na dwa główne obozy: Syjonistów proroczych i Syjonistów progresywnych. Pierwsi z nich widzieli powrót Żydów do Ziemi Obiecanej, jako realizację dosłownej interpretacji prorocत्व biblijnych, często połączonych z powrotem Jezusa i rozpoczęciem apokalipsy. Syjoniści progresywni, o bardziej liberalnych poglądach, głosili tworzenie przez Boga lepszego miejsca poprzez ludzki postęp. Przykładem nowego świata i jednocześnie wzorem do naśladowania miały być demokratyczne i relatywnie egalitarne Stany Zjednoczone. Amerykańscy protestanci wierzyli, że celem Boga było przywrócenie poniżanych i uciskanych Żydów do Ziemi Obiecanej tak samo, jak podnoszenie poziomu życia społeczności niewierzących za pomocą zasad liberalnych i dorobku rozwojowego protestantów. Według nich ustanowienie państwa izraelskiego miało zarówno zapewnić Żydom schronienie przed prześladowaniami, jak i uzdrowić, poprzez odkupieńcze siły wolności połączone z uczciwą pracą, upadłe wartości współczesnych Żydów osmańskich i wschodnioeuropejskich. Drugi w historii prezydent Stanów Zjednoczonych, John Adams, podsumował ten pogląd stwierdzeniem, że żydzi zorganizowani w niepodległym rządzie i uwolnieni od prześladowań wkrótce porzucą pewne aspiracje i osobliwości związane z ich charakterem, by dzięki temu przekształcić się w chrześcijan. Syjonizm w wydaniu amerykańskim miał być zatem częścią szerszego programu transformacji świata, opartej na eksporcie wartości i idei wyrosłych w Stanach Zjednoczonych. Nurty *nieżydowskich Syjonistów* (*gentile Zionists*) zbiegły się w 1891 r., kiedy przedstawiciel Kościoła Metodystycznego William Blackstone zaprezentował prezydentowi Benjaminowi Harrisonowi wezwanie do Stanów Zjednoczonych, by te doprowadziły do powołania kongresu potęg europejskich, zdolnego wymusić na Imperium Osmańskim wymianę osiadłej ludności palestyńskiej na żydowską.

---

³⁶⁰ *Ibidem*, s. 30.

³⁶¹ *Ibidem*.

Mityczny sposób rozumienia przez USA swojej natury i przeznaczenia jest jednym z najsilniejszych i trwałych elementów w myśleniu i kultury amerykańskiej. Nauka czytania i walka z analfabetyzmem w Stanach Zjednoczonych podyktowana była poglądem, że każdy osadnik powinien znać Biblię, jako źródło wartości i postaw życiowych. Amerykańska wizja własnej tożsamości i misji na świecie była zatem kształtowana przez znajomość historii i myśli starożytnych Hebrajczyków. Tendencja ta utrzymywała się od czasów purytańskich przybyszów do okresu obecnego – zarówno wśród kaznodziei, myślicieli i polityków amerykańskich, liberałów i konserwatystów. Widzieli oni w Amerykanach naród wybrany, związany bardziej wspólnotą wierzeń i przeznaczenia, niż więzami krwi. Wierzyli, że Bóg (lub historia) sprowadził naród amerykański do nowej ziemi, by uczynić ich wielkimi i bogatymi w zamian za wypełnianie zobowiązań wobec Boga i zasad, które miały błogosławić osadników w ich rozwoju. Wiele Amerykanów obecnie, podobnie jak starożytni Hebrajczycy, uważają siebie za posiadacza objawienia, przeznaczonemu nie tylko im, ale całemu światu. W związku z tym, jako nowe Jeruzalem i naród wybrany, właściwe i wskazane jest dla Stanów Zjednoczonych wspieranie innych narodów. Nie odczuwają więc zniechęcenia, gdy wspieranie Izraela – państwa izolowanego i poddawanego ostracyzmowi, jest źródłem nieprzychylnych ocen ze strony społeczności międzynarodowej³⁶². Co więcej, objęcie roli protektora Izraela potwierdzi wyjątkowe przeznaczenie Stanów Zjednoczonych, pozwoli Żydom odbudować swoją pozycję (tak jak europejscy imigranci zbudowali dla siebie lepszy byt w *nowym świecie*), by w efekcie skłonić Żydów do przyjęcia liberalnego Protestantyzmu, co według proroczych syjonistów będzie zwiastunem apokalipsy i nadejściem Jezusa.

Zarówno Stany Zjednoczone jak i Izrael posiadają wspólną cechę, charakteryzującą się podobnym statusem *państw osiadłych*³⁶³ – państw uformowanych przez przybyszów wysiedlonych z terenów zamieszkałych przez ich pierwotne populacje. Oba organizmy państwowe obejmują w swoim historycznym rozwoju kontakt oraz wynikającą z niego konfrontację z rdzennymi społecznościami, a także wykazują podobne źródła usprawiedliwiający takie postępowanie. Odwołują się w argumentacji między innymi do zapisanej w Starym Testamencie historii konfrontacji starożytnych plemion hebrajskich z Kanaanitami (Amorytami) – wcześniejszymi mieszkańcami obszarów określonych w doktrynie religijnej Żydów mianem Ziemi Obiecanej. Osadnicy brytyjscy w Ameryce Północnej zapożyczyli tę tradycję, w celu określenia nowego kontynentu takim samym mianem jak w Starym Testamencie, gdzie pierwotnymi mieszkańcami – Kanaanitami – była rdzenna ludność indiańska. Pogląd ten został rozszerzony o elementy doktryny Johna Locka’a, uzasadniającej ekspansję na niezagospodarowane ziemie. Wykorzystanie gruntów pod budowę farm i urbanizację daje podmiotom

³⁶² G. Grass, *Czy wolno krytykować Izrael?*, „Suddeutsche Zeitung” z 10.05. 2019 r.

³⁶³ W.R. Mead, *The New Israel and the Old. Why Gentile Americans Back the Jewish State...op.cit.*, s. 37.

faktyczne prawo do objęcia takich terenów swoją własnością. W porównaniu z przekazem biblijnym, opisującym Ziemię Obiecaną jako krainę dobrobytu, Palestyna, jako jedna z najbiedniejszych prowincji Imperium Osmańskiego, była w oczach dziewiętnastowiecznych Amerykanów krainą zniszczoną i pustą. Ziemia Obiecana nie mogła rozkwitnąć, dopóki jej prawowici właściciele – Żydzi, nie powrócą. W prorocत्वach Izaaka powrót ten przedstawiony jest jako wybite źródła na pustyni. W 1946 r., magazyn „Time”, posługując się stylem wypowiedzi prorocत्व, opisał wczesne osady syjonistów w Palestynie jako źródło obfitości wylewające się na pustynię. Dwa lata później ten sam magazyn zdeprecjonował pogląd, według którego ludność arabska to żywa, energiczna populacja wojownicza na białych koniach. Z tej dawnej siły miały zostać tylko jednostki, będące w mniejszości w stosunku do wyniszczonych przez choroby arabskich *wraków*, leżących nieruchomo na ulicach³⁶⁴. Przeciwwstawienie tak negatywnego obrazu ludności arabskiej w porównaniu z dynamiczną ludnością żydowską, zdolną zasiedlić dzikie tereny Bliskiego Wschodu, uzasadniało wyrugowanie Palestyńczyków z ich obszaru.

Walter Russel Mead, na tle tak dużej popularności państwa Izrael i prożydowskiego nastawienia w negocjacjach, wskazuje na konieczność zmiany percepcji w postrzeganiu konfliktu palestyńsko–izraelskiego, porównując tę rekonceptualizację do nowego spojrzenia na układ słoneczny Kopernika³⁶⁵. Koncepcja rozwiązania konfliktu powinna zakładać umieszczenie przez prezydenta Obamę palestyńskiej polityki i opinii publicznej w centrum pokojotwórczych wysiłków, ponieważ to właśnie Palestyńczycy mimo słabego potencjału militarnego i słabo rozwiniętej politycznej świadomości, są faktyczną siłą zdolną do rozwiązania konfliktu. Stałe wsparcie większości Palestyńczyków w Gazie, Zachodnim Brzegu i diaspory oraz potępienie aktów agresji małych grup zbrojnych przeciwko wszelkim układom pokojowym zapewni rozejm obu nacjom. Problem ten nabiera znaczenia zwłaszcza po śmierci charyzmatycznego Yasira Arafata, zdolnego utrzymać poparcie opinii publicznej dla wynegocjowanej linii demarkacyjnej oraz przecenienia przez Amerykanów skuteczności wyłącznie rozwiązania dwupaństwowego. Traktat pokojowy powinien koncentrować się głównie na kwestiach uciekinierów, którzy najlepiej ucieleśniają palestyński nacjonalizm i są ostatecznym źródłem legitymizacji palestyńskiej polityki. Administracja Baracka Obamy, chcąc potwierdzić swoje wsparcie dla niepodległego państwa palestyńskiego opartego na granicach wyznaczonych przez Zieloną Linię, musi przezwyciężyć sceptycyzm wytworzony przez pustą retorykę prezydenta Busha oraz zadeklarować

---

³⁶⁴ *Ibidem*, s. 39.

³⁶⁵ W.R. Mead, *Change They Can Believe In. To make Israel Safe, Give Palestinians Their Due*, [w:] „*Foreign Affairs*”, January / February 2009, s. 65.

zaangażowanie Stanów Zjednoczonych nie tylko w budowę niepodległej Palestyny, lecz również rozpocząć proces edukacyjny, uświadamiający społeczeństwo o krzywdach wyrządzonych Palestyńczykom.

Wysiłki amerykańskie w procesie pokojowym powinny na pierwszy miejscu uwzględnić uświadamianie społeczności międzynarodowej o aktach przemocy zadanych ludności palestyńskiej podczas izraelskiej wojny o niepodległość. Wielu uciekinierom wojennym, mimo nakazów prawa międzynarodowego, nie pozwolono na powrót do własnych majątków, które podległy konfiskacji przez nowy rząd żydowski. Byłoby jednak niesprawiedliwością obciążenie całą odpowiedzialnością armii izraelskiej za krzywdy wyrządzone ludności cywilnej. Dla walczących Żydów, świeże jeszcze doświadczenia po Holokauście i jednoczesne starcia nie tylko z bojownikami palestyńskimi, ale dodatkowo z armiami pięciu państw arabskich, były pretekstem do przyjęcia bardziej zdecydowanych środków. Odpowiedzialność za tą spiralę agresji powinna przesunąć się na społeczeństwo międzynarodowe – Narody Zjednoczone, które nie potrafiły zabezpieczyć Palestyńczyków i Żydów podczas wycofywania się z tych rejonów mandatu brytyjskiego.

Na tle tych historycznych doświadczeń rząd Stanów Zjednoczonych mógłby powołać międzynarodowe ciało, które zebrałoby roszczenia od obu stron, osądziłoby według obowiązujących norm prawnomiędzynarodowych i precedensów, a także wypłaciłoby adekwatne odszkodowania. Należy opracować taki mechanizm, aby pozwy Palestyńczyków i Izraelitów nie rywalizowały o ograniczone fundusze. Powołując się na dane *Aix Group*, międzynarodowego forum obejmującego Żydów, Palestyńczyków, ekonomistów i polityków, potencjalna wielkość kompensaty dla palestyńskich uciekinierów może oscylować w granicach od 55 do 85 mln dolarów³⁶⁶. Udział Stanów Zjednoczonych w finansowaniu tej jednostki powinien być na tyle duży, by pokazać nową determinację Waszyngtonu usiłującego rozwiązać konflikt na Bliskim wschodzie. Jeden z proponowanych modeli finansowania zakłada taki podział odpowiedzialności, gdzie Stany Zjednoczone, Europa, Izrael, państwa członkowskie Organizacji Konferencji Islamskiej i reszta świata (głównie Japonia, państwa Południowo – Wschodniej Azji oraz inne kraje mające duże interesy w rejonie bliskowschodnim) będą wносить podobne środki do funduszu (przy dominujących wkładach Stanów Zjednoczonych i Izraela), będącego kombinacją odszkodowań i programu humanitarnego dla ofiar konfliktu.

---

³⁶⁶ W.R. Mead, *Change They Can Believe In. To make Israel Safe, Give Palestinians Their Due...op.cit.*, s. 71.

3. Koncepcje rozwiązania konfliktu

Jedną z najbardziej istotnych kwestii jest *prawo powrotu*. Gdyby do Izraela wkroczyło pięć mln Palestyńczyków, wówczas w państwie żydowskim Arabowie stanowiliby większość. Kluczem do rozwiązania tej kwestii mogłoby być zapewnienie palestyńskim uchodźcom i ich potomkom przez Stany Zjednoczone i inne państwa, że w wykonaniu *prawa powrotu* przysługuje im pewna opcja: ci, którzy nie wykonają swojego prawa, lub którym prawo to podlega ograniczeniu w potencjalnym porozumieniu izraelsko–palestyńskim, mają prawo ubiegania się o rekompensaty ze strony społeczności międzynarodowej (włączając w to Izrael). Dodatkowo Stany Zjednoczone i ich partnerzy na świecie mają możliwość przedsięwziąć takie działania, by na końcu procesu pokojowego, wszyscy Palestyńczycy dysponowali pełnymi ekonomicznymi, socjalnymi i politycznymi prawami.

Kluczowym ustępstwem ze strony Izraela byłoby jednak wycofanie się z okupowanego terytorium, demontaż osad, punktów wojskowych oraz uznanie państwa palestyńskiego. Przejęcie w zamian przez organizacje międzynarodowe odpowiedzialności moralnej i finansowej za ciężkie położenie Palestyńczyków zwolniłoby Izrael z roszczeń wysuwanych wobec niego. Stany Zjednoczone powinny wraz z członkami NATO opracować warunkowe zapewnienie, według którego porozumienie palestyńsko–izraelskie otworzyłoby dla Izraela drzwi w Sojuszu. Ponadto Unia Europejska mogłaby tak szybko, jak to możliwe, włączyć Izrael i Palestynę do wspólnego rynku oraz udzielić im odpowiedniego wsparcia w integracji z europejską współpracą handlową.

Głos ze strony żydowskiej reprezentuje w niniejszej pracy Dan Cohn – Sherbok. Powołując się na tezę postawioną przez Leona Pinskera o *nieasymilwalności* tożsamości żydowskiej w krajach, w których Żydzi stanowią mniejszość, Dan Cohn – Sherbok stwierdza, że antysemityzm nie zostanie pokonany, dopóki Żydzi nie będą mieli własnego państwa³⁶⁷. Żydzi w swojej historii byli prześladowani w obrębie obcych kultur, czego najbardziej ponurym przykładem była polityka ludnościowa Trzeciej Rzeszy. Zasadniczym celem syjonizmu było więc wykorzystanie politycznych środków i politycznych kontaktów do utworzenia usankcjonowanej ojczyzny na Bliskim Wschodzie, by bronić w niej współwyznawców. W jego poglądach wina niestabilnej sytuacji na Bliskim Wschodzie leży przede wszystkim po stronie Palestyńczyków. Dużym błędem ludności arabskiej było negowanie Białej Księgi, tym bardziej, że nie zamierzała ona przekształcić Palestyny w państwo żydowskie, deprecjonować arabskiej kultury oraz przekraczać możliwości imigracyjne kraju. Biała Księga miała być rozsądną propozycją rozwiązania konfliktu palestyńsko–izraelskiego, między innymi poprzez powołanie Rady Legislacyjnej składającej się z Żydów i Arabów. Determinacja Arabów

---

³⁶⁷ D. Cohn-Sherbok, D. El-Alami, *Konflikt palestyńsko-izraelski*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2002, s. 233.

w wymuszaniu uznania przez Brytyjczyków braku prawomocności Deklaracji Balfoura³⁶⁸ doprowadziła jednak do fiaska nie tylko Rady Legislacyjnej, lecz również dalszych prób realizacji polityki brytyjskiej w postaci Komitetu Doradczego, czy Agencji Arabskiej. Dodatkowo szczyt arabski w Bludaanie w Syrii przyjął kilka rezolucji, negujących ideę żydowskiej siedziby narodowej w Palestynie, nawołujących do ograniczenia żydowskiej imigracji oraz uznania palestyńskiej zwierzchności nad krajem³⁶⁹. Odpowiedzialność za ponad pół mln palestyńskich uchodźców leży również po stronie krajów arabskich. Izrael, po ogłoszeniu Deklaracji Niepodległości 14 maja 1948 r., został zaatakowany przez arabskie państwa ościenne. Tym samym państwa arabskie naruszyły przepisy prawa międzynarodowego i zasady zapisane w Karcie Narodów Zjednoczonych, której są sygnatariuszami. Wobec tak narastającej agresji, rząd izraelski musiał podjąć kroki zakazujące powrót arabskich uchodźców, jako czynnik wysoko destabilizacyjny i niebezpieczny.

Na pierwszy plan trwałego pokoju wysuwa się zatem konieczność uznania prawa Izraela do istnienia, co zapisane zostało w Deklaracji Balfoura z 1917 r., a co uczynił już Yasir Arafat 9 września 1993 r., kiedy przesłał izraelskiemu premierowi list potwierdzający uznanie dokumentu przez OWP (Organizację Wyzwolenia Palestyny). Na tą akceptację musiałyby jednak przystać wszystkie kraje arabskie. Żydzi natomiast musieliby uznać aspiracje Palestyńczyków do posiadania własnej ojczyzny, prawo Palestyńczyków do mieszkania w Ziemi Świętej oraz uwzględnienie w procesie pokojowym ciężkiego położenia ludności arabskiej. Ciekawą koncepcją jest wydzielenie w obliczu ogromnej imigracji Palestyńczyków przez sąsiednie państwa arabskie część swoich obszarów i połączenie ich, jako Wielkiej Palestyny z palestyńską ojczyzną na ziemiach okupowanych. Nierealne wydają się też dość utopijne koncepcje państwa dwunarodowego na rzecz dwóch, niezależnych i niepodległych państw. Kraje arabskie powinny dla formującego się państwa palestyńskiego świadczyć wsparcie zarówno ekonomiczne, jak i kulturowe czy polityczne, gdyż tylko stabilizacja polityczno – ekonomiczna zniweluje podatność na fundamentalistyczne hasła³⁷⁰.

---

³⁶⁸ Oświadczenie brytyjskiego ministra spraw zagranicznych Arthura Jamesa Balfoura zawarte w liście do lidera brytyjskiej społeczności żydowskiej lorda Lionela Rotschilda z 2 listopada 1917 r., wyrażające oficjalne poparcie Wielkiej Brytanii dla planów ruchu syjonistycznego dotyczących utworzenia "siedziby narodowej" Żydów w Palestynie przy zapewnieniu poszanowania praw innych społeczności tam mieszkających. Deklaracja została dołączona do traktatu pokojowego z Turcją w sierpniu 1920 r. i przesądziła o powierzeniu Wielkiej Brytanii mandatu nad Palestyną. Podczas jego sprawowania doszło do znacznego wzrostu imigracji Żydów do Palestyny, która zmieniła korzystne dla Arabów proporcje ludnościowe.

http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/haslo,deklaracja_Balfoura, (dostęp: 10.05.2022).

³⁶⁹ D. Cohn-Sherbok, D. El-Alami, *Konflikt palestyńsko-izraelski...op.cit.*, s. 237.

³⁷⁰ *Ibidem*, s. 242–243.

Jednym z poważniejszych oskarżeń ze strony palestyńskiej, którą reprezentuje Dawoud El – Alami, jest ogólnikowe i mistyczne pojmowanie historii Ziemi Świętej. Przez ponad 1800 lat, od 137 r. naszej ery, Żydzi nie stanowili większości w Palestynie. Rozproszenie osiadłej ludności w Palestynie w połowie dwudziestego wieku, popierane argumentami opierającymi się na pamięci ludowej bez zachowania rzeczywistej perspektywy czasowej, stanowiło swoiste odstępstwo od norm międzynarodowych, zwłaszcza w obliczu narastających nastrojów antykolonialnych.

Sprzeciw wobec uznania Deklaracji Balfoura bierze się z czasu ogłoszeniu dokumentu, czyli okresu sprzed mandatu brytyjskiego. Wielka Brytania nie miała wówczas żadnych praw do Palestyny, a ponadto, podkreślając za Musą Mazzawi, prawo międzynarodowego przez wieki wyzbywało się o zasady oparte na religii i ethnosie³⁷¹, toteż naród żydowski, pozbawiony osobowości prawnomiędzynarodowej, nie mógł być stroną dokumentu opartego na prawie międzynarodowym. Na uwagę zasługuje też kwestia prawomocności rządu brytyjskiego w Palestynie, który narzucił stosowanie Deklaracji. Palestyńczycy nie mieli wpływu na wybór władz brytyjskich, stając się podporządkowaną ludnością w obrębie terytorium mandatowego, o której decydowano w oderwaniu od realiów społecznych i ekonomicznych. Palestyńczycy odrzucają też argument, według którego wydarzenia drugiej wojny światowej naznaczone Holokaustem uprawomocniają ambicje syjonistyczne.

Kluczem do utrwalenia pokoju między dwoma narodami byłoby w konsekwencji faktyczne uznanie, że Palestyńczycy i Żydzi mają równe prawa. W pierwszej kolejności należałoby przerwać praktykę zachęcania do nieprzerwanej imigracji i budowy nielegalnych osiedli po palestyńskiej stronie pod przykrywką procesu pokojowego dla uspokojenia społeczności międzynarodowej. Podstawą sprawiedliwego społeczeństwa nie może być stosowanie prawa (w założeniach zwalczającego dyskryminację religijną i etniczną), na mocy którego każdy Żyd (niezależnie od miejsca zamieszkania i panujących tam stosunków wobec wyznania judaistycznego) może osiedlić się w Izraelu przy jednoczesnym wysiedlaniu i rozpraszaniu arabskiej ludności.

Zmiany wymaga też sposób postrzegania ludności arabskiej w cywilizacji zachodniej. Portret Araba, jako człowieka dzikiego, urodzonego z karabinem w rękę, ograniczającego myślenie do wiedzy przekazanej w szkole religijnej jest propagowany i utrwalany. Obraz ten jest zestawiany z obrazem Izraela, jako państwa cywilizowanego, zaliczanego do kultury zachodniej, co potwierdza słuszność argumentów nagłaśniających problem dyskryminacji Żydów. Izraelczycy muszą uznać, że tragedia ich narodu naznaczona Holokaustem nie może przysłonić tragedii Palestyńczyków. Tak, jak Izraelczycy bezterminowo i bezwzględnie na miejsce odszukiwali osoby oskarżone o zbrodnie przeciwko ludności, domagają się zwrotu i rekompensaty za utracone majątki, tak Palestyńczycy powinni mieć prawo roszczenia swoich praw. Autor książki *Konflikt palestyńsko-izraelski* –

---

³⁷¹ D. Cohn-Sherbok, D. El-Alami, *Konflikt palestyńsko-izraelski...op. cit.*, s. 246.

Dawoud el – Alami także sceptycznie widzi pomysł wydzielenia przez arabskie państwa ościenne części swojego terytorium i zastępuje go koniecznością stosowania równego prawa powrotu dla Żydów i Palestyńczyków. Równe traktowanie musi rozciągać się na prawa cywilne, demokratyczne oraz na szanse samorealizacji w warunkach legalnie funkcjonującego państwa.

4. Czynniki sprzyjające rozwojowi konfliktu

Przechodząc do drugiej części niniejszej publikacji należy wymienić czynniki sprzyjające utrzymywaniu konfliktu. Pierwszym z nich jest niewątpliwie retoryka religijna. Mimo faktu, że obszar Palestyny jest świętą ziemią dla Arabów, Żydów, a w konsekwencji i Chrześcijan, żadna ze stron nie podkreśla jej metafizycznego wymiaru. Na małym terytorialnie obszarze w gorącym klimacie prawo do zamieszkania roszczą sobie narody, które mogą nie zdołać funkcjonować w ramach państwa dwunarodowego. Dodatkowo stłoczenie palestyńskich uchodźców w obozach, a także panujące w nich uczucie bezradności, brak perspektyw na rozwój i zarazem duża podatność na hasła odwołujące się do religii, zdecydowanej walki, sprzyja nastrojom radykalnym. Religia jest ograniczona do roli wyrazistego i chwytliwego hasła, stosowanego przez jednostki ze strony Palestyńskiej do podkreślenia odmienności i wrogości narodu żydowskiego. Fundamentalne hasła religijne zastępują faktyczne powody napięć, którymi są aspiracje poprawy bytu ekonomicznego i politycznego Palestyńczyków. Celem artykułu nie jest jednak deprecjonowanie czynnika religijnego, ponieważ to właśnie tradycja religijna skłoniła Żydów do utworzenia własnego państwa na Bliskim Wschodzie. Drugim czynnikiem sprzyjającym funkcjonowaniu konfliktu jest relatywistyczne nastawienie wobec ludności arabskiej ze strony cywilizacji zachodniej. Samo państwo Izrael nie powinno jednak wbrew rozróżnieniu dokonane przez Samuela Huntingtona zaliczać się do kręgu cywilizacji zachodniej, choć to ona ma największy wpływ na proces decyzyjny instytucji międzynarodowych. Dokumenty dotyczące Palestyny przyjmowane były w oderwaniu od realiów społeczno-politycznych Palestyńczyków, co może świadczyć o przedmiotowym traktowaniu tej nacji, stojącej, w opinii ówczesnych Europejczyków, na niższym poziomie rozwoju. Pogląd ten jest utrzymywany chociażby w mediach, gdzie często mylone są pojęcia fundamentalistycznych terrorystów z partyzantami. Po trzecie konieczne jest większe zaangażowanie społeczności międzynarodowej – w tym organizacji międzynarodowej, zdolnej do prowadzenia równego dialogu między reprezentantami cywilizacji zachodniej i arabskiej. Nie można problemu antysemityzmu i walk o własną państwowość pozostawić jedynie bezpośrednio zainteresowanym.

5. Zakończenie

W nadchodzących latach nic nie gwarantuje, że Palestyńczykom uda się uzyskać prawo do samostanowienia, jednakże gdyby tak się stało, to zmieniłoby wartości w politycznym równaniu w sposób dziś jeszcze niedający się w pełni oszacować. Istniejąca światowa struktura dostarcza prawnych ram, pozwalających narzucić międzynarodowe prawo karne, ale nie będzie ono stosowane, jeśli zabraknie odpowiedniej politycznej woli. W tym układzie Izrael prawdopodobnie uniknąłby oficjalnych działań prawnych w związku z zarzutami o zbrodnie wojenne, ale musiałby zmierzyć się z faktem, że palestyńskie oskarżenia są wiarygodne dla dużej części światowej opinii publicznej³⁷².

Powracając do spraw ogólnych rozwiązania konfliktu palestyńsko-izraelskiego przytoczę zdanie prof. Dana Cohna-Sherboka, który uważa, że *pokój między Palestyńczykami a Izraelem może być tylko wtedy, kiedy powstaną dwa niepodległe i w pełni autonomiczne państwa. Oba narody stwierdziły, że nie mogą żyć razem. Wszystkie państwa muszą uznać prawo do istnienia Izraela. Naród żydowski musi również uznać chęć Palestyńczyków do posiadania własnej ojczyzny. Tereny przyszłego państwa musiałyby zostać wydzielone przez sąsiadujące państwa arabskie ze swoich obszarów. Aby palestyńskie państwo mogło się rozwinąć kraje arabskie musiałyby udzielić ekonomicznego, politycznego i kulturowego wsparcia.(...) W rozważaniach polityków, ekonomistów, nad pokojem na Bliskim Wschodzie panuje przekonanie, że rozwiązanie konfliktu jest możliwe poprzez utworzenie federacji dwóch państw w Palestynie - Autonomii i Izraela. Drugim pomysłem jest aby w Izraelu obowiązywały dwa prawa, izraelskie – dla Izraelczyków i palestyńskie – dla Palestyńczyków, bez ustanawiania własnego państwa*³⁷³.

Silne pozostaje jednak wrażenie, że burzliwa, wspólna historia obu narodów, naznaczona konfliktem wpisuje się w świadomość kolejnych pokoleń. Zupełne rozwiązanie konfliktu wydaje się oddalać w czasie, jednak podejmowanie rzeczowych debat, jak w przypadku Dan Cohna – Sherboka i Dawouda el – Alami, pozwala na nakreślenie jego rzeczywistych kształtów. Odwołując się do tezy postawionej we wstępie, to nie tożsamość etniczno – religijna, lecz bardziej relatywizm cywilizacji zachodniej i walka o byt ekonomiczny podtrzymują napięcie na bliskim Wschodzie.

---

³⁷² <http://info.wyborcza.pl/temat/wyborcza/oskar%C5%BConym+szans>, (dostęp: 10.05.2022).

³⁷³ Z. Krysiak, *Jak rozwiązać konflikt palestyńsko-izraelski?*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009, s. 41.

6. Bibliografia

- 1 Baylis J., *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
- 2 Cohn-Sherbok D., El-Alami D., *Konflikt palestyńsko-izraelski*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2002.
- 3 Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- 4 Haumann H., *Historia Żydów w Europie Środkowej i Wschodniej*, Warszawa 2000 r.
- 5 Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2008.
- 6 Krysiak Z., *Jak rozwiązać konflikt palestyńsko-izraelski?*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009.
- 7 Mead W. R., *Change They Can Believe In. To make Israel Safe, Give Palestinians Their Due*, [w:] *Foreign Affairs*, January / February 2009.
- 8 Mead W. R., *The New Israel and the Old. Why Gentile Americans Back the Jewish State*, [w:] *Foreign Affairs*, July / August 2008.
- 9 Wolski K., *Pakistan – dzieje ziemi i państwa*, Warszawa 1978.

Źródła prasowe

- 1 Falk R., Doniosłość kwestii izraelskich zbrodni wojennych, <http://monde-diplomatique.pl/LMD37/index.php?id=3> (dostęp: 10.05.2022).
- 2 Grass G., *Czy wolno krytykować Izrael?*, „*Suddeutsche Zeitung*” z 10 kwietnia 2022 r.
- 3 <http://info.wyborcza.pl/temat/wyborcza/oskar%C5%BConym+szans> (dostęp: 10.05.2022).
- 4 <http://pkonweb.com/2009/08/stuck-in-a-time-warp-by-maleeha-lodhi/> (dostęp: 10.05.2022).
- 5 <http://www.asianewsnet.net/news.php?sec=1&id=8252> (dostęp: 10.05.2022).
- 6 <http://www.countercurrents.org/lodhi120510.htm> (dostęp: 10.05.2022).
- 7 http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/haslo,deklaracja_Balfoura (dostęp: 10.05.2022).
- 8 *Izrael bojkotuje Międzynarodowy Trybunał Karny*, http://forum.gazeta.pl/forum/w,50,13957913,13957913,Izrael_bojkotuje_Miedzynarodowy_Trybunał_Karny.html (dostęp: 10.05.2022).
- 9 Koziej Stanisław, *Jak otworzyć parasol*, <http://archiwum.polityka.pl/art/jak-otworzyc-parasol,391772.html> (dostęp: 10.05.2022).
- 10 Stefanicki R., *Palestyńczycy nie mogą pozwać Izraela przed Trybunał w Hadze*, http://m.wyborcza.pl/wyborcza/1,105226,11483375,Palestynczycy_nie_moga_pozwac_Izraela_przed_Trybunał.html (dostęp: 10.05.2022).
- 11 Stefanicki Robert, *Nocne szakale*, *Gazeta Wyborcza* 10-11.11.2001.

lic. Jakub Czyżykowski

Uniwersytet Gdański

Zdalny Proces Karny

Słowa kluczowe: proces, karny, zdalny, fazy, czynności

Streszczenie

W niniejszym rozdziale podjęto próbę przedstawienia faz procesu karnego, wobec których ustawodawca umożliwił przeprowadzenie postępowania oraz pewnych czynności w formie zdalnej, a także przesłanek zdalności postępowania w stosunku do konkretnego uczestnika procesu karnego. Poniższa analiza ogranicza się do szczególnych regulacji postępowania przygotowawczego i postępowania jurysdykcyjnego z pominięciem pojedynczych czynności modelowego postępowania, przekazania akt, dostarczania wniosków i czynności pokrewnych, oraz z pominięciem regulacji postępowania wykonawczo-likwidacyjnego.

1. Wstęp

Rozprawa w formie zdalnej stanowi przejaw gwarancji utrzymania w procesie karnym pierwszoplanowej zasady prawdy materialnej, zasady współdziałania ze społeczeństwem i instytucjami w ściganiu przestępstw, zasady bezpośredniości, zasady kontrydiktoryjności, zasady prawa do obrony, zasady uczciwego procesu, zasady jawności, zasady ustności oraz gwarancji ochrony życia i zdrowia. Na modelowy proces karny składają się trzy zasadnicze stadia. Postępowanie przygotowawcze to stadium rozpoczynające procedurę procesu karnego. Drugim stadium jest postępowanie jurysdykcyjne odbywające się przed sądem, a trzecim stadium jest postępowanie wykonawczo-likwidacyjne służące wykonaniu i zatarcia kary. W związku z organizacją w Polsce mistrzostw Europy w piłce nożnej 2012 i wystąpieniem pandemii COVID-19 ustawodawca polski umożliwił przeprowadzenie wybranych faz i czynności procesu karnego w formie zdalnej.

2. Postępowanie dowodowe

Postępowaniem dowodowym jest „przebieg procesowy, w czasie którego są zbierane, utrwalane, przeprowadzane oraz oceniane dowody. Jego celem jest więc zbieranie materiału umożliwiającego poczynienie ustaleń faktycznych (zwanych często też ustaleniami dowodowymi)”³⁷⁴. Postępowanie dowodowe prowadzone

---

³⁷⁴ P. Hofmański, S. Waltoś., *Proces karny zarys systemu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 362.

jest w postępowaniu przygotowawczym i jurysdykcyjny. Natomiast nie jest podejmowane w postępowaniu wykonawczo-likwidacyjnym ze względu na występowanie tego trzeciego stadium po dokonaniu głównego rozstrzygnięcia procesu karnego jakim jest kwestia odpowiedzialności karnej na podstawie prawdziwych ustaleń faktycznych.

Świadek jest jednym z głównych osobowych źródeł dowodowych. Świadek składa zeznanie, które może złożyć w formie zdalnej. W wyniku zmiany artykułu 177 kodeksu postępowania karnego w lipcu 2003 r. ustawodawca wprost dopuścił przesłuchanie świadka za pomocą urządzeń technicznych. W trybie artykułu 177 §1a. „Przesłuchanie świadka może nastąpić przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku[...]”³⁷⁵. W wyniku pozbawienia wolności, obserwacji w zakładzie leczniczym ten przepis nakłada na świadka lub instytucje w jakiej się znajduje obowiązek zapewnienia urządzeń technicznych w stanie koniecznym do właściwego złożenia zeznań stanowiących ustawowy obowiązek świadka. Uprzywilejowanie świadka do złożenia zeznań w trybie artykułu 177 §1a z jednoczesnym obowiązkiem ich złożenia ma na celu usprawnić proces karny poprzez skrócenie czasu na indywidualno-osobisty kontakt świadka z organem prowadzącym postępowanie, a także ma złagodzić uciążliwości związane z obecnością świadka w miejscu przeprowadzenia postępowania. W szczególności regulacja tego przepisu obejmuje indywidualne uciążliwości świadka takie jak dojazd i stan zdrowia oraz instytucjonalne i czasowe uciążliwości, w tym wszelkie ograniczenia wolności i związane z tym wydłużenie czasu na przeprowadzenie czynności. W postępowaniu przed sądem w trybie artykułu 177 §1a ze względu na istotę instytucji sądu, prawidłowy przebieg rozprawy i poszczególnych czynności w niej dokonywanych oraz ze względu na znaczenie zeznań w tej fazie została ograniczona swoboda przebiegu składania zeznań w stosunku do trybu modelowego. Swoboda przebiegu składania zeznań została ograniczona poprzez udział w składaniu zeznań w miejscu przebywania świadka referendarza sądowego, asystenta sędziego lub urzędnika zatrudnionego w sądzie, w którego okręgu świadek przebywa.

Po nowelizacji artykułu 177 kodeksu postępowania karnego w czerwcu 2020 r. ustawodawca rozszerzył zakres podmiotów uprawnionych do obecności w miejscu przebywania świadka przy jego przesłuchaniu. Po pierwsze jeżeli świadek przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, może być obecny funkcjonariusz Służby Więziennej. Po drugie jeżeli świadek będący obywatelem polskim przebywa za granicą, może być obecny urzędnik konsularny.

---

³⁷⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, (Dz.U.2022, poz. 1375), Art. 177 §1a.

3. Posiedzenie w przedmiocie tymczasowego aresztowania

„Tymczasowe aresztowanie to prowizoryczne pozbawienie oskarżonego wolności celem zabezpieczenia warunków prawidłowego toku postępowania”³⁷⁶. Tymczasowe aresztowanie w postępowaniu przygotowawczym na wniosek prokuratora stosuje sąd rejonowy, a w początkowej fazie postępowania jurysdykcyjnego stosuje sąd, przed którym sprawa się toczy. Ustawodawca przewiduje trzy przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania. Po pierwsze istnienie dowodów wskazujących duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa przez oskarżonego. Po drugie istnieją okoliczności przemawiające za istnieniem zagrożeń dla prawidłowego toku postępowania. Po trzecie istnieją okoliczności przemawiające za możliwością popełnienia przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa³⁷⁷.

W trybie §3b artykułu 250 kodeksu postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r., poz. 1375) możliwe jest odstępstwo od przymusowego doprowadzenia do sądu podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym. Warunkiem odstąpienia od ogólnej zasady jest zapewnienie udziału podejrzanego w posiedzeniu przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających przeprowadzenie tego posiedzenia na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku³⁷⁸. Obligatoryjnym wymogiem zdalnego udziału podejrzanego w posiedzeniu jest obecność w miejscu jego przebywania referendarza sądowego, asystenta sędziego zatrudnionego w sądzie, w którego okręgu przebywa podejrzany oraz obecność funkcjonariusza Służby Więziennej, jeżeli podejrzany przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym. Obecność tłumacza jest fakultatywna gdy wymagają tego okoliczności³⁷⁹. Tryb §3b artykułu 250 kodeksu postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r., poz. 1375) z mocy prawa zostaje wyłączony w przypadku gdy podejrzanym jest osoba głucha, niema lub niewidoma³⁸⁰.

W zakresie zdalnego udziału podejrzanego w posiedzeniu specyficzną regulację ograniczającą prawo do obrony stanowi regulacja §3d artykułu 250 kodeksu postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r., poz. 1375). Wspomniana regulacja umożliwia wybór obrońcy sposób udziału w posiedzeniu. Co do zasady obrońca bierze udział w posiedzeniu w miejscu przebywania oskarżonego. Obecność obrońcy w miejscu przebywania oskarżonego wzmacnia zasadę prawa do obrony „w myśl której oskarżony ma prawo bronić swych interesów w procesie i korzystać z pomocy obrońcy”³⁸¹. Pierwszym odstępstwem od tej zasady jest okoliczność, w której obrońca stawia się w tym celu w sądzie. Drugim odstępstwem jest okoliczność, gdy to sąd zobowiąże obrońcę do udziału w posiedzeniu w budynku

---

³⁷⁶ P. Hofmański, S. Waltoś. *Proces...op.cit.*, s. 455.

³⁷⁷ Ustawa *op.cit.*, Art. 250 §2a.

³⁷⁸ *Ibidem*, Art. 250 §3b.

³⁷⁹ *Ibidem*, Art. 250 §3c.

³⁸⁰ *Ibidem*, Art. 250 §3f.

³⁸¹ P. Hofmański, S. Waltoś. *Proces...op.cit.*, s. 313.

sądu ze względu na istniejące ryzyko nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem ustawowego czasu zatrzymania oskarżonego³⁸². Obydwa odstępstwa stanowią ograniczenie zasady prawa do obrony w związku z czym w ramach złagodzenia ograniczenia ustawodawca w §3e artykułu 250 kodeksu postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r., poz. 1375) przewidział dodatkową warunkową formę kontaktu telefonicznego podejrzanego z obrońcą, gdy obrońca przebywa w innym miejscu niż oskarżony co może stanowić czynnik powodujący obstrukcję procesu karnego. Warunkami dopuszczenia wniosku oskarżonego lub obrońcy o zarządzenie przerwy w celu dokonania kontaktu telefonicznego jest brak zakłócenia prawidłowego przebiegu posiedzenia i niestwarzanie ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego.

4. Rozprawa główna

Zdalny udział na rozprawie głównej jest uregulowany przepisami artykułu 374 kodeksu postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r., poz. 1375). Przepisy dotyczące rozprawy zdalnej zostały wprowadzone do kodeksu postępowania karnego przez ustawę z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19. Zakres podmiotowy uprawnionych do udziału w rozprawie głównej w formie zdalnej stanowi katalog zamknięty i należą do niego: prokurator, oskarżony, oskarżyciel posiłkowy, oskarżyciel prywatny i obrońca zależnie od formy prowadzenia rozprawy głównej w stosunku do oskarżonego. Zakres przedmiotowy zdalnej rozprawy można podzielić w oparciu o kryterium podmiotowe na dwie grupy. Pierwszą grupę stanowi wyłącznie prokurator, co do którego nie ma wskazanego ograniczenia katalogu spraw. Drugą grupę stanowi oskarżony, oskarżyciel posiłkowy i oskarżyciel prywatny, co do których warunkiem przeprowadzenia rozprawy głównej w trybie zdalnym jest faktyczne pozbawienie wolności.

Decyzję w zakresie przeprowadzenia rozprawy w trybie zdalnym podejmuje w formie zarządzenia przewodniczący sądu. Podejmuje on decyzje w dwojaki sposób. Po pierwsze na wniosek prokuratora, przy czym do podjęcia decyzji pozytywnej wymagany jest brak przeszkód względów technicznych rozumianych jako wadliwość, niewystarczająca jakość obrazu lub dźwięku. Po drugie podejmuje decyzje z urzędu w stosunku do oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego, „którzy są pozbawieni wolności, jeżeli zostanie zapewniony udział tych stron w rozprawie przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających udział w rozprawie na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem

---

³⁸² Ustawa *op.cit.*, Art. 250 §3e.

obrazu i dźwięku”³⁸³. W stosunku do prokuratora przesłankami przeprowadzenia rozprawy zdalnej są złożenie wniosku, pozytywna decyzja w przedmiocie złożonego wniosku i brak negatywnych przeszkód względów technicznych. W stosunku do drugiej grupy podmiotów wymaga się spełnienia następujących przesłanek: uzyskanie pozytywnej decyzji podjętej z urzędu o zwolnieniu z obowiązku lub brak decyzji o obowiązku stawiennictwa, pozbawienie podmiotu wolności i zapewnienie udziału przy użyciu właściwych urządzeń technicznych, a po wydaniu decyzji pozytywnej udział w miejscu przebywania strony referendarza sądowego lub asystenta sędziego zatrudnionego w sądzie, w którego okręgu strona przebywa³⁸⁴.

Udziału obrońcy dokonuje się analogicznie, jak w zakresie posiedzenia o aresztowanie z następującymi różnicami:

- w zakresie stawiennictwa możliwość zobowiązania przez sąd obrońcy do udziału w budynku sądu została wyłączona,
- w zakresie przerwy zarządzana jest przez sąd w celu kontynuowania rozprawy w tym samym dniu oraz w celu umożliwieniu kontaktu telefonicznego,
- w zakresie odmowy kontaktu telefonicznego rozszerzono przesłankami odrzucenia wniosku o brak oczywistej realizacji prawa do obrony i nieuzasadnione przedłużenie rozprawy w zamian za wykluczenie ryzyka upływu czasu dopuszczalnego zatrzymania oskarżonego.

Udział tłumacza w rozprawie odbywa się w miejscu przebywania oskarżonego niewładającego w wystarczającym stopniu językiem polskim lub w miejscu przebywania osoby głuchej, niemej, niepiśmiennej w wystarczającym stopniu lub niewładającej językiem polskim, chyba że przewodniczący zarządzi inaczej³⁸⁵. Przewodniczący ma dwie możliwości zarządzenia w przedmiocie miejsca przebywania tłumacza. Może wskazać, że ma on przebywać w miejscu przebywania oskarżonego lub innej osoby albo może wskazać, że ma się stawić na salę rozpraw lub inne miejsce.

5. Wyłączenie oskarżonego z rozprawy głównej

W ramach przewodu sądowego oskarżony ma prawo do obecności przy wszystkich czynnościach postępowania dowodowego³⁸⁶. W sytuacji przesłuchiwania współoskarżonego, świadka lub biegłego, gdy obecność oskarżonego może wpływać na ich wyjaśnienia przewodniczący może zarządzeniem wykluczyć oskarżonego z sali sądowej na czas przesłuchania danego uczestnika³⁸⁷. Przewodniczący

---

³⁸³ *Ibidem*, Art. 374 §4.

³⁸⁴ *Ibidem*, Art. 374 §5.

³⁸⁵ *Ibidem*, Art. 374 §8 i Art. 204 § 1 pkt 1.

³⁸⁶ *Ibidem*, Art. 390 §1.

³⁸⁷ *Ibidem*, Art. 390 §2.

może również przesłuchać na odległość uczestników procesu przy użyciu urządzeń technicznych z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. W miejscu składania wyjaśnień lub zeznań obecny jest referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik sądowy³⁸⁸. Unormowanie w zakresie przesłuchania zdalnego ma wykluczyć negatywne oddziaływanie na osoby przesłuchiwane po przez perswazje, groźby, a także obawy o własne życie i zdrowie. Zdalne przesłuchanie w zamian za opuszczenie sali rozpraw przez oskarżonego jest łagodniejsze wobec samego oskarżonego. Przesłuchanie zdalne nie ogranicza na czas przesłuchania przysługującego oskarżonemu prawa do obrony ze względu na to, że bierze on bezpośredni udział w procesie ale bez kontaktu bezpośredniego z przesłuchiwanym. Natomiast w stosunku do przesłuchiwanego przesłuchanie zdalne budzi wątpliwość, czy w takim samym lub większym stopniu zapewnia bezpieczeństwo jak zapewnia je opuszczenie sali rozpraw przez oskarżonego.

6. Postępowanie przyspieszone

Postępowanie przyspieszone jest skróconym postępowaniem pierwszego stopnia prowadzonym w sądach rejonowych. Wszczynane jest w sprawach, w których kumulatywnie zostały spełnione trzy przesłanki. Po pierwsze w sprawie prowadzi się dochodzenie. Po drugie „jeżeli sprawca został ujęty na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa lub bezpośrednio potem”. Po trzecie „sprawca został zatrzymany oraz w ciągu 48 godzin doprowadzony przez Policję i przekazany do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o rozpoznanie sprawy w postępowaniu przyspieszonym”³⁸⁹. Ustawodawca w przepisie §2a artykułu 517b kodeksu postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r., poz. 1375) dopuszcza odstępianie od przymusowego doprowadzenia do sądu ujętego sprawcy, jeżeli zostanie zapewnione uczestniczenie przez sprawcę we wszystkich czynnościach sądowych, w których ma on prawo uczestniczyć przy użyciu urządzeń technicznych³⁹⁰. Jeżeli zostanie złożony wniosek o odstępianie od przymusowego doprowadzenia do sądu sprawcy i zostanie rozpoznany pozytywnie jest on równoznaczny z przekazaniem sprawcy do dyspozycji sądu. Wprowadzenie regulacji z artykułu 517b kodeksu postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r., poz. 1375) powiązane jest z organizacją na terenie Polski mistrzostw Europy w piłce nożnej w 2012 r. Ustawodawca motywował wprowadzenie tych regulacji usprawnieniem przeprowadzenia procesu poprzez jego przyspieszenie i ograniczenie dolegliwości osobom podejrzany o czyny chuligańskie w związku z oczekiwaniem i stawiennictwem w sądzie. W postępowaniu

---

³⁸⁸ *Ibidem*, Art. 390 §3.

³⁸⁹ *Ibidem*, Art. 517b §1.

³⁹⁰ *Ibidem*, Art. 517b §2a.

przyspieszonym we wszystkich czynnościach na odległość z użyciem urządzeń technicznych w miejscu przebywania sprawcy uczestniczy referendarz sądowy lub asystent sędziego zatrudniony w sądzie, w którego okręgu przebywa sprawca.

W przeciwieństwie do udziału obrońcy w rozprawie głównej i posiedzeniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania w zakresie czynności sądowych dokonywanych zdalnie po przez urządzenia techniczne obrońcę zobowiązuje się do uczestniczenia w miejscu przebywania sprawcy. Przy zastosowaniu w formie zdalnej rozprawy przyspieszonej należy wezwać tłumacza, jeżeli zachodzi potrzeba przesłuchania głuchego lub niemego, a nie wystarczy porozumienie się z nim za pomocą pisma albo osoby niewładającej językiem polskim. Podobnie jak z udziałem obrońcy udział tłumacza został ograniczony do miejsca przebywania sprawcy. W sytuacji udziału obrońcy i tłumacza pojęcie czynności sądowych należy rozumieć szeroko. Oznacza to, że obejmują one nie tylko czynności należące do właściwości tych podmiotów w zakresie procesu przyspieszonego w trybie zwykłym ale także te czynności, które wobec tych uczestników procesowych zostały przewidziane w trybie zdalnym.

7. Pozytywne i negatywne aspekty zdalnego procesu karnego

Do pozytywnych przesłanek zdalnego procesu karnego należy zaliczyć założenie ustawodawcy w formie przyspieszenia postępowania przejawiającego się jako zmniejszenie przewlekłości w rozpoczęciu dokonywania czynności i ich przeprowadzaniu. Po drugie zmniejszenie wobec uczestników procesu nie pozbawionych wolności uciążliwości związanych z dotarciem do budynku sądu. Analogicznie wobec uczestników pozbawionych wolności proces zdalny może mieć wymiar negatywny ze względu na brak dodatkowego przywileju w postaci czasowego opuszczenia zakładu karnego. Po trzecie proces zdalny w porównaniu z procesem modelowym w znikomym zakresie naraża uczestników na zwiększone ryzyko zagrożenia epidemicznego. Po czwarte omawiane regulacje umożliwiają przeprowadzenie w formie zdalnej wybranych czynności postępowania karnego. Taka możliwość ma dwojaki wymiar z jednej strony powinna zapewnić szybkość procesu, ograniczać koszty i uciążliwości organów i uczestników modelowego procesu karnego, a z drugiej strony zdalne dokonanie czynności ogranicza się wyłącznie do tych czynności, które zostały wprost przewidziane w ustawie bez możliwości zastosowania wykładni rozszerzającej.

Negatywne przesłanki procesowe w pierwszej kolejności obejmują kryteria systemowe, jako brak oddzielnej regulacji procesu w trybie zdalnym i ustawowe ograniczenia regulacji stanowiące tryb podrzędno-zamienny modelowego procesu karnego. Po drugie jako negatywną przesłankę należy uznać zwiększenie zaangażowania organów procesowych w formie dodatkowego zapewnienia odpowiedniego sprzętu technicznego, zwiększenia udziału organów wewnętrznych sądu po przez dodatkowe czynności i zwiększenia zaangażowania organów w przypadku

zdalnych przesłuchań. Po trzecie mimo próby usprawnienia, a co za tym idzie przyspieszenia procesu specyfikacja procesu może powodować jego obstrukcję po przez liczne przerwy zarówno te, które są przewidywane w ustawie jak i te, które wynikają z wadliwości łącza, sprzętu i ogólnych warunków technicznych. Po czwarte za negatywną przesłankę należy uznać możliwość ingerencji osób trzecich w działalność uczestników procesowych w trybie zdalnym, jeśli znajdują się w miejscu nie kontrolowanym przez organy procesowe. Po piąte postępowanie przeprowadzane w formie zdalnej może powodować ograniczenie kontroli sądu w celu wykonania obowiązku utrzymania prawidłowego przebiegu procesu. Również może spowodować zmniejszenie odbioru przez uczestnika procesu powagi instytucji organu procesowego. Po szóste wszelkie uregulowania w zakresie zdalnego przeprowadzania procesu karnego stanowią instytucje czasowo wymagalne. Należy przez to rozumieć, że po okresie kumulacji ich potrzebności mogą zostać całkowicie wyparte przez regulacje modelowe.

8. Wnioski

Zdalne przeprowadzanie poszczególnych postępowań i czynności procesowych gwarantuje kontynuację zasad procesu karnego zapewniających przewidziane przez ustawę właściwe rozstrzygnięcie w przedmiocie odpowiedzialności karnej. Tryb zdalny procesu karnego ma za zadanie zapewnić odczucie sprawiedliwości przez oskarżonego, pokrzywdzonego oraz ma zapewnić społeczne odczucie sprawiedliwości. Regulacje z zakresu trybu zdalnego mają wyłącznie zniwelować dolegliwości spowodowane czynnikami organizacyjnymi oraz dolegliwości z zakresu bezpieczeństwa o charakterze czasowym. Na podstawie pierwotnie założonego kryterium analizy przepisów kodeksu postępowania karnego ustawodawca ograniczył stosowanie trybu zdalnego do: postępowania dowodowego w postępowaniu przygotowawczym i jurysdykcyjnym, rozprawy głównej i przeprowadzanych w niej czynnościach w postępowaniu jurysdykcyjnym, posiedzenia w przedmiocie tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym, jednej z możliwości wyłączenia oskarżonego w rozprawie głównej oraz do postępowania przyspieszonego. Możliwość przeprowadzenia konkretnej fazy procesu lub czynności procesowej w trybie zdalnym została przez ustawodawcę zróżnicowana uregulowana. Główną przesłanką zastosowania trybu zdalnego jest fakt nieistnienia negatywnych przesłanek. Negatywne przesłanki zależą w szczególności od podmiotu w procesie, przedmiotu procesu, dodatkowego uczestnictwa odpowiedniego organu, wnioskowania przez uprawnionego uczestnika lub podjęcia działania przez organ z urzędu oraz wymaganych wymogów technicznych i formalnych. Mimo aspektów pozytywnych zdalnego procesu karnego przejawiających się w zmniejszeniu dolegliwości, usprawnieniu, ograniczeniu ryzyka zakażenia, zwiększeniu skuteczności i mimo prawdopodobnie należytej reakcji ustawodawcy w związku ze zdarzeniami na poziomie kontynentalnym

i światowym zastosowane regulacje mogą mieć znaczenie znikome dla całej procedury karnej, a nawet mogą powodować odczucia negatywne u praktyków. Do takiego stanu faktycznego prowadzi ograniczony zakres użyteczności trybu zdalnego, dodatkowe koszty przeprowadzenia procedury karnej, zwiększenie liczby uczestników w procesie i podmiotów pomocniczych. Do istotniejszych zagrożeń wskazujących na niekorzyść zdalnego procesu karnego należy przewlekłość wynikająca z wadliwości transmisji i urządzeń technicznych, obstrukcja wynikająca z dodatkowych czynności i negatywnego wpływu osób trzecich, możliwość utraty przez organ procesowy kontroli nad procesem oraz możliwość utraty powagi instytucji.

9. Bibliografia

- 1 Hofmański P., Waltoś S., *Proces karny zarys systemu*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- 2 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, (Dz. U. z 2022 r., poz. 1375).

mgr Amanda Majchrowska-Szewczyk, dr Radosław Luft

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

Znaczenie chińskiego rynku kapitałowego na tle rynków światowych potęg gospodarczych

Słowa kluczowe: rynek kapitałowy, Chiny, wskaźniki finansowe

Streszczenie

Celem publikacji była analiza wybranych wskaźników finansowych rynku kapitałowego Chin kontynentalnych na tle rynków światowych potęg gospodarczych w latach 1992–2020. W pracy omówiono istotę rynku kapitałowego, a także krótko scharakteryzowano rynek kapitałowy w Chinach kontynentalnych. Następnie, dokonano analizy wybranych wskaźników finansowych rynku kapitałowego Chin kontynentalnych na tle rynków Japonii, Niemiec oraz Stanów Zjednoczonych. Do przeprowadzenia analizy wykorzystano dane statystyczne pozyskane z bazy danych *Financial Structure Database*.

1. Wstęp

Poprzez zachodzące zmiany w gospodarce światowej powstają nowe centra ekonomiczne. W rezultacie, dotychczasowe potęgi gospodarcze zostają spychane na dalsze pozycje, na korzyść krajów, które do niedawna nie wyróżniały się na mapie gospodarczej świata. W wyniku kryzysu gospodarczego z 2008 r. można zaobserwować, które kraje faktycznie posiadają silne podstawy makroekonomiczne, a ponadto które czynniki odpowiadają za przewagę konkurencyjną krajów na świecie.

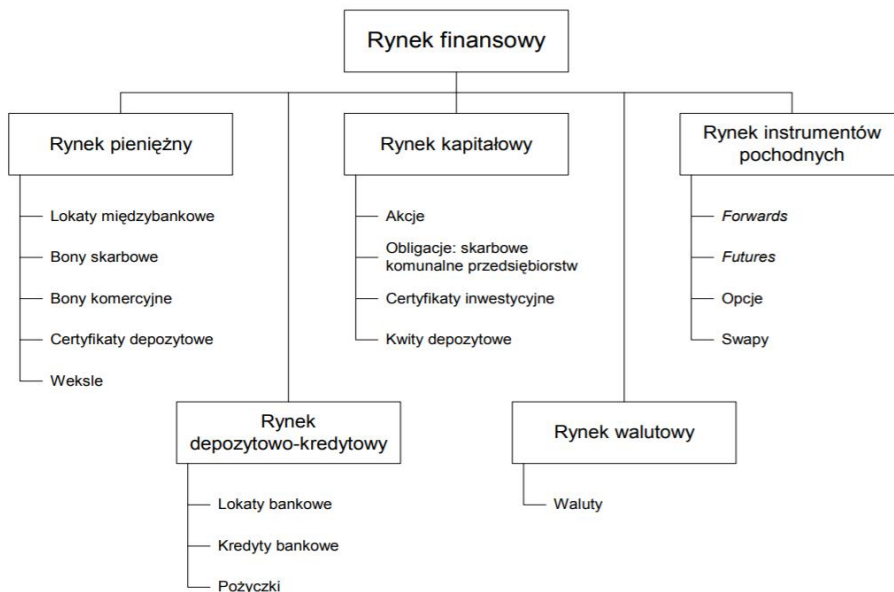
W związku z powyższym można dostrzec, że szczególna rola w procesie przeobrażenia światowego układu sił gospodarczych przypada Chinom. Jest to jedna z najszybciej rozwijających się gospodarek na świecie. Natomiast, na podstawie dostępnych raportów i badań można zauważyć, że przewaga dotychczasowych potęg gospodarczych zmniejsza się na korzyść Chin.

Celem niniejszej pracy była analiza wybranych wskaźników finansowych rynku kapitałowego Chin kontynentalnych na tle rynków światowych potęg gospodarczych w latach 1992–2020. W artykule skupiono się na zbadaniu długofalowej tendencji, bez uwzględniania załamań koniunktury. Ponadto, w pracy skoncentrowano się na Chinach kontynentalnych, tj. Shanghai i Shenzhen, w związku z czym pominięto osobny rynek w Hongkongu (Specjalny Region Administracyjny

Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL)). Do realizacji celu wykorzystano analizę porównawczą zgromadzonych danych pozyskanych z bazy danych *Financial Structure Database*³⁹¹.

2. Rynek kapitałowy – segment rynku finansowego

Powszechnie używanym kryterium służącym do wyodrębnienia segmentów rynku finansowego jest specyfika instrumentów finansowych. Klasyfikacja ta została opracowana przez W. Dębskiego i obejmuje następujące segmenty: rynek pieniężny, rynek depozytowo-kredytowy, rynek kapitałowy, rynek walutowy, rynek instrumentów pochodnych³⁹² (rys. 1.).

Rys. 1. Struktura rynku finansowego z punktu widzenia rodzaju instrumentów finansowych

Źródło: Oprac. własne na podst.: W. Dębski, *Rynek finansowy i jego mechanizmy. Podstawy teorii i praktyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 21.

Rynek kapitałowy jest definiowany w literaturze przedmiotu na wiele sposobów. Autorzy skupiają się na złożoności mechanizmów działania rynku i przepisów prawa, które go dotyczą. Z drugiej strony jednak zwracają uwagę na długoterminowy charakter transakcji zawieranych za pośrednictwem rynku kapitałowego, a także na możliwość lokowania i pozyskiwania kapitału.

³⁹¹ <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

³⁹² W. Dębski, *Rynek finansowy i jego mechanizmy...op. cit.*, s. 21.

R. Blicharz zwraca uwagę na złożoność rynku kapitałowego. Uważa, że rynek kapitałowy „obejmuje zestaw mechanizmów, infrastruktury i reguł, pozwalających prowadzić wymianę określonych dóbr i wartości, którymi na rynku kapitałowym są zwykle środki finansowe i instrumenty finansowe”³⁹³.

I. Pyka twierdzi natomiast, że rynek kapitałowy „obejmuje wszystkie transakcje długoterminowymi instrumentami finansowymi, bankowymi, pozabankowymi i papierami wartościowymi”³⁹⁴. F. S. Mishkin i S. G. Eakins także zwracają uwagę na długoterminowy charakter transakcji twierdząc, że na rynku kapitałowym „przedmiotem obrotu są długoterminowe instrumenty dłużne o terminie zapadalności wynoszącym co najmniej jeden rok oraz instrumenty kapitałowe”³⁹⁵.

Istotną częścią rynku kapitałowego jest rynek papierów wartościowych. Cechuje go szeroki wachlarz instrumentów finansowych. Co więcej, charakteryzuje się wysoką płynnością transakcji giełdowych i pozagiełdowych, ponadto umożliwia za jego pośrednictwem zdobywanie kapitału i jego pomnażanie. Jednak, należy również zwrócić uwagę, że rynek papierów wartościowych charakteryzują się także dużą zmiennością koniunktury. Jest to istotne z punktu widzenia inwestora, ponieważ wiąże się z koniecznością podejmowania decyzji inwestycyjnych w warunkach wysokiej niepewności i ryzyka³⁹⁶.

Rynek kapitałowy można także podzielić na wiele segmentów operacyjnych, spośród których najważniejszymi są: rynek pierwotny i wtórny. Co więcej, wyróżnia się również rynek regulowany i nieregulowany oraz giełdowy i pozagiełdowy, a także rynek publiczny i niepubliczny³⁹⁷.

3. Analiza wskaźników finansowych rynku kapitałowego w Chinach na tle rynków wybranych krajów

W tej części artykułu skupiono się na analizie wybranych wskaźników finansowych rynku kapitałowego Chin kontynentalnych na tle innych rynków. W celu zbadania znaczenia chińskiego rynku kapitałowego na tle rynków światowych potęg gospodarczych wykorzystano wskaźniki pozyskane z bazy danych *Financial Structure Database*³⁹⁸: kapitalizacja giełdowa/PKB (%), wartość obrotów giełdo-

---

³⁹³ R. Blicharz, *Instytucje prawa rynku kapitałowego*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania „Dom Organizatora”, Toruń 2013, s. 19.

³⁹⁴ I. Pyka, *Struktura i kierunki zmian rynku finansowego w procesach globalizacji*, [w:] I. Pyka (red.), *Rynek pieniężny i kapitałowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2003, s. 16.

³⁹⁵ F. S. Mishkin, S. G. Eakins, *Financial Markets and Institutions*, Wydawnictwo Pearson Education, United States 2018, s. 60.

³⁹⁶ M. Daniluk, *Struktura rynku kapitałowego w gospodarce rynkowej*, „Zarządzanie. Teoria i Praktyka. Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie”, 2010, nr 2, s. 84–85.

³⁹⁷ W. Dębski, *Rynek finansowy i jego mechanizmy...op. cit.*, s. 98.

³⁹⁸ <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

wych/PKB (%), wskaźnik obrotu giełdowego (%), liczba notowanych spółek na 1 mln populacji, kredyty bankowe dla sektora prywatnego/PKB (%), depozyty bankowe/PKB (%), kapitalizacja na rynku obligacji korporacyjnych/PKB (%), kapitalizacja na rynku obligacji skarbowych/PKB (%). Niniejsze wskaźniki finansowe dla gospodarki Chin kontynentalnych porównano ze wskaźnikami trzech krajów, które razem z Chinami znajdują się w pierwszej czwórce krajów na świecie pod względem wartości *PKB realny*. Obok Chin największymi gospodarkami świata są: Stany Zjednoczone, Japonia, Niemcy. Gospodarki te zostały wybrane na podstawie wartości *PKB realny* z 2020 r. (ceny stałe 2015=100). Dane dotyczące wartości *PKB realny* analizowanych krajów w latach 1992–2020 zaprezentowano w tabeli 1., zostały one pozyskane z bazy danych *World Development Indicators*³⁹⁹.

Tab. 1. Wartość PKB (ceny stałe 2015=100) największych gospodarek świata w latach 1992–2020 (USD)

Lata/ Kraj	Chiny	Japonia	Niemcy	Stany Zjednoczone
1992	1 282 217 440 754,72	3 665 890 719 855,77	2 509 123 803 633,37	10 145 647 340 000,00
1993	1 460 237 039 293,46	3 649 056 226 897,65	2 484 613 432 320,15	10 424 833 341 000,00
1994	1 650 605 318 474,51	3 688 589 488 080,59	2 544 042 703 990,73	10 844 828 324 000,00
1995	1 831 411 871 441,19	3 785 636 263 364,36	2 583 326 450 250,06	11 135 927 079 000,00
1996	2 013 134 753 753,51	3 904 273 220 115,03	2 604 143 486 148,10	11 556 037 222 000,00
1997	2 199 083 579 879,57	3 942 583 070 731,74	2 650 813 925 428,06	12 069 954 414 000,00
1998	2 371 622 617 326,37	3 892 499 235 707,73	2 704 199 536 146,72	12 610 856 679 000,00
1999	2 553 328 077 173,83	3 879 501 014 654,61	2 755 234 843 518,92	13 215 484 082 000,00
2000	2 770 108 015 881,17	3 986 755 544 464,21	2 835 481 139 992,39	13 754 300 444 000,00
2001	3 001 016 837 141,71	4 002 148 544 213,45	2 883 158 861 645,24	13 885 563 060 000,00
2002	3 275 118 634 989,96	4 003 827 945 768,80	2 877 450 961 484,29	14 121 054 284 000,00
2003	3 603 876 041 862,70	4 065 291 729 511,60	2 857 305 447 168,18	14 515 908 489 000,00
2004	3 968 358 419 670,81	4 154 163 710 034,48	2 890 881 304 361,69	15 075 141 499 000,00
2005	4 420 536 663 139,30	4 229 100 705 435,47	2 912 034 089 955,56	15 600 241 891 000,00
2006	4 982 871 172 219,99	4 287 138 774 363,71	3 023 170 179 485,12	16 034 367 080 000,00
2007	5 691 976 639 213,17	4 350 758 602 409,60	3 113 153 483 420,82	16 356 739 241 000,00
2008	6 241 291 028 839,82	4 297 492 743 392,06	3 143 035 994 104,02	16 376 725 286 000,00
2009	6 827 892 848 558,81	4 052 826 324 007,50	2 964 076 668 605,51	15 950 948 713 000,00
2010	7 554 098 728 366,12	4 218 907 820 177,17	3 087 971 590 525,68	16 383 037 055 000,00
2011	8 275 578 020 537,94	4 219 912 322 037,65	3 209 180 426 118,17	16 636 956 919 000,00
2012	8 926 347 665 676,43	4 277 925 608 850,60	3 222 610 768 995,58	17 016 393 933 000,00
2013	9 619 581 223 621,04	4 363 702 302 795,86	3 236 712 633 454,90	17 329 814 706 000,00

³⁹⁹ <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (dostęp: 22.06.2022).

2014	10 333 908 590 028,10	4 376 627 829 637,51	3 308 229 204 839,04	17 726 282 036 000,00
2015	11 061 553 079 871,50	4 444 930 651 964,18	3 357 585 719 351,56	18 206 020 741 000,00
2016	11 819 132 546 495,40	4 478 437 728 055,55	3 432 459 876 455,05	18 509 601 053 000,00
2017	12 640 231 416 523,50	4 553 466 417 292,21	3 524 457 734 041,38	18 927 118 511 000,00
2018	13 493 418 449 040,50	4 580 061 760 588,24	3 562 734 209 022,97	19 479 574 015 000,00
2019	14 296 238 286 985,10	4 569 053 543 631,89	3 600 339 162 422,63	19 925 436 115 000,00
2020	14 616 539 906 896,80	4 363 130 661 935,36	3 435 817 462 174,40	19 247 056 779 000,00

Źródło: Oprac. własne na podst.: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (dostęp: 22.06.2022).

Jak wynika z analizy danych zawartych w powyższej tabeli, gospodarką która osiągnęła najwyższą wartość *PKB realny* na świecie w 2020 r. były Stany Zjednoczone. Osiągnęły one wartość prawie 20 bln USD, natomiast drugą gospodarką na świecie były Chiny – 14, 296 bln USD. Na trzecim miejscu uplasowała się Japonia osiągając *PKB realny* o wartości 4, 591 bln USD, zaś czwartą gospodarką na świecie były Niemcy – 3, 598 bln USD.

Stany Zjednoczone są światową potęgą gospodarczą od dekad. Na podstawie danych zawartych w tabeli 1. można zauważyć, że zachowują dystans w stosunku do najbogatszych państw na świecie. Natomiast, w wyniku dynamicznego rozwoju gospodarki chińskiej można spostrzec, że przewaga ta zmniejsza się pomiędzy Chinami a Stanami Zjednoczonymi.

Najszybciej rozwijającą się gospodarką na świecie jest gospodarka chińska. Podczas całego badanego okresu, w niniejszej pracy, wartość *PKB realny* Chin stale wzrastała. W wyniku czego w 2001 r. Chiny stały się trzecią potęgą gospodarczą na świecie, natomiast już cztery lata później wyprzedziły Japonię, co uczyniło je drugą potęgą gospodarczą na świecie. Ogromne znaczenie odegrało tu stopniowe otwarcie gospodarki tego kraju na świat, a także przystąpienie Chin do Światowej Organizacji Handlu.

Przed podjęciem próby analizy wybranych wskaźników finansowych, warto zaznaczyć, że rynek kapitałowy w obecnej formie w Chinach jest najmłodszym spośród badanych w niniejszym artykule. Natomiast, przyjęty okres badawczy nie jest przypadkowy, ponieważ obejmuje lata od początku rozpoczęcia działalności giełd w Chinach kontynentalnych.

Spośród dziesięciu największych giełd na świecie w 2020 r., dwie zlokalizowane są w Chinach kontynentalnych, tj. giełda w Szanghaju i w Shenzhen. Szanghajska Giełda Papierów Wartościowych, czyli *Shanghai Stock Exchange* (SSE), powstała 26.11.1990 r., zaś 19.12.1990 r. rozpoczęła formalną działalność⁴⁰⁰. Giełda w Shenzhen, czyli *Shenzhen Stock Exchange* (SZSE), została natomiast utworzona 1 grudnia 1990 r.⁴⁰¹ Giełdy w Chinach kontynentalnych działają pod

⁴⁰⁰ <http://english.sse.com.cn/aboutsse/overview/> (dostęp: 02.06.2022).

⁴⁰¹ <http://www.szse.cn/English/about/overview/index.html> (dostęp: 02.06.2022).

silnym przywództwem Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Chin (KPCh) oraz Rady Państwa, a także pod bezpośrednim kierownictwem Chińskiej Komisji Regulacyjnej ds. Papierów Wartościowych⁴⁰².

Pierwszym analizowanym wskaźnikiem jest kapitalizacja giełdowa/PKB. W tabeli 2. zaprezentowano dane dotyczące wspomnianego wskaźnika dla badanych krajów w latach 1992–2020.

Tab. 2. Kapitalizacja giełdowa/PKB w cenach stałych w latach 1992–2020 w badanych krajach (w %)

Lata/Kraj	Chiny	Japonia	Niemcy	Stany Zjednoczone
1992	2,40	69,97	17,15	66,93
1993	6,57	61,66	18,35	71,67
1994	8,13	68,97	21,63	71,53
1995	6,28	68,35	22,12	79,40
1996	9,28	62,98	24,31	95,94
1997	16,84	54,74	31,69	112,51
1998	21,38	54,13	42,57	130,96
1999	25,84	79,59	56,32	144,12
2000	38,09	80,44	64,21	146,66
2001	41,64	58,84	59,13	138,85
2002	33,87	51,76	43,68	115,33
2003	30,23	58,40	37,90	111,19
2004	24,69	69,86	42,21	126,18
2005	18,74	84,75	41,78	128,95
2006	28,06	98,96	47,35	133,78
2007	78,45	98,20	56,43	137,61
2008	74,27	80,39	45,06	109,74
2009	52,40	64,40	34,20	92,76
2010	62,42	64,61	38,83	108,12
2011	51,08	61,29	35,83	107,21
2012	42,21	55,03	36,42	106,75
2013	40,43	71,47	46,20	127,99
2014	47,91	88,86	47,13	145,42
2015	64,10	99,65	47,03	141,88
2016	67,60	105,50	49,04	140,66
2017	65,50	113,06	54,30	153,21
2018	45,52	106,90	44,30	147,66
2019	59,63	122,24	54,34	158,12
2020	82,96	132,83	60,01	194,89

Źródło: Oprac. własne na podst.: *Financial Structure Database* <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

⁴⁰² *China Stock Market Handbook* Editorial Board, Javin Press, Saratoga 2008, s. 17–23.

Wskaźnik stosunek kapitalizacji giełdowej/PKB odzwierciedla rozwój giełdy papierów wartościowych oraz stopień jej znaczenia dla gospodarki danego kraju. Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli można stwierdzić, że największe znaczenie dla gospodarki kraju w badanym okresie miała giełda papierów wartościowych w Stanach Zjednoczonych. Ponadto, można także zauważyć, że giełdy papierów wartościowych w Chinach i Niemczech miały stosunkowo mniejsze znaczenie. Co ważne, w Chinach szybciej ono wzrastało (z 2,40% PKB w 1992 r. do 82,96% PKB w 2020 r.).

W tabeli 3. zaprezentowano dane dotyczące kształtowania wskaźnika wartość obrotów giełdowych/PKB (%) dla badanych krajów w latach 1992–2020.

Tab. 3. Wartość obrotów giełdowych/PKB w latach 1992–2020 w badanych krajach (w %)

Lata/Kraj	Chiny	Japonia	Niemcy	Stany Zjednoczone
1992	2,07	21,87	21,23	35,88
1993	8,41	18,02	22,85	43,59
1994	9,43	21,03	26,06	48,75
1995	10,23	21,17	24,48	57,95
1996	22,21	22,54	14,13	75,44
1997	35,57	24,05	25,12	94,84
1998	31,91	24,91	54,51	119,18
1999	22,62	35,42	61,73	161,61
2000	61,60	47,32	75,56	237,63
2001	45,36	45,33	78,94	242,08
2002	27,13	41,05	53,96	174,71
2003	21,72	47,27	41,14	145,56
2004	23,07	61,85	40,76	144,94
2005	19,96	81,25	43,03	173,35
2006	28,12	106,26	53,97	206,20
2007	103,54	132,70	77,90	255,07
2008	119,99	136,89	102,55	313,72
2009	114,91	102,15	84,16	284,78
2010	132,24	73,76	46,71	235,06
2011	102,63	73,26	41,88	250,55
2012	69,78	61,92	38,25	228,77
2013	67,01	85,22	34,68	196,77
2014	94,59	108,54	33,11	208,51
2015	231,53	112,04	37,18	221,82
2016	249,17	115,93	36,74	224,06
2017	144,69	111,27	36,60	211,11
2018	94,07	127,23	40,79	160,23
2019	127,79	100,65	34,97	108,21
2020	214,50	125,30	47,66	b.d.

Źródło: Oprac. własne na podst.: *Financial Structure Database* <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli można zauważyć, że największe obroty spośród badanych gospodarek odnotowane zostały w Stanach Zjednoczonych. Ponadto, w Chinach odnotowano zauważalny wzrost zainteresowania handlem giełdowym w badanym okresie. Pierwszy, a zarazem duży wzrost miał miejsce w 2007 r., kiedy wskaźnik wartość obrotów/PKB wzrósł o 75,42 pkt proc. w stosunku do roku poprzedniego.

W tabeli 4. zaprezentowano dane dotyczące kształtowania wskaźnika obrotu giełdowego (%) dla badanych krajów w latach 1992–2020.

Tab. 4. Wskaźnik obrotu giełdowego w latach 1992–2020 w badanych krajach (%)

Lata/Kraj	Chiny	Japonia	Niemcy	Stany Zjednoczone
1992	164,76	22,17	118,12	57,99
1993	149,99	33,12	139,52	69,87
1994	214,53	31,60	126,50	70,00
1995	108,81	30,73	101,20	85,38
1996	322,12	39,07	24,61	89,93
1997	230,33	43,13	140,56	96,01
1998	130,66	47,89	153,79	103,68
1999	134,74	55,87	105,60	135,56
2000	158,06	63,11	145,94	198,08
2001	81,38	67,22	112,80	142,13
2002	67,69	81,35	95,99	135,20
2003	77,30	89,66	107,12	125,94
2004	105,93	102,79	99,26	123,95
2005	91,59	107,63	107,75	153,42
2006	150,10	122,64	137,23	165,47
2007	226,39	148,54	167,67	215,48
2008	114,44	153,31	247,78	292,62
2009	292,91	114,81	152,95	255,96
2010	217,32	115,95	112,65	222,25
2011	173,01	114,21	116,87	246,32
2012	139,58	98,03	96,84	187,10
2013	198,90	165,08	75,72	154,76
2014	239,15	112,41	69,07	152,97
2015	556,91	127,38	90,84	160,16
2016	242,27	100,63	65,58	159,88
2017	215,90	105,17	77,72	133,27
2018	206,65	119,02	92,08	108,51
2019	214,29	82,34	64,36	68,43
2020	258,55	94,33	79,42	b.d.

Źródło: Oprac. własne na podst.: *Financial Structure Database* <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli można wywnioskować, że rynek giełdowy w Chinach osiągnął największe wartości obrotów spośród badanych krajów. W badanym okresie wartość średniorocznych obrotów kształtowała się na poziomie 189,11% w Chinach, 141,74% w Stanach Zjednoczonych, 111,23% w Niemczech, natomiast w Japonii 89,28%. W skrajnych latach badanego okresu Chiny odnotowały wyższy wskaźnik obrotu giełdowego niż pozostałe kraje. Rynek giełdowy w Chinach cieszył się wyraźnym zainteresowaniem ze strony inwestorów. W przypadku pozostałych krajów, nie odnotowano tak dynamicznych zmian dla omawianego wskaźnika.

W tabeli 5. zaprezentowano dane obrazujące kształtowanie wskaźnika liczba notowanych spółek/1 mln populacji dla badanych krajów w latach 1992–2020.

Tab. 5. Liczba notowanych spółek/1 mln populacji w latach 1992–2020 w badanych krajach

Lata/Kraj	Chiny	Japonia	Niemcy	Stany Zjednoczone
1992	0,04	13,29	8,25	25,58
1993	0,10	13,39	8,18	26,59
1994	0,17	13,52	8,18	27,57
1995	0,27	13,66	8,30	28,12
1996	0,43	14,04	8,31	30,03
1997	0,65	14,32	8,53	28,99
1998	0,73	14,38	9,03	27,18
1999	0,76	14,92	7,52	25,91
2000	0,86	16,20	9,05	24,51
2001	0,91	16,54	9,10	21,68
2002	0,96	16,63	8,67	19,77
2003	1,00	17,02	8,29	18,25
2004	1,06	17,81	8,00	17,85
2005	1,06	18,18	7,86	17,41
2006	1,08	18,70	7,96	17,20
2007	1,16	18,66	9,25	16,96
2008	1,21	18,54	9,04	15,34
2009	1,28	18,12	8,60	14,35
2010	1,54	17,81	8,44	13,83
2011	1,74	17,84	8,35	13,39
2012	1,85	17,97	8,27	13,07
2013	1,83	26,74	7,92	13,23
2014	1,92	27,17	7,35	13,72
2015	2,06	27,56	6,79	13,66
2016	2,21	27,84	6,45	13,41
2017	2,51	28,38	5,44	13,34
2018	2,57	28,86	5,61	13,45
2019	2,70	29,34	5,66	12,99
2020	2,96	29,83	5,26	b.d.

Źródło: Oprac. własne na podst.: *Financial Structure Database* <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

Omawiany wskaźnik pozwala na dokonanie oceny szerokości rynku, co wiąże się z jego atrakcyjnością podażową. Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli można zauważyć, że wskaźnik ten sukcesywnie wzrastał w Chinach. Pomimo stałego wzrostu osiągał znacznie niższe wartości w stosunku do pozostałych krajów. Warto również zauważyć, że Niemczech oraz Stanach Zjednoczonych występowała tendencja spadkowa wartości wskaźnika liczba notowanych spółek/1 mln populacji.

W tabeli 6. zaprezentowano dane przedstawiające kształtowanie wskaźnika kredyty bankowe dla sektora prywatnego/PKB (%) dla badanych krajów w latach 1992–2020.

Tab. 6. Kredyty bankowe dla sektora prywatnego/PKB w latach 1992–2020 w badanych krajach (w %)

Kraj/Lata	Chiny	Japonia	Niemcy	Stany Zjednoczone
1992	75,79	170,47	85,51	46,02
1993	78,34	174,57	90,93	43,94
1994	78,21	174,96	93,53	43,12
1995	75,74	173,80	95,66	44,34
1996	80,38	172,45	100,22	45,04
1997	88,36	178,93	104,91	45,21
1998	97,58	188,67	109,22	45,77
1999	104,06	192,10	115,55	46,01
2000	104,83	186,51	116,33	46,97
2001	104,79	146,88	111,14	49,28
2002	107,82	105,12	110,75	49,72
2003	113,14	98,89	109,87	50,11
2004	112,37	94,64	106,52	51,25
2005	106,31	94,47	104,44	53,14
2006	101,11	95,88	101,12	55,32
2007	96,29	94,50	96,62	57,54
2008	97,24	97,93	95,93	60,77
2009	107,94	103,20	99,00	58,00
2010	115,67	100,10	90,58	52,38
2011	116,30	100,96	84,42	51,29
2012	119,84	100,69	83,30	49,86
2013	125,16	101,83	81,48	49,27
2014	131,57	103,43	78,80	49,20
2015	139,92	101,38	77,12	49,78
2016	149,20	102,57	75,77	51,27
2017	150,60	104,37	75,48	51,64
2018	158,41	105,37	77,92	51,94
2019	163,99	108,13	79,72	51,94
2020	182,43	118,77	86,05	54,39

Zródło: Oprac. własne na podst.: *Financial Structure Database* <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli wynika, że przez pierwsze 10 lat badanego okresu, rynek kredytów bankowych udzielanych sektorowi prywatnemu największe znaczenie miał w Japonii. W przypadku Stanów Zjednoczonych można zauważyć wyraźnie niższe wartości przez cały badany okres, natomiast w gospodarce chińskiej odnotowano wyraźny wzrost znaczenia omawianego wskaźnika.

W tabeli 7. zestawiono dane dotyczące kształtowania wskaźnika depozyty bankowe/PKB (%) dla badanych krajów w latach 1992–2020.

Tab. 7. Depozyty bankowe/PKB w latach 1992–2020 w badanych danych krajach (w %)

Kraj/Lata	Chiny	Japonia	Niemcy	Stany Zjednoczone
1992	21,18	176,51	52,20	61,95
1993	22,60	182,36	55,67	58,75
1994	22,98	187,26	56,41	55,12
1995	22,72	190,20	56,01	54,55
1996	23,84	192,43	58,54	55,46
1997	26,77	199,39	60,36	56,29
1998	29,48	209,52	61,43	57,95
1999	32,34	218,64	78,41	59,53
2000	35,15	219,80	90,92	60,97
2001	37,14	201,88	59,43	64,07
2002	39,81	183,95	60,37	65,36
2003	42,30	185,31	62,29	65,15
2004	42,78	184,42	62,42	64,21
2005	41,74	183,74	63,39	64,45
2006	40,97	182,91	64,01	66,60
2007	40,47	180,42	65,35	70,62
2008	40,42	187,12	69,84	77,90
2009	44,81	200,41	74,71	83,04
2010	49,07	200,18	72,56	80,44
2011	47,81	208,44	72,98	79,26
2012	45,66	212,43	75,76	80,01
2013	44,74	213,91	77,51	80,59
2014	43,89	217,47	78,01	81,08
2015	44,80	215,04	79,77	80,61
2016	50,85	218,63	81,10	80,97
2017	54,68	221,00	82,15	80,83
2018	44,19	224,59	85,98	80,66
2019	44,34	228,14	87,98	84,25
2020	44,41	254,55	98,03	101,02

Źródło: Oprac. własne na podst.: *Financial Structure Database* <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli wyraźnie widać, że w przypadku wszystkich analizowanych krajów występowała tendencja wzrostowa depozytów bankowych/PKB. Analizowany wskaźnik największe wartości osiągał w Japonii. Mieścił się w przedziale 176,51% PKB – 254,55% PKB, podczas gdy w pozostałych krajach nie przekroczył niemalże podczas całego okresu 100% PKB.

W tabeli 8. przedstawiono dane dotyczące kształtowania wskaźnika depozyty bankowe/PKB (%) dla badanych krajów w latach 1992–2020.

Tab. 8. Kapitalizacja na rynku obligacji korporacyjnych/PKB w latach 1992–2020 w badanych danych krajach (w %)

Kraj/Lata	Chiny	Japonia	Niemcy	Stany Zjednoczone
1992	2,80	40,73	40,00	70,89
1993	2,82	41,12	43,72	72,03
1994	2,58	42,51	49,39	73,49
1995	2,51	41,92	52,53	77,15
1996	2,89	41,85	52,76	80,48
1997	3,51	49,90	53,82	82,91
1998	5,01	59,80	58,05	87,32
1999	6,44	60,43	58,72	92,00
2000	7,51	47,31	57,06	94,61
2001	7,91	52,37	53,04	98,83
2002	9,85	65,23	48,12	101,22
2003	11,45	68,90	46,70	102,96
2004	16,84	71,03	41,52	103,75
2005	24,53	67,32	34,92	105,72
2006	29,02	68,74	32,70	109,90
2007	28,64	74,27	35,41	113,73
2008	33,00	80,21	35,40	119,95
2009	33,37	72,98	36,51	116,52
2010	32,68	74,84	31,59	102,37
2011	30,25	69,62	24,02	91,86
2012	34,23	62,30	b.d.	b.d.
2013	34,82	58,20	b.d.	b.d.
2014	37,64	53,87	b.d.	b.d.
2015	46,15	58,70	b.d.	b.d.
2016	52,66	54,94	b.d.	b.d.
2017	57,47	57,55	b.d.	b.d.
2018	55,27	58,04	b.d.	b.d.
2019	61,20	57,25	b.d.	b.d.
2020	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: Oprac. własne na podst.: *Financial Structure Database* <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli można zauważyć, że omawiany wskaźnik na początku badanego okresu w Chinach osiągał znikome wartości. Jednak na przestrzeni badanych lat, a także w stosunku do pozostałych krajów, rozwijał się najbardziej dynamicznie. Znaczny wpływ miała na to prowadzona polityka w kraju. W efekcie, gospodarka chińska w 2019 r. odnotowała wyższy udział kapitalizacji na rynku obligacji korporacyjnych/PKB niż gospodarka Japońska.

W tabeli 9. przedstawiono dane dotyczące kształtowania wskaźnika depozyty bankowe/PKB (%) dla badanych krajów w latach 1992–2020.

Tab. 9. Kapitalizacja na rynku obligacji skarbowych/PKB w latach 1992–2020 w badanych danych krajach (w %)

Lata/Kraj	Chiny	Japonia	Niemcy	Stany Zjednoczone
1992	2,37	43,18	19,64	58,30
1993	2,67	43,27	20,86	60,04
1994	2,76	46,08	22,97	59,24
1995	2,98	47,28	23,44	57,99
1996	3,55	48,23	23,70	56,54
1997	4,22	64,05	25,05	53,95
1998	5,39	87,48	27,65	51,00
1999	6,80	97,59	29,09	47,66
2000	9,05	87,41	29,77	43,28
2001	9,91	92,81	31,34	41,06
2002	13,39	113,09	35,15	41,45
2003	14,98	125,21	40,40	43,45
2004	14,83	131,55	42,55	48,71
2005	14,60	122,68	40,98	52,67
2006	13,30	128,77	39,62	52,38
2007	17,34	138,98	40,93	51,65
2008	15,72	161,82	39,61	57,57
2009	16,25	160,09	42,93	68,06
2010	16,12	179,04	48,61	76,56
2011	15,70	185,00	50,05	82,57
2012	15,31	173,09	b.d.	b.d.
2013	16,26	175,35	b.d.	b.d.
2014	16,42	170,67	b.d.	b.d.
2015	21,40	191,78	b.d.	b.d.
2016	28,88	181,57	b.d.	b.d.
2017	35,06	192,76	b.d.	b.d.
2018	34,54	195,58	b.d.	b.d.
2019	37,78	196,73	b.d.	b.d.
2020	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: Oprac. własne na podst.: *Financial Structure Database* <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).

Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli wynika, że kapitalizacja na rynku obligacji skarbowych/PKB miała największe znaczenie w gospodarce Japonii. To jedyna spośród badanych gospodarek, w której analizowany wskaźnik przekraczał poziom 100% PKB. Wartość omawianego wskaźnika w Chinach na początku badanego okresu była niewielka. Ponadto, na przestrzeni badanego okresu oraz w stosunku do pozostałych krajów, Chiny osiągały najniższe wartości. Niekompletność dostępnych danych nie pozwala na kompleksową analizę.

4. Wnioski

1. W Chinach kontynentalnych struktura systemu finansowego przez wiele lat była zdominowana przez sektor bankowy. Jednak analiza danych wybranych wskaźników finansowych w latach 1992–2020 pozwala stwierdzić, że nastąpił w tym kraju wzrost znaczenia rynku kapitałowego. Wskaźnik kapitalizacja giełdowa/PKB w Chinach kontynentalnych na przestrzeni badanego okresu sukcesywnie wzrastał.
2. Należy także zaznaczyć, że w Chinach wskaźnik kapitalizacja giełdowa/PKB nie osiągał wyższych wartości od wskaźnika kredyty bankowe/PKB co charakteryzuje kraje, w których dominuje model systemu finansowego zorientowany rynkowo.
3. Z przeprowadzonej analizy danych statystycznych zawartych w niniejszym artykule wynika, że wszystkie badane wskaźniki finansowe dla Chin kontynentalnych wykazują tendencję wzrostową w długim okresie czasu. Co natomiast pozwala sformułować wniosek, że wzrasta znaczenie chińskiego rynku kapitałowego na arenie międzynarodowej, a także na tle światowych potęg gospodarczych – Stanów Zjednoczonych, Japonii, Niemiec.

5. Bibliografia

- 1 Blicharz R., *Instytucje prawa rynku kapitałowego*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania „Dom Organizatora”, Toruń 2013.
- 2 *China Stock Market Handbook Editorial Board*, Javin Press, Saratoga 2008.
- 3 Daniluk M., *Struktura rynku kapitałowego w gospodarce rynkowej*, „Zarządzanie. Teoria i Praktyka. Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie”, 2010, nr 2.
- 4 Dębski W., *Rynek finansowy i jego mechanizmy. Podstawy teorii i praktyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- 5 *Financial Structure Database* <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database> (dostęp: 22.06.2022).
- 6 Mishkin F. S., Eakins S. G., *Financial Markets and Institutions*, Wydawnictwo Pearson Education, United States 2018.

- 7 Pyka I., *Struktura i kierunki zmian rynku finansowego w procesach globalizacji*, [w:] Pyka I. (red.), *Rynek pieniężny i kapitałowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2003.
- 8 *Shanghai Stock Exchange*; <http://english.sse.com.cn> (dostęp: 02.06.2022).
- 9 *Shenzhen Stock Exchange*; <http://www.szse.cn> (dostęp: 02.06.2022).
- 10 *World Development Indicators* <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (dostęp: 22.06.2022).

Anna Świercz

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

Znaczenie i rozwój banków w systemie pośrednictwa finansowego w Polsce w latach 2014–2021

Słowa kluczowe: system pośrednictwa finansowego, bank, bankowość elektroniczna

Streszczenie

Celem opracowania jest podjęcie próby przeprowadzenia badań własnych, dotyczących znaczenia i rozwoju banków w systemie pośrednictwa finansowego. W pracy przeprowadzono krytyczną analizę literatury naukowej oraz danych empirycznych. Praca składa się z dwóch części. W pierwszej – dokonano przeglądu literatury przedmiotu, dotyczącej pośrednictwa finansowego oraz bankowości. Natomiast, w drugiej przeprowadzono badania własne odnoszące się do aktywów instytucji tworzących system pośrednictwa w Polsce oraz trendów dotyczących zmian w bankowości. Badaniem zostały objęte raporty sporządzone przez bank NBP oraz KNF w latach 2014–2021, które zostały opublikowane na stronie internetowej.

1. Wstęp

W dzisiejszych realiach gospodarczych bardzo ważną rolę odgrywa system pośrednictwa finansowego. Stabilny oraz sprawnie funkcjonujący system stymuluje efektywność alokacji zasobów pieniężnych w gospodarce. Należy wskazać, iż od zawsze obszar zainteresowań badaczy z dziedzin nauk ekonomicznych był związany z działalnością systemu finansowego oraz jego wpływu na sferę realną gospodarki, czy też całą gospodarkę. W głównej mierze czynnikiem determinującym ważność oraz aktualność tego tematu sprowadza się do funkcji wypełnianych przez ten system. W głównej mierze działalność instytucji finansowych w gospodarce związana jest z podziałem oraz alokacją kapitału, przy równoczesnej dywersyfikacji ryzyka. Aktualnie ważnym aspektem codziennego życia podmiotów gospodarczych, instytucji oraz przedsiębiorstw jest dokonywanie płatności, które są obsługiwane przez system finansowy. Obecnie jednym z głównych ogniw systemu pośrednictwa finansowego są banki.

Celem artykułu było podjęcie próby przedstawienia miejsca i perspektyw rozwoju banków w systemie pośrednictwa finansowego w latach 2014–2021. Ogólnemu celowi opracowania podporządkowano jego układ. Praca składa się

z trzech części, które zostały podzielone ze względu na analizujące poszczególne zagadnienia, które dotyczą pośrednictwa finansowego, bankowości elektronicznej oraz analizy statystycznej i porównawczej odnoszącej się do danych empirycznych.

Artykuł został napisany w oparciu o polskie pozycje literatury przedmiotu, która opiera się głównie na książkach oraz opracowaniach naukowych, ale także oraz na podstawie przeprowadzonych badań własnych, związanych z ukazaniem miejsca i perspektyw rozwoju banków w systemie pośrednictwa finansowego.

2. System pośrednictwa finansowego i jego wpływ na gospodarkę

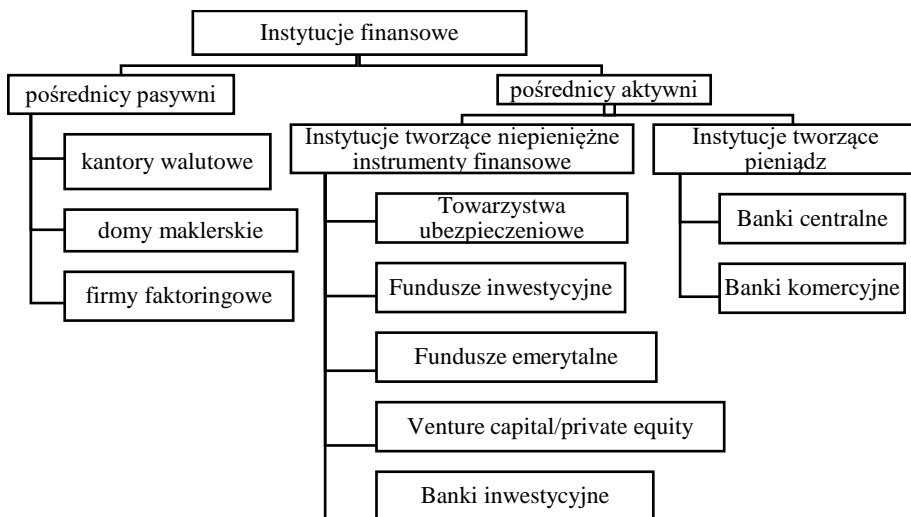
2.1. Struktura systemu finansowego

W dzisiejszych czasach system pośrednictwa finansowego jest nieodłącznym elementem rynku finansowego. System ten tworzą instytucje finansowe, które bardzo często określane są mianem pośredników finansowych. Pośrednictwo finansowe jest ważnym aspektem sprawnie funkcjonującej gospodarki. System pośrednictwa finansowego tworzą instytucje finansowe określane z reguły mianem pośredników finansowych⁴⁰³. W instytucjach finansowych można wyodrębnić dwie grupy podmiotów – pasywnych oraz aktywnych pośredników finansowych. Pasywni pośrednicy finansowi to instytucje, które zajmują się wyłącznie dystrybucją instrumentów finansowych, które są w obiegu. Natomiast aktywni pośrednicy finansowi tworzą instytucje, które kreują własne instrumenty finansowe. Z wykorzystaniem tych instrumentów gromadzą zasoby, aby prowadzić działalność⁴⁰⁴.

---

⁴⁰³ J. Stawska, *Znaczenie regulacji rynku doradztwa finansowego oraz pośrednictwa finansowego w kontekście ochrony konsumenta i wspierania bezpieczeństwa systemu finansowego*, Optimum. Studia ekonomiczne nr 6 (78)/2015, s. 145.

⁴⁰⁴ U. Kosterna, *System pośrednictwa finansowego – struktura, funkcje, związki ze wzrostem gospodarczym*, [w:] T. Bansik, A. Kosztowniak, M. Sobol, *Pośrednictwo finansowe a rozwój gospodarczy*, CeDeWu, Warszawa 2013, s. 14.

Rys. 1. Instytucje finansowe tworzące system pośrednictwa finansowego

Źródło: oprac. własne na podst.: B. Pietrzak, Z. Polański, B. Woźniak, *System finansowy w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 33.

Według K. Stępień banki są traktowane jako szczególnie ważne instytucje finansowe, których głównym zadaniem jest przyjmowanie wolnych środków finansowych od podmiotów posiadających nadwyżki oraz zaopatrywanie w pieniądź podmiotów zgłaszających zapotrzebowanie⁴⁰⁵. Na przestrzeni lat pojęcie banku było interpretowane przez wielu teoretyków, jak i praktyków. Pojęcie banku w literaturze przedmiotu przedstawili m.in.: W. L. Jaworski i M. Iwanicz-Drozdowska⁴⁰⁶, J. Głuchowski i J. Szambelańczyk⁴⁰⁷, M. Zaleska⁴⁰⁸, A.Z. Nowak i B. Kosiński⁴⁰⁹. Cechą odróżniającą banki komercyjne od innych instytucji finansowych jest fakt, iż banki są szczególnymi jednostkami zaufania publicznego. Zatem banki prowadzą działalności w sposób rzetelny, etyczny oraz zgodnie z przepisami prawa⁴¹⁰.

⁴⁰⁵ K. Stępień, *Dylematy pomiaru efektywności banków*, Zarządzanie finansami i rachunkowość 3 (2) 2015, s. 88.

⁴⁰⁶ M. Iwanicz-Drozdowska, W.L. Jaworski, A. Szelągowska, Z. Zawadzka, *Bankowość, instytucje operacje, zarządzanie*, Poltext, Warszawa 2017, s. 15.

⁴⁰⁷ J. Głuchowski, J. Szambelański, *Bankowość. Podręcznik dla studentów*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły bankowej, Poznań 1999, s. 144.

⁴⁰⁸ M. Zaleska (red.), *Współczesna bankowość*, Difin, Warszawa 2010, s. 48.

⁴⁰⁹ A.Z. Nowak, B. Kosiński, *Bank depozytowo-kredytowy*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004, s. 24.

⁴¹⁰ M. Sobol, *Miejsce banków w systemie pośrednictwa finansowego w Polsce*, [w:] T. Bansik, A. Kosztowniak, M. Sobol, *Pośrednictwo finansowe a rozwój gospodarczy*, CeDeWu, Warszawa 2013, s. 65.

3. Perspektywy rozwoju systemu bankowego

W rozwoju gospodarczym kraju ogromne znaczenie przypisuje się sektorowi bankowemu. System bankowy przyczynia się do stymulacji wzrostu gospodarczego oraz stabilności finansowej całej gospodarki. Rozwój tego segmentu rynku determinuje wiele czynników, wśród których kluczowe znaczenie przypisuje się innowacją informatycznym⁴¹¹. Wszelkie zmiany technologiczne wpłynęły na rozwój całej gospodarki światowej. W dzisiejszych realiach gospodarczych, niustanny rozwój w zakresie innowacyjności jest główną determinantą zmian zachodzących w preferencjach konsumentów⁴¹². Rozwój technologiczny jest swoistym stymulatorem narodzin nowych trendów, które wpływają na zachowania wszystkich podmiotów funkcjonujących w gospodarce⁴¹³.

Rozwój bankowości w znaczny sposób przyspieszył rozwój Internetu, dzięki któremu istnieje wiele nowych możliwości w dystrybucji kanałów bankowości elektronicznej i internetowej. Przed sektorem bankowym istnieje wiele wyzwań w postaci zaspokojenia preferencji klientów. Jest to bardzo ważny aspekt funkcjonowania przedsiębiorstw bankowych, ponieważ w znaczny sposób determinuje to konkurencyjność danej jednostki⁴¹⁴. W nomoklematurze przedmiotu występuje wiele definicji bankowości elektronicznej. W głównej mierze mnogość definiowania jest spowodowana złożonością oraz wielowymiarowością tego tematu. Definiowanie pojęcia bankowości elektronicznej zaprezentowali m.in. A. Nosowski⁴¹⁵, W. Chmielarz⁴¹⁶, M. Polasik⁴¹⁷. W celu zestawienia przeprowadzonych badań literatury przedmiotu, wybrane pojęcia bankowości elektronicznej zaprezentowano w tabeli poniżej.

---

⁴¹¹ E. Grzegorzewska-Mischka, K. Kubiszewska, K. Brodnicki, *Znaczenie innowacji bankowych na przykładzie rozwoju e-bankingu w Chorwacji*, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, Nr 239/2015, s. 51.

⁴¹² M. Klimontowicz, *Determinanty rozwoju płatności mobilnych w Polsce i na świecie*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia* 47/3, s. 259.

⁴¹³ A. Dąbrowska A (red.), *Kompetencje konsumentów: innowacyjne zachowania, zrównoważona konsumpcja*, PWE, Warszawa 2015, s. 28–33.

⁴¹⁴ A. Lisowska, T. Waściński, *Bezpieczeństwo bankowości internetowej i mobilnej na rynku finansowym*, *Systemy Logistyczne Wojsk*, Zeszyt 54/2021, s. 150.

⁴¹⁵ A. Nosowski, *Geneza bankowości elektronicznej*, [w:] A. Gospodarowicz (red.), *Bankowość elektroniczna*, PWE, Warszawa 2005, s. 9.

⁴¹⁶ W. Chmielarz, *Systemy elektronicznej bankowości*, Difin, Warszawa 2005, s. 14.

⁴¹⁷ M. Polasik, *Bankowość elektroniczna istota – stan – perspektywy*, CeDeWu, Warszawa 2007, s. 16.

Tab. 4. Bankowość elektroniczna - wybrane pojęcia

Autor	Pojęcie
A. Nosowski	forma dostarczenia i realizacji usług bankowych (obsługi produktów bankowych) za pomocą zdalnych kanałów dostępu, zapewnianych przez technologie informacyjno-komunikacyjne, bez konieczności osobistego kontaktu klienta z pracownikiem banku
W. Chmielarz	kompleks usług o zróżnicowanym charakterze finansowym i organizacyjnym, udostępniany szeroko pojętemu klientowi strefy bankowej, oparty o najnowocześniejsze techniki informatyczne
M. Polasik	dostarczanie produktów i usług bankowych detalicznych małej wartości poprzez kanały elektroniczne, jak i płatności elektroniczne dużej wartości i inne hurtowe usługi bankowe dostarczane drogą elektroniczną

Źródło: oprac. własne na podst.: A. Nosowski, *Geneza bankowości elektronicznej*, [w:] A. Gospodarowicz (red.), *Bankowość elektroniczna*, PWE, Warszawa 2005, s. 9; W. Chmielarz, *Systemy elektronicznej bankowości*, Difin, Warszawa 2005, s. 14; M. Polasik, *Bankowość elektroniczna istota – stan – perspektywy*, CeDeWu, Warszawa 2007, s. 16.

Wskazane jest podkreślenie faktu, iż bankowość elektroniczna codziennie zyskuje na popularności, co w głównej mierze powiązane jest z dużą wygodą dla podmiotów korzystających z tych usług. Obecnie banki zmuszone są do rozwijania nowych technologii, aby zaspokoić obecne oraz przyszłe zapotrzebowania klientów. W wieku XXI klienci pragną zaspokajać swoje potrzeby w sposób natychmiastowy oraz wymagają wysokiej jakości usługi⁴¹⁸.

4. Wyniki badań

System pośrednictwa finansowego jest kluczowym segmentem gospodarki danego kraju. W pracy zostanie podjęta próba ukazania struktury systemu finansowego w Polsce. Badania własne zostaną podzielone na dwie zasadnicze części, które będą zawierać:

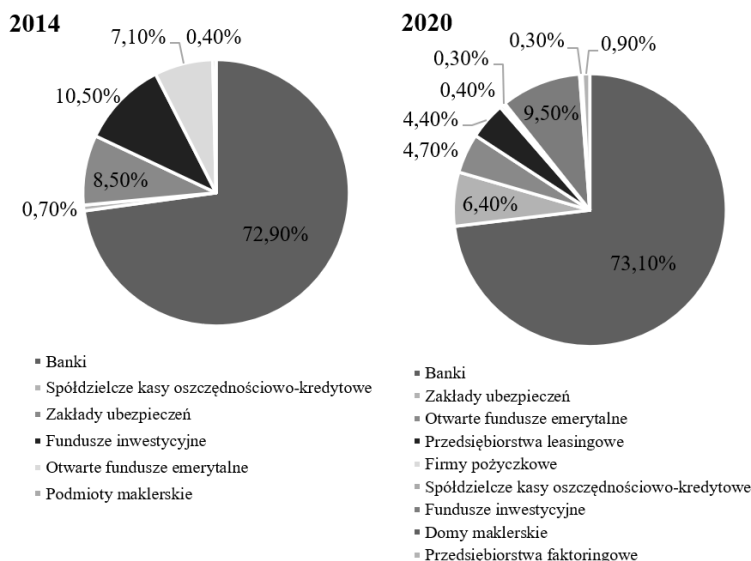
- Analizę danych statystycznych związaną z aktywami instytucji finansowych tworzących system finansowy w Polsce.
- Analizę danych statystycznych odnoszącą się do liczby bankomatów oraz liczby transakcji BLIK.

Za szczególny cel opracowania przyjęto ukazanie struktury oraz zmian zachodzących w systemie pośrednictwa finansowego w Polsce, ale także ukazanie rangi banków komercyjnych w tym systemie. Do ukazania tych zależności zostanie wykorzystana metoda analizy statystycznej oraz porównawczej. W związku z celem pracy postawiono hipotezę badawczą: System finansowy składa się z wielu instytucji finansowych, z których dominującą rolę pełnią banki. W celu weryfikacji

⁴¹⁸ M. Banaszek, A. Żak, *Bankowość elektroniczna w Polsce – korzyści oraz zagrożenia*, Journal of Capital Market and Behavioral Finance Vol. 2(6), 2017, s. 18–19.

hipotezy badawczej zostanie przeprowadzona analiza odnosząca się do aktywów instytucji finansowych działających na terenie Polski w latach 2014–2020, co zobrazowano w tabeli 1.

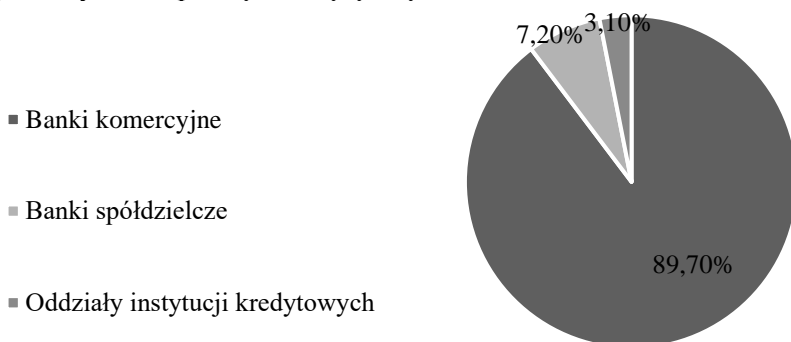
Pośrednicy finansowi w gospodarce danego kraju mają kluczowe znaczenie dla podmiotów zarządzających swoimi zasobami finansowymi. Aktywa zgromadzone przez instytucje tworzące polski system finansowy w 2020 r. wynosiły prawie 3,2 bln zł, co oznacza że były wyższe o ponad 45% od 2014 r. Liderem wśród instytucji systemu finansowego zarówno w 2014 r., jak i 2020 są banki. Spośród analizowanych instytucji systemu finansowego największy udział w aktywach ogółem posiadają banki komercyjne, co zostało zobrazowane na rysunku 3. W 2020 r. kolejne miejsca pod względem udziału w rynku mierzonego aktywami zajmują fundusze inwestycyjne, zakłady ubezpieczeń, otwarte fundusze emerytalne, przedsiębiorstwa leasingowe, przedsiębiorstwa faktoringowe, firmy pożyczkowe, domy maklerskie oraz spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe. Zatem, dokonując porównania odnoszącego się do udziału poszczególnych instytucji finansowych w strukturze aktywów polskiego systemu finansowego w Polsce, należy wskazać, iż udział banków w strukturze przybierał tendencję wzrostową w badanym okresie.

Rys. 2. Udział poszczególnych instytucji finansowych w strukturze aktywów polskiego systemu finansowego w Polsce w 2014 r. oraz 2020 r.

Źródło: NBP, *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2014 r.*, Warszawa 2015, NBP, *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2020 r.*, Warszawa 2021.

Aktywa zgromadzone przez sektor bankowy na dzień 31 grudnia 2021 r. wynosiły prawie 2,6 bln PLN. W porównaniu do stanu z roku poprzedniego nastąpił wzrost o 9,5%. Wśród instytucji sektora bankowego największym udziałem w aktywach charakteryzują się banki komercyjne. Udział ten w 2021 r. wyniósł 89,7%, natomiast w 2020 r. wyniósł 89%. Zatem nastąpił niewielki wzrost w stosunku rocznym o 0,7 p.p. Świadczy to o tym, iż banki komercyjne zarządzają ogromnym kapitałem. Na kolejnych miejscach pod względem struktury podmiotowej w 2021 r. znajdują się banki spółdzielcze oraz oddziały instytucji kredytowych. Rysunek 3 przedstawia dane odnoszące się do struktury systemu bankowego w Polsce w 2021 r. Na podstawie badań własnych dotyczących analizy struktury podmiotowej sektora bankowego, należy zaznaczyć, iż banki komercyjne w systemie pełnią znaczącą rolę.

Rys. 3. Struktura podmiotowa sektora bankowego w Polsce w 2021 r.

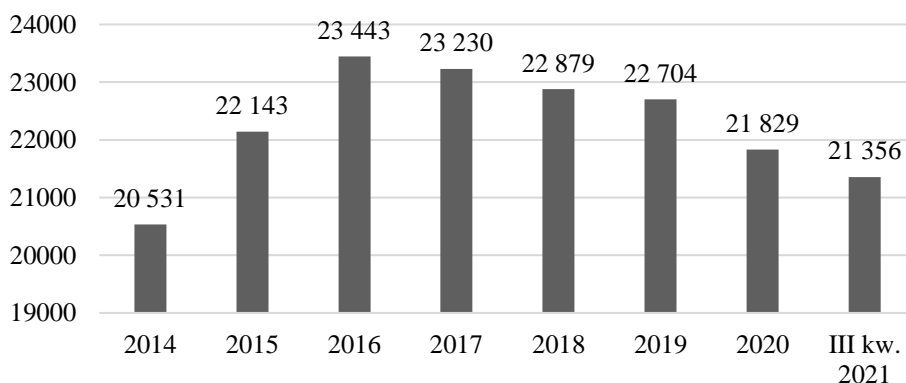
Źródło: oprac. własne na podst.: danych statystycznych UKNF (dostęp: 27.06.2022)

Podsumowując należy stwierdzić, że sektor pośrednictwa finansowego w Polsce składa się z wielu instytucji, z których dominującą rolę pełnią banki. W analizowanym okresie 2014–2020 banki utrzymują pozycję lidera. W literaturze przedmiotu bardzo często określa się, iż na rangę sektora bankowego w dużej mierze wpływa zaufanie publiczne. W dużej mierze aspekt zaufania publicznego jest związany z postrzeganiem banków jako jednostek, które działając w sposób etyczny oraz zgodny z przepisami prawa. Banki w Polsce podlegają złożonemu nadzorowi w postaci ustaw, norm regulacyjnych, ostrożnościowych, jak i nadzorowi instytucjonalnemu w postaci KNF, czy NBP⁴¹⁹. Zatem, dzięki budowaniu takiego zaufania banki dysponują ogromnymi środkami pieniężnymi oraz majątkiem. Należy zaznaczyć, iż rozwój działalności banków w znaczny sposób stymulacje wiele procesów w gospodarce. Dzięki działalności banków, podmioty które posiadają namiar środków lokują je w banku, a podmioty zgłaszające deficyt tych

⁴¹⁹ T. J. Dąbrowski, *Współczesny bank – między instytucją zaufania publicznego a przedsiębiorstwem*, Bezpieczny Bank, Nr 1(66)/2017, s. 137.

środków zgłaszają na nie popyt. Sprawnie funkcjonujący system pośrednictwa przyczynia się do efektywnego rozwoju danego kraju. Zatem, rozwój sektora bankowego będzie determinantą wpływającą na rozwój gospodarczy kraju.

Według K. Brodzikowskiej oraz W. Olejniczak bankowość tradycyjna przekształca się ku bankowości elektronicznej. Jest to trend występujący nie tylko w Polsce, ale także w skali globalnej. Potwierdzeniem tej tendencji jest spadek liczby bankomatów, co obrazuje rysunek 4. Kluczowym czynnikiem wpływającym na rozwój bankowości elektronicznej było wystąpienie pandemii COVID-19, co w znaczny sposób wpłynęło na życie wielu konsumentów. W skutek restrykcji, podmioty były zmuszone do przeprowadzania transakcji kanałem internetowym. Podkreślenia wymaga fakt, iż bankowość internetowa już przed wybuchem pandemii była bardzo dobrze rozwinięta, co stworzyło swoistego rodzaju fundament funkcjonowania bankowości w dobie zmieniającej się pandemicznie gospodarki⁴²⁰.

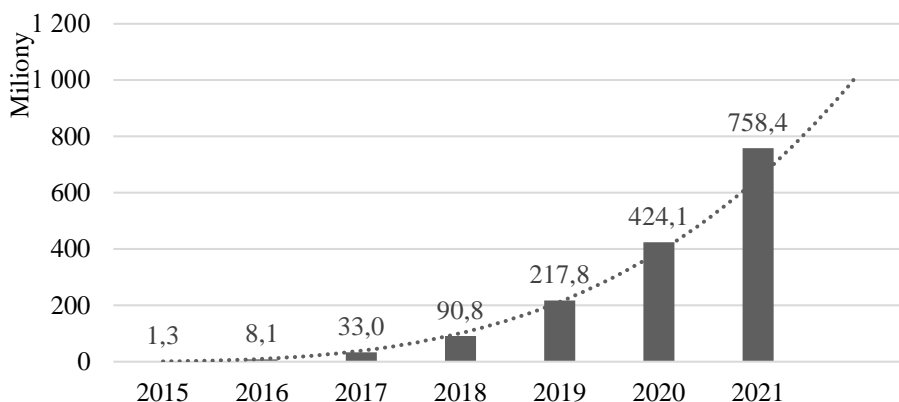

Rys. 4. Liczba sieci bankomatów w Polsce (w sztukach) w latach 2014–2021

Źródło: ZBP, Raport o sytuacji ekonomicznej banków BANKI 2021, Warszawa 2022.

Liczba bankomatów w III kw. 2021 w Polsce wynosiła 21 356 sztuk. Dokonując analizy na przestrzeni badanych lat, trzeba zwrócić uwagę, iż od 2016 r. liczba bankomatów przyjmuje tendencję spadkową. Do czynników determinujących ten aspekt należy zaliczyć wpływ czynników o charakterze społeczno-ekonomicznych. W dzisiejszych czasach telefony komórkowe są powszechnie uznawane za podstawowe narzędziem wykorzystywane w codziennym życiu, co determinuje rozwój bankowości elektronicznej. Wykonywanie płatności przez podmioty gospodarcze przy pomocy kanałów bankowości elektronicznej jest traktowana jako część życia codziennego. Zatem, na rysunku 4 zobrazowano kształtowanie się transakcji BLIK w Polsce w latach 2015–2021.

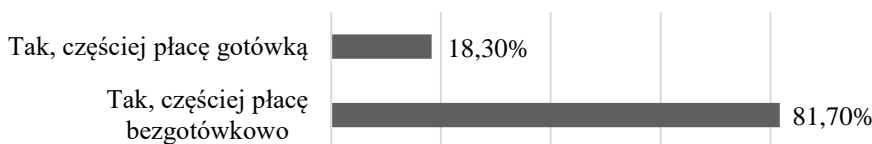
⁴²⁰ K Brodzikowska., W. Olejniczak, *Zmiany logistyczne w sektorze bankowym wskutek pandemii COVID-19* [w:] T. Rokicki (red.), *Wyzwania logistyki we współczesnym świecie – COVID-19, transport, magazynowanie, opakowania*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2021, s. 61.

Rys. 5. Liczba transakcji BLIK w Polsce w latach 2015–2021

Źródło: oprac. własne na podst.: danych NBP (dostęp: 30.06.2022).

Według K. Zarańskiej oraz M. Zborowskiego na rozwój bankowości elektronicznej w znaczny sposób wpływa liczba osób korzystających z telefonów komórkowych, smartfonów czy też notebooków⁴²¹. Liczba transakcji BLIK w 2021 r. wyniosła 758,4 mln. Należy zwrócić szczególną uwagę na fakt, iż był to rekordowy wynik od 2015 r. W 2021 r. liczba transakcji w porównaniu do 2015 r. wzrosła prawie 600-krotnie. Jest to bardzo wysoki wskaźnik, który wskazuje na wysoki rozwój gospodarczy oraz technologiczny danego kraju, który w znaczny sposób przekłada się na preferencje konsumentów. Od 2020 r. gospodarki wielu krajów borykają się z wpływem pandemii COVID-19 na różne branże. Wpływ pandemii oraz restrykcji rządowych uwidacznia się także w sektorze bankowy. Restrykcje w czasie zagrożenia epidemiologicznego ograniczały przemieszczanie się podmiotów gospodarczych, co w znaczny sposób wpłynęło na zmianę formy płatności w kraju. Konsumenty w tym czasie wybierali zakupy przez Internet, co determinowało wybór płatności elektronicznych. Narodowy Bank Polski przeprowadził badania, dotyczące preferencji klientów w czasie pandemii COVID-19.

Rys. 6. Preferencje konsumentów dotyczące transakcji w czasie pandemii COVID-19

Źródło: oprac. własne na podst.: NBP, Zwyczaje płatnicze w Polsce w 2020 r., Warszawa 2021.

⁴²¹ K. Zarańska, M. Zborowski, *Charakterystyka bankowości elektronicznej*, [w:] A. Gospodarowicz, *Bankowość elektroniczna. Istota i innowacje*, C.H. Beck, Warszawa 2018, s. 16–17.

W przeprowadzonej ankiecie dotyczącej zwyczajów płatniczych wzięło udział 443 respondentów. Na zadane pytanie, aż prawie 82% odpowiedziało, że częściej wybiera płatności bezgotówkowe. Zaledwie 18% osób w czasie pandemii częściej korzystało z płatności gotówką. Wybuch pandemii COVID-19 zmienił zachowania społeczeństwa nie tylko w Polsce, ale na całym świecie. Jak wynika z przeprowadzonych badań wybuch pandemii wywołał wiele zmian w życiu wszystkich podmiotów gospodarczych zarówno obywateli, przedsiębiorstw, a w konsekwencji całych sektorów.

5. Wnioski

W dzisiejszych czasach bardzo ważny jest rozwój gospodarczy kraju. Banki są szczególnymi jednostkami systemu pośrednictwa finansowego. Cechą odróżniającą banki od innych instytucji finansowych jest fakt, iż banki są szczególnymi jednostkami zaufania publicznego. Celem pracy było ukazanie miejsca banków w systemie pośrednictwa finansowego w latach 2014–2021 oraz perspektyw jego rozwoju. W wyniku przeprowadzonej analizy statystycznej oraz porównawczej została potwierdzona hipoteza: System finansowy składa się z wielu instytucji finansowych, z których dominującą rolę pełnią banki. Z przeprowadzonej analizy wynika, system finansowy w Polsce składa się z wielu instytucji finansowych. Spośród analizowanych instytucji systemu finansowego największy udział w aktywach ogółem posiadają banki, który w 2020 r. wynosił 73,1%. Udział ten na przestrzeni analizowanych przyjmował tendencję wzrostową.

W wyniku nieustannych zmian zachodzących w aspektach technologicznych, ale także gospodarczych rośnie popularność bankowości elektronicznej. Banki, aby zaspokoić zmieniające się preferencje są zmuszone do poszukiwania nowych oraz innowacyjnych rozwiązań dotyczących dbania o klienta. Banki nieustannie zmieniają swoje oferty, aby przyciągnąć klientów nowej generacji. Należy zaznaczyć, iż pandemia COVID-19 w znacznym stopniu wpłynęła na zachowanie konsumentów, co miało odzworowanie w transakcjach bankowych. Sektor bankowy jest jednym z najbardziej dynamicznie zmieniających się systemów. Banki muszą cały czas się zmieniać, aby klienci mogli mieć łatwy dostęp do usług. Dzisiejszy postęp gospodarczy zmusza wszelkie podmioty funkcjonujące do ciągłego rozwoju. Nieustanny rozwój jest istotny dla stabilnego funkcjonowania całych gospodarek. Pandemia COVID-19 oraz kryzys gospodarczy wynikający z zagrożenia epidemiologicznego, wykazały iż polski system bankowy charakteryzuje się wysokim rozwojem technologicznym. Należy zaznaczyć, iż rozsądnym stwierdzeniem będzie, że rozwój systemu bankowego w znaczny sposób stymuluje rozwój gospodarczy danego kraju, ponieważ stanowi swoisty trzon gospodarki finansowej państwa.

6. Bibliografia

- 1 Banaszek M., Żak A., *Bankowość elektroniczna w Polsce – korzyści oraz zagrożenia*, Journal of Capital Market and Behavioral Finance Vol. 2(6), 2017.
- 2 Brodzikowska K., Olejniczak W., *Zmiany logistyczne w sektorze bankowym wskutek pandemii COVID-19* [w:] Rokicki T. (red.), *Wyzwania logistyki we współczesnym świecie – COVID-19, transport, magazynowanie, opakowania*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2021.
- 3 Chmielarz W., *Systemy elektronicznej bankowości*, Difin, Warszawa 2005.
- 4 Dąbrowska A. (red.), *Kompetencje konsumentów: innowacyjne zachowania, zrównoważona konsumpcja*, PWE, Warszawa 2015.
- 5 Dąbrowski T.J., *Współczesny bank – między instytucją zaufania publicznego a przedsiębiorstwem*, Bezpieczny Bank, Nr 1(66)/2017.
- 6 Głuchowski J., Szambelański J., *Bankowość. Podręcznik dla studentów*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły bankowej, Poznań 1999.
- 7 Grzegorzewska-Mischka E., Kubiszewska K., Brodnicki K., *Znaczenie innowacji bankowych na przykładzie rozwoju e-bankingu w Chorwacji*, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Nr 239/2015.
- 8 Iwanicz-Drozdowska M., Jaworski W.L., Szelałowska A., Zawadzka Z., *Bankowość, instytucje operacje, zarządzanie*, Poltext, Warszawa 2017.
- 9 Klimontowicz M., *Determinanty rozwoju płatności mobilnych w Polsce i na świecie*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia 47/3.
- 10 Kosterna U., *System pośrednictwa finansowego – struktura, funkcje, związki ze wzrostem gospodarczym*, [w:] T. Bansik, A. Kosztowniak, M. Sobol, *Pośrednictwo finansowe a rozwój gospodarczy*, CeDeWu, Warszawa 2013.
- 11 Lisowska A., Waściński T., *Bezpieczeństwo bankowości internetowej i mobilnej na rynku finansowym*, Systemy Logistyczne Wojsk, Zeszyt 54/2021.
- 12 Nosowski A., *Geneza bankowości elektronicznej*, [w:] Gospodarowicz A. (red.), *Bankowość elektroniczna*, PWE, Warszawa 2005.
- 13 Nowak A.Z., Kosiński B., *Bank depozytowo-kredytowy*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004.
- 14 Polasik M., *Bankowość elektroniczna istota – stan – perspektywy*, CeDeWu, Warszawa 2007.
- 15 Sobol M., *Miejsce banków w systemie pośrednictwa finansowego w Polsce*, [w:] Bansik T., Kosztowniak A., Sobol M., *Pośrednictwo finansowe a rozwój gospodarczy*, CeDeWu, Warszawa 2013.
- 16 Stawska J., *Znaczenie regulacji rynku doradztwa finansowego oraz pośrednictwa finansowego w kontekście ochrony konsumenta i wspierania bezpieczeństwa systemu finansowego*, Optimum. Studia ekonomiczne nr 6 (78)/2015.
- 17 Stępień K., *Dylematy pomiaru efektywności banków*, Zarządzanie finansami i rachunkowość 3 (2) 2015.
- 18 Zaleska M. (red.), *Współczesna bankowość*, Difin, Warszawa 2010.
- 19 Zarańska K., Zborowski M., *Charakterystyka bankowości elektronicznej*, [w:] Gospodarowicz A., *Bankowość elektroniczna. Istota i innowacje*, C.H.Beck, Warszawa 2018.